

CEĻŠ

TEOLOĢISKS UN KULTŪRVĒSTURISKS IZDEVUMS
Nr. 53, 2001

LATVIJAS BAZNĪCAS VĒSTURES MATERIĀLI
1954 – 1985

CEĽŠ

Nr. 53
2001

CEĻŠ

Latvijas Universitātes teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums

CEĻŠ ir Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes un Teoloģijas fakultātes biedrības teoloģisks un kultūrvēsturisks izdevums. Tā interešu lokā ir reliģijas socioloģija, filozofija, vēsture, socioantropoloģija, kultūra un citas ar teoloģiju un reliģiju izpēti saistītas disciplīnas.

CEĻA izdošanu atbalsta
Prof. Arvīda Ziedoņa fonds.

REDAKCIJAS KOLĒĢIJA:

Galvenais redaktors

E. Grislis

Ph.D., Prof., University of Manitoba, Canada;
Latvijas Universitāte

J. Dreifelds

Ph.D., Prof., Brock University, ON, Canada

V. Klīve

Ph.D., Prof., Latvijas Universitāte

I. Leitāne

Dr. Philos., Latvijas Universitāte

J. Plostnieks

Ph.D., Yale University, USA

A.M. Salmin

Prof., Dr. Sc. hist., President, Russian Public
Policy Center

S. Schreiner

Prof. Dr., Universität Tübingen

J. Sīkstulis

Assoc. Prof., Dr., Latvijas Universitāte

L.G. Taivans

Prof. Dr., Latvijas Universitāte

ISSN 1407-7841

J.C. Wolfart

Ph.D., Assistant Prof., University of Manitoba

A. Ziedonis

Ph.D., Prof., Muhlenberg College,
Allentown, PA, USA;
Latvijas Universitāte

A.B. Zoubov

Prof., Dr. Sc. hist., Russian Federation
Academy of Sciences

Copyright

© 2001, Latvijas Universitāte
© 2001, Z. Mankusa
© 2001, E. Zikmane
© 2001, A. Gavriļins
© 2001, E. Grislis

Datorsalikums **A. Hansons**

Korektore **L. Hansone**

Māksliniece **I. Murāne**

LU Teoloģijas fakultātes izdevniecība **Ceļš**

Redakcijas adrese

Raiņa bulv. 19,

LV-1586 Rīga, Latvija

Reģ. Nr. 1431

Saturs

Redakcijas lapa.....	5
----------------------	---

Latvijas Baznīcas vēsture

Aleksandrs Gavriļins

Jauni pētījumi Latvijas Baznīcas vēsturē.....	6
---	---

Zanda Mankusa

Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītāju darbība laika posmā no 1954. līdz 1964. gadam.....	10
--	----

Elīza Zikmane

Valsts un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecības laika posmā no 1965. līdz 1985. gadam.....	107
--	-----

Egils Grīslis

Mācītājs Dr. theol. Juris Rubenis: teologs un meklētājs	203
--	-----

Reliģijas filozofija

Egils Grīslis

Nikolajs Rērihs (Nicholas Roerich, 1874-1947)– gleznotājs un brīvdomātājs.....	223
---	-----

Autori	239
---------------------	-----

Redakcijas lapa

2001. gada "Ceļa" laidieni ir veltīti ilgi gaidītam tematam Latvijas Baznīcas vēstures nozares attīstībā. Sevi ir pieteikušas divas jaunas šī vēstures lauka pētnieces – Zanda Mankusa un Elīza Zikmane. Izdevumā ievietotie raksti ir arhīvu materiālu reģistrācija un notikumu atstāsts. Protams, ka hronoloģisks notikumu izklāsts vēl nav vēsture, jo tā neietver nepieciešamo historiosofisko jeb vēstures filozofijas fonu. Tomēr iespējami bezkaislīgai faktu reģistrācijai ir tā priekšrocība, ka tas ir ideoloģiski neangažēts faktu materiāls. Vēsturnieki profesionāļi labi zina, ka ikviena akadēmiska vēstures materiālu publikācija var kalpot par sekundāru avotu tālākam vēsturnieka darbam. Šādā gaismā ir visdrošāk vērtējams abu jauno Baznīcas vēsturnieču devums.

Darbs arhīvos ir īpaša specializācija vēsturnieku cehā, un par šīs gudrības pienesumu LU Teoloģijas fakultātē ir jāpateicas Aleksandram Gavriļinam, kurš, būdams piederīgs LU Vēstures un filozofijas fakultātei, jau vairākus gadus piedalās Teoloģijas fakultātes darbā, gatavojot jaunus Baznīcas vēstures speciālistus.

Egils Grīslis aplūko prominentā Latvijas mācītāja, Teoloģijas fakultātes faktiskā atjaunotāja un talantīgā reliģiskā domātāja Dr. Jura Rubeņa literāro un teoloģisko sniegumu. Šis ir jaunākās vēstures lauks. Otrs raksts ir veltīts citai tematikai — tai reliģijas filozofijai, kurai pamatus licis Latvijā populārais reliģiskais domātājs un mākslinieks N. Rērihs.

Aleksandrs Gavriļins

Divi jauni pētījumi Latvijas Baznīcas vēsturē

Marksistiski materiālistiskais pasaules uzskats gadu desmitiem radinājis mūs skatīties uz latviešu tautu galvenokārt kā uz zemkopju tautu, tātad – materiālistiski domājošu tautu. Gadu desmitiem mums pūlējušies iepotēt viedokli, ka kristietība ir pilnīgi sveša ticība, ne mūsu, bet gan svešzemju ticība un līdz ar to nav piemērota Latvijas pamatiedzīvotājiem. Tajā pašā laikā tika darīts viss, lai aizmirstu, ka kristietība Latvijas teritorijā eksistē jau vismaz deviņus gadsimtus, tātad kristietībai bija pietiekami daudz laika, lai kļūtu par organisku parādību, lai saaugtu ar tautas dzīvi un domāšanu. Pašlaik kristietības ietekme latviešu tautas dzīvē, Latvijas vēstures un kultūras veidošanā ir nenoliedzama. Tādēļ kristīgās Baznīcas vēsture ir Latvijas vēstures, latviešu tautas un citu tautu, kuras dzīvoja vai pašlaik dzīvo Latvijā, vēstures neatņemama sastāvdaļa. Bez kristīgās Baznīcas vēstures Latvijas vēsture nevar būt pilnīga un objektīva, tāpat kā Baznīcas vēsturi nebūtu objektīvi pētīt atrauti no tautas vēstures, atrauti no tās zemes, kurā Baznīca sludināja savu mācību, politiskās, saimnieciskās un kultūras vēstures.

Pastāvot noteiktās valsts robežās, konkrētos kultūrvēsturiskos apstākļos, Baznīca ir spiesta ievērot šīs zemes likumus. Tāpēc Baznīcas vēstures pētīšanas gaitā vienmēr jānoskaidro, pirmkārt, tie faktori, kas ietekmējuši valsts reliģisko politiku, un tas, kā šī politika ietekmējusi Baznīcas vietu sabiedrībā, Baznīcas darbību; otrkārt, Baznīcas reakcija uz valsts politiku; treškārt, iekšējie procesi, kas notika pašā

Baznīcā, tās pārvaldes kvalitatīvo izmaiņu raksturs. Jāņem vērā, ka Baznīcas centrālā pārvalde, it īpaši totalitāro režīmu apstākļos, vienmēr izjūt spēcīgu spiedienu no valsts varas struktūru puses. Savukārt Baznīcas reģionālās institūcijas lielā mērā bija atkarīgas no vietejo valsts pārvaldes institūciju attieksmes, vienlaikus būdamas arī starpposms starp Baznīcas vadību un draudžu mācītājiem, kuri visbiežāk bija integrēti savu draudžu dzīvē. Visbeidzot, nedrīkst aizmirst pašas draudzes, kas ir kristīgās Baznīcas pamats.

Tādējādi, aplūkojot Baznīcas stāvokli sabiedrībā, nav iespējams iztikt bez Baznīcas un valsts varas struktūru savstarpējo attiecību, pašas Baznīcas hierarhijas savstarpējo attiecību, mācītāju un draudžu attiecību, draudžu locekļu attiecību analīzes un, visbeidzot, arī tautas, kuras vidē pastāvēja Baznīca, tradīciju, mentalitātes un materiālās dzīves apstākļu mijiedarbības analīzes. Līdz ar to Baznīcas vēstures objektīvai izpētei jābūt kompleksai, skarot visus Baznīcas vēsturiskās pastāvēšanas aspektus konkrētos attiecīgās tautas vēsturiskās eksistences apstākļos.

Baznīcas vēstures pētīšana vienmēr nenovēršami skar jautājumu par konfesionālās pieejas iespēju objekta izpētes gaitā. Protams, ikviens cenšas ieraudzīt patiesību tikai tajā Baznīcā, pie kuras viņš pats pieder. Tā rezultātā pētnieka konfesionālā piederība var būt par objektivitātes šķērslī. Tajā pašā laikā zinātniskā objektivitāte prasa no mums patiesi attēlot vēsturiskās Baznīcas eksistenci. Aizstāvot visu "savā" Baznīcā kā kaut ko nevainojamu un noklusējot "neglītus" faktus, var izdarīt savai Baznīcai tikai "lāca" pakalpojumu. Jo līdz ar to mēs dodam saviem oponentiem iespēju izskaidrot notikumus un parādības par labu savai konfesijai vai pat par labu ateismam. Un, protams, mūsu pretinieki labprāt izmantos šādu iespēju un satrieks pīšļos gan mūsu konstrukcijas, gan arī mūsu "svētos" melus. Baznīcas vēstures pētīšanā jānoskaidro, kas patiesībā noticis, tāpēc tai jābūt kritiskai, virskonfesionālai un stingri zinātniskai. Tikai izziņot Baznīcas vēstures patieso gaitu, varam sāprast pašreizējās norises Baznīcā un Latvijas sabiedrībā.

Daudzus gadu desmitus Baznīcas vēsture Latvijā bija atstāta novārtā. Komunistiskās diktatūras gados tādas vēstures zinātnes nozares kā Baznīcas vēsture nebija vispār un nedaudzajiem darbiem Baznīcas vēstures jomā bija tendenciozi ateistisks raksturs. Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas sāka strauji augt Latvijas Baznīcas vēstures historiogrāfija. Tomēr līdz

pat šodienai mums ir relatīvi maz zinātnisko pētījumu Baznīcas vēsturē. Diemžēl Latvijas Baznīcas vēsturē vēl arvien ir ļoti daudz "balto plankumu", un, lai tos likvidētu, vajadzīgi jauni pētnieki. Tāpēc ir apsveicama divu jaunu pētnieku rašanās šajā visnotaļ komplicētajā tematikā.

Zandas Mankusas un Elizās Zikmanes darbi ir uzrakstīti par nozīmīgu un praktiski nepētītu problēmu – Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas stāvokli 20. gadsimta 50. – 70. gados. Domājams, ka šie darbi kopumā atbilst visiem zinātniskuma kritērijiem. Bet ir jāņem vērā, ka tie ir tikai pirmie autoru centieni zinātniski pētnieciskajā darbā, tāpēc viņu pētījumos, protams, ir sastopami atsevišķi trūkumi. Gribētos redzēt daudz plašāku vēstures avotu bāzi, daži autoru apgalvojumi vēl nav pietiekami pamatoti argumentēti, bet visi šie trūkumi ar laiku ir novēršami.

Jāņem vērā, ka autore cenšas izpētīt vienu no sarežģītākajiem Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas pastāvēšanas posmiem – t.s. "Hruščova vajāšanas" posmu un šķietami relatīvi "klusos" 60. – 70. gadus.

20. gadsimta 50. – 60. gadu vidus ir posms, kad valsts varas orgāni maksimāli kontrolēja Baznīcu, kad sākās atklāts valsts spiediens uz Baznīcas rosīgumu: krietni samazināja draudžu skaitu un slēdza baznīcas; tika mēģināts pilnīgi graut Baznīcas finansiāli materiālo pamatu; mēģināja nolemt dabiskai iznīcībai garīdzniecību un līdz ar to traucēja atjaunot garīdzniecības sastāvu; Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotais stingri kontrolēja Konsistorijas kadru politiku; bija spiediens uz dažādām ticīgo grupām, ieskaitot arī pilnīgu aizliegumu dažiem no viņiem apmeklēt baznīcu. Tā kā Baznīcas pastāvēšana visvairāk bija atkarīga no draudžu un mācītāju darbības, mācītāji arī saņēma visasākos uzbrukumus no Komunistiskās partijas un padomju valdības darbinieku puses, uz viņiem izdarīja īpašu spiedienu. Analizējot mācītāju darbību šādos ārkārtīgi smagos apstākļos, Z. Mankusa nonāk pie slēdziena, ka garīdznieku attieksme pret saviem pienākumiem bija dažāda – ne visi mācītāji bija gatavi ziedot vienlīdz daudz. Tas bija atkarīgs gan no konkrētā cilvēka personības un dzīves apstākļiem, gan arī no viņa darba pieredzes un ticības brieduma. Mācītājiem ļoti bieži nācās sastapties ar sabiedrības negatīvo attieksmi, visdažādākajiem ierobežojumiem savas saistības ar Baznīcu dēļ. Un atsevišķi mācītāji nevarēja izturēt šo spiedienu. Taču, kā liecina Z. Mankusas darbs, lielākā daļa Latvijas evaņģēliski luteriskās

Baznīcas mācītāju palika Baznīcā un turpināja kalpošanas darbu draudzēs. Tas liecina, ka uzticība savam aicinājumam viņiem bija svarīgāka par valsts un sabiedrības atzinību, ka viņi spēja savas pārlicības dēļ paciest jebkuru spiedienu. Galvenokārt tieši pateicoties viņiem, darbs draudzēs neapsika un Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca pārdzīvoja šo smago laiku.

20. gadsimta 60. gadu otrajā pusē beidzās atklātās pretbaznīcas kampaņas, beidzās garīdznieku un laju atklātās vajāšanas posms, vājāks kļuva arī ekonomiskais spiediens, bet turpinājās PSRS politikas pret Baznīcu vērstais kurss. Līdz ar Komunistiskās partijas disciplīnas sabrukumu, kas bija balstīta uz centralisma principu, proporcionāli pieauga vietējo valsts varas orgānu patvaļa. Tāpēc arī Baznīcas stāvoklis lielā mērā kļuva atkarīgs, no vienas puses, no virsgana personības un no draudzes mācītāju personības, no otras – no vietējo partijas orgānu un reliģijas lietu pilnvarotā un viņu personīgajām attiecībām ar garīdzniecību. Taču vēl joprojām tika aizliegta jebkura reliģiskā darbība ārpus baznīcas, nebija iespējas izdot reliģisku literatūru, katastrofāli trūka mācītāju, Baznīcu vēl joprojām neuzskatīja ne par sabiedrisku organizāciju, nedz arī par juridisku personu. Un tikai 1986.–1987. gadā sākās kaut cik ievērojamas izmaiņas ticīgo stāvokli.

Jāņem vērā, ka pētīt “klusos” posmus, laiku, kurā notika apslēpts spiediens, ir daudz grūtāk nekā atklātās vajāšanas posmus. Neskatoties uz šādu pētāmā posma ipatnību, E. Zikmane veiksmīgi tika galā ar izvīrīto mērķi, pierādot, ka valsts politikas pretreligiģiskā ievirze L. Brežņeva valdīšanas laikā bija nemainīga. E. Zikmane izseko attieksmei pret Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu no visu valsts varas orgānu līmeņiem: no centrālās valdības puses, no republikas un rajonu vadības, kā arī no vietējo varu puses (ciema padomes un kolhoza vadības puses). Vienlaikus autore analizē stāvokli pašā Baznīcā, kritiski vērtējot problēmas, kas izveidojās Baznīcas hierarhijā.

Visumā Zandas Mankusa un Elīzas Zikmanes darbi apliecina, ka autorei labi apguvušas gan vispārīgo vēsturisko faktoloģisko materiālu, gan arī prot izvēlēties avotus, apstrādāt tos un veiksmīgi izmantot savā darbā. Z. Mankusa un E. Zikmane ir pelnījušas, lai viņu pētāmās problēmas kļūst zināmas plašam lasītāju lokam. Domājams, ka daudzie jautājumi, kurus savos pētījumos skar autore, nav zaudējuši savu aktualitāti arī mūsdienās.

Zanda Mankusa

**Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas
mācītāju darbība
laika posmā no 1954. līdz 1964. gadam**

Saturs

Ievads	10
Avotu un literatūras apskats	13
1. Valsts varas attieksme pret LELB mācītājiem	20
2. Baznīcas Virsvaldes darbība	43
3. Mācītāju loma draudzēs	67
Nobeigums	89
Avotu un literatūras saraksts	94
Pielikumi	98

Ievads

Kristietība nevar balstīties tikai teorētiskās refleksijās, bet tā vienmēr ir sastopama, aplūkojama, izdzīvojama tikai vēsturiskā kontekstā – *in hoc saeculo*. Jau Svētie Raksti atklāj šo pieeju – Dievs nedarbojas kaut kur abstrakti, bet gan ar konkrētu tautu, noteiktā laikā, caur reāliem cilvēkiem. Taču Baznīca ir arī pārlaicīga kopība, kas aptver laika gaitā uzkrāto pieredzi. Šīs īpašības – konkrētums un vispārīgums – neizslēdz viena otru; tieši pretēji, Baznīcas kopīgais mantojums papildina un pilnveido Baznīcas dzīvi katrā konkrētajā laika posmā.

Tā arī procesi, kas šobrīd norisinās Latvijas evaņģēliski luteriskajā Baznīcā (LELB), būtu daudz vieglāk izprotami, ja tos aplūkotu un analizētu, ņemot vērā LELB vēsturisko, tai skaitā arī padomju varas gados gūto, pieredzi. Diemžēl LELB nav pietiekami

pievērsusies šādai analīzei.

Atšķirībā no vienkāršiem draudžu locekļiem mācītāji komunistiskā režīma apstākļos nevarēja neizrādīt vai noklusēt savu ticību. Viņi nevarēja reizēm būt un reizēm nebūt saistīti ar Baznīcu, tāpēc likumsakarīgi pret Baznīcu vērstā valsts varas un sabiedrības nostāja visvairāk skāra tieši mācītājus. Tā 1957. gadā kādā vēstulē rakstīja mācītājs Oto Baltiņš: "Darbs Baznīcā tagad ir saistīts ar risku, bet tas ir tā vērts."¹

Garīdznieku uzdevums ir būt vadītājiem, skolotājiem, ceļa rādītājiem savai draudzei, un šis uzdevums netiek atcelts arī ticībai nelabvēlīgā laikā. Krievu teologs un kultūrvēsturnieks S. Averincevs to formulējis sekojoši: "Kristietība atkal un atkal pārliecinās, ka tās zemes liktenis ir tas pats, kas kristietības Dibinātājam,"² tādējādi Baznīcai ir jāreķinās ar sastapšanos gan ar vajāšanām un ciešanām, gan ar kārdinājumu no tām izvairīties. Nelabvēlīgos apstākļos šis Baznīcas īpašais aicinājums atklājas daudz skaidrāk nekā citkārt, kad katram ticīgajam ir jāatbild ar konkrētu ticību.

Arī padomju varas gados izšķiršanās palikt Baznīcā nebija viegls lēmums, tas prasīja savas ticības apzināšanos un patiesu vēlēšanos sekot Kristus aicinājumam. Aplūkojot mācītāju darbību vajāšanu laikā, iespējams, var labāk izprast to iemeslu, kas ir mudinājis un joprojām mudina cilvēkus izšķirties par kalpošanas darbu Baznīcā.

Bakalaura darba **mērķis** ir izpētīt Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītāju darbību laika posmā no 1954. līdz 1964. gadam. Tas ir laika posms, ko mēdz apzīmēt par Baznīcas vajāšanu laiku.

1954. gadā, kad par PSKP ģenerālsekretāru kļuva Ņikita Hruščovs, sākās izmaiņas valsts politikā, tai skaitā arī nostājā pret reliģiju, sākās Baznīcas vajāšanas. Savukārt 1964. gadā Ņ. Hruščovs tika atcelts no valdības un partijas vadītāja amata un sākās jauns posms komunistiskā režīma vēsturē, arī attieksmē pret Baznīcu.

Lai sasniegtu pieteikto mērķi, tika izvirzīti šādi **uzdevumi**:

- izanalizēt valsts varas attieksmi pret LELB

1 Taisnības dēļ vajātie. Sast. Ķiploks E., LELBA apgāds, 1993, 204. lpp.

2 Averincevs S. Ticības jēga un kultūras forma. – *Ceļš* Nr. 1 (45), Rīga, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, 1994, 113. lpp.

mācītājiem;

- izpētīt Baznīcas Virsvaldes darbību;
- noskaidrot mācītāju lomu draudzēs.

Bakalaura darbs sastāv no ievada, avotu un literatūras apraksta, trim nodaļām, nobeiguma un pielikumiem.

Pirmajā nodaļā “Valsts varas attieksme pret LELB mācītājiem” analizēta valsts reliģijas politikas maiņa laika posmā no 1954. līdz 1964. gadam un vietējās varas nostāja pret LELB draudzēm un to mācītājiem.

Otrajā nodaļā “Baznīcas Virsvaldes darbība” aplūkoti Baznīcas vadītāju centieni organizēt Baznīcas dzīvi, pasargāt mācītājus un draudzes no valsts varas pārstāvju patvaļas un nodrošināt LELB pastāvēšanu.

Trešajā nodaļā “Mācītāju loma draudzēs” pētīta mācītāju attieksme pret savu amatu un darbu draudzēs, mācītāju darbības veidi un ietekme uz ticīgajiem.

Šādi strukturējot savu darbu, centos izpētīt LELB mācītāju darbību norādītajā laika posmā un konstatēt, kādi bija viņu darbības apstākļi un nozīme LELB pastāvēšanā.

Pētījuma pamatā ir nepublicētie Latvijas Valsts arhīva (LVA) un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Konsistorijas arhīva materiāli.

LVA 1419. un 1448. fonds – PSRS Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotā Latvijas PRS fondi – ietver dokumentus par reliģisko organizāciju un apvienību darbību Latvijas PSR laikā posmā no 1944. līdz 1986. gadam. Tajos ietilpst PSRS Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padomes instruktīvās vēstules saviem pilnvarotajiem padomju republikās,³ pilnvarotā LPSR sarakste ar vietējās varas pārstāvjiem,⁴ materiāli par draudžu darbību,⁵ statistika,⁶ garīdznieku anketas un raksturojumi.⁷ Šajos fondos atrodams diezgan plašs materiāls par padomju likumdošanu, Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR darbību un attieksmi pret Baznīcu. Tomēr, izmantojot šo fondu materiālus, jāņem vērā vairāki faktori, kas nosaka šīs informācijas subjektīvo raksturu. PSRS MP Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotie LPSR pārstāvēja valsts varu, kuras nostāja pret reliģiju bija negatīva, likumsakarīgi tādi bija jābūt arī pilnvaroto attieksmei. Vairāki PSRS MP Reliģisko kultu lietu padomes rīkojumi, lēmumi un instrukcijas, kas jāievēro attiecībā uz reliģiskajām organizācijām, glabājas lietās ar atzīmi “slepeni”. Tajās iekļauti dokumenti, kas netika publicēti, bet paturēti tikai iekšējai lietošanai.⁸ Šie materiāli atspoguļo padomju valdības patieso attieksmi pret reliģiju un atklāj, kādu līdzekļu pielietošanu ciņā pret reliģiju valdība akceptēja.

Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotā sarakste ar vietējās varas pārstāvjiem parāda gan vietējās varas, gan pilnvarotā attieksmi pret Baznīcu. Tajā ietilpst pilnvarotā norādījumi konkrētās situācijās, rīkojumi par reliģisko organizāciju darbības pārraudzīšanu u.tml., kas atklāj pilnvaroto darbības mērķus un paņēmienus. Atsevišķi skatītas šīs lietas nevar radīt istu priekšstatu par varas attieksmi, jo pret Baznīcu pilnvarotie bieži izmantoja divkosīgu

3 LVA 1448. fonds, 1. apraksts, 155.–157., 180.–181. etc. lieta.

4 LVA 1448. f., 1. apr., 6.–10., 158.–160. etc. lieta.

5 LVA 1448. f., 1. apr., 57.–69., 192.–194. etc. lieta.

6 LVA 1448. f., 1. apr., 31.–32., 176.–178. etc. lieta.

7 LVA 1419. f., 2. apr., 6.–7., 14.–15. etc. lieta.

8 LVA 1448. f., 1. apr., 265.–269. etc. lieta.

ricību,⁹ ko var atklāt tikai citu tā laika avotu liecību kontekstā.

Vietējās varas darbinieku sūdzības par garīdzniekiem daļēji atklāj mācītāju darbību draudzēs, jo sūdzības parasti tika rakstītas par mācītājiem, kas bija aktīvi savu draudžu kopēji. Tomēr arī šie materiāli nesniedz drošu informāciju, jo bieži, lai panāktu no pilnvarotā kāda vietējai varai nevēlama mācītāja atcelšanu no draudzes, vietējās varas pārstāvji pilnvarotajam sūtīja ziņojumus par lietām, kas neatbilda patiesībai, dažkārt pat organizēja vietējo iedzīvotāju sūdzības par nebijušiem faktiem.¹⁰

Pilnvarotā sarakste par draudžu un garīdznieku sūdzībām ieskicē vietējās varas attieksmi pret Baznīcu, vietējo darbinieku patvaļu, pildot valdības norādījumus samazināt reliģijas ietekmi, kas parasti bija draudžu locekļu un mācītāju sūdzību iemesls. Tomēr nereti šīs sūdzības bija nekonkrētas, tāpēc tās īsti neatklāj sūdzību iemeslus un neļauj novērtēt, kāda tieši bija vietējās varas rīcība.¹¹

Pilnvarotā fondā glabājas arī draudžu locekļu sūdzības par mācītājiem un draudžu locekļu un mācītāju sūdzības par Baznīcas Virsvaldi. Tās liecina par savstarpējiem konfliktiem un nesaskaņām, kuru atrisinājums līdz pat 60. gadu sākumam nereti tika gaidīts no pilnvarotā. Šie materiāli rāda, ka daļa garīdznieku un ticīgo īsti neizprata reālās valsts un Baznīcas attiecības apskatāmajā laika posmā un ar varas pārstāvja palīdzību centās panākt sev nepatīkamu Baznīcas Virsvaldes lēmumu atcelšanu.¹² Taču to sniegto informāciju nevar viennozīmīgi pieņemt kā īstenību atspoguļojošu, jo sūdzību tekstos vienmēr ir vairāk emociju un pārspīlējumu nekā faktu materiāla.

Pilnvarotā arhīva materiāli ir subjektīvi, arī tāpēc, ka tajos Baznīcas darbība tiek vērtēta "no malas", Baznīcas dzīvi aplūkoja cilvēki, kas paši atradās ārpus tās, turklāt ieņēma Baznīcai nelabvēlīgu pozīciju. Šī iemesla dēļ šajās lietās nevar parādīties ne pozitīvs un pat ne neitrāls Baznīcas un mācītāju darbības raksturojums, un tas ir jāņem vērā, izvērtējot šajos fondos atrodamās liecības.

LELB Konsistorijas arhīva materiāli – Baznīcas

9 Piemēram, LVA 1448. f., 1. apr., 69. l., 67. lpp.

10 Piemēram, skat. LVA 1448. f., 1. apr., 62. l., 58.–63. lpp.

11 Piemēram, skat. LVA 1448. f., 1. apr., 58. l., 152. lpp.

12 Piemēram, skat. LVA 1448. f., 1. apr., 60. l., 81. lpp.

Virsvaldes prezidija sēžu un plenārsēžu protokoli¹³ – sniedz ieskatu Baznīcas dzīvē “no iekšpuses”. Taču arī šiem materiāliem piemīt zināmi trūkumi. Pirmkārt, tā kā sēžu protokolu noraksti tika sūtīti pilnvarotajam, sēdēs apspriestie jautājumi un problēmas tika attiecīgi atspoguļotas, lai neizraisītu valdības pārstāvja pretenzijas vai neuzticēšanos Baznīcas Virsvaldei. Otrkārt, Baznīcas Virsvaldes sēžu protokoli pārsvarā atklāj mācītāju darbības negatīvos aspektus – Baznīcas Virsvaldes rīkojumu pārkāpumus, neizdarības draudzes darbā u.tml. Tas izskaidrojams ar to, ka apzinīga savu amata pienākumu pildīšana nebija nekas neparasts, tātad arī – apspriešanas vērts; analizēti tika trūkumi mācītāju darbībā ar mērķi tos labot. Minēto iemeslu dēļ šie materiāli ne vienmēr var sniegt objektīvu priekšstatu par konkrētiem notikumiem, tomēr zināmā mērā tie atspoguļo Baznīcas dzīvi un Baznīcas Virsvaldes darbību kopumā.

Lai tuvāk iepazītu apskatāmajā laika posmā kalpojošo mācītāju dzīves un darba apstākļus, motīvus, kas mudināja viņus palikt mācītāja amatā, tika izmantotas mācītāju un laju atmiņas.¹⁴ Atmiņas ir viens no vissubjektīvākajiem vēstures avotiem, jo, atstāstot kādus pagātnes notikumus, stāstītājs parasti sevi nostāda notikumu galvenā varoņa lomā; tāpat laika distance neļauj vairs precīzi atcerēties notikumu laiku, secību, detaļas. Jāņem arī vērā, ka stāstītājs tagad pagātnes notikumus aplūko no šodienas perspektīvas, tas neizbēgami ietekmē viņa faktu novērtējumu, interpretāciju un cēloņsakarību meklējumus. Taču atmiņas ir vienīgā iespēja ielūkoties mācītāju izjūtās, uzskatos un pārdzīvojumos, kas ir nepieciešams, lai izprastu viņu nostāju un rīcību.

Par LELB darbību liecina arī publicētie avoti – Baznīcas Kalendāri.¹⁵ Tā kā kalendāri bija pakļauti cenzūrai, tajos ievietotie raksti visus notikumus atspoguļoja valdībai pieņemamā skatījumā. Viens no galvenajiem iemesliem, kāpēc valdība atļāva izdot Baznīcas Kalendāru, bija ārzemju prezentācijas. Tāpēc

13 LPSR evaņģēliski luteriskās Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokoli no 1954. līdz 1964. gadam; LPSR evaņģēliski luteriskās Baznīcas Virsvaldes plenārsēžu protokoli no 1954. līdz 1964. gadam.

14 Mācītāja Artūra Kaminska, Ēlzas Kovales, Jāņa Vēja u.c. atmiņas.

15 Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Kalendāri no 1954. līdz 1964. gadam.

kalendāros pārsvarā bija iekļauti raksti un fotogrāfijas par LELB iesaistišanos cīņā par mieru, braucieniem uz ārzemju konferencēm un ārvalstu delegāciju uzņemšanu Latvijā, taču par LELB iekšējo dzīvi informācijas bija maz, tā bija virspusēja, un atbilstoši valdošajam stilam vēstija par “brīvas Baznīcas ne-traucēto darbību”. Tomēr arī šādu bezproblēmu rakstu ievietošana kalendāros Baznīcas Virsvaldei sagādāja grūtības. Tā 1958. gada janvārī arhibīskaps griezās pie RKLP pilnvarotā J. Restberga ar lūgumu atļaut iespiest visus maketā ievietotos rakstus.¹⁶ Līdz ar to, kaut Baznīcas Kalendāri nesniedz objektīvu informāciju par LELB darbību, tie, ņemot vērā arī citu vēstures avotu rādīto kontekstu, tomēr atklāj Baznīcas vadības centienus Baznīcas uzturēšanā.

Darbā tika izmantoti arī normatīvie akti – padomju likumi, to oficiālie komentāri, valdības un partijas lēmumi, kas noteica valsts attieksmi pret reliģiju un reglamentēja Baznīcas darbību.¹⁷ Šo dokumentu izpēte liecina, ka nereti pret Baznīcu vērstās darbības bija vietējo varas pārstāvju voluntāra rīcība, kas likumā nebija paredzēta vai pat bija tajā aizliegta. Kā piemēru var minēt LPSR Augstākās Padomes 1976. gadā pieņemto nolikumu par reliģiskajām apvienībām, kur IV sadaļā bija teikts, ka “nevienu nedrīkst atbrīvot no darba, kāda sabiedriska pienākuma vai izslēgt no mācību iestādes viņa reliģiskās pārliecības dēļ”,¹⁸ taču reāli liela daļa vietējās varas darbinieku šo principu neievēroja un ticīgajiem nereti tika liegts strādāt specialitātē, viņiem neļāva uzņemties sabiedriskus pienākumus (piemēram, liedza dalību vecāku padomē skolā), jauniešiem radās grūtības, stājoties augstskolā utt.

Preses materiālu¹⁹ analīze ļāva apjaust to, kā par-

16 LVA 1448. f., 1. apr., 65. l., 78. lpp.

17 LPSR spēkā esošo normatīvo likumdošanas aktu hronoloģiskais krājums 1966. gadam, II sējums. Rīga, LPSR MP Juridiskā komisija, 1967. Likumdošanas akti par sabiedrisko un valsts iekārtu. – LPSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistemātiskais krājums, 1. sadaļa. Rīga, Tieslietu ministrija, 1976.

18 Likumdošanas akti par sabiedrisko un valsts iekārtu. – LPSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistemātiskais krājums, 1. sadaļa. R., 1976.

19 Latvijas LKJS Centrālās un Rīgas komitejas orgāns *Padomju Jaunatne* (iznāca no 1944. līdz 1993. gadam), 1954.–1964. gada komplekts. Valmieras rajona laikraksts *Liesma* (iznāca no 1940. līdz 1999. gadam), 1954.–1964.

tijas un valdības nostāja izpaudās ikdienā un kā tā ietekmēja sabiedrību. Tas palīdzēja saprast sabiedrības attieksmes veidošanos pret mācītājiem, kā arī mācītāju rīcību atsevišķās situācijās. Pētījumā īpaša vērība tika pievērsta laikraksta "Ciņa"²⁰ materiālu analīzei, jo tas bija LKP CK un LPSR AP orgāns un pauda valsts oficiālo ideoloģiju. Visu pārējo republikas preses izdevumu stils tika pieskaņots šim laikrakstam; "Ciņā" arī tika analizēta rajonu laikrakstu darbība un pat doti tieši norādījumi to redaktoriem.²¹ Jāņem vērā, ka prese, īpaši centrālie laikraksti, bija domāti sabiedrības audzināšanai padomju garā, tajos publicēja tikai tos rakstus, kas atbilda un atbalstīja oficiālo valsts varas viedokli. Nereti presē tika izraisīta polemika par dažādām tēmām, tajā skaitā arī par reliģiju, taču arī tad tika publicētas tikai tās lasītāju vēstules, kurās bija pausta reliģijai naidīga attieksme. Ja redakcija saņēma vēstules, kurās autors mēģināja atspēkot pret reliģiju vērstos argumentus, tās netika publicētas, bet bieži vien nosūtītas RKLK pilnvarotajam.²²

Lai gūtu plašāku ieskatu apskatāmā laika notikumos, pētījumā izmantoti arī publicētie pētījumi par LELB vēsturi pēc Otrā pasaules kara.²³ Plašākais šāda veida pētījums ir somu vēsturnieka J. Talonena darbs "Church under the Pressure of Stalinism",²⁴ kurā aplūkota LELB darbība J. Staļina valdīšanas gados. Šis pētījums palīdzēja izprast Baznīcas darbības vēs-

---

gada komplekts. Aknīstes rajona laikraksts *Aknīstes Komunārs* (iznāca no 1950. līdz 1956. gadam), 1954.–1956. gada komplekts etc.

- 20 LKP CK un LPSR AP orgāns iznāca no 1904. līdz 1991. gadam. No 1954. līdz 1964. gadam laikraksta redaktors bija I. Īverts, neilgu laika posmu 1962. gadā – E. Dimitrejevs.
- 21 Piemēram, rakstā "Zinātniski ateistiskā propaganda rajona laikrakstā". – *Ciņa*, Nr. 290, 1954. gada 8. decembri.
- 22 LVA 1448. f., 1. apr., 18. l., 37.–39. lpp.
- 23 Gintere S., Zālīte I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē. – *Ceļš* Nr. 1 (44). Rīga, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, 1992, 97.–105. lpp.; Ķiploks E. Dzimtenes draudzes un baznīcas. LELBA apgāds, 1987, 519 lpp.; Grīslis E. The Evangelical Lutheran Church of Latvia and the Fall of the Soviet Union. – *Consensus*, A Canadian Lutheran Journal of Theology, vol. 22, Nr. 2, 1996, p. 49.–85. etc.
- 24 Talonen J. Church under the Pressure of Stalinism. Jyväskylä, Societas Historica Finlandiae Septentrionalis, 1997, p. 376.

turisko fonu, taču tas aptver laika posmu, kurā valsts varas realizēšanai tika izmantotas atšķirīgas metodes, līdz ar to arī Baznīcas pastāvēšanas nosacījumi bija atšķirīgi. Tas neļauj vērtēt Baznīcas darbību no 1954. līdz 1964. gadam pēc iepriekšējā laika kritērijiem, kā arī meklēt analogiskus situāciju risinājumus.

Lai gūtu papildus ieskatu valsts varas attieksmē pret reliģiju, darbā tika izmantota arī literatūra par citu konfesiju – pareizticīgās un Romas katoļu Baznīcas darbību PSRS un Latvijas PSR.²⁵ Kā diezgan nozīmīgu jāmin Kanādā dzīvojošā krievu vēsturnieka D. Pospelovska darbu par Krievijas pareizticīgās Baznīcas darbību²⁶, kurā izanalizēts arī laika posms no 1954. līdz 1964. gadam. Darbā lieliski atklāta valdības nostājas maiņa minētajā laika posmā, taču tas nesniedz ziņas par luteriskās Baznīcas situāciju padomju varas gados PSRS, turklāt tajā nav absolūti nekādu materiālu par Baznīcu un ticīgo dzīvi Latvijas PSR.

Pētījumi par pareizticīgās un Romas katoļu Baznīcas darbību Latvijas PSR sniedza ieskatu par vietējās varas attieksmi pret reliģiju, garīdzniekiem un ticīgajiem un deva iespēju salīdzināt dažādu konfesiju stāvokli. Izmantojot šos materiālus, jāņem vērā, ka, lai gan padomju valdības antirelīģiskā nostāja bija vērsta pret visām reliģiskajām organizācijām, pastāvēja arī zināmas atšķirības attieksmē pret dažādām Baznīcām. Turklāt šo pētījumu autoriem “traucē” viņu konfesionālā piederība, un tas viņu vērtējumu padara subjektīvu. Piemēram H. Trūps–Trops savā darbā norāda, ka LELB padomju varas gados esot bijis vieglāk nekā katoļu Baznīcai vismaz tajā ziņā, ka LELB varēja brīvi iespiest savu kalendāru.²⁷ Bet, to apgalvojot, autors nav ņēmis vērā, ar kādiem līdzekļiem šī kalendāra iespiešana tika panākta, proti,

25 Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве. Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье Общество любителей церковной истории, 1999., с. 399; Суворова И., Отношения между Православной Церковью Латвии и государством в 50-60-е годы XX столетия // Православие в Латвии. т.1/под ред. А.В. Гаврилина. Рига: Балтославянское общество культурного развития и сотрудничества, 1993., с. 75. –91.; Trūps-Trops H. Latvijas Romas katoļu Baznīca komunisma gados. Rīga, Romas katoļu metropolijas kūrīja, 1992, 172 lpp. etc.

26 Поспеловский Д.В. Русская Православная Церковь в XX веке. Москва: Республика, 1995., с. 509

27 Trūps–Trops H., op. cit., 171. lpp.

tas prasīja aktīvu LELB vadītāju iesaistīšanos miera darbā, miera un padomju iekārtas slavinājumus kalendāra rakstos utt.

Kopumā izmantotie avoti un literatūra palīdzēja gūt vispusīgu ieskatu LELB dzīvē apskatāmajā laika posmā, kā arī deva iespēju izpētīt un analizēt mācītāju darbības apstākļus.

Valsts varas attieksme pret mācītājiem

Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas (turpmāk – LĒLB) situāciju, tās draudžu un mācītāju darbību apskatāmajā laika posmā noteica un ietekmēja PSRS oficiālā ideoloģija, kas bija vērsta pret reliģiju, jebkuras reliģijas piekritējiem un sludinātājiem. Šis ideoloģijas priekšā visas reliģijas un konfesijas bija vienlīdz “kaitīgas darbaļaužu apziņai” un pret tām visām tika pasludināta “nesaudzīga cīņa”.²⁸

1940. gada 25. augustā pieņemtās Latvijas PSR Konstitūcijas 95. pants noteica: “Lai nodrošinātu pilsoņiem apziņas brīvību, Baznīca LPSR ir atdalīta no valsts un skola no Baznīcas. Brīvība piekopt reliģiskus kultus, kā arī antireliģiskas propagandas brīvība atzīta visiem pilsoņiem.”²⁹

Garīdznieki, kas darbojās padomju varas gados, par šo Konstitūcijas pantu un tā īstenošanu dzīvī esot jokojuši: “Pie mums Baznīca ir šķirta no valsts, bet valsts gan nedomā no Baznīcas šķirties.”³⁰

Varas pārstāvji apzinājās, ka ticību no cilvēku apziņas viņiem neizdosies iznīcināt, tikai propagandējot ateismu un “atmaskojot reliģiskā pasaules uzskata maldīgumu”. Un, lai gan tika atzīta apziņas, t.i., pasaules uzskata izvēles brīvība, komunistiskās partijas biedri nemitīgi tika aicināti cīnīties pret reliģiskajiem aizspriedumiem.

M. Celms savā rakstā “Veco laiku sārņi” jau 1954. gadā iezīmē šo nostāju: “Padomju Konstitūcija nosaka, ka Padomju Savienībā pastāv pilnīga apziņas brīvība, ka mūsu zemē var brīvi piekopt reliģiskus kultus un antireliģisko propagandu. Šis tiesības pilnā mērā izmantoja un izmanto visu reliģisko kultu sludinātāji, bet šīs tiesības pavisam nepietiekami izmanto ateisti. Jādoma, ka tas noticis tāpēc, ka ateisti, pārliecināti par sava pasaules uzskata pareizumu, cerējuši, ka marksistiski ļeņiniskais zinātniskais pasaules uzskats

28 Šādi izteikumi bija atrodamī lielākajā daļā laikrakstu – sākot no oficiālā LKP CK un LPSR AP laikraksta *Cīņa*, LPRS LKJS Centrālās un Rīgas komitejas laikraksta *Padomju Jaunatne*, arī katra rajona laikrakstos.

29 Likumdošanas akti par sabiedrisko un valsts iekārtu. – LPSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistemātiskais krājums, 1. sadaļa. R., 1976, 34. lpp.

30 Mācītāja A. Kavača atmiņas, pierakstītas 2000. gada 5. aprīlī, pierakstījusi Zikmane E.

stihiski iekaros visu padomju cilvēku apziņu.³¹ 50. gadu beigās vēl pastāvēja uzskats, ka reliģiskos aizspriedumus var nomākt, tos konfrontējot ar zinātnes atzinumiem un tehnikas sasniegumiem. Kādā citā rakstā M. Celms norādīja, ka “propagandai jābūt korektai, kaujinieciskai, bet reizē arī takta pilnai – cīņu pret reliģiju nekādā ziņā nedrīkst pārvērst par cīņu pret ticīgajiem, kuru absolūtais vairākums ir krietni padomju pilsoņi³². Bet jau 60.–to gadu sākumā partijas vadītāji atzina, ka nepietiek ar ateisma propagandu vien, bet ir nepieciešams īpaši strādāt ar ticīgajiem, “jo būtu naivi domāt, ka ticīgais cilvēks bez citu palīdzības, turklāt vēl saņemdamas reliģisko iedvesmu no garīdznieka, pats uzreiz varētu atklāt reliģijas aplamību”.³³

Aplūkojamais laika posms, kad pie varas bija PSKP ģenerālsekretārs Ņikita Hruščovs, ir iezīmīgs ar tendenci “atbrīvot masu apziņu no reliģiskajiem aizspriedumiem”. Būdam “revolūcijas romantiķis”, Ņ. Hruščovs patiesi ticēja iespējai drīzumā uzcelt komunismu, kurā nebūtu vietas reliģiskiem priekšstatiem.³⁴

1954. gada 10. novembrī PSKP CK pieņēma lēmumu “Par kļūdām zinātniskā ateisma propagandas darbā iedzīvotāju vidū”. Tajā tika nosodīta patvaļa, ticīgo aizskaršana, apvainojumu un apmelojumu izmantošana antireliģiskās kampaņas gaitā. Pēc šī lēmuma pieņemšanas it kā noklusa uzbrukumi Baznīcai, un laika posmu no 1955. līdz 1957. gadam varētu uzskatīt par pašu “liberālāko” ticīgajiem pēc 1947. gada, neraugoties uz to, ka armijā tika ieviesta antireliģiskā apmācība kā īpašs mācību priekšmets. Novembra lēmums galveno akcentu lika uz zinātniskā ateisma ieaudzināšanu (nevis propagandu) un, iespējams, tieši tāpēc aizkavēja ateisma propagandas žurnāla “Наука и религия” izdošanu, kas bija ielānots jau 1954. gadā, bet sāka iznākt tikai 1959. gadā.³⁵

Taču šī nosacītā Baznīcas “labklājība” bija nedroša. 1954. gada 10. novembra lēmums tomēr

31 Celms M. Veco laiku sārņi. – *Cīņa*, Nr. 192, 1954. gada 14. augustā.

32 Celms M. Cīņa pret reliģiskiem māņiem. – *Cīņa*, Nr. 204, 1954. gada 28. augustā.

33 Ievadraksts, Reliģijas tvans jāizkļiedē pilnīgi. – *Cīņa*, Nr. 275, 1961. gada 22. novembrī.

34 Шарковский М.В. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве. М. 1999., с. 349.

35 Поспеловский Д.В. Русская Православная Церковь в XX веке. М. 1995., с. 280–281.

neļāva ieņemt neitrālu nostāju pret Baznīcu. Tajā bija teikts: "Attiecībā uz valsti reliģija ir privāta lieta, un tādēļ arī Baznīca ir šķirta no valsts, tomēr komunistiskā partija, kas balstās uz vienīgo pareizo zinātnisko pasaules uzskatu marksismu – ļeņinismu un tā teorētisko pamatu dialektisko materiālismu, nevar vienaldzīgi, neitrāli izturēties pret reliģiju kā ideoloģiju, kam nav nekā kopīga ar zinātni."³⁶

PSKP XXI kongresā, kas notika 1959. gadā, tika apspriesta nepieciešamība izstrādāt partijas programmas drīzākai padomju sabiedrības pārejai uz komunismu. Ņ. Hruščovs savā ziņojumā kongresā uzsvēra, ka viens no svarīgākajiem nākošās septiņgades uzdevumiem ir kapitālisma palieku pārvarēšana masu apziņā. Par to kongresā runāja arī oficiālie padomju ideologi – M. Suslovs, P. Pospelovs u.c.³⁷ Tā laika avoti liecina par slepenu lēmumu, kas ticis pieņemts 1959. gadā pēc šī kongresa – "pamatos" izlemt Baznīcas likteni.³⁸

Sākot ar 1960. gadu, valdība pieņēma virkni Baznīcas darbību ierobežojošu lēmumu. 1960. gada 9. janvārī tika pieņemts PSKP CK lēmums "Par partijas propagandas uzdevumiem mūsdienu apstākļos", kurā tika atzīmēts, ka dažu partijas organizāciju vadītāji ieņem pārāk pasīvu nostāju pret marksismam – ļeņinismam kaitīgo reliģisko ideoloģiju. 13. janvāra PSKP CK lēmumā "Par garīdzniecības padomju likumdošanas par kultiem pārkāpumu novēršanu" PSRS MP Reliģisko kultu lietu padomes (turpmāk – RKLP) pilnvarotajiem padomju republikās un vietējās varas pārstāvjiem tika ieteikts vēl rūpīgāk sekot, lai garīdznieki neiesaistītu rituālos nepilngadīgos, lai draudzēs netiktu organizēti nekādi citi pasākumi, kas nav tieši saistīti ar kulta piekopšanu u.tml. LPSR valdība analogisku lēmumu apstiprināja šī paša gada 29. maijā.³⁹ Pret reliģiju vērstā cīņa sākās jaunā līmenī. Augstskolās kā obligāts mācību priekšmets tika ieviests kurss "Zinātniskā ateisma pamati", ievērojami pastiprinājās pret Baznīcu vērstais virziens skolu programmās.⁴⁰ 1961. gada 26. jūlijā PSRS Ministru Padomes Reliģisko kultu lietu padome apstiprināja nolikumu par kārtību, kādā piemērojama likumdošana

36 Cīņa Nr. 268, 1954. gada 14. novembris.

37 Шкаровский М.В., op. cit., c. 366.

38 Поспеловский Д.В., op. cit., c. 310.

39 LVA 1448. f., 1. apr., 156. l., 28.–29. lpp.

40 Шкаровский М.В., op. cit. c. 387.

par kultiem. Tajā bija noteiktas ticīgo PSRS pilsoņu tiesības. Ticīgo tiesības bija "brīvi piekopt reliģisko rituālu, ciktāl ar to netiek pārkāpta padomju likumdošana, apdraudēta sabiedriskā kārtība un pilsoņu tiesības".⁴¹ Šis nolikums ļāva vietējās varas pārstāvjiem diezgan brīvi traktēt mācītāju un ticīgo darbību.

Ar katru likumdošanas aktu valdība pastiprināja ideoloģisko cīņu pret Baznīcu, taču reālā situācija nepavisam neliecināja par reliģijas izsūšanu. Tas nebija savienojams ar valdošo postulātu – plaukstošai Baznīcai nav vietas komunistiskā sabiedrībā. Tāpēc 1962. gada 13. septembrī tika pieņemts PSRS MP lēmums, kas nu jau reāli nostādīja zem jautājuma zīmes draudžu pastāvēšanu. Uz šī lēmuma pamata tika pārskatīta baznīcu apdrošināšanas vērtība, kas attiecīgi paaugstināja nodokļu summu no trim līdz pat sešpadsmit reizēm.⁴²

Interesanti atzīmēt, ka 60. gados tika pieņemtas vairākas instrukcijas, rīkojumi un lēmumi, kas netika publicēti, bet paturēti tikai iekšējai lietošanai (piemēram, 1960. gada 13. janvāra lēmums "Par garīdzniecības padomju likumdošanas par kultiem pārkāpumu novēršanu", 1961. gada 16. marta lēmums "Par kontroles pastiprināšanu likumdošanas par kultiem izpildei" u.c.). Līdzīgi šiem "slepenajiem" lēmumiem ar KPSFR Augstākās Padomes 1962. gada 19. septembra dekrētu 1929. gada likumdošanai par reliģiskajām apvienībām tikuši pievienoti 29 jauni likuma panti.⁴³ Tā reliģiskajām organizācijām bija jāatbild arī par tādu likumu pārkāpumiem, kuru eksistence un saturs tām nebija zināms.

Par visu likumdošanas aktu par reliģiskajiem kultiem realizēšanu padomju republikās bija atbildīgi PSRS MP Reliģisko kultu lietu padomes pilnvarotie. Atskatāmajā laikā Latvijā PSR darbojās trīs RKLP pilnvarotie: Jūlijs Restbergs (1948.–1960.), Pēteris Pizāns (1960.–1961.) un Prolets Liepa (no 1961. gada).

PSRS MP RKLP pilnvarotā postenis izveidots, pamatojoties uz PSRS Tautas Komisāru Padomes 1944. gada 29. maija lēmumu Nr. 628, lai ieviestu dzīvē Padomju valsts likumdošanu par Baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas atdalīšanu no Baznīcas. Pilnvarotais bija pakļauts tieši PSRS MP Reliģisko

41 LVA 1448. f., 1. apr., 266. l., 31.–83. lpp.

42 Ibid., 180. l., 67.–68. lpp.

43 Поспеловский Д.В., *op. cit.*, c. 297.

kultu lietu padomei. Pilnvarotā darbības sfēra bija saiknes veidošana starp republikas valdību un republikas teritorijā darbojošos Baznīcu vadītājiem kultu jautājumos. Padomes pilnvarotais raudzījās, lai pāreizi un savlaicīgi tiktu ieviesti valdības lēmumi, kas skar reliģiskos kultus, to stāvokli un darbību republikā, dod savu atzinumu partijas un padomju komitejām jautājumos, kas saistīti ar reliģisko organizāciju darbību; sekoja, lai pāreizi tiktu piemērota Padomju likumdošana par apziņas brīvību; veica reliģisko apvienību, grupu, baznīcu, lūgšanu namu un garīdznieku registrāciju un uzskaiti.⁴⁴

Viens no būtiskākajiem RKLP pilnvarotā uzdevumiem bija – padarīt Baznīcu cik vien iespējams lojālu un paklausīgu valstij. Attiecībā uz LELB šo darbu iesāka jau pilnvarotais Voldemārs Šeškens (amatā no 1944. līdz 1948. gadam).

Kad 1944. gadā Latviju atstāja toreizējais LELB arhibīskaps Teodors Grinbergs, Baznīcas pārvalde viņa prombūtnes laikā saskaņā ar Baznīcas viceprezidenta Edgara Berga 1944. gada 27. septembra rīkojumu tika nodota Latgales prāvesta Kārļa Irbes pārziņā. Rīkojumā bija teikts, ka tagad viņam ir “jākārto visas garīgās un pilsoniskās lietas, kas saistītas ar Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu”,⁴⁵ līdz ar to K. Irbe bija tā amatpersona, ar kuru nācās kontaktēties padomju varas pārstāvjiem. Kārlis Irbe bija negatīvi noskaņots pret boļševiku partijas ideoloģiju un attiecībās ar valdības pārstāvjiem to arī necentās slēpt. Baznīcas vadītājs mēģināja visiem līdzekļiem atjaunot normālu Baznīcas dzīvi – organizēt Baznīcas Virsvaldes darbu un nodrošināt regulārus dievkalpojumus draudzēs. Šajā darbībā viņš necentās konsultēties vai meklēt kompromisus ar RKLP pilnvaroto. Tas neapmierināja varas pārstāvjus, un 1946. gadā Kārlis Irbe tika apcietināts un izsūtīts no Latvijas.⁴⁶ Palika vakanta Baznīcas augstākās vadības vieta, un pilnvarotā V. Šeškēna galvenais uzdevums tagad bija sameklēt padomju varai piemērotu potenciālo arhibīskapu.

Baznīcas Virsvaldes locekļi Krišjānis Šlosbergs un Alberts Virbulis ieteica mācītāja Gustava Tūra kandi-

44 LVA 1448. f., 1. apr., 265. l., 18.–20. lpp.

45 Ibid., 49. l., 60. lpp.

46 Gintere S., Zālīte I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē. – *Ceļš* Nr. 1 (44). R., 1992, 98.–99. lpp.

datūru. 1946. gada 8. marta Baznīcas Virsvaldes sēdē G. Tūrs tika iecelts par Virsvaldes prezidija locekli un LELB arhibīskapa vietas izpildītāju līdz ģenerālās sinodes sasaukšanai un arhibīskapa vēlēšanām. Šī lēmuma oficiālais pamatojums bija, ka G. Tūrs bija vienīgais Latvijā palikušais 1931. gada sinodē ievēlētais Baznīcas Virsvaldes loceklis.⁴⁷

Nākošais pilnvarotā uzdevums bija panākt jaunas LELB Satversmes izstrādāšanu un pieņemšanu, kas būtu piemērotāka valsts varas interesēm. Viņš pats piedalījās jaunās Satversmes izstrādāšanā ar saviem ieteikumiem un labojumiem. Pilnvarotais panāca to, ka Satversme paredzēja daudz lielāku Baznīcas Virsvaldes un tās prezidenta – arhibīskapa – ietekmi Baznīcas jautājumu izlemšanā. Varas koncentrācijai Baznīcas Virsvaldes rokās bija būtiska nozīme, jo valdības pārstāvjiem bija daudz vieglāk kontaktēties un ietekmēt nelielu cilvēku grupu, nekā pārliecināt par sev vēlamu lēmumu pieņemšanu visus garīdzniekus.

Darbs pie jaunās LELB Satversmes izveidošanas sākās jau 1946. gadā, taču pagāja divi gadi, līdz tika sasaukta ģenerālā sinode, pieņemta Satversme un atrisināts visbūtiskākais ar LELB dzīvi saistītais jautājums – ievēlēts LELB arhibīskaps. Šajā laikā pilnvarotais V. Šeškens bija veicis rūpīgu individuālu darbu ar LELB mācītājiem. Par to liecina viņa ziņojums PSRS TKP RKLP priekšsēdētājam I. Poļanskim par LELB sinodes darbu 1948. gada martā: “Ģenerālā Sinode noritēja pilnīgi pēc izstrādātā plāna. Galvenie jautājumi tika risināti absolūtā vienprātībā, statūti pieņemti vienbalsīgi bez izmaiņām un papildinājumiem. Sarežģītākais jautājums – par arhibīskapa kandidatūru – atrisināts pozitīvi. Divu gadu darbs, audzinot luterāņu garīdzniekus padomju garā, ir devis rezultātus.”⁴⁸

Arī turpmāk, apskatāmajā laikā posmā, RKLP pilnvarotie rūpīgi sekoja Baznīcas darbībai, deva norādījumus gan Baznīcas Virsvaldei, gan mācītājiem. Valdības pārstāvim bija svarīga “Baznīcas Virsvaldes prestiža uzturēšana”, jo ar Virsvaldes rīkojumu palīdzību viņam bija vieglāk ietekmēt arī pārējos draudžu mācītājus, ar kuriem viņš pats tik bieži nekontaktējās. Turklāt pilnvarotais bija ieinteresēts, lai viņam izdevīgos lēmumus pieņemtu Baznīcas vadītāji. Tā draudžu un mācītāju pretenzijas par nepieņemama-

47 Ibid., 100. lpp.

48 LVA 1448. f., 1. apr., 244. l., 3. lpp.

jiem rīkojumiem vērstos pret Baznīcas Virsvaldi, nevis pilnvaroto; luterāņi būtu neapmierināti nevis ar padomju valdību, bet gan ar saviem vadītājiem.

Kad N. Hruščovs 1958. gadā kļuva arī par PSRS Ministru Padomes priekšsēdētāju, sākās jauns ateistiskās politikas posms. PSRS MP Reliģisko kultu lietu padomei un tās pilnvarotajiem padomju republikās tika piešķirtas jaunas funkcijas:

sekot, kā tiek ievērota padomju likumdošana par reliģiskajiem kultiem;

raudzīties un darīt visu iespējamo, lai nepilngadīgie pilsoņi nepiedalītos dievkalpojumos un citās reliģiskās ceremonijās;

organizēt zinātniski ateistisko propagandu attiecīgajā teritorijā;

iepazīt reliģisko organizāciju personālsastāvu un darbību un likvidēt neregistrētās un ar likumu neatļautās organizācijas;

veicināt kulta kalpotāju un draudžu materiālās bāzes pasliktināšanos;

veikt represīvo pasākumu kompleksu pret ticīgo svētceļojumiem uz svētvietām un ietekmēt šo svētceļojumu organizētājus.⁴⁹

Tagad RKLK un tās pilnvarotajiem vajadzēja ne tikai raudzīties, lai reliģiskās organizācijas nepārkāpj padomju likumdošanu attiecībā uz kultiem, bet tiem bija arī jāveic dažādi pasākumi, lai ierobežotu draudžu un mācītāju darbību, kā arī ticīgo iespējas piedalīties reliģiskajos pasākumos.

Baznīcas Virsvalde savā darbībā vienmēr bija spiesta rēķināties ar pilnvarotā norādījumiem, taču viens no grūtākajiem uzdevumiem bija mācītāju nozīmēšana draudzēs. Apstākļos, kad mācītāju bija uz pusi mazāk nekā draudžu, mācītājus draudzēs bija jānorīko, ne vien rēķinoties ar pilnvarotā ieteikumiem, bet arī ar draudžu vēlmēm un mācītāju lūgumiem. 1960. gada septembra instrukcijā par likumdošanas par kultiem piemērošanu bija noteikts, ka katra draudze ir tiesīga savu mācītāju ievēlēt.⁵⁰ Ja bija vairāki amata kandidāti (kā lielo draudžu vakances gadījumā tas arī bija), Baznīcas Virsvalde parasti ievēroja draudzes tiesības izvēlēties sev pieņemamāko mācītāju. Taču diezgan tipiska bija situācija, ka pilnvarotajam vai vietējās varas pārstāvjiem radās pretenzijas pret ievēlēto un Baznīcas Virsvaldes apstiprināto amata

49 Ibid., 265. l., 18.–20. lpp.

50 Ibid.

kandidātu un pilnvarotais atteicās to pierēģistrēt. Lidz ar to Baznīcas Virsvalde bija spiesta izraudzīties citu kandidātu, kas apmierinātu pilnvarotā prasības. Tas savukārt radīja draudzes protestus, kas uzskatīja, ka Baznīcas Virsvalde nevēlas ievērot draudzes tiesības. Atbildot uz draudžu sūdzībām, Baznīcas Virsvalde centās izskaidrot iemeslus, kāpēc viņu izvēlētais kandidāts nav saņēmis valdības apstiprinājumu, taču, draudzei griežoties ar prasību tieši pie pilnvarotā, pēdējais apgalvoja, ka viņš nejaucoties mācītāju nozīmēšanas lietās, kas neietilpstot viņa kompetencē.⁵¹

Saskaņā ar PSRS MP RKLP 1960. gada nolikumu par pilnvarotā aparātu, pilnvarotajiem padomju republikās nebija tiesību iecelt vai atcelt kādu garīdznieku. Vienīgi Baznīcas Virsvalde varēja nozīmēt draudzēs mācītājus. Pilnvarotā uzdevums bija tikai apstiprināt Baznīcas Virsvaldes lēmumu, pierēģistrējot mācītāju draudzē, uz kuru viņš tika norikots. Bet pilnvarotais ietekmēja Baznīcas Virsvaldes lēmumus, gan neregistrējot draudzēs tās ieteiktos mācītājus, gan arī tieši norādot arhibīskapam un prāvestiem, ka viņš nav apmierināts ar mācītāju izvietojumu draudzēs. Tā pēc 1957. gada Baznīcas Virsvaldes prezīdija sēdes prāvests A. Kauliņš ziņoja, ka sarunās ar pilnvaroto viņam norādīts, ka Liepājas Annas draudzē, tāpat arī Rīgas Doma un Pētera draudzē ir nepieciešams nozīmēt citus mācītājus. Sēdes protokolists atzīmē, ka līdzīgas sarunas bijušas arī citiem mācītājiem, turklāt prāvestam A. Vitolam pilnvarotais esot sacījis, ka šis mācītāju pārceļšanas jautājums esot nopietns, steidzams un "ātrāk izpildāms lietderības dēļ".⁵² Baznīcas Virsvaldei bija jāpakļaujas šiem norādījumiem un jāpārvieta draudžu mācītājus, kas savukārt izraisīja draudžu locekļu protestus.

Draudžu locekļi vairumā gadījumu nezināja, kā notiek mācītāju norīkošana draudzēs, un neizprata, ko nozīmē viņu sūtīšana "no Poncija pie Pilāta", kad draudze griežās pie Baznīcas Virsvaldes un valdības pārstāvja ar lūgumiem atstāt draudzei tās mācītāju. Likumsakarīgi, šāda situācija radīja draudžu locekļu neapmierinātību un neuzticēšanos Baznīcas vadībai. Baznīcas Virsvalde to apzinājās, taču tai nebija iespējams situāciju ietekmēt, jo kāda garīdznieka reģistrēšana vai neregistrēšana bija atkarīga tikai no RKLP pilnvarotā.

51 Ibid., 63. l., 69.–70. lpp.

52 Ibid., 62. l., 125.–127. lpp.

Pilnvarotajam turpreti nevarēja būt nekādu iebildumu pret to, ka ticīgie jutās vilušies savos vadītājos. Neapmierinātība un neuzticēšanās Baznīcas vadībai varēja būt pirmais solis arī uz Baznīcas mācības un savas ticības apšaubīšanu. Savukārt baznīcēnu bez īstas ticības bija daudz vieglāk pārliecināt, ka reliģija ir savu laiku pārdzīvojuši māņi, kuru dēļ nav vērts izniekot laiku, piedaloties Baznīcas rituālos, tā vietā, lai aktīvi iesaistītos komunisma celtniecībā.

Nereti, nesaņēmuši Baznīcas Virsvaldes un pilnvarotā atbalstu vēlāmā mācītāja registrēšanas jautājumā, draudžu locekļi meklēja palīdzību arī pie LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāja vietnieka vai tā palīga.

Tā 1957. gada nogalē Rīgas Vecās Sv. Ģertrūdes draudzes priekšnieka vietnieks kopā ar vēl divām draudzes locekļēm vairākkārt vērsās Ministru Padomē ar lūgumu neliegt mācītājam Edgaram Jundzim piekristies Rīgā, lai varētu viņu pierēģistrēt kā mācītāju Vecās Ģertrūdes draudzē. Gan MP priekšnieka vietnieks V. Krūmiņš, gan viņa palīgs Viškars apsoliuši par to parūpēties, tikai tam "esot nepieciešama kāda izziņa no arhibīskapa". Saprotot šīs MP divkosīgās rīcības jēgu, G. Tūrs pret to protestēja savā 1958. gada 24. februāra vēstulē MP priekšsēdētāja vietnieka palīgam Viškaram: "Pēc savām vizītēm piejums Ministru Padomē viņi mums klāsta savu rožaino cerību drīzu piepildīšanos, īpaši, ka ar jūsu palīdzību Rīgā pierakstīs viņu iecerēto mācītāju, tikai vēl vajagot mazās zīmītes..." un lūdza tiši nemaldināt draudžu locekļus, dodot viņiem veltas cerības.⁵³

Šāda bija pilnvarotā un valsts varas institūciju attieksme ne tikai pret draudžu izvēlētajiem mācītājiem, bet nereti arī pret Baznīcas Virsvaldes lēmumiem. Virsvaldes lūgumi pierēģistrēt vienu vai otru mācītāju kādā draudzē saņēma atteikumu, bieži vien pat neminot iemeslu. Viens no šādiem gadījumiem bija atteikums 1958. gada jūlijā pierēģistrēt Kokneses, Liepkalnes un Seces draudzē mācītāju Ernestu Spekmani.⁵⁴ 1957. gada jūlijā Baznīcas Virsvalde lūdza registrēt kā mācītāju Rīgā Teoloģisko kursu lektoru Edgaru Jundzi, bet šis lūgums tika noraidīts tāpēc, ka Jundzis 1952. gadā bija bijis notiesāts par pretpa-

⁵³ Ibid., 65. l., 50. lpp.

⁵⁴ Ibid., 67. l., 46. lpp.

domju darbību.⁵⁵

Katram mācītājam ar pilnvaroto nācās kontaktēties, ne tikai saņemot registrācijas apliecību, bet arī ik pa laikam bija jāierodas pie RKLP pilnvarotā informēt par savu draudžu darbību. Kā atceras mācītājs Osvalds Ābelītis, šīs sarunas parasti norisinājušās draudzīgā atmosfērā, tā bijusi tāda "parunāšanās". Pilnvarotais apjautājies par cilvēkiem, kurus konkrētais mācītājs pazinis – viņa draudžu locekļiem, citiem mācītājiem. Mācītājs Ābelītis atzīst, ka "nebija jau vērts izlikties, ka tu tādu nepazīsti un neko nezini, jo pilnvarotajam jau tāpat bija viss zināms, kurš kuru pazīst un kurš ko dara. Un, ja tu kaut ko neteici vai izlikties, ka nezini, tūlīt atzīmēja, ka tu esi neuzticams"⁵⁶. Mācītāju ziņā palika vienīgi izšķiršanās, ko un cik daudz stāstīt. Bija mācītāji, kas pilnvarotajam stāstīja tikai tās lietas, kas bija visiem zināmas, un neko jaunu neatklāja, bet tajā pat laikā palīdzēja saglabāt valdībai uzticama mācītāja tēlu.

Piemēram, Valmieras Sīmaņa draudzes mācītājs Mārtiņš Bļodnieks 1954. gada sākumā nosūtīja pilnvarotajam šādu paskaidrojumu: "Sakarā ar Jūsu norādījumu ievākt ziņas, vai padomes loceklis Jānis Auziņš nav šīs varas laikā sodīts, tad varu ziņot, ka vairākām personām esmu par to jautājis, bet neviens nezina, ka J. Auziņš būtu sodīts."⁵⁷

Kā atceras mācītājs Andrejs Kavacis, bija arī tādi mācītāji, kuri izlikās draudzīgi, bet tajā pat laikā par saviem amata brāļiem "stāstīja visu, kas ienāca prātā"⁵⁸. Piemēram, pilnvarotā piezīmēs saglabājusies liecība, ka mācītājs – diakons Visvaldis Perlbahs 1958. gadā kādā sarunā esot izteicies: "No manas Ogres draudzes nāca kāds puisis iesvētīties pie mācītāja Taivana Rīgas Jēzus baznīcā tikai tāpēc, ka Taivans ņem vēl iesvētēties mācību, kas notiekot piecas reizes nedēļā – vakaros. Šādā veidā sagatavotus iesvētāmos mācītājs Taivans iesvētījis Jēzus baznīcā š. g. 14. jūlijā, un arī uz priekšu tāda iesvētāmo sagatavošana notikšot un jauniešus iesvētišot 22. septembrī."⁵⁹

To, ka ir aizliegts rīkot grupu nodarbības ticības mācībā, zināja gan tie mācītāji, kas šādas nodarbības

55 Ibid., 10. l., 2.–4. lpp.

56 Mācītāja Osvalda Ābelīša atmiņas, pierakstītas 2000. gada 12. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

57 LVA 1448. f., 1. apr., 57. l., 24. lpp.

58 Māc. Andreja Kavača atmiņas.

59 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 118. lpp.

tomēr rikoja, gan tie, kuri to nedarija. Spriežot pēc minētā ziņojuma, mācītājs V. Perlbahs pats iesvētes mācības nodarbības nenoturēja. Minētais ziņojums nesniedz nekādu papildus informāciju par apstākļiem un iemesliem, kas mudināja mācītāju Perlbahu stāstīt par sava amata brāļa darbību, tāpēc nav iespējams objektīvi novērtēt ne šo konkrēto, ne arī citus līdzīgus gadījumus.

Mācītāju darbība lielā mērā bija atkarīga no vietējās varas pārstāvju attieksmes. Oficiāli visiem varas pārstāvjiem bija jābūt ateistiem, jāpopularizē ateistiskais pasaules uzskats un jāraugās, lai garīdznieki nepārkāpj likumdošanu par kultiem, kā arī pārāk rosīgi neizplata ticību vietējo iedzīvotāju vidū. Taču bija arī tādi vadošie darbinieki, kas paši bija ticīgi, kaut arī to neizrādīja. Lai gan viņi neapmeklēja dievkalpojumus, tomēr nelika arī šķēršļus draudžu un mācītāju darbībai.⁶⁰ Tomēr liela daļa varas pārstāvju centās traucēt Baznīcas dzīvi. Daļa to darīja pārliecības dēļ, citi varbūt, lai demonstrētu savu paklausību padomju varai, izdevīguma vai vēl kādu citu iemeslu mudināti.

Ja kāda draudze tika noņemta no reģistra, baznīca un visi tajā esošie vērtīgie priekšmeti pārgāja izpildkomiteju pārziņā, tāpēc nereti vietējās varas pārstāvji lūdza pilnvarotajam kādu baznīcu slēgt un atļaut to izmantot pēc vietējās varas ieskatiem. 1960. gadā Liepājas pilsētas izpildkomiteja meklēja iespēju slēgt Liepājas Trisvienības baznīcu un tajā ierīkot sporta zāli. Pilnvarotais pret to iebilda, jo šādam lēmumam nebija nekāda pamatojuma – draudze aktīvi darbojās, turklāt kā papildus pretargumentus tika minēti, ka iepriekšējā gadā administratīvā kārtā slēdza jau Doma draudzi.⁶¹

1959. gadā Grobiņas izpildkomiteja savā pārziņā gribēja iegūt mācītāja māju, tāpēc izpildkomitejas darbinieki atteicās tajā pierakstīt jauno draudzes mācītāju Teodoru Kalku.⁶²

1959. gada 30. jūnijā Balvu draudzes mācītājs K. Freimanis ziņoja, ka 8. jūnijā viņa dzīvokli ieradusies Balvu pilsētas izpildkomitejas priekšsēdētāja Šulce ar diviem vīriešiem, kurus viņš nav pazinis, bet no kuriem vienu Šulce nosaukusi par savu vietnieku, un

60 Mācītāja A. Kaminska atmiņas, pierakstītas 2000. gada 28. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

61 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 104.–110. lpp.

62 Ibid., 18. l., 22. lpp.

sacijusi, ka esot atnākuši kontrolēt viņa draudzes darbību. Prasījusi uzrādīt draudzes grāmatas par kristītiem, iesvētītiem, laulātiem un apbedītiem. Īpaši viņus interesējušas ziņas par pilsētas robežās dzīvojošiem draudzes locekļiem. Mācītājs atteicies šādu prasību izpildīt. Aizejot Šulce teikusi: "Gan mēs savu panāksim."⁶³

1961. gada 16. martā PSRS MP pieņēma aizklāto lēmumu "Par kontroles pastiprināšanu likumdošanas par kultiem izpildei", kas atbildību par "kontroles" nodrošināšanu nodeva vietējās varas institūcijām. Pie rajonu un ciemu padomēm nodibināja īpašas komisijas, kam bija jāraugās, kā vietējās draudzes un garīdznieki izpilda likumdošanu par kultiem. Taču arī šī rīkojuma izpilde bija cieši saistīta ar vietējo izpildkomiteju attieksmi pret Baznīcu. Piemēram, Talsu rajonā šāda komisija tika izveidota un katrs tās loceklis bija atbildīgs par kādu draudzi, turklāt šī komisija arī cieši sadarbojās ar rajona ateistu padomi, kas bija izveidota pie LKP Talsu rajona komitejas.⁶⁴ Savukārt Dobeles rajonā šāda īpaša komisija netika izveidota, un izpildkomitejas priekšsēdētājs apgalvoja, ka paši izpildkomitejas darbinieki labi tiekot galā ar šiem jautājumiem.⁶⁵

No 1961. gada diezgan plaši sāka izvērsties arī t.s. "individuālais darbs" ar ticīgajiem. Komjaunatnes, partijas un arodorganizācijas sūtīja savus biedrus pie ticīgajiem. Ja pārliecināšanas metodes nelīdzēja, ticīgajiem tika pievērsta visa kolektīva uzmanība un šie "religiskās atpalcības" gadījumi tika apspriesti kolektīva sanāksmēs. Bija arī gadījumi, kad draudžu "divdesmitnieka" pārstāvji tika saukti uz pārrunām, viņus centās pierunāt atteikties no līdzdalības "divdesmitniekā".⁶⁶

Mācītāja dzīvesbiedre Elza Kovale atceras, ka Alūksnē varas pārstāvji centušies iespaidot gan

63 Ibid., 69. l., 23. lpp.

64 Ibid., 182. l., 124. lpp.

65 Ibid., 123. lpp.

66 Lai kāda reliģiska draudze varētu pastāvēt, bija nepieciešami vismaz divdesmit vietējie iedzīvotāji, kas ar saviem parakstiem apliecinātu savu vēlmi darboties draudzē. Ja kādu iemeslu dēļ šis draudzes uzturētāju skaits saruka zem divdesmit, vietējās varas pārstāvji varēja uzskatīt draudzi par likvidējošos un ierosināt tās slēgšanu. PSRS MP RKLP instrukcija par likumdošanas par kultiem piemērošanu. – LVA 1448. f., 1. apr., 265. l., 69. lpp.

draudzes priekšnieku, gan arī saukuši uz pārrunām pērminderus. "Dažiem tika piedāvāta labāka darba vieta vai zemes gabals izdevīgākā vietā, lai tikai viņi neietu baznīcā un atteiktos no līdzdalības divdesmitniekā. Cits arī pakļāvās pagasta vadībai un pārtrauca sakarus ar baznīcu."⁶⁷

Visizplatītākais "kontroles" veids bija ticīgo novērošana. Varas pārstāvji pirms dievkalpojumiem dežurēja pie baznīcas ieejas un pierakstīja tos, kas gāja uz dievkalpojumiem. Līdzīgi bija ar mācītāju sprediķu noklausīšanos. Ne vienmēr to darīja paši izpildkomiteju darbinieki. Kā uzskata mācītājs Artūrs Kaminskis, viņi to nedarīja tāpēc, ka viņus pazina gan mācītājs, gan visi draudzes locekļi. Parasti šim "darbam" tika pierunāti vienkāršie ļaudis, dažreiz pat draudzes locekļi, kas "regulāri apmeklēja dievkalpojumus, sēdēja pašā pēdējā solā un kaut ko neuzkritoši pierakstīja".⁶⁸

Izpildkomiteju un vietējo partijas organizāciju darbinieki parasti par mācītāju pārkāpumiem ziņoja tālāk RKLP pilnvarotajam. Piemēram, Šaldus rajona partijas instruktore R. Dēvica 1960. gada 1. jūlijā ziņoja pilnvarotajam P. Pizānam par to, ka 23. jūnijā Skrundas kapsētā, apglabājot vīru nodurtu sievu un bērnu, mācītājs savā runā par mirušo un tās vīru atklāti teicis, ka "pie slepkavības nav vainojams viņu dievs, bet gan mūsu sabiedrība un visa mūsu sabiedriskā iekārta, kas izaudzina slepkavas". Šajā vēstulē partijas darbiniece arī izteica ierosinājumu, ka vajadzētu noklausīties, kādus sprediķus minētais mācītājs saka baznīcā.⁶⁹

Mācītājs Artūrs Kaminskis atceras gadījumu, kad vietējās varas darbinieki atļāvušies pat pārtraukt viņa runu un iejaukties tajā ar saviem komentāriem. Tas noticis kādās bērēs. "Tur man bija jāizvada vesela ģimene, vairāki cilvēki, kas bija noslepkavoti. Es runāju par nāves un dzīvības izpratni kristietībā. Tad viens no partijas darbiniekiem pārtrauca manu runu, sakot, ka nav vis tā, kā jūs sakāt, ir pavisam savādāk. Tad es viņam atbildēju, ka es tagad runāju no teoloģiskā viedokļa, un no teoloģiskā viedokļa tās lietas ir jāsaprot tā."⁷⁰

67 Elzas Kovalas atmiņas, pierakstītas 2000. gada 26. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

68 Māc. A. Kaminska atmiņas.

69 LVA 1448. f., 1. apr., 158. l., 76. lpp.

70 Māc. A. Kaminska atmiņas.

Varas pārstāvji centās dažādi ietekmēt garīdzniekus, lai tie atteiktos no garīgā amata. Tika izmantoti arī draudi, šantāža, aizskaroši raksti presē, finansiālas sankcijas un dažādi citi paņēmieni. Šādai ricībai bija vairāki iemesli. Viens no tiem – samazināt mācītāju skaitu, otrs, ne mazāk būtisks, iemesls bija mēģinājums izmantot šo mācītāju atteikšanos ateisma propagandā.

Alūksnes draudzes mācītājs Jānis Kovals atceras, ka viņu vairākkārt esot pie sevis izsaukuši Gulbenes rajona partijas darbinieki un mēģinājuši pierunāt atteikties no darba draudzē. "Mani sauca kādas 5 vai 6 reizes uz rajona izpildkomiteju uz visādām komisijām. Viņi centās katrā ziņā mani pārliecināt, ka divas fakultātes beigušam cilvēkam (es biju beidzis arī matemātikas un dabaszinātņu fakultāti) nevar būt nekādas saistības ar Baznīcu. Šajos gadījumos bija vajadzīga dzelzs nostāja. Es viņiem teicu, ka, kamēr padomju valdība mūs vēl uzskatīs par legāliem, es palikšu. Vienreiz man viens no tiem lielajiem saka: "Jūs taču redzat, ka tas jūsu kuģis iet lejā; jūs redzat – baznīcas paliek tukšas, un jauno jums nemaz nav." Es viņam uz to atbildēju: "No grimstoša kuģa bēg tikai žurkas, kapteinis paliek līdz beigām."⁷¹

Iespējams, ka dotajos apstākļos sarunās ar varas pārstāvjiem šie vārdi neskanēja tik heroiski, kā atceroties šos notikumus pēc daudziem gadiem. Tomēr mācītājs J. Kovals tāpat kā lielākā daļa luterāņu garīdznieku palika strādāt savās draudzēs.

Pārrunas un dažādu sankciju piemērošana (atlaišana no darba, piemājas zemes platības ierādīšana neizdevīgā vietā u.tml.) prasīja individuālu pieeju ticīgajiem, un ne vienmēr vietējās varas pārstāvji bija gatavi šādam reliģijas apkaršanas veidam ziedot savu laiku un enerģiju. Mācītājs A. Kaminskis atceras, ka valdības pārstāvji nereti pat esot vairījušies no tiešām sarunām ar ticīgajiem, īpaši ar mācītājiem, jo ne visi viņi ir bijuši pietiekami izglītoti, lai varētu atspēkot ticīgo argumentus un pārliecinoši pierādīt savu uzskatu pareizību.⁷² Šajā ziņā daudz iedarbīgāks līdzeklis bija prese. Pirmkārt, tā bija pieejama plašam ļaužu lokam, otrkārt, presē raksta autors varēja paust savu antireliģisko nostāju netraucēti, nebaidoties no pretargumentiem. Gan republikas centrālajos laikrak-

71 Mācītāja Jāņa Kovala atmiņas, pierakstītas 2000. gada 26. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Ž.

72 Māc. A. Kaminska atmiņas.

stos *Cīna, Padomju Jaunatne* u.c., gan vietējā rajonu presē bieži parādījās pret reliģiju vērsti raksti. No rajonu laikrakstiem visrosīgākais antireliģiska satura rakstu publicēšanā 50. gadu beigās bija Valmieras rajona laikraksts *Liesma*.

50. gadu vidū prese visvairāk rakstīja par atsevišķiem mācītājiem un ticīgajiem, karikēja un izsmēja viņu pārliecību, apvainoja amorālā dzīvesveidā u.tml. Sākotnēji mācītāji centās rakstos minētos faktus atspēkot vai arī norādīt, ka minētās lietas ir izdomājumi; taču šie centieni tāpat nedeja vēlamus rezultātus, tikai radija iespaidu, ka mācītāji cenšas attaisnoties. Tāpēc Baznīcas Virsvalde 1954. gada apkārtrakstā prāvestiem ieteica savākt visus vietējo avižu rakstus par mācītājiem un kopā ar paskaidrojumiem sūtīt uz Baznīcas Virsvaldi, piebilstot: "Uzsākt kaut kādu polemiku vai repliku no kanceles vai citādi nebūtu pareizi. Pietiek ar izsmejošiem, patiesiem un pārbaudītiem paskaidrojumiem, kas iesniegti Baznīcas Virsvaldē."⁷³

50. gadu beigās prese sāka publicēt rakstus, kuros centās pamatot reliģijas kaitīgumu. Vairumā gadījumu tie gan bija pseidozinātniski raksti, piemēram, par bacīliem, kas tiek pārnēsāti, skūpstot relikvijas, dzerot vīnu no viena biķera utt. Tas izraisīja gan iedzīvotāju sašutumu, gan Baznīcas vadītāju protestu. 1957. gada 17. augustā Baznīcas Virsvaldes prezidija locekļi savā sēdē pārrunāja šo jautājumu un nolēma lūgt pilnvaroto kaut kā šo situāciju mainīt. Sēdes protokolā tas rezumēts: "Pēdējā laikā parādījušies savādi un asi uzbrukumi reliģijai latviešu laikrakstos kā galvaspilsētā, tā arī provincē. Šie raksti satur rupjus zaimus pret kristiešu svētajiem sakramentiem, īpaši Svēto Vakarēdienu, tāpat nicināšanu pret mūsu himnām un mirušo funerālijām, kā arī lielu necieņu pret veco paudzi."⁷⁴

60. gados ateisma propaganda presē ieguva jaunu veidu. Lai gan nereti vēl tika publicēti arī atsevišķi "ticīgo jūtas aizskaroshi" raksti, propaganda pārsvarā balstījās uz reliģijas atspēkošanu ar zinātnisku argumentu palīdzību un uz bijušo garīdznieku rakstiem par atteikšanos no saviem maldiem.

Atsevišķos gadījumos arī ticīgie izmantoja preses starpniecību, cīnoties par sev vēlama mācītāja nori-

73 LVA 1448. f., 1. apr., 58. l., 124.–129. lpp.

74 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 49, 1957. gada 17. augustā.

košanu draudzē vai kārtojot dažādas citas draudzes iekšējās lietas. 50. gadu vidū un beigās ticīgie diezgan bieži sūtīja publicēšanai laikrakstos apvainojošus rakstus par Baznīcas vadītājiem un mācītājiem, jāsaka gan, ka ne vienmēr šie raksti tika publicēti. 60. gados šādas publikācijas parādījās ļoti reti, turklāt pilnvarotais parasti nosodīja šādu laikraksta redakcijas nostāju. Tā 1960. gada 13. jūnijā pilnvarotais P. Pizāns rakstīja LKP CK propagandas daļas vadītājam Vesēlovam sakarā ar Valmieras pilsētas Sīmaņa baznīcas draudzes sūdzību par rajona laikrakstā publicēto rakstu. Pilnvarotā vēstulē teikts: "Rajona laikraksta *Liesma* redakcija rīkojusies nepareizi, aizstāvēt vienu ticīgo grupu savstarpējos strīdos ar citiem. Tādi strīdi amatu dēļ ir parasta parādība, un tiem nav nekāda sakara ar antirelīgisko propagandu. Tā tas bija ar Apiņu ģimeni. Avīzē nodrukātais – "varētu vēl atzīmēt, ka Apiņi aizgājuši tālus ceļus, taisnību meklējami, līdz pat luterāņu baznīcas virsvadītājiem Rīgā. Bet kādi rezultāti? Nekur neviens nav viņus uzklaušījis, jo suns suņa gaļu jau neēd! Mācītājs mācītājam acīs neknābj!" – ir rupja lamāšanās, kas aizskar ticīgo jūtas un ir pretrunā ar partijas norādījumiem šajā jautājumā. Šādi nepārdomāti izteicieni vēl vairāk nostiprina reliģisko fanātismu un ceļ mācītāju autoritāti ticīgo acīs. Laikraksta *Liesma* redakcijai vajadzētu aizrādīt, lai tamlīdzīgas kļūdas turpmāk nepieļauj."⁷⁵

Lai panāktu mācītāju atteikšanos no amata vai vismaz piekāpšanos kādos atsevišķos jautājumos, varas pārstāvji izdarīja spiedienu uz mācītāju ģimenes locekļiem. Mācītāju sievietēm nedeva izglītībai atbilstošu darbu, bērņus draudēja neuzņemt augstskolā u.tml. Mācītājs J. Kovals atceras, ka daudzas mācītāju ģimenes šī iemesla dēļ izšķīrās. Sievas bija ar augstāko izglītību, bet viņām nedeva darbu tikai tāpēc, ka tās bija mācītāju sievietes. Arī viņām esot piedāvāta izvēle – lai sieva varētu strādāt specialitātē par angļu valodas skolotāju, viņai pašai bija jāizstājas no draudzes un vīram – mācītājam – jau iepriekš bija jāaiziet no Baznīcas.⁷⁶

Tā kā mācītāju sievietēm parasti nelāva strādāt specialitātē, dažas no viņām algotu darbu nestrādāja, bet tikai mājās audzināja bērņus un palīdzēja vīriem draudzes darbā. Draudzēs, kuras mācītājam nevarēja

75 LVA 1448. f., 1. apr., 155. l., 25.–26. lpp.

76 Māc J. Kovala atmiņas.

maksāt tik lielu algu, lai ar to varētu uzturēt ģimeni, mācītāju sievām nācās strādāt vienkāršus darbus.

Tā mācītāja sievas Elzas Kovalas pirmā darba vieta bija adīšanas fabrikā, kur viņa strādāja par spolētāju, lai gan pēc izglītības bija angļu valodas skolotāja. Viņa atceras: "Sākums bija diezgan grūts, jo bieži man piemeta to, vai tad es arī ticot un ka tāda Dieva neesot, kāpēc mans vīrs muļķojot cilvēkus – apmēram tādā garā. Bet vēlāk, kad viņi redzēja manu darbu, mēs satikām labi, vairāk nekādi jautājumi netika uzdoti. Tad es tā pakāpeniski izvirzījos par grāmatvedi."⁷⁷

Ari mācītāju bērniem tika sagādāti nepatīkami brīži. Viņiem nācās klausīties, kā skolotāji stundās izsakās pret reliģiju un kulta kalpotājiem, paciest skolasbiedru zobgalības. Mācītājs Ludvigs Sidrevics atceras, ka viņa dēlam vidusskolā esot bijis klases audzinātājs, kurš neieredzējis mācītājus. Tas bijis jūtams arī viņa attieksmē pret mācītāja dēlu. Turklāt, dēlam beidzot skolu, minētais skolotājs izsniedzis kulta kalpotāja dēlam sliktu raksturojumu, kas viņam traucējis, stājoties augstskolā.⁷⁸

Elza Kovale minēja, ka arī viņas bērniem bijušas grūtības, stājoties augstskolā. Viņas meita izturējusi konkursu Ķīmiņas fakultātē, taču, kad fakultātes vadība izskatījusi pretendentu dokumentus, domas dalījušās par mācītāja meitas uzņemšanu fakultātē. Māte atceras: "Jāsaka, ka tā bija Dieva roka, jo uzreiz kāds no klātesošajiem – viņš bija prorektors vakara plūsmā, alūksnietis, kurš pazina meitu no skolas laikiem – teica, ka mums fakultātē ir vajadzīgi arī bezpartejiski inteligenti cilvēki un, ja viņa konkursu ir izturējusi, tad studēt viņai nebūtu liedzams." Pēc kāda laika arī kāds krasi noskaņots rajona priekšnieks, kurš par katru cenu gribējis panākt to, lai J. Kovals atsakās no mācītāja darba, uzstādījis ultimātu – vai mācītājam palikt darbā, vai meitai iet prom no augstskolas. Šo situāciju atrisinājusi pilnvarotā P. Liepas nostāja. E. Kovale atceras: "Viņš pateica, ka tā lieta likumīga nav, un tas arī visu izšķīra."⁷⁹

Ari mācītājs Ludvigs Sidrevics atceras līdzīgus gadījumus. Meitai, skolu beidzot, bijis labs raksturojums, labas atzīmes, arī iestājeksāmenus viņa nokār-

77 E. Kovalas atmiņas.

78 Mācītāja Ludviga Sidrevica atmiņas, pierakstītas 2000. gada 6. aprīlim, pierakstījusi Mankusa Z.

79 E. Kovalas atmiņas.

tojusi labi un iestājusies Bioloģijas fakultātē. Pēc pirmā pusgada fakultātes dekāne bija uzzinājusi, ka viņa ir mācītāja meita. Dekāne viņu izsaukusi pie sevis un likusi izvēlēties: atteikties no vecākiem, iestāties komjaunatnē vai aiziet no fakultātes. Situācija atrisinājusies labvēlīgi, jo Beātei Sidrevicai nākošā saruna par šo jautājumu vairs nav bijusi ar dekāni, bet pēc kāda laika viņa tikusi izsaukta pie rektora. Rektors jautājis, ko viņa zina par reliģiju, un, tā kā viņa “nekāda ticīgā fanātiķe nebija un arī ar baznīcu viņai nekāda liela sakara nebija”, rektors viņai novēlējis labas sekmes studijās un ieteicis atkal griezties pie viņa, ja fakultātē rastos kādas problēmas. Mācītāja Sidrevica dēls arī stājās Bioloģijas fakultātē. Viņš vēl pirms iestāšanās tīcis iesaukts pie dekānes, tā viņam atdevusi atpakaļ raksturojumu, lai viņš tur pieraksta arī savu attieksmi pret Baznīcu. Iznācis no dekānes kabineta, viņš jautājis tēvam, ko rakstīt. Mācītājs L. Sidrevics atceras: “Es viņam teicu – raksti tā: “Kaut arī esmu mācītāja dēls, man ar Baznīcu nav nekāda sakara.” Tā viņš uzrakstīja, un viņu pielaida pie eksāmeniem.”⁸⁰

Nav iespējams viennozīmīgi novērtēt gadījumus, kad mācītāji paši ieteica saviem bērniem norobežoties no Baznīcas. Mācītājs Andrejs Kavacis uzskata, ka “tāda veida rīcība nemaz nebija vajadzīga, tas nu ir pilnīgi droši”. Viņš atceras, ka mācītāja Kovala bērniem tīcis mācīts visiem skolā teikt, ka “tēvam tas ir tikai tāds amats. Viņš jau patiesībā netic, bet tas ir tāds amats kā jebkurš cits. Tā kā – lieciet mani mierā. Es neticu, viņš netic, neviens netic”. Mācītājs Kavacis rezumē: “Tas ir briesmīgi nekaunīgi. Tā ir caurkrišana vissmagākajā veidā.”⁸¹

Līdzīgs bija arī Baznīcas Virsvaldes un arhibīskapa viedoklis. 1958. gada cirkulārā rakstīts: “Nav arī goda lieta, bet pavisam nesaprotama, nepieļaujama un stingri nosodāma parādība, ka mācītāja ģimenē pieauguši pilngadīgi bērni netiek laikus iesvētīti, kārtīgi nepiedalās pie Svētā Vakarēdiena, uzsāk kopdzīvi bez Baznīcas laulības. Mācītāji, kuri savās ģimenēs šādas lietas pielaiž, zaudēs tiesības iesvētīt, laulāt, kā arī pasniegt svēto Altāra sakramentu draudzes locekļiem, arī viņu sludināšanas tiesības var tikt nostādītas zem jautājuma.”⁸²

80 Māc. Ludviga Sidrevica atmiņas.

81 Māc. A. Kavača atmiņas.

82 LVA 1448. f., 1. apr., 65. l., 129.–132. lpp.

Bija arī mācītāji, kas saviem bērniem neieteica stāties pionieros un komjaunatnē un kuru bērni apmeklēja baznīcu biežāk nekā tikai lielajos svētkos. Mācītājs Artūrs Kaminskis atceras, ka ticis izsaukts uz skolu, kur skolas direktors pārmetis, ka viņa bērni nestājas komjaunatnē. Mācītājs minējis savus argumentus, kurus direktors nevarējis atspēkot, tikai teicis, ka no viņa prasot, lai skolnieki stājas minētajās organizācijās. Mācītājs sarunu beidzis sakot: "No jums prasa cilvēki, bet no mums prasa Dievs."⁸³

Viens no spēcīgākajiem mācītāju ietekmēšanas līdzekļiem bija finansiālās sankcijas. Tie mācītāji, kuri tomēr atteicās no darba draudzēs, minēja dažādus iemeslus, bet galvenokārt tie bija saistīti ar pārlieku augsto ienākuma nodokli, nepietiekamo atalgojumu u.tml. Šādu iemeslu, piemēram, minēja arī Rīgas Jaunās Sv. Ģertrūdes draudzes evaņģēlists Voldemārs Podiņš. Viņš no 1960. gada 24. marta atteicās no darba draudzē sliktā veselības stāvokļa un personīgo ienākumu nodokļa dēļ.⁸⁴

Finansiālās sankcijas pret mācītājiem tika pielietotas visā aplūkojamajā laika posmā. Lēmumus par īpašiem nodokļiem parasti pieņēma rajonu finansu nodaļas, nereti tie bija pārmērīgi augsti, un pat pilnvarotie iestājās pret to piemērošanu.

1954. gadā vairākiem mācītājiem (K. Dzenim, O. Blumbergam, R. Šmitam) rajonu finansu nodaļas aprēķināja dubultu nodokli par zirgiem, ko mācītāji izmantoja darba vajadzībām, lai nokļūtu savās draudzēs, jo tās parasti atradās diezgan tālu viena no otras. Mācītāji par šo lietu sūdzējās pilnvarotajam, iecirkņa prāvestiem un Baznīcas Virsvaldei. Piltenes iecirkņa prāvests Roberts Pureniņš vērsa pilnvarotā uzmanību uz apstākli, ka šādi dubulti nodokļi par zirgiem tika aprēķināti vienīgi mācītājiem "izņēmuma kārtā", un lūdza to novērst. Arī Baznīcas Virsvalde griezās pie pilnvarotā ar lūgumu darīt kaut ko mācītāju "zirgu lietā". Rezultātā pilnvarotais J. Restbergs uzdeva savam palīgam A. Vereščaginam "izpētīt jautājumu par mācītāju zirgiem un dot slēdzienu".⁸⁵ Tā kā šo lietu vairs neapsrieda Baznīcas Virsvaldes sēdēs un par to arī vairs nesaņēma mācītāju sūdzības, iespējams, ka tā tika atrisināta mācītājiem labvēlīgi.

83 Māc. A. Kaminska atmiņas.

84 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 4, 1960. gada 18. aprīlī.

85 LVA 1448. f., 1. apr., 57. l., 52.–60. lpp.

1957. gadā vairāki lauku draudžu mācītāji sūdzējās Baznīcas Virsvaldei, ka viņiem esot uzliktas naturālās nodevas – viņiem jānodod noteikts daudzums gaļas, kaut gan viņiem nav neviena gaļas dzīvnieka, piena nodeva viņiem esot četrkārsota salīdzinājumā ar lauku arteļu dalībniekiem utt.⁸⁶ Kad mācītāji lūdza Sagādes ministriju šīs nodevas atcelt, tika saņemts atteikums. Tā uz mācītāja Aleksandra Pētersona lūgumu PSRS Sagādes Ministrijas pilnvarotā vietnieks LPSR Ivanovs atbildēja, ka nodoklis aprēķināts pareizi: mācītāju saimniecības tiekot apliktas ar obligātām laukkopības produktu nodevām pēc viensētņieku saimniecību normām, jo saskaņā ar pastāvošiem noteikumiem reliģijas kultu darbinieku saimniecības esot pieskaitītas viensētņieku saimniecību grupai.⁸⁷ Tad šī jautājuma kārtošānā iesaistījās Baznīcas Virsvalde. 1957. gada 30. martā RKLP pilnvarotajam Restbergam tika nosūtīta vēstule, kurā tā lūdza pārskatīt šo Sagādes ministrijas lēmumu. Vēstulē teikts: “Vairāki mācītāji, kas dzīvo un strādā uz laukiem ciemu teritorijās, žēlojas Baznīcas Virsvaldei, ka vietējās varas tos aplikot ar naturālām nodevām, respektīvi, no viņiem prasot it kā priekš valsts liellopu vai cūkas gaļu, pienu un citus produktus, lai gan viņiem neesot nekādu lopu, ne zirga, ne govys, ne pat kazas, neesot viņu rīcībā arī nekādas zemes, ko varētu lauksaimnieciski izmantot. Tāpēc šīs nodevas viņi nekādi nevarot izpildīt, jo tādā daudzumā viņi nezinot, kur šos lauksaimnieciskos ražojumus nopirkt, lai tālāki tad tos nodotu sagādes daļai.”⁸⁸

Baznīcas Virsvaldes rīcība panāca vēlamos rezultātus, un 1957. gada 11. maija Baznīcas Virsvaldes prezidija sēdē prāvests A. Vītols ziņoja, ka RKLP pilnvarotais esot viņam oficiāli pateicis (sakarā ar attiecīgo Baznīcas Virsvaldes lūgumu), ka mācītāji, kas dzīvo lauku apstākļos un kam nav lopu, ir atbrīvoti no naturālām nodevām.⁸⁹

Šī nebija vienīgā reize, kad Baznīcas Virsvaldei bija jāiestājas pret mācītājiem un Baznīcai nepieņemamiem un netaisnīgiem valdības rīkojumiem.

Arī 1961. gada 22. jūlija vēstulē pilnvarotajam

86 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 45, 1957. gada 8. aprīlī.

87 LVA 1448. f., 1. apr., 59. l., 93. lpp.

88 Ibid., 62. l., 94. lpp.

89 Ibid., 123.–124. lpp.

Baznīcas Virsvalde izteica pārmetumu valdībai par nepamatotu un pārspīlēti augstu nodokļu uzlikšanu mācītājiem. Turklāt, lai gan likums paredzēja iespēju pārsūdzēt šādus nepareizi aprēķinātus nodokļus, augstākās finansu iestādes parasti neievēroja mācītāju lūgumus samazināt nodokļus pat tad, ja bija skaidri redzams, ka tie ir pārmērīgi augsti. Kā piemērs vēstulē tika minēts gadījums ar mācītāju Alfrēdu Bērziņu, kuram aprēķināts nodoklis tuvu pie 20000 rbļ., lai gan viņš gadā pelna tikai ap 9600 rbļ. (vecajā naudā). Vēstulē tika minēti vēl vairāki citi gadījumi, kad finansu nodaļas liek mācītājiem maksāt pārmērīgi lielus nodokļus.⁹⁰

Dažiem mācītājiem, kas nedzīvoja uz vietas, bet brauca uz dievkalpojumiem no tālienes, draudzes bija sarūpējušas brīvpusdienas (kopā ar dažiem citiem draudzes darbiniekiem), par ko samaksāja draudzes padome. Par šādām, varbūt pat ar citiem kopā ēstām pusdienām, mācītājiem aprēķināja progresīvo nodokli.⁹¹

Nodokļu inspektori reti kad ņēma vērā to, ka visiem mācītājiem sakarā ar ienākumiem bija arī izdevumi. Tā kā mācītāji apkalpoja vairākas draudzes, viņiem bija lieli ceļa izdevumi. Arī prāvesti bieži izbrauca uz sava iecirkņa draudzēm, lai tuvāk iepazītos ar draudžu un mācītāju darbību, līdz ar to viņiem radās diezgan lieli ceļa izdevumi. Tāpat prāvesti uzturēja iecirkņa kancelejas, šajos izdevumos arī ietilpa maksa par pastu un telegrāfu; tāpat bija nepieciešami līdzekļi reprezentācijai un braucieniem uz Baznīcas Virsvaldi kārtot prāvestības lietas. Bet, ja šādus izdevumus kādreiz sedza draudze, tad šīs summas parasti tika pieskaitītas pie mācītāja ienākumiem.⁹²

Rajonu finansu nodaļu patvaļu mācītāju nodokļu jautājumā atzina un nosodīja pat RKLP pilnvarotais J. Restbergs. 1954. gada 4. marta vēstulē LPSR MP priekšsēdētājam V. Lācim viņš rakstīja: "Šādi gadījumi noved pie tā, ka, lai samaksātu negaidīti paaugstinātos nodokļus, kulta kalpotāji ir spiesti griezties pie ticīgajiem pēc materiāla pabalsta, tā ticīgo acis parādoties kā cietušie no padomju valsts un rada ticīgo aktivizēšanos, kas izpaužas kā papildus naudas līdzekļu vākšana no ticīgajiem. Atsevišķi finansu darbinieki, veicot garīdznieku aplikšanu ar no-

90 Ibid., 159. l., 48.–49. lpp.

91 Ibid.

92 Ibid., 49. lpp.

dokļiem pieturas pie principa: lai kā arī mācītāju apliktu ar nodokļiem, viss būs pareizi.”⁹³

60.—to gadu sākumā vietējās varas pārstāvji sāka vēl vairāk ierobežot draudžu darbību. Daudzos rajonos aizliedza noturēt kapu svētkus. RKLP pilnvarotajam pienāca daudz sūdzību no ticīgajiem arī par citiem nepamatotiem administratīviem aizliegumiem: Balvu, Saldus, Mazsalacas un dažos citos rajonos bija aizliegts lietot baznīcu zvanus, Viļānu rajona izpildkomiteja bija aizliegusi noteiktās stundās apglabāt mirušos ar garīdznieka piedalīšanos⁹⁴ u.tml.

Pilnvarotie P. Liepa un A. Saharovs reaģēja uz šādu vietējās varas rīcību, 1962. gada pieņemot lēmumprojektu, kurā minēts sekojošais: “Izpildot PSKP XXII kongresa lēmumus ideoloģiskā darba jautājumos, republikas partijas un padomju orgāni un sabiedriskās organizācijas pēdējā laikā ievērojami aktivizējušas savu darbību, veicot reliģisko organizāciju darbības kontroli. Līdz ar to ateistiskā propaganda ir kļuvusi mērķtiecīgāka, aktīvāka un sistemātiskāka. Tas viss ir devis iespēju 1961. gadā noņemt no reģistrācijas virkni agrāk darbojošos reliģisko organizāciju, atsavināt tām kulta celtnes un izmantot tās sabiedriskām vajadzībām. Tomēr līdzās pareizai nostājai un pieejai jautājumiem par ciņu ar reliģiju, atsevišķos republikas rajonos novērojami fakti, ka partijas un padomju varas orgāni tā vietā, lai ar regulāru rūpīgu darbu ar mērķi izskaustu reliģiskās paliekas un aizspriedumus un daudz nesāpīgākā veidā likvidētu draudzes, tiek pieļauta steiga, nomainot ideoloģisko darbu pret tiešu administratīvu iejaukšanos draudžu darbībā.”⁹⁵

Drīz pēc N. Hruščova atcelšanas no amata ideoloģiskā darba vadītāji sāka piesardzīgi pārvērtēt pēdējos piecos gados realizēto vajāšanu sekas. Vispārējais atzinums bija, ka smagās vajāšanas nav attaisnojušās: bija sagrauta daudzu ticīgo pilsoniskā un politiskā lojalitāte valstij; likvidējot draudzes, ticīgie turpināja darboties pagrīdē, bet slepena, nekontrolējama draudžu dzīve bija lielāks drauds valstij nekā legāla (un tātad – pārtraugāma) Baznīca. Turklāt vajāšanas izraisīja pret ticīgajiem “neveselīgas” simpātijas pat tajos cilvēkos, kas citādi būtu palikuši neit-

93 Ibid., 6. l., 20.–21. lpp.

94 LVA 1448. f., 1. apr., 157. l., 137.–140. lpp.

95 Ibid., 261. l., 15.–16. lpp.

rāli attiecībā ar Baznīcu.⁹⁶

Arī PSRS MP RKLP pilnvarotais Latvijas PSR Prolets Liepa 1965. gada 1. jūnija ziņojumā RKLP ieteica, ka būtu vēlams cīņā pret reliģiju ieviest jaunas metodes. Viņš rakstīja: "Ir jāpastiprina cīņa ar reliģisko ideoloģiju, bet ne ar ticīgajiem, kā tas līdz šim nereti noticis. Vajadzētu izpētīt garīdzniecības darbību, metodes, ko viņi izmanto ticīgo apstrādāšanai, sprediķus, lai tiem varētu pretnostatīt zinātniski pamatotus argumentus, vienkāršus un viegli saprotamus izskaidrojumus ticīgo maldiem un nepareizajai notiekošā izpratnei. Pašos pamatos vajadzētu uzlabot izglītošanas darbu skolās, par katru cenu atraut jauno paaudzi no Baznīcas, tā pārtraucot Baznīcas pastāvēšanu pašos pamatos. Antireliģiskajā darbā ir jāatsakās no šablona un formālisma, tas ir jābalsta uz vietējiem, iedzīvotājiem zināmiem materiāliem. Šis ir liels audzināšanas darbs, taču tas ir būtiski nepieciešams, jo komunisma idejas un reliģijas dogmas nav savienojamas."⁹⁷

96 Поспедовский Д.В., оп. cit., с. 310.

97 LVA 1448. f., 1. apr., 182. l., 88.–92. lpp.

Baznīcas Virsvaldes locekļi un tās prezidents arhibīskaps Gustavs Tūrs bija tie cilvēki, kuru uzdevums bija veidot LELB dzīvi, kā arī aizsargāt Baznīcu no ateistiskās varas uzbrukumiem. Tas nozīmēja daudz kompromisu, daudz nepopulāru lēmumu (gan priekš mācītājiem, gan arī priekš RKLK pilnvarotā) un bieži arī ātrus, vienpersoniski pieņemtus rīkojumus, kas daudzos radīja neizpratni un neapmierinātību.

LELB Virsvaldes telpas atradās Rīgā, Kirova ielā 37-5, vietējai varai piederošā divstābu dzīvoklī. Baznīcas Virsvalde irēja telpas arī Palasta ielā 2, kur atradās bibliotēka. 1964. gadā pilnvarotais Liepa lūdz Rīgas pilsētas Kirova rajona izpildkomitejas priekšsēdētājam samainīt Baznīcas Virsvaldei piederošās telpas Palasta ielā pret tik pat lielām telpām Jāņa ielā 7, piebūvē pie Jāņa baznīcas, kas pēc Doma baznīcas slēgšanas 1959. gadā bija kļuvusi par arhibīskapa "katedrāles baznīcu". Pilnvarotais pamatoja šo nepieciešamību ar to, ka dažādās vietās atrodošās Virsvaldes telpas esot grūti pārredzēt, tāpēc Rīgas izpildkomiteja šo pilnvarotā lūgumu atbalstīja un minētās telpas Baznīcas Virsvaldes vajadzībām ierādīja.⁹⁸ Virsvaldei nepiederēja ne transporta līdzekļi, ne kādi citi īpašumi.⁹⁹

Baznīcas Virsvalde sastāvēja no septiņiem cilvēkiem, no kuriem seši bija garīdznieki. Par darbu Virsvaldē atalgojumu saņēma tikai Virsvaldes prezidents arhibīskaps G. Tūrs un lietvedis, pārējie Virsvaldes un revīzijas komisijas locekļi darbojās bez atlīdzības.¹⁰⁰ 60.-to gadu sākumā G. Tūra mēnešalga bija 210 rbļ. un 180 rbļ. (vecajā naudā) reprezentācijas izdevumiem, kas ar īpašu pilnvarotā rīkojumu netika aplikti ar nodokļiem.¹⁰¹

X ģenerālajā sinodē (1951. gada 12.-13. decembrī) Baznīcas Virsvaldē bija ievēlēti prāvesti Alberts Vītols, Arvīds Kauliņš, Alfons Vecmanis, Pēteris Kleperis, dekāns Gustavs Šaurums, Krišjānis Šlosbergs. Par kandidātiem uz Baznīcas Virsvaldes locekļu posteņi palika mācītāji Leons Taivans, Viktors Ozoliņš un Sinodes delegāts Jānis Mazarkēvičs. Revīzijas komisijā

98 LVA 1448. f., 1. apr., 195. l., 46. lpp.

99 Ibid., 157. l., 35. lpp.

100 Ibid.

101 Ibid., 159. l., 75. lpp.

bija ievēlēti Jānis Vegers, Vilis Bergholds un Vilhelms Migla, bet kandidāti bija mācītājs Roberts Pureniņš un Mārtiņš Vasers. No 1952. gada 25. aprīļa mirušā dekāna G. Šauruma vietā par Baznīcas Virsvaldes locekli kļuva L. Taivans, un no 1954. gada 19. maija sākumā ar K. Šlosberga nāvi Baznīcas Virsvaldes sastāvā tika iekļauts V. Ozoliņš.¹⁰² 1959. gadā no Virsvaldes locekļa pienākumiem atteicās L. Taivans un viņa vietu ieņēma J. Mazarkēvičs.¹⁰³

Baznīcas Virsvalde bija tā institūcija, kuras uzdevums bija organizēt Baznīcas dzīvi un kārtot visus ar to saistītos jautājumus, tomēr ļoti liela bija Virsvaldes prezidenta – arhibīskapa ietekme. Nereti viņš vienpersoniski pieņēma lēmumus, tikai pēc tam tos saskaņojot ar Virsvaldi, tās apstiprinājumu gūstot formāli.

Visā apskatāmajā laika posmā LELB Virsvaldes prezidents un arhibīskaps bija Gustavs Tūrs. Viņš amatā tika ievēlēts 1948. gada 14.–15. martā sasauktajā Baznīcas IX ģenerālajā sinodē.

Gustavs Tūrs ir dzimis 1890. gada 24. maijā. Studējis Tērbatas Universitātē vispirms Juridiskajā, tad Teoloģijas fakultātē. Pēc studiju beigšanas 1918. gadā uzsācis kalpošanu kā kandidāts Cēsu Sv. Jāņa baznīcā pie mācītājiem P. Apkalna un V. Maldoņa. Tūru ordinēja 1920. gada 20. jūnijā Rīgā Sv. Jēkaba baznīcā. Šī paša gada oktobrī viņu ievēlēja par Bauskas draudzes mācītāju. Latvijas Baznīcas sinodē 1928. gadā Tūrs kā Bauskas draudzes mācītājs tika ievēlēts par locekli Baznīcas Virsvaldes plēnumā. Sākoties karam, Tūrs atstāja savu Bauskas draudzi, kurā bija nokalpojis 24 gadus, un 1944. gadā uzsāka kalpošanu Sātu un Zemītes draudzēs, pēc tam viņu iecēla par mācītāju Alūksnes draudzē. 1946. gada 8. martā viņu kā vienīgo atlikušo demokrātiskā kārtā ievēlēto Baznīcas Virsvaldes plēnuma locekli Baznīcas Virsvalde uzaicināja par savu locekli, bet vēlāk ievēlēja par prezidentu, uzdodot viņam pildīt arī arhibīskapa amata pienākumus. 1946. gada jūnijā Rīgas Sv. Jāņa draudze Tūru aicināja par savu virsmācītāju, bet, kad 1948. gadā Tūru ievēlēja par arhibīskapu, viņš atteicās no draudzes mācītāja pienākumiem un pildīja vienīgi arhibīskapa amata funkcijas.¹⁰⁴

Atšķirībā no sava priekšteča amatā K. Irbes Tūrs

102 1954. gada Baznīcas Kalendārs, 55. lpp.

103 LVA 1448. f., 1. apr., 68. l., 75. lpp.

104 1959. gada Baznīcas Kalendārs, 45.–46. lpp.

jau kopš pašiem savas darbības sākumiem centās sadarboties ar valdības pārstāvjiem. Viņš aktīvi iesaistījās cīņā par mieru gan PSRS, gan ārzemēs, bija PSRS Miera komitejas loceklis. Pēc Tūra iniciatīvas jau kopš 1946. gada 9. maija visos valsts svētkos baznīcās sāka noturēt miera aizlūgšanas dievkalpojumus.¹⁰⁵ Tūrs centās ievērot pilnvarotā norādījumus arī attiecībā uz mācītāju lietām un draudžu dzīvi. Arēji viņš bija paklausīgs un atsaucīgs padomju varas ieteikumiem, tātad it kā tieši tāds Baznīcas vadītājs, kāds valdībai bija vajadzīgs.¹⁰⁶ Tomēr 1963. gadā savā ziņojumā PSRS MP RKLP tās pilnvarotais LPSR P. Liepa Tūru raksturoja kā aktīvu Baznīcas darbinieku, gudru cilvēku, kurš realizē politisku spēli ar padomju valdību ar mērķi paplašināt un nostiprināt Baznīcu.¹⁰⁷

Tūrs centās atrast dažādus iespējamus veidus, kā izmantot valdības politiku Baznīcas labā. Minētajam pilnvarotā izteikumam kā piemēri derētu daudzas Tūra runas, informatīvie apkārtraksti mācītājiem, iesniegumi RKLP un tās pilnvarotajam. Bieži Tūrs savu lūgumu argumentācijai izmantoja izvilumus no PSRS valdības locekļu izteikumiem, citātos no PSKP kongresos teiktām runām par ticības un sirdsapziņas brīvību, ticīgo darbaļaužu jūtu neaizskaršanu.

1957. gada vasarā Maskavā notika sartaupautisks festivāls, uz kuru bija gaidāmi ārvalstu tūristi, no kuriem daudzi bija ieplānojuši apmeklēt arī Latviju un Rīgu. Tādēļ G. Tūrs lūdza pilnvarotajam atļauju rīkot festivāla laikā svinīgus dievkalpojumus ar koru un orķestru piedalīšanos. Savā 1957. gada 11. aprīļa vēstulē viņš rakstīja: "Darbojoties miera aizsardzības Padomju komitejā un sarunās ar tās atbildīgajiem darbiniekiem zinu, ka ir svarīgi arī mūsu garīgo dzīvi parādīt ārzemnieku priekšā un arī pašiem to redzēt pareizā un labā gaismā, lai liecinātu par ticības un reliģijas kultu un dievkalpojumu brīvību Padomju Lielvalstī." Tālāk vēstulē minēts Krievijas piemērs, ka arī Maskavā notiekot šādi svinīgi dievkalpojumi, un seko piebilde: "Savā darbībā arvien esmu turējies pie ieskata – līdzināties Maskavai."¹⁰⁸

Kā jau minēts, G. Tūra darbības laikā sāka praktizēt miera aizlūgšanas dievkalpojumus valsts svētkos. 1958. gada oktobrī informatīvajā apkārtrakstā

105 Ibid.

106 Gintere S., Zālīte I., op. cit., 101. lpp.

107 LVA 1419. f., 2. apr., 7. l., 70. lpp.

108 LVA 1448. f., 1. apr., 62. l., 97. lpp.

mācītājiem Tūrs ieteica pēc agrāko gadu parauga noturēt svētku dievkalpojumus valsts svētku laikā no 7. līdz 9. novembrim. "Dievkalpojumā aizlūdzams par mieru, norādot uz draudošām kodolieroču nāvīgām briesmām un nepieciešamību aizliegt to lietošanu un izmēģināšanu tūlit pat uz vietas un uz visiem laikiem..." Seko piebilde, ka valsts svētku dievkalpojums ieteicams noturēt svinīgi un pilsētās tajos varētu piedalīties vairāki mācītāji un apvienotie baznīcu kori.¹⁰⁹

Jāpiezīmē, ka bija nepieciešama īpaša RKLP pilnvarotā atļauja, lai kādas draudzes mācītājs un koris varētu piedalīties dievkalpojumos ārpus savas baznīcas, citā draudzē, un parasti to nedeļa. Bet svinīgajiem svētku dievkalpojumiem arhibīskaps šādu atļauju bija saņēmis. Valdība drīz vien saprata šī "sviniguma" jēgu, proti, tas deva iespēju satikties un iepazīties vairāku draudžu locekļiem, veicināja ticīgo kopības apziņu un palīdzēja stiprināt viņu ticību. Tāpēc jau 1959. gadā šādi dievkalpojumi vairs netika atļauti, un draudzēm tika norādīts aizlūgt par valsti un mieru katrai savā dievnamā.¹¹⁰

Raksturīga G. Tūra un Baznīcas Virsvaldes rīcība 50. gadu vidū bija valdības politiku atbalstošu rakstu un rezolūciju pieņemšana, lai tā pasvītrotu Baznīcas lojalitāti valstij. Piemēram, 1954. gada 9. decembrī Baznīcas Virsvaldes plenārsēdē nolēma nosūtīt pateicības telegrammu N. Hruščovam par viņa parakstīto 10. novembra lēmumu "Par kļūdām zinātniskā ateisma propagandas darbā iedzīvotāju vidū".¹¹¹ 1955. gada 28. septembrī Baznīcas Virsvaldes locekļi parakstīja rezolūciju, kurā tika apsveikts PSRS APP 17. septembra dekrēts par padomju pilsoņu amnestiju kā vishumānākais un visdemokrātiskākais lēmums.¹¹²

Līdzīgu taktiku G. Tūrs izmantoja, arī veidojot ārzemju kontaktus, – ārēji iekļaujoties valdības noteiktajā formā, viņš tomēr centās situāciju izmantot Baznīcas vajadzībām.

Spilgts piemērs tam ir LELB pieteikums uzņemšanai Pasaules Baznīcu padomē. Jau kopš šīs organizācijas ģenerālsekretāra V. Vissert-Hoofta vienošanās Rīgā 1959. gadā LELB bija apsvērusi iespēju

109 Ibid., 67. l., 85. lpp.

110 Baznīcas prezidija sēžu protokols Nr. 73. 1959. gada 30. septembrī.

111 LVA 1448. f., 1. apr., 58. l., 145.–151. lpp.

112 Ibid., 60. l., 39.–41. lpp.

tajā iestāties. 1962. gada janvārī Tūrs bija ziņojis pilnvarotajam par LELB vēlmi iestāties Pasaules Baznīcu padomē, pilnvarotais šo prasību bija saskaņojis ar LKP CK, bija saņemta pozitīva atbilde, taču, neskatoties uz to, MP RKLP kavējās dot apstiprinājumu šim LELB solim. To neievērojot, tā paša gada februārī Baznīcas Virsvalde nosūtīja iestāšanās pieteikumu un materiālus par LELB darbību Pasaules Baznīcu padomei, RKLP pilnvarotajam LPSR par to paziņojot tikai *post factum*. Tā kā pieteikums jau bija nosūtīts, MP RKLP vairs nevarēja LELB iestāšanos aizkavēt vai novilcināt, turklāt tā nevarēja arī iebilst pret šo LELB rīcību, jo šajā organizācijā jau bija iekļāvušies Krievijas pareizticīgā Baznīca.¹¹³

Protams, šāda arhibīskapa rīcība neapmierināja valsts varas pārstāvjus Latvijā. Atrodoties arhibīskapa amatā turpat 20 gadus, Tūrs bija iemācījies runāt ar pilnvaroto un rīkoties tā, lai panāktu Baznīcai labvēlīgāko rezultātu. Piedaloties starptautiskajās konferencēs, Tūrs bija kļuvis pazīstams ārzemēs un nodibinājis tur arī personīgus kontaktus.¹¹⁴ Iespējams, tāpēc ar laiku viņš sāka brīvāk izteikties sarunās ar ārzemju viesiem, atļauties arī vienu otru rīcību, kas neapmierināja valdības pārstāvjus. Tāpēc pilnvarotais P. Liepa vēstulē PSRS MP RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam 1962. gada 24. aprīlī, ziņojot par ieplānoto LELB delegātu braucienu uz Pasaules Baznīcu konferenci Dānijā, min, ka turp būtu vēlams sūtīt nevis Tūru, bet mācītāju Robertu Priedi¹¹⁵. Taču gadījumā, ja konferences rīkotāji arhibīskapu būtu uzaicinājuši personīgi, tad tomēr viņam līdzī kā pavadonim ir jābrauc arī mācītājam Priedem.¹¹⁶

Šāda pilnvarotā nostāja liecina, ka 60. gadu sākumā Tūrs jau sāka zaudēt savu "paklausīgā darbinieka" tēlu pilnvarotā acīs. Šķiet, ka arhibīskaps šo tēlu arī necentās saglabāt. 60. gadu sākumā valdība bija mainījusi savu attieksmi pret Baznīcu, tika pieņemti lēmumi, kas ierobežoja Baznīcas darbību, ieviestas finansiālās sankcijas. Valdības nostāja ļāva noprast, ka tā ir gatava visos iespējamajos veidos

113 Ibid., 157. l., 23.–24. lpp.

114 Ibid., 84.–89. lpp.

115 Mācītājs R. Priede bija iemantojis pilnvarotā uzticību, spekulējot ar to, ka viņa sievas brālis bija bijis represēts vācu laikā, un līdz ar to arī viņš pats izlikās par komunistu atbalstītāju. – Mācītāja Andreja Kavača atmiņas.

116 LVA 1448. f., 1. apr., 157. l., 22. lpp.

ietekmēt Baznīcas dzīvi un traucēt draudžu darbībai. Līdz ar to arī G. Tūrs, kārtojot Baznīcas lietas, kļuva arvien kategoriskāks. Prasot pilnvarotajam atcelt kādu pret Baznīcu vērstu vietējās varas vai paša pilnvarotā rīkojumu, arhibīskaps nebaidījās tieši norādīt uz pretrunu, kādā konkrētais rīkojums ir ar likumdošanu vai reālo situāciju.

Kad 1959. gadā Baznīcas Virsvalde lūdza pilnvaroto apstiprināt Rīgas Sv. Pāvila draudzē mācītāju V. Miglu, pilnvarotais atteicās to darīt. Tad Baznīcas Virsvalde mainīja taktiku un lūdza LPSR MP apstiprināt tās tiesības iecelt draudžu mācītājus. Tad 11. septembrī LELB vadība vērsās pie pilnvarotā ar vēstuli, kurā teikts: "Pamatojoties uz LPSR MP Lietu pārvaldes š. g. rakstu Nr. 22-4386, kurā minēts, ka mācītāju pārcelšanas jautājumi kārtojami caur Baznīcas Virsvaldi, un Baznīcas Virsvaldes attiecīgu lēmumu no š. g. 10. jūnija, kas jums jau agrāk iesniegts, Baznīcas Virsvalde laipni lūdz pierēģistrēt par mācītāju Rīgas Sv. Pāvila draudzē prāvestu V. Miglu."¹¹⁷

Daudz tiešāki kļuva arhibīskapa raksti mācītājiem. Tajos viņš nereti deva padomu tiem nepildīt vietējās varas rīkojumus, kas nav pamatoti likumdošanā un kaitē draudžu pastāvēšanai. Tā 1964. gada sākumā Baznīcas Virsvaldē bija ienākušas ziņas, ka dažu rajonu izpildkomitejas prasot jaunus draudžu "divdesmitnieku" sarakstus, jo vecie it kā nederot; tāpat tikuši pieprasīti draudžu locekļu – ziedotāju saraksti, ziedojumu kvīšu pasakņi, kur ir minēti draudzes locekļu vārdi un adreses u.tml. Arhibīskaps šajā situācijā savā 17. februāra vēstulē pamācīja prāvestus, ka "nekādi draudzes locekļu saraksti nav nekur jāiesniedz, un tādu sarakstu draudzēm nemaz nav, jo padomju likumos nav paredzēta draudzes locekļu reģistrācija. Tāpat arī nav jāuzrāda ziedojumu pasakņi, nedz arī kristīto, iesvētīto, laulāto un dievgaldnieku saraksti, kaut arī būtu izdarīta reģistrācija, kura var arī nebūt, jo tai nav nekādas metriskas nozīmes"¹¹⁸.

Interesanti ir arī salīdzināt Tūra Ziemassvētku un Lieldienu vēstījumu tekstus 50. gadu vidū un beigās. Ja sākumā vēstījumu teksti sastāvēja no miera slavinājuma, jūsmošanas par gadalaiku maiņu un tikai it kā starp citu tika ievīts mudinājums ticīgajiem stingri turēties pie savas pārliecības, parādīt to dzīvē un dar-

117 Ibid., 69. l., 67. lpp.

118 Ibid., 195. l., 24.-25. lpp.

bos un nodot savu ticību tālāk bērniem, tad 50. gadu beigās šajos rakstos draudžu locekļi jau tika daudz tiešāk rosināti pārbaudīt savu ticību un turēties pie tā, ko tie atzinuši par patiesu. Arhibīskapa vēstījumā draudzēm un mācītājiem 1954. gada Lieldienās teikts: "Lieldienu stāsti mums rāda cildenus ticības ļaudis, īpaši sievas, kas pirmās rīta agrumā, saulei lecot, steidzās pie Kristus kapa ar svaidāmām zālēm. Augšāmcēlies Pestītājs viņas arī pirmās uzrunāja, sacīdams: esat sveicinātas. (..) Sievām kā pirmajām, tās bija arī pēdējās pie Kristus krusta Golgātā, no eņģeļa nestā prieka vēsts un uzticēts svēts uzdevums: "Noeita un sakait to viņa mācekļiem un Pēterim." Un tās to arī darīja. Tāds svēts uzdevums ir ikkatrai kristīgai sievietei, sevišķi mātei – bērnu audzinātājai."¹¹⁹ Bet vēstījumā 1958. gada Lieldienās arhibīskaps raksta: "Kristus ir augšāmcēlies. Šis senlaiku un mūžam jaunais sveiciens ir liela svētība un varens spēks, ja vien tas nāk no ticīgas un uzticīgas sirds. Kristus var būt tūkstoškārt augšāmcēlis no mironiņiem, bet, ja viņš neceļas augšām dzīvs manā sirdī un tur paliek miris, tad tas man nepalīdz ne nieka."¹²⁰ Šeit jau pavisam tieši, ne zemtekstā un arī ne vēlējuma formā, arhibīskaps aicināja katru ticīgo meklēt patieso kristīgās ticības pamatu – personīgas attiecības ar Dievu, kas tad arī varēja būt vienīgais iemesls palikt Baznīcā, pat ja tas nebija izdevīgi.

Šāda nostāja liecināja, ka Tūrs patiešām bija ieinteresēts Baznīcas pastāvēšanā un ka viņš, iespējams, varētu izšķirties pat par valdībai pavisam nepieņemamu rīcību, lai saglabātu Baznīcu.

1964. gada 29. februāra slepenajā ziņojumā PSRS MP RKLP priekšsēdētājam A. Puzinam, LKP CK sekretāram A. Vosam un LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam pilnvarotais P. Liepa izteicās, ka luterāņu Baznīcas galva G. Tūrs jau esot kļuvis par vecu savam ieņemamajam amatam, turklāt viņš uzskatot sevi par neaizstājamu, pieļaujot un nenosodot likumdošanas par kultiem pārkāpumus, ārzemēs un ārvalstu delegāciju uzņemšanā atļaujoties nepieļaujamas runas un izlēcienus. Viņš ne ar vienu nerēķinoties un neievērojot nekādus ieteikumus.¹²¹ Bet 1967. gadā PSRS MP RKLP priekšsēdētājam Makarcevam P. Liepa rakstīja: "Mēs gatavojamies tuvākajā

119 1955. gada Baznīcas Kalendārs, 32.–33. lpp.

120 1959. gada Baznīcas Kalendārs, 48. lpp.

121 LVA 1448. f., 1. apr., 263. l., 13. lpp.

laikā nozīmēt Baznīcas Virsvaldes locekli Pēteri Kleperi par LELB arhibīskapu G. Tūra vietā. Viņa nozīmēšanā ir ieinteresēti "mūsu draugi".¹²² Un tā 1968. gada 23. martā sasauktajā ģenerālajā sinodē, neskatoties uz to, ka IX ģenerālā sinode 1948. gadā G. Tūru bija ievēlējusi par arhibīskapu uz mūžu, pēc divdesmit amatā pavadītajiem gadiem G. Tūrs bija spiests no šī amata atsācīties, un viņa vietā tika ievēlēts Baznīcas Virsvaldes loceklis Pēteris Kleperis.¹²³

Kā jau norādīts, liela nozīme Baznīcas Virsvaldes un tās prezidenta arhibīskapa veidotajās attiecībās ar padomju valdību bija arī ārzemju kontaktiem. Baznīcas dzīvē tiem bija divējāda loma: tie pasargāja LELB no valdības patvaļas – jo starptautiskās konferences deva iespēju pastāstīt kādam par Baznīcas dzīvi Latvijā un eventuāli par valsts veiktajām represijām; kā arī ļāva Latvijas garīdzniekiem pabūt ārzemēs, iepazīties ar draudžu dzīvi, tikties ar saviem ārvalstu kolēģiem, mācīties no viņu pieredzes un nereti pārvest sev līdzī no ārzemju ceļojuma kādu teoloģijas grāmatu vai žurnālu.¹²⁴

LELB bija iesaistījusies t. s. "miera darbā" kopš 1950. gada, kad arhibīskaps Tūrs pirmo reizi devās uz miera un tautu draudzības tēmai veltītu konferenci Kaukāzā.¹²⁵ G. Tūrs bija PSRS Miera komitejas loceklis, viņš piedalījās dažādās konferencēs gan PSRS, gan ārzemēs, uzstājās ar runām ārzemju klausītājiem domātās radiopārraidēs. Visā šajā darbībā G. Tūrs izpildīja to, kas no viņa tika prasīts – akcentēja PSRS nostāju par mieru, nosodīja apbruņošanos u.tml. Turklāt viņš bija Baznīcas pārstāvis, kas liecināja, ka Baznīca un valsts PSRS kopīgi iestājas par mieru. Tas bija zināms ierocis cīņai ar pretpadomju aģitāciju. Padomju valdībai tas bija izdevīgi, tāpēc, izmantojot šādus gājienu, Tūram nereti izdevās panākt valdības atbalstu arī kādos LELB svarīgos jautājumos.

Tam spilgts piemērs bija gadījums ar Liepnas baznīcu. Pēc kara tā bija atņemta, lai gan draudze bija aktīva. Baznīcas tornis bija nolauzts, baznīcā bija ierīkota elektrostacija. Draudzes locekļi centās ietekmēt šo situāciju, tika rakstīti lūgumi gan RKLK Maskavā, gan tās pilnvarotajam LPSR, lūgumus bija

122 LVA 1419. f., 2. apr., 7. l., 157. lpp.

123 Gintere S., Zālite I., op. cit., 100.–101. lpp.

124 Māc. E. Kīpoka atmiņas. Sējējs un pļauja. – Sast. Kīpoks E., Vasks J. R., 1999, 30.–31. lpp.

125 1957. gada Baznīcas Kalendārs, 32.–33. lpp.

parakstījuši daudzi vietējie iedzīvotāji, arī citu konfesiju pārstāvji, bet tas neveda nekādus rezultātus. Arī Baznīcas Virsvalde atbalstīja draudzes lūgumu, bet nesekmīgi. Tomēr 1955. gadā, pateicoties G. Tūra ricībai, baznīcu izdevās atgūt. Īsi pirms kādas kārtējās Miera konferences ārzemēs arhibīskaps piezvanījās tieši uz Maskavu, apejot pilnvaroto Latvijas PSR, un solījies nekur nebraukt, ja Liepnas draudzei netiks atdota baznīca. Un tajā pat dienā ticis dots rīkojums Liepnas baznīcu atdot draudzei.¹²⁶

Ārzemju braucienus un ārvalstu delegāciju uzņemšanu LELB izmantoja arī, lai iegūtu valdības atļauju iespiest dziesmu lapiņas, kalendārus, Dziesmu grāmatu un Jauno Derību. Gandrīz katrā lūgumā kā galveno argumentu minēja, ka par iespieddarbiem saņemtā nauda ir vienīgie līdzekļi, ko LELB var izmantot prezentācijai, jo draudžu ziedojumi sava sakrālā rakstura dēļ var tikt izlietoti tikai tiešajiem Baznīcas Virsvaldes izdevumiem.¹²⁷

Prezentācijas ārzemēs un ārvalstu viesu uzņemšana nebija visspēcīgais arguments, taču tas tika ņemts vērā. 1960. gada 27. jūlijā MP RKLP pilnvarotais LPSR P. Pizāns vēstulē LKP CK sekretāram A. Vosam un LPSR MP priekšsēdētāja vietniekam V. Krūmiņam lūdza izteikt viņu viedokli par to, cik un kādi iespieddarbi varētu tikt atļauti dažādām Latvijas reliģiskajām organizācijām. Vēstulē viņš plaši izklāstīja gan luterāņu, gan katoļu Baznīcas vadītāju lūgumus, kā arī atzina, ka, atbalstot garīgās literatūras izdošanu, valsts veicina Baznīcu ienākumu palielināšanos. Taču tūlīt arī norādīja, ka luteriskajai Baznīcai tiešām ir nepieciešami lieli līdzekļi daudzo ārzemju kontaktu uzturēšanai, kas atbilst valsts interesēm. "Šajā gadā un nākošā gada sākumā vien LELB Virsvaldei šiem mērķiem būs nepieciešams vairāk nekā 100 tūkstoši rubļu."¹²⁸

Baznīcas Virsvalde uzsvēra arī iespieddarbu nepieciešamību prezentācijas nolūkiem – lai varētu veiksmīgāk ārzemēs parādīt, ka Padomju Savienībā Baznīca bauda brīvību un netiek nekādi ierobežota. Visiem ārvalstu viesiem, kas interesējās par Baznīcas dzīvi LPSR, dāvināja Baznīcas Kalendārus un dziesmu lapiņas, uzsverot, ka to izdošana ir sena LELB tradīcija, kura joprojām pastāv un tiek valdības re-

126 Māc. A. Kavača atmiņas.

127 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 120.–123. lpp.

128 Ibid., 155. l., 34.–35. lpp.

spektēta. Savukārt Dziesmu grāmatas un Jaunās Derības izdevumi liecināja, ka valdība ievēro pilsoņu brīvību kopt savu reliģisko pasaules uzskatu un atbalsta Baznīcas rūpes par ticīgajiem.

Šādu iemeslu G. Tūrs un P. Kleperis minēja 1957. gada 10. jūnija vēstulē pilnvarotajam, kurā lūdza pasteidzināt Jaunās Derības izdošanu, lai "delegāti to varētu paņemt līdzī uz konferenci ASV un spētu sekmiīgāk stāvēt preti pretpadomju propagandai, kas sevišķi stipra ir Amerikā"¹²⁹. Tā paša iemesla dēļ tika lūgts atkārtoti izdot Dziesmu grāmatas, jo 1954. gadā izdotās jau esot pārdotas un neesot palicis vairs neviens eksemplārs, ko izmantot prezentācijai.¹³⁰

Neskatoties uz pārdomājamiem Baznīcas Virsvaldes argumentiem "garīgās literatūras" iespīēšanai, RKLP pilnvarotais LPSR un LKP CK savukārt centās tikpat pamatoti šos lūgumus noraidīt vai novilcināt. Dziesmu grāmatas bija izdotas 1954. gadā 5000 eksemplāros un atkārtoti iespiestas netika. Jau 1955. gadā Baznīcas Virsvalde sāka sarunas ar pilnvaroto par Jaunās Derības izdošanu, taču šī jautājuma kārtošana arvien tika atlikta. Viens no veidiem, kā arhibīskaps mēģināja piespiest varas pārstāvjus LPSR ievērot Baznīcas prasības, bija, izmantojot savas iespējas kā PSRS Miera komitejas loceklim tieši kontaktēties ar PSRS MP RKLP priekšsēdētāju un tieši viņam izteikt LELB prasības. 1957. gada 27. martā Tūrs rakstīja pilnvarotajam LPSR Restbergam: "Pamatojoties uz mūsu agrākajām pārrunām, kurās noskaidrojās, ka padomju valdība kā Maskavā, tā Rīgā piekrit mūsu lūgumam un atļauj iespiest Jauno Derību un psalmus latviešu valodā, ar šo iesniedzam attiecīgo manuskriptu un lūdzam to iespiest 10000 eksemplāros."¹³¹ Jauno Derību un psalmus izdeva 1960. gadā 1500 eksemplāros. Lai nedotu iespēju Baznīcas Virsvaldei lūgt atkārtoti iespiest Jaunās Derības, 1960. gadā pilnvarotais ieteica arhibīskapam lielāko daļu eksemplāru paturēt prezentācijas vajadzībām.¹³² Baznīcas Virsvalde prezentācijas vajadzībām paturēja tikai 300 eksemplārus, 38 eksemplāri palika dažādās valsts iestādēs, lielāko daļu eksemplāru pārdeva mācītājiem un

129 Ibid., 63. l., 84. lpp.

130 Ibid.

131 Ibid., 86. lpp.

132 Ibid., 155. l., 7. lpp.

draudžu locekļiem.¹³³

G. Tūram bieži pārmeta sadarbošanos ar valdību un pastāvīgos braucienus uz ārzemēm, kur viņam nācās apliecināt to, kas bija oficiālā valdības versija par stāvokli Padomju Savienībā un kas nebūt neatbilda realitātei. Arhibīskaps Tūrs tomēr izšķirās par šo sadarbību, jo viņš apzinājās, cik nozīmīga vieta padomju politikā ir šiem braucieniem. Acīmredzot arhibīskaps saprata, ka, ja viņš neveidos šos ārzemju sakarus, tad šī iespēja tiks dota kādam citam, tikai tad Baznīcas Virsvaldei nebūs iespējams tos izmantot Baznīcas vajadzībām.

To skaidri parādīja gadījums, kad LELB bija uzaicināta uz Pasaules Luterāņu federācijas kongresu ASV 1957. gadā. Arhibīskaps sava veselības stāvokļa dēļ nevarēja doties uz šo pasākumu, un Baznīcas Virsvaldes locekļi nolēma atteikties no dalības kongresā. Tomēr pilnvarotais šim lēmumam nepiekrita, pastāvot uz to, ka LELB savi delegāti, kaut arī bez arhibīskapa, uz kongresu ir jāsūta.¹³⁴

Nākošais arhibīskaps Jānis Matulis bija daudz konservatīvāks savos uzskatos un atteicās piedalīties ārzemju konferencēs. Tad pilnvarotais viņa vietā uz tām sāka sūtīt mācītāju Ludvigu Sidrevicu, kurš nepiedalījās ar referātiem, bet tomēr bija LELB pārstāvis. Arhibīskaps saprata, ka šāda situācija ir vēl sliktāka, un sāka braukt uz tām pašām konferencēm, kurās bija piedalījies viņa amata priekštecis. Kā to rezumē mācītājs A. Kavacis, "šajās konferencēs nebija nozīmīgi paša cilvēka uzskati, bet tās vienkārši bija iespējas kaut vai slepenībā satīties un pateikt kādam "tani pusē" patiesību, jo pretējā gadījumā LELB paliktu pilnīgā izolācijā, kad ārvalstīs par stāvokli tajā uzzinātu tikai padomju preses viedokli."¹³⁵

Īpaši 60.-to gadu sākumā, kad valsts arvien vairāk sāka iejaukties Baznīcas iekšējā dzīvē un pielietot pat finansiālas sankcijas, lai kaitētu draudžu darbībai, ļoti svarīgi bija nostiprināt ārzemju kontaktus, lai, piesaot pasaulei savu eksistenci, nodrošinātos pret padomju valdības patvaļu Baznīcas jautājumā kārtošanā. To ļauj secināt neatlaidīgie LELB centieni iestāties Pasaules Baznīcu padomē un Pasaules Luterāņu federācijā. Pasaules Baznīcu padomē LELB

133 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 2, 1960. gada 13. februāri

134 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 120.–123. lpp.

135 Māc. A. Kavača atmiņas.

uzņēma 1962. gada augustā, un Pasaules Luterāņu federācija – 1963. gada 31. jūlijā.

Piederība šīm organizācijām ļāva LELB pārstāvjiem nodibināt arvien ciešākus kontaktus ar Baznīcām ārvalstīs. Vairāk tie nostiprinājās 60. gadu beigās, kad uz ārzemēm ceļoja ne tikai oficiālie delegāti, bet arī nedaudziem draudžu mācītājiem radās iespēja kādu laiku pavadīt ārzemēs, Pasaules Luterāņu federācijas atpūtas namos.¹³⁶

LELB Virsvalde un arhibīskaps centās atrast un izmantot pat visniecīgāko iespēju, kas radās Baznīcai ateistiskajā valstī. Šis uzdevums visvairāk gulās uz arhibīskapa pleciem, kurš atradās it kā pa vidu starp valsts varu un Baznīcu. Šī pozīcija nebija viegla, jo, lai sekmīgi noorganizētu draudžu dzīvi, arhibīskapam nācās sadarboties ar valdību un pieņemt kompromisa lēmumus. Daudziem nebija saprotami šādas sadarbības iemesli, tāpēc viņa rīcība tika kritizēta un nosodīta gan no LELB mācītāju, gan no draudžu locekļu puses.

Jau no pašiem darbības sākumiem arhibīskapa amatā līdz pat 50. gadu beigām draudžu locekļi diezgan bieži sūtīja G. Tūram anonīmas draudu un apvainojumu pilnas vēstules, kurās tie izteica savu neapmierinātību par arhibīskapa pieņemtajiem lēmumiem. Tāda pat satura vēstules nereti sūtīja arī uz pilnvarotā adresi.¹³⁷

Arī daļa mācītāju atklāti pauda savu negatīvo nostāju pret arhibīskapu Tūru. Viņam pārmeta, ka viņš "dažkārt uzvedas triviāli, pat atļaujas uzdancot talārā"¹³⁸. Taču, kā uzskata mācītājs A. Kavacis, Tūrs bija atradis īsto veidu, kā runāt ar valdības pārstāvjiem. "Tūrs parādīja gan mugurkaulu, gan panāca to, ka viņu respektē kā tādu starptautisku plāpu, kurš aizbrauc uz ārzemēm runāt par mieru un nedaudz izkrāso padomju demokrātiju. Tā kā – tā bija tāda velnišķīga saspēle. Un no tiem mācītājiem, kas viņu nosodīja, daži labs ieslidēja daudz dziļāk atkarībā – kļuva par savas baznīcas kā arhitektūras pieminekļa sargu, saņēma savu algu un bija čekas ziņotājs."¹³⁹

Šādos apstākļos būtisks bija jauno mācītāju sagatavošanas jautājums. Tādu mācītāju, kas saprastu Baznīcas situāciju un būtu ar mieru kļūt luteriskajai

136 Sējējs un plauja, op. cit., 31. lpp.

137 Piemēram, LVA 1448. f., 1. apr., 60. l., 81. lpp.; 61. l., 36., 85. lpp. u.c.

138 Māc. A. Kavača atmiņas.

139 Ibid.

Baznīcai uzticami darbinieki, kas nebaidītos no grūtībām un nemeklētu savu labumu. Tādi Baznīcai bija nepieciešami, jo šajā laikā LELB mācītāju bija daudz mazāk nekā draudžu un tas kavēja sekmīgu draudžu garīgo aprūpi. Vairāk nekā puse garīdznieku pēc kara bija vai nu devušies bēgļu gaitās, vai izsūtīti. Pēc kara Latvijas Universitātē neatjaunoja Teoloģijas fakultāti, līdz ar to nenotika arī jaunu mācītāju sagatavošana, turklāt savas studijas turpināt un pabeigt nevarēja arī agrākie fakultātes studenti.

Apskatāmajā laika posmā mācītāju skaits LELB svārstījās no 98 (1954. gadā) līdz 115 (1961. gadā) un 102 (1964. gadā). Draudžu skaits bija attiecīgi 273 (1954. gadā), 271 (1961. gadā) un 250 (1964. gadā). Tātad katram mācītājam nācās apkalpot vismaz divas, daļai pat trīs un četras draudzes.

Lai risinātu ar mācītāju trūkumu saistītās problēmas, IX ģenerālā sinode uzdeva Baznīcas Virsvaldei izveidot eksaminācijas komisiju, kura pārbaudītu Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāti nepabeigušo studentu zināšanas un dotu slēdzienu par viņu gatavību ordinācijai. Šo komisiju izveidoja saskaņā ar 1948. gada LELB Satversmi, kur 26. panta "f" daļā bija teikts, ka "ģenerālā sinode nosaka izglītības cenzu mācītāja amata kandidātiem un citiem Baznīcas darbiniekiem".

Ne vienmēr bijušo Teoloģijas fakultātes studentu zināšanas atbilda Virsvaldes prasībām, tāpēc bija nepieciešams atrast iespēju mācītāja amata kandidātiem papildināt savas zināšanas. Arhibīskaps Tūrs jau tūlīt pēc savas ievēlēšanas amatā mēģināja no pilnvarotā V. Šeškēna dabūt atļauju teoloģijas kursu izveidošanai, taču nesekmīgi. Pēc neatlaidīgiem mēģinājumiem vairāku gadu garumā Tūrs beidzot saņēma atbalstu no Tautas Komisāru Padomes priekšsēdētāja Viļa Lača šī jautājuma kārtošānā.¹⁴⁰

Tā 1951. gada 13. decembrī X ģenerālā sinode lēma par stabilu teoloģijas kursu bāzes izveidošanu. Ar tās lēmumu tika oficiāli pasludināta teoloģijas kursu darbība, bet bija jāpaiet vairākiem gadiem, lai tiem sagatavotos. Uz LŪ Teoloģijas fakultātes mācību plāna bāzes bija jāizstrādā teoloģijas kursu mācību programma, jānokomplektē mācību spēku sastāvs, kuri savukārt izstrādātu mācību kompendijus. Bez tam

¹⁴⁰ Mesters Ē. Akadēmiski teoloģisko kursu darbība Latvijas Ev. lut. Baznīcā. – *Mantojums*, Nr. 11, R., 1996, 32. lpp.

vajadzēja atrast attiecīgas telpas kursu darbībai un līdzekļus visu izdevumu segšanai, kas bija saistīti ar normālu kursu darbību. Lielu darbu prasīja mācību spēku izstrādātos kompendijus pavairot uz rakstāmašīnas tik lielā skaitā, lai katrs kursants tos varētu iegādāties personīgā lietošanā.¹⁴¹

Akadēmisko teoloģisko kursu nodarbības Baznīcas Virsvalde atklāja 1954. gada 18. janvārī. Telpas atradās Jaunās Sv. Ģertrūdes draudzes namā Ļeņina ielā 5, vēlāk Vecās Sv. Ģertrūdes draudzes telpās Ļeņina ielā 51. Kursu rektors bija arhibīskaps G. Tūrs, inspektors – prāvests P. Kleperis. Ne kursu rektors, ne inspektors algu nesaņēma. Atalgojums pienācās patsniedzējiem par nolasītajām lekcijām un eksāmeniem, taču daži no tā atteicās, daži saņēma tikai faktisko ceļa izdevumu kompensāciju. Arī kursu klausītāji nesaņēma stipendiju.¹⁴² Vienīgais veids, kā Baznīcas Virsvalde varēja atbalstīt kursantus, bija trūcīgas pusdienas, kas tika noorganizētas lekciju starplaikā.¹⁴³ Taču nereti baznīcas Virsvaldei nepietika līdzekļu arī pašu minimālāko kursu izdevumu segšanai. Un tā 1964. gadā naudas līdzekļu trūkuma dēļ teoloģisko kursu nodarbības nenotika.¹⁴⁴

Katru gadu kursus apmeklēja apmēram 20 – 25 cilvēki. Pastāvēja priekšmetu, nevis kursu sistēma. Kursu apmeklētāji bija draudžu locekļi un darbinieki, kas juta aicinājumu kļūt par draudžu kopējiem, kā arī evaņģēlisti un paligmācītāji (mācītāji–diakoni), kas bija ordinēti ar nosacījumu, ka viņi turpinās mācīties kursus.¹⁴⁵

LELB bija sekojošas garīdznieka amata pakāpes: evaņģēlists, mācītājs–diakons (paligmācītājs) un mācītājs.

Lai saņemtu **evaņģēlista** pakāpi, bija jānokārto eksāmeni sekojošos priekšmetos: ievads dogmatikā, himnoloģija, liturģika, Baznīcas vēsture (I un II daļa), ievads Jaunajā Derībā, eksagēzes un katehētika. Kad šie eksāmeni bija nokārtoti, bija jāizstrādā attiecīgs darbs – jāsaģatavo svētruna, kas jānolasa draudzē. Pēc tam vēl bija jānokārto īpašs eksāmens, kurā tika pārbaudītas ne tikai kursanta zināšanas, bet arī praktiskās spējas.

141 Ibid.

142 LVA 1448. f., 1. apr., 157. l., 36. lpp.

143 Mesters Ē., op. cit., 36. lpp.

144 LVA 1448. f., 1. apr., 195. l., 152.–162. lpp.

145 Skat. pielikumu Nr. 2.

Lai iegūtu **mācītāja–diakona** amata pakāpi, bija jānokārto arī visi pārējie mācību priekšmeti, jāizstrādā plašāks darbs un tas jāaizstāv. Tam sekoja eksāmens, kur eksaminācijas komisijā piedalījās visi mācībspēki. Mācītāja–diakona amata pakāpē varēja tikt ordinēts tikai evaņģēlists, kas jau kalpoja vismaz vienā draudzē.

Mācītāja pakāpi līdz ar sudraba krustu varēja saņemt tas, kas savā dzīvē un kalpošanā jau bija sevi parādījis kā morāli pilnvērtīgu personu, bija nokārtojis Baznīcas Virsvaldes eksāmenu, ieguvis vispārējo un teoloģisko izglītību un pēc Baznīcas Virsvaldes norikojuma jau vairākus gadus nokalpojis draudzēs, kuru locekļi viņu līdz ar prāvestu mācītāja–diakona darbu bija novērtējuši atzinīgi.¹⁴⁶

Reflektantu pieteikumus uz kursiem pieņēma inspektors P. Kleperis, viņš arī pārbaudīja nākošo kursantu zināšanas. Reflektantiem vajadzēja uzrakstīt sīku autobiogrāfiju, iesniegt ieteikumu no draudzes mācītāja, uzrādīt kristāmzīmi, arī iesvētišanas un laulības apliecību, kā arī norādīt, kas bija ģimenes cilvēki. Mācītājs Ē. Mesters min, ka gan viņam, gan arī daudziem citiem bijušajiem kursantiem uzņemšana likusies ļoti oficiāla, korekta un pat skarba. “Tā vienu otru nobiedēja, apbēdināja, bet vēlāk mēs sapratām, ka tas bija nepieciešams, lai reflektants izjūt šī mirkļa, t.i., izšķiršanās kalpot Dievam un Baznīcai, lielo nozīmi. Un, ja reflektants bija “saldas” un vieglas dzīves meklētājs, tad tāds, kā nācis, tā arī aizgāja.”¹⁴⁷

Katra kursu lekcija ilga divas stundas ar 15 minūšu starpbrīdi. Sestdienas, svētdienas un pirmdienas bija brīvas, jo mācību spēkiem bija jāgatavojas dievkalpojumiem un jākalpo. Pēc katras nodarbību dienas notika vakara dievkalpojums Vecajā Sv. Ģertrūdes baznīcā, kur katram reflektantam tika dota iespēja teikt sprediķi vai lūgšanu. Pirmās nodarbības teoloģijas kursos beidzās 1954. gada 29. janvārī, kad visi reflektanti gāja pie Vakarēdiena Vecajā Sv. Ģertrūdes baznīcā. 1955. gada 25. janvārī arhibīskaps G. Tūrs atklāja Baznīcas Virsvaldes eksaminācijas sesiju, kas ir akadēmiski teoloģisko kursu sākums. Šī pirmā akadēmiski teoloģisko kursu sesija noslēdzās 1955. gada 4. februārī.¹⁴⁸ Teoloģisko kursu nodarbības nen-

146 Mesters Ē., op. cit., 37. lpp.

147 Ibid., 34. lpp.

148 Mācītāja Jāņa Bērziņa atmiņas, cit. no Mesters Ē., op. cit., 32. lpp.

tika regulāri, bet ar starplaikiem. Gadā bija divas mācību sesijas, katra ilga apmēram desmit dienas.¹⁴⁹

No 1952. līdz 1969. gadam, t.i., Baznīcas Virsvaldes teoloģisko kursu pastāvēšanas laikā, tajos bija iestājušies 56 dažāda vecuma un izglītības līmeņa cilvēki. Par kursantiem apkopotās ziņas liecina, ka lielākā klausītāju daļa absolvēja šo mācību iestādi un saņēma pilntiesīga mācītāja ordināciju un sudraba amata krustu. Neliela daļa turpināja kalpot kā mācītāji—diakoni, bet daži netika tālāk par evaņģēlista amata pakāpi. Visā teoloģisko kursu pastāvēšanas laikā 29 cilvēki dažādu iemeslu dēļ nebija sagatavojušies tā, lai varētu kalpot draudzēs.¹⁵⁰

1955. gadā Baznīcas Virsvaldē aktīvi sāka apspriest mācītāju sagatavošanas jautājumu. 23. augusta prezidija sēdē tika pārrunāts šis jautājums, ko visi atzina par ļoti svarīgu, konstatējot, ka pēc tradīcijas LELB vienmēr ir bijuši garīdznieki ar augstāko izglītību un šādi sagatavoti teologi nepieciešami arī tagad, lai tie varētu eventuāli cīnīties pret Baznīcai un valstij nevēlamiem sektantiem, turklāt teoloģiska mācību iestāde dotu iespēju tuvāk iepazīties ar nākošajiem garīgajiem darbiniekiem.¹⁵¹

Šajā pašā sēdē Baznīcas Virsvaldes prezidija locekļi nolēma lūgt pilnvarotā atbalstu augstākās mācību iestādes izveidošanai, bet, kamēr tas vēl nav iespējams, atzist, ka pietiktu vismaz ar garīgo semināru.

1955. gadā Baznīcas Virsvalde iesniedza MP RKLP lūgumu atļaut izveidot garīgo semināru, pievienojot tam arī semināra statūtus, lektoru sarakstu un mācību plānu. Pilnvarotais J. Restbergs šim lūgumam deva formālu piekrišanu, to aizsūtīja uz PSRS MP RKLP apstiprināšanai, taču nekāda atbilde netika dota un semināra dibināšana palika tikai iecere. Otrreiz pie šīs domas Baznīcas Virsvalde atgriezās 1957. gadā, taču arī bez panākumiem.¹⁵²

Vienīgā iespēja sagatavot mācītāja amata kandidātus palika LELB Virsvaldes kursi. 1955. gada 23. augusta prezidija sēdē tika nolemts uzturēt prasību par garīgā semināra izveidošanu, bet līdz tam – turpmāk biežāk nekā līdz šim noturēt teoloģiskos kursus,

149 Jāņa Vēja atmiņas, pierakstītas 2000. gada 17. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

150 Mesters Ē., op. cit., 39. lpp.

151 LELB prezidija sēžu protokols Nr. 31, 1955. gada 23. augustā.

152 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 144.–146. lpp.

aicinot uz tiem klausītājus vismaz piecas reizes gadā, katru reizi uz divām nedēļām.¹⁵³

No Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes laikiemursos bija vienīgi profesors Dr. theol. Alberts Freijs un lektori Arturs Šilķe un Arnolds Zvingis.¹⁵⁴ Pēc arhibīskapa norādījumiem mācību spēki lielu uzmanību pievērsa Jaunās Derības eksagēzei, homilētikai, t.i., teorijai ar praktiskām nodarbībām. Kursu uzdevums bija sagatavot mācītāja amata kandidātus darbam draudzēs, par to liecina arī pasniegtie mācību priekšmeti.¹⁵⁵ 1959. gadā arhibīskaps ierosināja Baznīcas Virsvaldei padomāt arī par ērgelnieku sagatavošanas kursiem, kam principā visi piekrita, tomēr šī iecere apskatāmajā laikā netika realizēta.¹⁵⁶

Katru dienu pēc lekcijām tika noturēti arī semināri praktiskajā teoloģijā, kur atsevišķi mācību spēki kopā ar kursantiem izskatīja izmeklētas Bībeles vietas, lai kursanti vingrinātos sprediķu un svētrunu sagatavošanā. Pēc šiem semināriem notika kursu dievkalpojumi Vecajā Sv. Ģertrūdes baznīcā, kuros paraugsprediķus parasti teica mācību spēki, bet dažreiz uzrunas un lūgšanas mācību spēku vadībā tika uzticētas arī vecākiem kursantiem, lai tie vingrinātos svētrunas priekšnesumā un vispār dievkalpojuma norisē.¹⁵⁷

60. gadu vidū šie kursu dievkalpojumi notika Vecās Sv. Ģertrūdes baznīcas pagraba telpās, tā saucamā Vartburgas zālē. Kā atceras Ē. Mesters, "tā bija miļa un svēta vietiņa, apņemta ar tādu īpašu garīgumu. Šī zāle arī uzņēma mūs un tos pastāvīgos dievlūdzējus, kas apmeklēja mūs, t.i., akadēmiski teoloģisko kursu dievkalpojumus"¹⁵⁸. Kursanti tur piedalījās praktiskajā kalpošanā. Dievkalpojumu vadīja kāds no mācību spēkiem, un studentiem sākumā uzdeva noturēt draudzes lūgšanu, vēlāk pēc homilētikas eksāmena nokārtošanas drīkstēja noturēt svētrunu, kuru tad nākamajā dienā auditorijā analizēja – kas svētrunā bijis teicams un kas kritizējams. Draudze, kas pulcējās šajos dievkalpojumos, bijusi ie-

153 LELB prezidija sēžu protokols Nr. 31, 1955. gada 23. augustā.

154 Kamergrauzis N. Kāda ir pasaule aiz dzelzs priekškara? – *Svētdienas Rīts*, Nr. 25 (1133), 1993. gada 7. jūnijs.

155 Skat. pielikumu Nr. 3.

156 LVA 1448. f., 1. apr., 68. l., 32.–37. lpp.

157 LVA 1448. f., 1. apr., 64. l., 108. lpp.

158 Mesters Ē., op. cit., 36. lpp.

interesēta redzēt un dzirdēt topošos mācītājus un nav kritiski reagējusi uz pieļautajām kļūdām. E. Mesters atceras: "Vispār mūsu baznīcā toreiz valdīja milestība un cieņa pret mums un mūsu kalpošanu. Tāda garīgā atmosfēra bija ne tikai Vartburgas zāles dievkalpojums, bet tas bija arī tajās draudzēs, kur mūs sūtīja noturēt dievkalpojumus, arī tur mūs uzņēma ar prieku un aizlūgšanām."¹⁵⁹

Kursu pasniedzēji bija mācītāji, kas jaunus kolēģus centās ievadīt mācītāja darbā gan ar lekciju materiāla palīdzību, gan arī daloties savā pieredzē. Savās nodarbībās mācībspēki palīdzēja kursantiem saprast, kas ir svarīgākais draudzes darbā un kas no tā, par ko viņiem tiek lasītas teorētiskās lekcijas, būs noderīgs, kontaktējoties ar draudzes locekļiem.

Tā mācītājs Leons Taivans savās lekcijās kursantus, sevišķi tos, kas jau kalpoja draudzēs kā evaņģēlisti, aicināja būt aktīviem draudzes aprūpēšanā – regulāri apmeklēt mājās draudzes locekļus, tur sarīkot ar viņiem garīgas pārrunas par ticības jautājumiem, baznīcās rīkot evaņģelizācijas dievkalpojumus, pulcināt iesvētāmos uz kopīgām mācībām vairākas dienas pēc kārtas, – darīt visu to, ko viņš uzskatīja par nepieciešamu un veica pats.¹⁶⁰

1956. gada 19. janvāra Baznīcas Virsvaldes paplašinātajā plenārsēdē arhibīskaps Tūrs izteica savu neapmierinātību ar to, ka daži lektori savās lekcijās nereti pārkāpj savu mācību programmu robežas, un lūdza to nedarīt un savās lekcijās neskart gnozeoloģijas, filozofijas, mistikas, materiālisma u.tml. jautājumus, bet stingri palikt savas disciplīnas ietvaros.¹⁶¹

Sis aizrādījums ir saprotams, ņemot vērā niecīgo lekciju skaitu. Atvēlētajā laikā nebija iespējams vispusīgi apskatīt pat konkrēto mācību priekšmetu, nerunājot nemaz par dažādām blakus tēmām. Turklāt lielākā daļa kursu lektoru bija mācītāji, kuri gan bija beiguši Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāti, taču bija gatavojušies mācītāja, nevis pasniedzēja darbam. Nereti viņiem pašiem atsevišķos jautājumos bija tikai virspusējs ieskats.¹⁶² Un nepietiekami aplūkoti minētie gnozeoloģijas, mistikas u.c. jautājumi varēja radīt klausītājos kļūdainus priekšstatus, ko tie pēc

159 Ibid.

160 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 24.–26. lpp.

161 Ibid., 61. l., 27.–30. lpp.

162 J. Vēja atmiņas.

tam izplatītu savās draudzēs.

Vēl kāds, ne mazāk svarīgs, iemesls šim aizrādījumam bija pašu mācību spēku drošība, jo starp kursantiem varēja atrasties ziņotāji. Piemēram, par mācītāja L. Taivana lekcijās stāstīto pilnvarotais uzzināja no kursanta evaņģēlista Harija Ozola, un nākošā mācību gada lektoru sarakstā L. Taivans vairs netika iekļauts.¹⁶³

N. Kamergrauzis savā rakstā "Kāda ir pasaule aiz dzelzs priekškara?" atzīmē, ka Baznīca ordinēja mācītājus ar ļoti mazu sagatavotību, bet mācītāja amata krustu pasniedza, ņemot vērā personiskos nopelnus un darbaspējas, ko izvērtēja arhibīskaps. Izglītības jautājums bijis otršķirīgs. Tā pēckara luteriskajā Baznīcā ienākuši garīdznieki ar ļoti ierobežotām teoloģiskajām zināšanām un sapratni, dažkārt tikai ar pamatskolā un teoloģiskajosursos saņemtām zināšanām.¹⁶⁴

Šādu tikai pamatskolā un teoloģiskajosursos izglītotu mācītāju bija ļoti maz;¹⁶⁵ otrkārt, kā jau minēts, LELB Virsvalde centās izveidot vismaz vidējo garīgo mācību iestādi (semināru), kas tai neizdevās valdības nostājas dēļ, bet tādēļ nevar apgalvot, ka Baznīcas Virsvaldei būtu bijis vienaldzīgs mācītāju izglītības jautājums.

Protams, Baznīcas vadība labi apzinājās, ka akadēmiskie teoloģiskie kursi nevarēja nodrošināt kvalitatīvu teoloģisko izglītību, un centās atrast dažādus veidus, kā šo situāciju mainīt. Lidz ar mēģinājumiem dabūt atļauju garīgā semināra atvēršanai tika meklētas arī iespējas sūtīt studentus uz ārzemju augstskolām vai uz garīgām mācību iestādēm PSRS.

Kopš 1954. gada mācītājs Oskars Birkmanis saņēma Baznīcas Virsvaldes pabalstu studijām Ļeņingradas Garīgajā akadēmijā, taču viņš savās studijās "neuzrādīja redzamus panākumus", tāpēc viņam šis pabalsts tika pārtraukts.¹⁶⁶

1955. gada jūlijā Maskavā pie Krievijas pareizticīgās Baznīcas patriarha viesojās Vācijas ev. lut. Baznīcas pārstāvji. Arī G. Tūrs tika uzaicināts piedalīties viesu uzņemšanā. Delegātu vidū bija arī Halles Universitātes profesors Kurts Ālands, ar kuru acīm-

163 LELB paplašinātās plenārsēdes protokols Nr. 41, 1957. gada 25. jūlijā.

164 Kamergrauzis N., op. cit.

165 Skat. pielikumu Nr. 4.

166 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 87. lpp.

redzot G. Tūrs bija apspriedis Latvijas studentu iespējas studēt Halles Universitātē. Šī paša gada Baznīcas Virsvaldes prezidija 23. augusta sēdē arhibīskaps ziņoja, ka ir saņēmis vēstuli no minētā profesora K. Alanda, kurā teikts, ka dažu Latvijas studentu uzņemšana Hallē ir iespējama un varbūt viņi varētu saņemt arī stipendiju, kas atvieglotu viņu mācības un uzturēšanos Hallē. Šajā vēstulē bija runa par trīs kandidātu sūtīšanu uz Vāciju.¹⁶⁷

Tā kā visi ārzemju braucieni bija iespējami tikai ar PSRS valdības piekrišanu un tāda acīmredzot netika saņemta, jautājums par studentu sūtīšanu uz Halles Universitāti uz laiku it kā noklusa. Un tomēr pēc gada, 1956. gada 24. augusta Baznīcas Virsvaldes prezidija sēdē, apstiprināja kandidātus studijām Hallē. Tie bija Valdis Amols, Imants Ositis un Ilmārs Krieviņš.¹⁶⁸ Taču neviens no minētajiem kandidātiem nesaņēma valdības apstiprinājumu un neuzsāka studijas Vācijā.

1956. gadā, 27. novembra prezidija sēdē, arhibīskaps ziņoja, ka ir saņēmis Anglikāņu Baznīcas ārlietu sekretāra vēstuli, kurā izteikts uzaicinājums sūtīt no Latvijas Baznīcas uz Angliju teoloģijas studentu, kas tur varētu studēt 2 līdz 3 gadus, atzīmējot, ka tādi studenti tur jau atrodies no krievu baptistu vidus.¹⁶⁹

1957. gadā jau bija apstiprināti kandidāti studijām gan Hallē (mācītājs Edgars Jundzis), gan Oksfordā (mācītājs Jānis Matulis). Taču tas bija tikai Baznīcas Virsvaldes lēmums, kas nesaņēma RKLP pilnvarotā atbalstu. 1958. gada novembrī Baznīcas Virsvaldes prezidijs ierosināja sūtīt studēt uz VDR mācītāju O. Blumbergu. Studijām Anglijā izvirzīja vairākus kandidātus: mācītāju Jāni Matuli, mācītāju dēlus Ansgaru Rumbu un Viduleju un teoloģisko kursu klausītāju Jāni Vēju.

Neviens no Baznīcas Virsvaldes kandidātiem uz studijām Halles Universitātē neguva valdības apstiprinājumu; uz Oksfordas Universitātes Teoloģijas fakultāti 1959. gada oktobrī aizbrauca mācīties Jānis Vējs.¹⁷⁰

167 LELB prezidija sēžu protokols Nr. 31, 1955. g. 23. augustā.

168 LELB prezidija sēžu protokols Nr. 40, 1956. gada 24. augustā.

169 LELB prezidija sēžu protokols Nr. 42, 1956. g. 27. nov.

170 LELB prezidija sēžu protokols Nr. 73, 1959. gada 30. septembri.

Jānis Vējš iestājās akadēmiskajā teoloģijas studiju programmā, kur mācību ilgums bija trīs gadi. Pirms došanās uz Oksfordu viņam nebija bijusi nekāda interese par mācītāja darbu, arī saistība ar Baznīcu minimāla (kā viņš pats atzīst, viņš nācis no "tradicionālas luterāņu ģimenes", kur visi ir tikuši kristīti, iesvētīti un laulāti, bet ar to arī aprobežojusies saistība ar Baznīcu). Piedāvājumu studēt Oksfordā Vējš saņēmis nejauši no sava tēva korporācijas biedra prāvesta Pētera Klepera, kurš bija uzzinājis par viņa angļu valodas prasmi. Apmēram gadu J. Vējš apmeklēja Baznīcas Virsvaldes teoloģiskos kursus un tad devās uz Angliju. Kā viņš pats atceras, arī pirms aizbraukšanas nekādi konkrēti solījumi no viņa neesot prasīti. Arhibīskaps, viņu izvadot, uzsvēris, ka tagad galvenais ir labi studēt, labi parādīt sevi "tur" un iegūt izglītību, par pārējo varēšot runāt, kad viņš būs beidzis studijas. Kad studijas tuvojās noslēgumam, J. Vējam no valdības pārstāvju puses ticis izteikts priekšlikums darboties Baznīcā, piedāvājot ar laiku arī "kādu attiecīgu amatu". Viņš pats šo situāciju komentē: "Visa tā lieta mani "atsita", un es nebiju pārāk priecīgs par to. Man vairs negribējās list tajā visā iekšā. Un arī mācītāja profesija. Mani interesēja teoloģijas akadēmiskā puse, bet mācītāja darbs man nelikās valdzinošs. Mans patrons prāvests Kleperis tajā laikā jau bija miris, un ne es vairs interesējos par baznīcu, ne baznīca interesējās par mani."¹⁷¹ Tā pēc atgriešanās no Anglijas Jānis Vējš, vienīgais, kurš bija pabeidzis kādu teoloģijas augstskolu ārzemēs, neiesaistījās Baznīcas darbā un arī neuzturēja ar Baznīcu un tās darbiniekiem nekādus kontaktus.

Jānis Vējš bija vienīgais pretendents uz studijām Oksfordā, kuram nebija reālas saistības ar Baznīcu. Pārējie kandidāti bija garīdznieki vai to bērni. Ar šiem kandidātiem nebija apmierinātas Latvijas PSR varas instances. Šāds iemesls minēts pilnvarotā P. Liepas rezolūcijā uz Baznīcas Virsvaldes 1962. gada 13. maija lūgumu apstiprināt nākošo kandidātu studijām Oksfordā – mācītāja dēlu Leonu Taivanu. Proti: "Republikāniskās organizācijas iebilst pret Taivana kandidatūru."¹⁷²

Šobrīd nav sīkāku ziņu, kādas tieši bija valdības pretenzijas, tāpat arī, kādus iemeslus pilnvarotais tika minējis attiecībā uz pārējiem Baznīcas Virsvaldes

171 Jāņa Vēja atmiņas.

172 LVA 1448. f., 1. apr., 157. l., 42.–43. lpp.

ieteiktajiem kandidātiem, taču domājams, ka iebildumi visos gadījumos varētu būt analogiski.

Un, lai gan pilnvarotais centās likt šķēršļus jauno mācītāju izglītības iegūšanai, Baznīcas Virsvalde tomēr darija visu, lai kaut minimāla izglītības iespēja pastāvētu. Daudz sarežģītāks bija jautājums par jau kalpojošo mācītāju garīgās izaugsmes veicināšanu.

N. Kamergrauzis jau pieminētajā rakstā uzsver, ka pēc teoloģisko kursu beigšanas un ordinācijas jaunie Baznīcas darbinieki tika nosūtīti uz draudzēm, kur viņi nonāca izolācijā, un turpināt savu izglītību viņiem bija ierobežotas iespējas gan literatūras trūkuma dēļ, gan arī tāpēc, ka par to nerūpējās Baznīca – tajā laikā nenotika konferences vai sanāksmes, kurās apspriestu teoloģiskus jautājumus un attīstītu teoloģisko domu.¹⁷³

Apgalvojums, ka Baznīcas Virsvalde nerūpējās par savu mācītāju garīgo izaugsmi, nav gluži korekts. Ne vienmēr visi Baznīcas Virsvaldes plāni tika realizēti, taču mēģinājumi bija.

Aptuveni reizi gadā Baznīcas Virsvalde centās noorganizēt mācītāju vai vismaz prāvestu informatīvo sanāksmi. Tam bija nepieciešama pilnvarotā atļauja, bija arī jāapstiprina dienas kārtības jautājumi. Sanāksmēs parasti bija ziņojumi par LELB darbību un finansu atskaite. 1960. gada 25. maija sanāksmes dienas kārtībā vēl bija iekļauts A. Freija referāts par A. Šveiceru un A. Kauliņa referāts par F. Melanhtonu.¹⁷⁴ 1964. gada 17. decembrī prāvestu informatīvajā konferencē bija paredzēts A. Freija priekšlasījums par sektām un to darbību (ar piebildi – “radusies nepieciešamība parādīt luteriskās Baznīcas mācību un dažu sektu, īpaši jehovistu, kaitīgumu”) un G. Tūra referāts par judaismu (“sakarā ar šī laika centieniem veicināt saprašanos starp ticībām un tautībām, ko atzinis arī II Vatikāna koncils”). Taču šos divus priekšlasījumus pilnvarotais bija no dienas kārtības izsvītrojis.¹⁷⁵

Tas liecina, ka pilnvarotais centās nepieļaut teoloģiskas diskusijas, kurās mācītāji varētu padziļināt savas zināšanas, kas veicinātu viņu garīgo izaugsmi, un smelties iedvesmu tālākai kalpošanai.

50. gadu vidū arhibīskapam radās iecere izveidot Baznīcas Virsvaldes bibliotēku, kurā būtu pieejama teoloģiskā literatūra mācītājiem un teoloģisko kursu

173 Kamergrauzis N., op. cit.

174 LVA 1448. f., 1. apr., 158. l., 63. lpp.

175 Ibid., 195. l., 151. lpp.

klausītājiem. 1955. gadā tika nolemts lūgt pilnvarotā palīdzību bijušās Teoloģijas fakultātes grāmatu atgūšanā. Sākotnēji pilnvarotais aprobežojās ar solījumiem, taču pēc atkārtotiem Baznīcas Virsvaldes pieprasījumiem viņš bija spiests šo lietu kārtot, un pārbaudot izrādījās, ka šīs grāmatas jau bija “nodotas pārstrādāšanai”, tātad iznīcinātas.¹⁷⁶ Tad Baznīcas Virsvalde bija spiesta mēģināt iegūt grāmatas no ārzemēm. Piemēram, pēc Vācijas delegātu vizītes 1954. gada novembrī – decembrī LELB saņēma četrus grāmatu sūtījumus no VDR (kopā 27 grāmatas).¹⁷⁷ Protams, šī bibliotēka bija neliela, tā atradās Rīgā, un līdz ar to ne visiem mācītājiem tā bija pieejama.

Baznīcas Virsvalde regulāri izsūtīja mācītājiem apkārtrakstus (cirkulārus), kuros bija gan gluži praktiski norādījumi draudžu dzīves kārtošānā – par kristību, iesvētību, laulību un citu svētdarbību kārtību, draudžu finansu lietām, attiecībām ar vietējo varu, gan atgādinājumi kopt savu garīgo dzīvi.

Ar apkārtrakstu palīdzību Baznīcas Virsvalde centās atbildēt uz draudžu un mācītāju iesniegtajiem lūgumiem un jautājumiem, atgādināja mācītājiem savā dzīvē un darbā ievērot morāles normas un izturēties, kā to prasa mācītāja aicinājums. Diezgan tipiski ir norādījumi mācītājiem rūpīgi sagatavot un uzrakstīt savus sprediķus, lai tajos paustā doma būtu skaidra un visiem saprotama. Mācītāji tika informēti arī par svarīgākajiem notikumiem Baznīcā, kas varētu stimulēt arī pārējo draudžu dzīvi. Piemēram, 1957. gada aprīļa apkārtrakstā tika ziņots, ka Jaunjelgavas draudze sava mācītāja vadībā ir uzcēlusi jaunu lūgšanu namu, kā dažas citas draudzes ir uzcēlušas draudžu mājas. Šo minēto apkārtrakstu noslēdz pamudinājums: “Lai Dievs palīdz visiem amata brāļiem būt kārtīgiem, godīgiem un modriem Dieva vārdu, Baznīcas un valsts likumu turētājiem, būt disciplinētiem, valdišanām paklausīgiem (Rm. 13); pie mantas un sievas uzticīgiem, pieticīgiem visās lietās un savaldīgiem. Lai Dievs palīdz palikt savās vietās un godam turpināt savu darbu.”¹⁷⁸

Vairākos apkārtrakstos un arī savos vēstījumos arhibīskaps mācītājiem atgādināja un ieteica pārdomāt čehu teologa J. Hromadkas vārdus: “Es nebaidos no neticības pasaulē, bet gan bistos no neticības

176 Ibid., 59. l., 45. lpp.

177 Ibid., 7. l., 6.–9. lpp.

178 Ibid., 62. l., 117.–118. lpp.

Baznīcā.” 1954. gada Lieldienu vēstījumā šī doma tika turpināta: “Vairāk kā nekad mums jāskatās dziļi sevi un savā garīdznieka darbā savās draudzēs un baznīcās – vai tur ir īsta, skaidra, nešaubīga, piedoša ticība, kādu sludinājis un mācījis Kristus.”¹⁷⁹

Izmantojot visas savas ierobežotās iespējas, Baznīcas Virsvalde tomēr centās neatstāt savus mācītājus vienus Baznīcas darbā, bet palīdzēja tiem gan pavisam praktiskās lietās – saņemt kalpošanas atļauju draudzē, kā arī konfliktos ar valsts varas pārstāvjiem, gan mēģināja viņus atbalstīt morāli un rosināt garīgai izaugsmei.

Baznīcas Virsvaldes pamatuzdevums bija rūpēties par LELB pastāvēšanu. Tas tika darīts, izmantojot visus iespējamus līdzekļus. Baznīcas Virsvalde izmantoja ārzemju kontaktus, lai zināmā mērā piespiestu valdību rēķināties ar savām prasībām. Virsvaldei pakļautie teoloģiskie kursi gādāja par jaunu draudžu mācītāju sagatavošanu, nodrošināja viņus ar kaut elementārām teoloģiskām zināšanām un aprādīja draudžu darba praktiskos un teoloģiskos aspektus. Un Virsvaldes starpnieka stāvoklis starp valdību un draudzēm deva iespēju ar dažādu organizatorisku un “politisku” gājienu palīdzību nodrošināt draudžu pastāvēšanu un darbību šajā sarežģītajā laika periodā.

---

179 Ibid., 58. l., 125. lpp.

Mācītāju loma draudzēs

Ja Baznīcas Virsvalde rūpējās par luteriskās Baznīcas dzīvi kopumā, tad katrs mācītājs bija atbildīgs par savām draudzēm; draudžu darbība un pastāvēšana lielā mērā bija atkarīga tieši no mācītājiem.

Baznīcas uzturētāji vienmēr ir bijuši ļaudis, kas ir gatavi "aizliegt sevi, ņemt savu krustu un sekot savam Pestītājam" (Lk. 9,23). Un, lai gan uz to ir aicināts ikviens kristietis, garīdznieki ir tie, kam jāiedrošina draudze šajā ceļā un pašiem ar savu dzīvi jārāda piemērs. Turklāt, kā uzskata mācītājs Aleksandrs Veinbergs, Latvijas luterāņiem esot īpaši raksturīgi izcelt mācītāja personu; nereti to varot apzīmēt pat par sava veida personības kultu. A. Veinbergs raksta: "Tik lieli gari viņi nebija, ka baznīcas lietās spētu atšķirt čaulu no kodola. Mācītāju vājbības, iedomātas vai patiesas, ir vispār mūsu Baznīcā jau kopš paaudzēm spēlējušas pārāk lielu lomu. Pārāk plaši un ilgi mēs esam identificējuši Baznīcu ar tās garīgās dzīves kopēju mācītāju."¹⁸⁰ Šāds uzskats gan agrāk, gan padomju laikā, gan arī joprojām ir diezgan plaši sastopams ļaužu apziņā. No mācītāja personas, bet bieži arī tikai no tēla, sprieduma, kādu pati draudze par mācītāju ir izveidojusi, bija un ir atkarīgs, vai ļaudis, kuri sevi uzskata par ticīgiem, apmeklēs baznīcu un piedalīsies draudzes dzīvē vai nē.

Arī garīdznieki, kas kalpojuši padomju varas gados, apliecina, ka no mācītāja aktivitātes bija atkarīgs ļoti daudz. Mācītājs Jānis Liepiņš norāda: "Visvairāk slēdza tieši tās draudzes, kur mācītāji bija kūtri sava amata pienākumu pildītāji."¹⁸¹ Mācītāju atieksme pret savu darbu tomēr bija dažāda. Baznīcas vadītāji visādi centās atbalstīt mācītājus viņu darbā, iedrošināt un mudināt viņus palikt uzticīgiem savam aicinājumam.

Tā 1964. gada 17. decembrī LELB prāvestu informatīvajā un konsultatīvajā konferencē arhibīskaps G. Tūrs nolasīja ziņojumu, kurā aicināja mācītājus būt nomodā par savu baznīcu uzturēšanu un paturēšanu, lai tās nebūtu draudzēm jāzaudē, "jo no mācītāja ir daudz kas atkarīgs. Dievnami zaudēti visvairāk tām draudzēm, kuru mācītāji nav bijuši modri, nedz cen-

180 Veinbergs A. Baznīca un latviešu tauta. – Baznīca un draudze. Sējējs, 1966, 218. lpp.

181 Mācītāja Jāņa Liepiņa atmiņas, pierakstītas 1999. gada 14. decembrī, pierakstījusi Mankusa Z.

tīgi. Pašiem mācītājiem jādzīvo pieticīgi, pēc devīzes: “Kungs, man pietiek Tavas žēlastības”, kā to teicis apustulis Pāvils: “Es varu būt augsts un zems...”. Tālāk arhibīskaps atgādina, ka labi sagatavoti sprediķi, svētrunas un lūgšanas kā baznīcā, tā kapsētā un mājās ir ļoti svarīgi kā draudzes garīgā celsmē, tā arī miera darbā. Turklāt “religīso dzīvi veicina arī mācītāja personīgā priekšzīme, kristīgi ētiskā nostāja, atturība, savaldība, labie darbi. Nekad nedrīkstam aizmirst padomju pilsoņu pienākumus, kuros ietilpst lojāla nostāja iepretī padomju valdībai, tāpat visu viņas likumu un rīkojumu izpildīšana, kādā ziņā mums jābūt par paraugu draudzes locekļiem, jo apustulis Pāvils vēstulē romiešiem 13. nodaļā raksta: “Esiet paklausīgi valdīsānām, kam tā vara.” Ja kādreiz rodas neskaidrības attiecībā uz valdības rīkojumiem, sevišķi tad, ja tie nav doti rakstiski, tad jāgriežas pie prāvesta vai Baznīcas Virsvaldes, lai tā jautājumu nokārtotu pie RKLP pilnvarotā. Visiem pilsoņiem, sevišķi mācītājiem, kam jābūtu priekšzīme, jāpilda visi pienākumi pret valsti”. Īpašs akcents tika likts uz nodokļu nomaksāšanu. “Ja tie būtu par lieliem un nesaņēmu ar faktiskiem ienākumiem, kuri pareizi uzrādīti iesniegtajā deklarācijā, tad jāiesniedz pārsūdzība, respektīvi, lūgums augstākām finansu iestādēm”, bet tomēr mācītāji tika aicināti pildīt valsts noteikumus, kaut arī tie būtu neizdevīgi vai netaisnīgi.¹⁸²

Šī arhibīskapa runa bija sava veida rezumējums tai pieredzei, ko luteriskā Baznīca jau bija guvusi ateisma valdīšanas gados. Baznīca bija spiesta mācīties no notikumiem valstī un attieksmes pret Baznīcu, un tai bija jābūt gatavai mainīties un pielāgoties apstākļiem, jo tā Baznīcai bija vienīgā iespēja pastāvēt un veikt savu darbu. Aplūkojamā laika Baznīcas dzīvi varētu raksturot princips: “Dod ķeizaram, kas pieder ķeizaram, un Dievam, kas pieder Dievam.” Baznīcas Virsvalde centās un prasīja to arī no mācītājiem, lai tie izturētos lojāli pret valsti un pildītu visus valsts varas rīkojumus, jo Baznīcas praktiskā darbība bija tik lielā mērā atkarīga no valsts varas pārstāvju rīkojumiem, ka, nesadarbojoties ar valdības pārstāvjiem, Baznīca pati būtu nolikusi zem jautājuma zīmes savu eksistenci. Šis bija laiks, kad Baznīcai bija jādzīvo sava Kunga vārdi: “Redzi, es jūs sūtu kā avis vilku starpā; tāpēc esiet gudri kā čūskas un bez viltus kā baloži.” (Mt. 10,16)

182 LVA 1448. f., 1. apr., 195. l., 152.–162. lpp.

Turpretī RKLP pilnvarotais centās darīt visu iespējamo, lai mācītāju darbību apgrūtinātu un eventuāli piespiestu viņus atsāties no draudžu aprūpēšanas. Šī mērķa sasniegšanai tika izmantoti visdažādākie paņēmieni.

RKLP pilnvarotā kompetencē ietilpa mācītāju reģistrēšana draudzēs. Tas arī tad kļuva par galveno mehānismu, kā panākt no mācītājiem paklausību likumam un pilnvarotā norādījumiem. No pilnvarotā bija atkarīgs, vai mācītājiem tiks dota atļauja strādāt garīgu darbu un kāda draudze katram tiks piešķirta. Turklāt pilnvarotais raudzījās, lai spējīgākie un aktīvākie mācītāji nonāktu mazajās draudzēs, bet viduvējie garīdznieki daudz vieglāk tika pierakstīti lielajās draudzēs pilsētās.

Tipisks gadījums bija ar prāvestu Jāni Luksi. No 1952. gada viņš bija mācītājs Liepājas Sv. Annas draudzē. Par šo laiku vēstulē H. Biezajam 1971. gada 13. decembrī viņš rakstīja: "Manas dzīves kulminācija bija Liepājā, Sv. Annas draudzē. Gāja ļoti labi. Kas par daudz, tas ir no ļauna. Katru svētdienu gāja baznīcā apmēram 600 – 700 draudzes locekļi. Dziedāja jauktais koris, viru koris. Ragu orķestris spēlēja. Mandolinu orķestris strinkšķināja. Ar vārdu sākot – augsti gāja."¹⁸³ Un, lai gan ne Liepājas vietējās varas pārstāvjiem, ne pilsētas iedzīvotājiem, ne draudzes locekļiem nebija pret J. Luksi nekādu iebildumu, 1957. gadā pēc pilnvarotā ieteikuma Luksis tika pārcelts no Liepājas uz daudz mazāko draudzi Saldū.¹⁸⁴

Kad 1955. gada 17. septembrī PSRS AP pieņēma dekrētu par padomju pilsoņu amnestiju un Latvijā atgriezās arī izsūtītie garīdznieki, ne visiem tika dota atļauja strādāt garīgā darbā. Viens no šādiem garīdzniekiem bija Oto Baltiņš. Izsūtījuma vadība viņu bija raksturojusi kā nepakļāvīgu un nepāraudzināmu, tātad viņš nebija neērts arī kā draudzes mācītājs, jo no šādiem cilvēkiem visdrīzāk varēja gaidīt iespītīgu nepakļāvību valdības pārstāvju norādījumiem. Pēc neatlaidīgiem lūgumiem arhibīskapam Tūram izdevās panākt, ka mācītājam Baltiņam atļāva kalpot Gulbenes draudzē. Tur baznīca bija sagrauta, stāvoklis nopietns un drūms, – "tad nu lai viņš tur lauž kaklu". Pēc tam viņam vēl iedeva Lubānas un Lejasciema draudzi. Arī Lejasciemā baznīca bija

183 Biezais H. Saki tā, kā tas ir. R., 1995, 92.–93. lpp.

184 LVA 1448. f. 1. apr., 62. l., 137. lpp.

sagrauta.¹⁸⁵ Mācītājs A. Kavacis atceras: “Visādā ziņā valdības pārstāvji skatījās uz to, lai tiem nepāraudzinātajiem elementiem būtu maksimāli grūta dzīve. Ja tā bija pietiekami grūta, tad lai strādā ar.”¹⁸⁶

Tomēr lielākā daļa garīdznieku arī pēc atgriešanās no izsūtījuma meklēja iespējas strādāt draudzēs. Tas apliecina, ka garīgais amats viņiem bija tik ļoti svarīgs, ka viņi to izvēlējās, kaut arī valdības noskaņojums bija vērsti pret Baznīcu un tās darbiniekiem.

Baznīcas Virsvalde centās palīdzēt mācītājiem iekārtoties draudzēs. Mācītājs Roberts Feldmanis, kurš no izsūtījuma atgriezās viens no pirmajiem jau 1954. gadā, atceras: “Tūrs mani saņēma ļoti sirsnīgi, burtiski – “atplestām rokām”, uzaicinādam atkal stāties Baznīcas darbā, ko, protams, ar pateicību pieņēmu. Jau nākošajā rītā man bija jāierodas Baznīcas Virsvaldē apspriest turpmākās darba lietas. Tūra nostāja pret mani nebija nekāds izņēmums. Ar līdzīgu gatavību izkārtot darba lietas viņš bija pret visiem, kas atgriezās no lāģeriem, darīdams to ātri, pirms citas iestādes varētu radīt kādus apgrūtinājošus nosacījumus.”¹⁸⁷

Tomēr arhibīskapam neizdevās dabūt kalpošanas atļaujas visiem garīdzniekiem. Tāpat arī ne visi mācītāji bija apmierināti ar tām draudzēm, uz kurām Baznīcas Virsvalde viņus norīkoja. Vairāki mācītāji, atgriezušies no izsūtījuma, gribēja atgriezties savās vecajās draudzēs. Ja draudze bija vakanta, Baznīcas Virsvalde parasti izpildīja šo mācītāju vēlēšanos, taču bieži šajās draudzēs jau kalpoja kāds cits mācītājs. Pārsvarā mācītāji izprata radušos situāciju un piekrita kalpot arī kādā citā draudzē, bet bija gadījumi, kad mācītāji negribēja saprast, ka “viņu draudzes” viņu prombūtnes laikā bija kļuvušas par kāda cita viņu amata brāļa draudzēm.

Tā mācītājs Herberts Risbergs pēc atgriešanās no izsūtījuma 1960. gadā vēlējās atkal kalpot savā agrākajā Piņķu draudzē. Tā kā tur darbojās jau cits mācītājs, viņš nesaņēma norīkojumu uz šo draudzi. Par to viņš vēlāk rakstīja: “Tik maz mīlestības un līdzjūtības kā mūsu organizācijā laikiem gan nekur nav. Mani agrākie vadītāji un pazīstamie nedomā par

185 Taisnības dēļ vajātie. 203. lpp.

186 Māc. A. Kavača atmiņas.

187 Taisnības dēļ vajātie. 191.–192. lpp.

grūtībās nokļuvušajiem brāļiem.”¹⁸⁸

Ēvalds Drīzulis lūdza Baznīcas Virsvaldi norikot viņu viņa agrākajā Skujenes draudzē, taču viņa lūgums tika noraidīts, jo arī šajā draudzē jau vairākus gadus kalpoja cits mācītājs. Par to Ē. Drīzulis sūdzējās RKLP pilnvarotajam: “Es nesaprotu tos skaistos arhibīskapa vārdus nupat iznākušajā 1957. gada Baznīcas Kalendārā 30. un 31. lappusē par mīļu pretimnākšanu, draudzīgu uzticēšanos, darbu un maizi mūsu draudzēs un ciemos. Arī mani gribēja Skujenes draudze, bet ko tās pārstāvjiem atbildēja arhibīskaps? Valdība Kremlī man piedeva, bet te, sludinot Dieva vārdā mieru un milestību, atriebjas cik un kā vien var.” Šai vēstulei bija pievienota arī kādas Skujenes draudzes locekles vēstule, kurā viņa raksta, ka baznīcā iešot tikai tad, kad mācītājs tajā būs Drīzulis.¹⁸⁹

Līdzīgi arī mācītājs Rihards Libietis pēc atgriešanās no izsūtījuma mēģināja tikt atpakaļ savā iepriekšējā Aknīstes draudzē. Tajā laikā tur jau kalpoja mācītājs Teodors Kalks. Atsevišķi Aknīstes un apkārtnes draudžu locekļi sāka vērst intrigas pret viņu par labu mācītājam Libietim. Tāpēc 1958. gada 26. septembrī T. Kalks iesniedza Baznīcas Virsvaldei lūgumu atbrīvot viņu no Aknīstes draudzes mācītāja pienākumiem.¹⁹⁰ Baznīcas Virsvalde šo lūgumu arī uzklausa un pārcēla T. Kalku uz Grobiņas draudzi.

Šāda nostāja liecina, ka mācītāji reizēm pat necentās izprast Baznīcas situāciju; turklāt viņiem arī nebija viegli uzņemties kalpošanas darbu bez kādiem nosacījumiem. Mācītāji nereti pieprasīja ievērot viņu “tiesības”: Ēvalds Drīzulis – tiesības strādāt savā agrākajā draudzē, Jūlijs Gailis – “tiesības strādāt savā specialitātē, ko paredz padomju likumi”, kaut gan Baznīcas Virsvalde 1953. gadā bija viņu atcēlusi no mācītāja darba dzeršanas dēļ.¹⁹¹ 50. gadu vidū, kad it kā beidzās tiešas represijas pret garīdzniekiem, daļa mācītāju, šķiet, cerēja atrast atbalstu pret Baznīcas Virsvaldes rīkojumiem varas pārstāvju personās. Beidzot bija kāda augstāka institūcija par Baznīcas Virsvaldi, pie kā griezties un kurā mēģināt panākt sev vēlamu risinājumu.

Protams, ka nekādu palīdzību no pilnvarotā

188 Ibid. 80. lpp.

189 LVA 1448. f., 1. apr., 62. l., 54.–55. lpp.

190 Ibid., 66. l., 99.–106. lpp.

191 Ibid., 63. l., 82. lpp.

mācītāji nesaņēma. Parastā atbilde bija: šīs lietas kārtā Baznīcas Virsvalde. Taču pilnvarotais bija vienmēr gatavs mācītāju lūgumus uzklaustīt, tā atstājot "draudzīgi noskaņota varas pārstāvja" iespaidu, kurš labprāt aizstāvētu mācītājus pret Baznīcas Virsvaldes netaisnībām, taču tas neietilpst viņa kompetencē. Nenoliedzami, pilnvarotajam bija izdevīgi uzturēt šādu tēlu, jo tas pavisam nemanāmi veicināja Baznīcas šķelšanos no "iekšpusēs". Tomēr pamazām, īpaši 50. gadu beigās, kad valdība pastiprināja savu pret Baznīcu vērsto politiku, mācītāji beidzot atskārta patieso situāciju, un tad arī beidzās mācītāju "rēķinu kārtošana" ar Baznīcas Virsvaldi ar pilnvarotā starpniecību.

Pārsvarā konflikti radās, kad mācītāji atteicās pieņemt Baznīcas Virsvaldes norīkojumus uz lauku draudzēm, piedāvājumu apkalpot vairākas draudzes vai arī norīkojumu uz citu draudzi "iekšējās kārtības uzlabošanas nolūkā", t.i., pēc pilnvarotā rekomendācijas. Jautājums par Baznīcas disciplīnu nereti tika ignorēts. Pārāk spēcīgs bija tik cilvēcisgais vilinājums nodrošināt sev un savai ģimenei puslīdz mierīgu un ērtu dzīvi un saņemt ciešamu atalgojumu.

Baznīcas Virsvaldes vēstulē pilnvarotajam 1957. gada 30. septembrī ziņots, ka mācītājs Jānis Kundziņš nepakļaujoties Baznīcas Virsvaldes lēmumam pārcelt viņu uz kādu draudzi ārpus Rīgas. Baznīcas Virsvalde šo lēmumu bija pieņēmusi, "lai izpildītos padomju valdības dotie norādījumi", tomēr mācītājs Kundziņš to ignorēja un turpināja uzstāties Rīgas pilsētas iecirkņa baznīcās, it kā ar Rīgas prāvesta Kauliņa norīkojumu, kaut gan patiesībā šāda norīkojuma nebija. Baznīcas Virsvalde bija paredzējusi "mācītāju J. Kundziņu norīkot uz kādu lielāku draudzi ārpus Rīgas, piemēram, Aloju, no kuras viņš atteicies; tādēļ viņu nozīmēja tuvāk Rīgai – Olaines draudzē Rīgas lauku iecirknī. Tomēr mācītājs J. Kundziņš vēl līdz šim nav uzsācis darboties Olaines draudzē un, neskatoties uz atgādinājumiem, nav nomainījis agrāko izziņu pret jaunu"¹⁹².

Šis nebija vienīgais gadījums, diezgan daudzi mācītāji atteicās pieņemt Baznīcas Virsvaldes norīkojumu uz kādu draudzi, kas viņiem kādu iemeslu dēļ likās nepieņemama. Līdzīgi tika rīkojies mācītājs Romans Šmits, Osvalds Ābelītis u.c.¹⁹³

192 Ibid., 67. l., 32.–33. lpp.

193 Ibid., 65. l., 2.–3. lpp.; 67. l., 32.–33. lpp.

Vairāki mācītāji arī nedzīvoja savu draudžu teritorijā, kas arī ievērojami apgrūtināja viņu darbu un kontaktus ar draudzes locekļiem, kā arī nedeva iespējas sastapt tos vietējos iedzīvotājus, kas reti apmeklēja dievkalpojumus. Pret šo mācītāju ricību iebilda gan draudžu locekļi, gan arī Baznīcas Virsvalde.

Tā 1959. gada 30. septembra Baznīcas Virsvaldes prezidija sēdē tika nolemts, ka, tā kā mācītājs Pēteris Mednis, neskatoties uz saviem daudzkārtējiem solījumiem, nav līdz Baznīcas Virsvaldes notiektajam termiņam pārgājis dzīvot Kokneses draudzes mācītāja mājā, "par ko stipri neapmierināta pati Kokneses draudze, jo šādā kārtā viņa var pazaudēt savu mācītāja māju, tad Baznīcas Virsvalde vairs neuzskata P. Medni par šīs draudzes mācītāju" un vakantajā Kokneses draudzē par mācītāju norīkoja A. Kokaru ar noteikumu, ka viņš dzīvos draudzes mācītāja mājā.¹⁹⁴

Tas, ka mācītājs dzīvoja draudzes teritorijā, bija ļoti būtiski draudzes garīgās dzīves uzturēšanai. No vietējām partijas organizācijām un skolām tika prasīta aktīva līdzdalība ateistiskā pasaules uzskata propagandēšanā. Līdz ar to mācību iestādēs un darba vietās tika organizēti priekšlasījumi par šīm tēmām, 60. gados tika uzsākts arī individuālais darbs ar ticīgajiem. Tas spieda ticīgos izvērtēt savu pārliecību un atrast savu nostāju ar reliģiju saistītajos jautājumos. Šajā procesā būtisks bija mācītāja atbalsts. Kā atceras mācītājs Artūrs Kaminskis, bija diezgan daudz cilvēku, kas, kaut neapmeklēja dievkalpojumus baznīcā, tomēr griezās pie mācītāja, lai tas palīdzētu viņiem saprast un izvērtēt tā laika notikumus un ateistisko pasaules uzskatu no teoloģiskā viedokļa.¹⁹⁵ Taču šādas sarunas varēja notikt tikai tad, ja mācītājs bija atradis kontaktu ar vietējiem iedzīvotājiem un iemantojis viņu uzticību. To bija daudz grūtāk panākt, ja mācītājs ieradās savā draudzē vienu vai divas reizes mēnesī, tikai lai noturētu dievkalpojumu.

Tā kā viens mācītājs parasti apkalpoja vairākas draudzes, viņam arī objektīvu iemeslu dēļ nebija iespējams visas draudzes apmeklēt vienlīdz bieži. Īpaši smaga šī problēma bija laukos. Attālumus starp draudzēm nereti bija pat trīsdesmit un vairāk kilometru. Ne visiem mācītājiem piederēja transporta līdzekļi, dažiem nebija pat zirga, un viņiem nācās

194 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 73. 1959. gada 30. septembrī.

195 Māc. A. Kaminska atmiņas.

kājām mērot ceļu no vienas baznīcas uz otru. Šādu apstākļu dēļ mācītāji fiziski nevarēja apmeklēt attālākās draudzes biežāk kā reizi mēnesī.¹⁹⁶ Šīs situācijas atrisinājums bija katra mācītāja paša ziņā.

Piemēram, mācītājs Leons Taivans, kurš bez Rīgas Jēzus un Mežaparka draudzes apkalpoja arī Lašu draudzi Ilūkstes rajonā, mēdza vasarās izbraukt no Rīgas uz Lašu draudzi un palikt tur vairākas nedēļas. Viņš apmeklēja draudzes locekļus mājās, baznīcā rīkoja evaņģelizācijas dievkalpojumus, vairākas dienas no vietas pulcināja iesvētāmos uz kopīgām nodarbībām. Par to mācītājs Taivans tika stāstījis teoloģisko kursu klausītājiem savās lekcijās, mudinot arī topošos mācītājus rūpēties par draudzes locekļu garīgajām vajadzībām: "Dzīvoju pa nedēļai draudzēs, kad strādāju laukos – dienās apstaigāju mājas, vakarā pulcināju uz evaņģelizāciju. Koks nekrit ar vienu cirtieni. Nepietiek ar vienreizēju konsultāciju. Grūtākos gadījumos draudzes locekļi jāapmeklē regulāri. Ja mācītājam pašam tas nav iespējams, jāaicina palīgā aktīvākie un dievbijīgākie draudzes locekļi. Parastos apmeklējumos jācenšas noskaidrot, kas ir cilvēkā svētš, jāmudina domāt par to, kas stāv pāri viņam."¹⁹⁷

Varas pārstāvji apzinājās, cik liela loma bija mācītājam, tāpēc, lai mazinātu reliģijas ietekmi, bija iespējami jāsamazina mācītāja iespējas uzrunāt cilvēkus. Valsts likumi un Reliģisko kultu lietu padomes slepenās instrukcijas ievērojami ierobežoja mācītāju darbību draudzēs. Nolikumā par reliģiskajām apvienībām bija aizliegts organizēt iesvētes mācības, iesaistīt draudzē nepilngadīgos, noturēt dievkalpojumu ārpus dievnama (bez attiecīgas izpildkomitejas atļaujas).¹⁹⁸ Tie arī bija tipiskākie mācītāju pārkāpumi. Reliģisko kultu lietu padomes 1960. gadā pieņemtā slepenajā instrukcijā mācītājiem bija aizliegts dievkalpojumu laikā uzstāties ar runām, kas vērstas pret padomju valsti, mudināt ticīgos nepildīt savus pilsoņa pienākumus pret valsti un atrunāt viņus no iesaistīšanās sabiedriskajā un politiskajā dzīvē; organizēt draudzē dažādus pulciņus un interešu grupas.¹⁹⁹ Tā kā pilnvarotā uzdevums bija raudzīties, lai garīdznieki nepārkāptu likumdošanu par kultiem, no

196 Ibid.

197 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 24.–26. lpp.

198 Likumdošanas akti par sabiedrisko un valsts iekārtu, op. cit. 34.–38. lpp.

199 LVA 1448. f., 1. apr., 265. l., 68.–80. lpp.

viņa bija atkarīgs, kura mācītāja runa vai rīcība tiks atzīta par likumpārkāpumu.

Mācītāji bieži RKLP pilnvarotā rīkojumus atļāvās neievērot un pārkāpa aizliegumus, protams, to īpaši neaizsēdējot. Pilnvarotais par to uzzināja vienīgi no antirelīģiski noskaņotiem vietējās varas pārstāvjiem vai atsevišķiem draudžu locekļiem, kas bija izšķīrušies par sadarbību ar attiecīgajām valsts iestādēm.

Tā pilnvarotajam tika ziņots, ka Krimuldas draudzes mācītājs Voldemārs Aivars Stendes kapsētas kapličā 1957. gadā esot noturējis dievkalpojumus (7.04., 5.05., 23.06.) un 7. jūlijā kapu svētkus. Tā kā Krimuldas baznīca atrodas 15 kilometru attālumā no Stendes kapiem un daudziem draudzes locekļiem neesot satiksmes līdzekļu, ar ko nokļūt baznīcā, tad kapsētas kapličā esot arī kristīti bērni.²⁰⁰ Arī mācītājs Georgs Zālītis Lēdurgas draudzes Vidužu kapsētas kapličā 1957. gadā vairākas reizes esot noturējis dievkalpojumus.²⁰¹ Saprotams, ka par bērnu kristīšanu varēja zināt tikai tie, kas paši bija piedalījušies šajā kristību dievkalpojumā.

Uzzinājis par šādiem pārkāpumiem, pilnvarotais parasti mācītājus izsauca pie sevis, lai tie sniegtu paskaidrojumu. Mācītāji šādās reizēs parasti aizbildinājās, ka nav zinājuši, ka tas nav atļauts. Piemēram, kad 1957. gadā Ilūkstes rajona izpildkomitejas darbinieki sūdzējās par mācītāju Rihardu Libieti, kurš bija noturējis iesvētes mācības nodarbības grupai jauniešu, mācītājs paskaidroja, ka nav zinājis, ka tas ir aizliegts. To pilnvarotajam apstiprināja arī Kaldebruņas draudzes priekšnieks, norādot, ka mācītājs Libietis no 1949. līdz 1955. gadam ir bijis izsūtījumā un tāpēc nav zinājis par izmaiņām likumdošanā.²⁰²

Vairumā gadījumu pēc šādiem paskaidrojumiem mācītājiem tika piekodināts citreiz šādas lietas vairs nepieļaut, un lieta ar to tika izbeigta.

Reizēm par mācītāju rīcību pilnvarotais ziņoja Baznīcas Virsvaldei, uzdodams tai "pieņemt mērus". Tas visbiežāk bija gadījumos, kad pilnvarotais notikumu nevarēja īsti klasificēt kā likumpārkāpumu, taču rīcība viņu neapmierināja. Turklāt šādā gadījumā atkal Baznīcas vadītāji bija tie, kas soda mācītājus, un valdības pārstāvis notiekošajā it kā nebija iejaukts.

200 Ibid., 63. l., 118. lpp.

201 Ibid.

202 Ibid., 64. l., 91.–92, 95.–99. lpp.

Tā 1957. gada novembrī Baznīcas Virsvaldes prezidija sēdē tika izskatīts ziņojums par prāvestu Oskara Blumberga un Alfona Vecmaņa "savādo rīcību". Pilnvarotajam par viņiem bija ienākušas ziņas, un viņš uzdeva Baznīcas Virsvaldei lietu izskatīt. Kuldīgas iecirkņa prāvests O. Blumbergs dažu mūziķu pavadībā ieradies sava iecirkņa draudzēs, kur nav bijis ne kādu svētku, ne jubileju, un noturējis tur dievkalpojumus ar koncertu raksturu. Par nodomu noturēt šādus īpašus dievkalpojumus iepriekš nav bijis informēts ne pilnvarotais, ne Baznīcas Virsvalde. Savukārt Kandavas iecirkņa prāvests A. Vecmanis bija licis izgatavot 50 sudraba krustiņus pasniegšanai Jelgavas Sv. Annas draudzes locekļiem. Atkal ne pilnvarotais, ne Baznīcas Virsvalde par šādu rīcību nav bijuši informēti. Baznīcas Virsvaldei bija jāpieņem kāds lēmums, jo vairāk tāpēc, ka par šiem gadījumiem bija ziņojis pats pilnvarotais. Baznīcas Virsvalde nolēma prāvestam Blumbergam izteikt bridinājumu, bet A. Vecmani uz laiku suspendēt no prāvesta amata. A. Vecmaņa pārkāpums tika bargāk nosodīts, jo Baznīcas Virsvalde atzina, ka nav saprotams viņa rīcības iemesls – vai krustiņi domāti kā pazišanas zīme, kas liecinātu par kādu oficiāli neparedzētu organizāciju draudzē, vai kā apbalvojums, taču tad šāda prāvesta rīcība vērtējama kā pārsteidzīga, jo prāvests minēto draudzi vada īsu laiku un nevar tās locekļus vēl pietiekoši pazīt. Prezidijs atzina, ka ar šādu rīcību tiek sekmēta dezorganizācija un sekularizācija draudzē.²⁰³

Baznīcas Virsvalde ar šādu lēmumu lika saprast, ka īpaši prāvestiem, kas bija atbildīgi par visu iecirkņa draudžu un mācītāju darbību, jābūt daudz uzmanīgākiem savā darbībā nekā vienkāršajiem draudžu mācītājiem. Prāvesti nedrīkstēja rīkoties nepārdomāti, viņiem bija rūpīgi jāapsver katra aktivitāte, ko viņi veic, kaut arī tā būtu laba un draudzes darbā noderīga. Bija sīki jāizsver katrs pasākums draudzēs, lai to nevarētu klasificēt kā likumpārkāpumu vai pretvalstisku rīcību.

Prāvests Jānis Luksis 50. gadu pirmajā pusē rosīgi organizēja savas Liepājas Sv. Annas un visa Grobiņas prāvesta iecirkņa draudžu dzīvi, kas izraisīja pilnvarotā neapmierinātību. Turklāt viņa darbībā tika atrastas dažas nelikumības, un 1957. gada 8. aprīlī viņš tika izsaukts pie pilnvarotā sniegt paskaidroju-

203 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 52. 1957. gada 4. novembrī.

mus. Prāvests atzina, ka ir aicinājis uz sava iecirkņa draudzēm viesmācītājus un organizējis koru piedalīšanos kaimiņu draudžu dievkalpojumos. Arī viņš aizbildinājās, ka neesot zinājis, ka to nedrīkst, turklāt daži mācītāji viesojušies draudzēs ar arhibīskapa atļauju. Protams, prāvests Luksis apsolījās turpmāk šādus pārkāpumus nepieļaut un izpildīt visus pilnvarotā rīkojumus. Baznīcas Virsvalde un arhibīskaps nojauta, ka šī lieta varētu tik viegli neatrisināties, un ieteica J. Luksim atteikties no prāvesta amata, lai vismaz saglabātu savu vietu Liepājas Sv. Annas draudzē. J. Luksis tam piekrita un jau nākošajā dienā, 9. aprīli, par savu atteikšanos no prāvesta amata paziņoja pilnvarotajam. Taču šis solis situāciju neuzlaboja, un vēl tajā pašā 1957. gadā Baznīcas Virsvaldei pēc pilnvarotā ieteikuma nācās pārcelt J. Luksi uz citu draudzi.²⁰⁴

Taču bija arī gadījumi, kad Baznīcas Virsvaldei izdevās nolīdzināt sūdzības par kādu mācītāju un saglabāt viņam atļauju kalpot draudzē. Tā, piemēram, bija ar mācītāju Teodoru Kalku. 1960. gada 3. jūlijā mācītājs Kalks izvadīja kādu zēnu, kas bija miris no nejauši izšautas kareivja lodes. Bēru runā viņš tika lietojis izteicienus, kurus vietējā rajona izpildkomitejas darbinieki iztulkoja kā "apvainojumu Padomju armijai un dzīves drošības nicinājumu Padomju Savienībā". Pilnvarotajam tika nosūtīts akts, ko bija sastādījuši vietējās varas pārstāvji, par runu, kurā Kalks esot aicinājis bērnus uz reliģiskā kulta piekopšanu, teicis, ka vecākiem būtu jāiemāca bērniem kaut viena garīga dziesma. Attiecībā uz sargkareivi, no kura šāviena mira zēns, viņš izteicies, ka "vainīgs vai nevainīgs, slepkava tomēr paliek slepkava". Par atbrūošanos mācītājs teicis, ka "vispirms vajag izņemt ieročus no bezprašu rokām, lai nāve nestaigātu pa mūsu dzimtenes baltajiem lielceļiem un druvām".²⁰⁵ Šos izteikumus viegli varēja klasificēt kā pretvalstisku aģitāciju, un tādā gadījumā mācītājs varēja ne tikai pavisam zaudēt atļauju strādāt garīgu darbu, bet pat nokļūt apcietinājumā. Tāpēc Baznīcas Virsvalde pārņēma šī jautājuma kārtošānu savās rokās. 1960. gada 2. augustā tika sasaukta Grobiņas prāvesta iecirkņa mācītāju sanāksme Liepājā. Baznīcas Virsvaldes prezidents G. Tūrs, prezidija loceklis P. Kleperis un revīzijas komisijas loceklis, Grobiņas iecirkņa prāvests

204 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 13.–15. lpp.

205 Ibid., 158. l., 83.–84. lpp.

V. Migla, iepazīnušies ar Grobiņas draudzes mācītāja diakona T. Kalka 3. jūlijā noturēto bērū runu, kā arī noklausījušies viņa mutisku un rakstisku paskaidrojumu, atzina viņa runu par nepārdomātu un pārsteidzīgu ar teoloģiski nepareizu pieeju, kas it kā izskaidrojama ar viņa nepilnīgo teoloģisko izglītību, kura prasa tālāku papildinājumu. Protokolā rakstīts: "Šo nāves gadījumu klasificēt par slepkavību, tīšu vai netīšu, diakonam Kalkam nebija ne vajadzības, ne pamata, ne kompetences, jo tādas lietas izšķir tiesu iestādes. Kristus māca: Netiesājiet, lai jūs paši neaptaptu tiesāti. Tas sevišķi jāievēro garīdzniekiem. Nosodot diakona Kalka augšminēto rīcību ar stingru rājienu, kaut arī runā nav minēti padomju kareivji, un viņš savu kļūmīgo runu ļoti nožēlo, tiek viņam un visiem mācītājiem norādīts ievērot lielāku modrību savā darbā un vērīgāk iedziļināties arī apkārtnes notikumos."²⁰⁶ Tā Baznīcas Virsvalde pavērsa šo runu, kas tik ļoti bija satraukusi vietējās varas pārstāvjus, par Baznīcas iekšējo lietu, proti, nekorektu teoloģisko pieeju, kas zināmā mērā tā arī bija.

Taču Baznīcas Virsvalde nevarēja vienmēr aizbildināt mācītāju rīcību, kas, saskaņā ar pastāvošajām normām, bija pārkāpumi. Tāpēc arhibīskaps Tūrs bieži savos rakstos atgādināja mācītājiem būt uzmanīgiem savu amata pienākumu pildīšanā. Tika aizrādīts, ka mācītāji nedrīkst izbraukt kalpot citās draudzēs (izņemot bēres) un ka mācītāji kopā ar draudzes padomi ir atbildīgi par baznīcas koru darbību, "viņiem jāizskata arī koru dziesmu teksti, vai tie dievkalpojumiem ir piemēroti, vai tajos nav kādas kļūdas un pretrunas Baznīcas mācībai un citādā ziņā"²⁰⁷.

Piezīme par kļūdām dziesmu tekstos bija būtiska. Pilnvarotais vienmēr rūpīgi iepazīnās gan ar to dziesmu tekstiem, ko Baznīcas Virsvalde bija izraudzījusies dziesmu lapiņām, gan arī ar Rīgas baznīcās svētku dievkalpojumos paredzēto dziesmu repertuāru. Bija arī gadījumi, kad viņu neapmierināja atsevišķu dziesmu teksti un viņš neļāva šādu dziesmu lapiņu lietot dievkalpojumā.²⁰⁸ Tas liecina, ka varas pārstāvis uzmanīgi sekoja, lai nepieļautu reliģisko un tā saukto pretvalstisko domu izplatīšanos tautā.

Šāds pārkāpums bija arī viens no iemesliem mācītāja Haralda Kalniņa atbrivošanai no Rīgas Re-

206 Ibid., 158. l., 89.–91. lpp.

207 Ibid., 62. l., 56.–57. lpp.

208 Ibid., 57. l., 218. lpp.

formātu – Brāļu draudzes mācītāja pienākumiem 1957. gadā. Par viņu bija ziņots, ka 1956. gadā Reformācijas dienas dievkalpojumā Reformātu – Brāļu draudzē tikuši dziedātie visi korāļa “Dievs Kungs ir mūsu stiprā pils” panti, kaut arī tie nav atrodamī Dziesmu grāmatā. Ziņojumā teikts: “Tā nav nejaušība, bet bijusi sagatavota ar zināmu nolūku, jo par to, ka Reformātu – Brāļu draudzes dievkalpojumu apmeklētāji un draudzes kora dalībnieki tiek audzināti, ietekmēti un noskaņoti pretvalstiskā garā, var spriest, ja apskata draudzes kora iestudēto dziesmu tekstus.”²⁰⁹

Par nopietnākiem pārkāpumiem mācītājam uz laiku vareja atņemt reģistrācijas apliecību. Viens no šādiem gadījumiem bija ar mācītāju Jāni Kovalu. 1957. gadā, izpildot kāda slimnieka lūgumu, viņš bija ieradies slimnicā noturēt aizlūgumu un pasniegt slimniekam Vakarēdienu. Kad viņš tur ieradies, pie slimnieka bija sapulcējušies visi radi, kopskaitā kādi trīsdesmit cilvēki. Par to kāds bija paziņojis pilnvarotajam, un mācītājam uz trim mēnešiem atņēma darba apliecību par dievkalpojuma organizēšanu ārpus baznīcas. Lai gan visi, kas bija piedalījušies svētbrīdī, bijuši ar mieru apgalvot, ka viņi slimniekam ir tuvāki vai tālāki radi, kā arī to, ka mācītājs šo dievkalpojumu nav organizējis, pilnvarotais to neņēma vērā.²¹⁰

1960. gada 5. jūlijā Talsu ciema priekšniece sūdzējās pilnvarotajam, ka mācītājs Teodors Kalks noturējis kapu svētkus pašā karstākajā darba laikā, kaut arī tam netika dota atļauja. Par to Kalkam tika atņemtas mācītāja tiesības uz diviem mēnešiem.²¹¹

Ja vietējās varas pārstāvji bija neapmierināti ar mācītāja darbību, mācītājs parasti tika pārcelts uz citu draudzi citā rajonā. Tā tas bija jau pieminētajā gadījumā ar mācītāju R. Libieti, kurš bija organizējis iesvētes mācības. Tā kā pilnvarotajam turpināja pieņākt vēstules no Ilūkstes rajona varas pārstāvjiem ar lūgumu nevilcināties Libieša lietas kārtošanā, 1957. gada 22. augustā RKLP vecākais inspektors A. Verešcagins paziņoja Ilūkstes rajona izpildkomitejas priekšsēdētāja vietniekam, ka mācītājs Libietis Ilūkstes rajonā vairs nestrādās.²¹²

Arī Smiltenes mācītājam Alfrēdam Cimdiņam 1957. gadā bija jāpārceļas strādāt uz citu rajonu.

209 Ibid., 61. l., 132. lpp.

210 E. Kovales atmiņas.

211 LVA 1448. f., 1. apr., 158. l., 82. lpp.

212 Ibid., 64. l., 91. –92, 95. –99. lpp.

Smiltenes rajona izpildkomitejas priekšnieks vēlējās pārņemt izpildkomitejas rīcībā Smiltenes draudzei lietošanā nodotās ēkas, bet mācītājs bija tam pretojies, jo šāda izpildkomitejas rīcība bija ne vien nevēlama draudzei, bet tai nebija arī likumīga pamata. Ieinteresētais izpildkomitejas priekšnieks J. Graudiņš sūtīja pilnvarotajam dažādas sūdzības par A. Cimdiņa darbību, piemēram, ka mācītājs esot organizējis parakstu vākšanu, lai draudzes pārziņā tiktu atstāta kapsēta u.tml. Mācītājam tika paziņots, ka viņam ir jāatstāj Smiltenes draudze un jāpārceļas uz citu rajonu. Mācītājs negribēja ar šādu situāciju samierināties, un viņš griezās LPSR Advokātu Kolēģijā, lai konsultētos, vai ar šādām apsūdzībām viņu var atcelt no darba draudzē. Lai gan jurists Cimdiņam bija paskaidrojis, ka par uzrādītajām lietām viņu nevar sodīt, pilnvarotais savu lēmumu nedomāja mainīt. Pilnvarotā J. Restberga rezolūcija uz A. Cimdiņa 26. aprīļa vēstules – “Redzams, ka Cimdiņš pat līdz šim nesaprot savo pieļauto noziegumu, neskatoties uz to, ka tas viņam tika vairākkārt paskaidrots”²¹³ – vedina domāt, ka patiesībā vienīgais mācītāja pārkāpums bija tas, ka viņš nostājās pret izpildkomitejas mēģinājumiem nelikumīgi piesavināties draudzes valdījumā nodotos īpašumus, tātad – centieniem traucēt draudzes darbību.

Savas aktivitātes dēļ uz citu draudzi tika pārcelts arī Rīgas Reformātu – Brāļu draudzes mācītājs Haralds Kalniņš, kurš organizēja rosīgu draudzes dzīvi. Jau 1956. gadā Kalniņš svētdienās pirms dievkalpojuma savā kancelejā pulcināja jauniešus – skolniekus un studentus, lai it kā iepriekš sagatavotos dievkalpojumam.²¹⁴ 1957. gadā no šīs svētdienas ritu pulcēšanās izveidojās dievkalpojumi, kas notika katru svētdienu pēc dievkalpojuma draudzes locekļu mājās un kuros arī galvenokārt piedalījās jaunieši. Šos dievkalpojumus vadīja pats mācītājs H. Kalniņš un evaņģēlists V. Osītis, un tie notika pamīšus pie vairākām draudzes locekļēm.²¹⁵ Turklāt mācītājs nodibināja stīgu mūzikas pulciņu, kur iesaistīti arī nepilngadīgie. “Tā viņi tiekot piesaistīti pie baznīcas, jo pirms mēģinājumiem notiekot arī Rakstu skaidrošana un lūgšanas,” lasāms Rīgas Reformātu – Brāļu draudzes priekšnieka vietnieka Bakša ziņojumā.²¹⁶

213 Ibid., 62. l., 58. –63. lpp.

214 Ibid., 61. l., 130. lpp.

215 Ibid., 63. l., 26. lpp.

216 Ibid., 28.–29. lpp.

Katru gadu mācītājs ar kori tika rīkojis vairākas dienas ilgus izbraukumus uz Siguldu, Jūrmalu, Ērgļiem, kur visi kopīgi noturējuši svētbrīžus, dziedājuši un tā piesaistījuši arī apkārtējos iedzīvotājus.²¹⁷ Kad pilnvarotais Kalniņam aizliedza iesaistīt draudzes kori dievkalpojumos citās draudzēs, viņš, braucot kalpot uz draudzēm ārpus Rīgas (ko viņš pats esot saucis par "oāzēm"), ņēmis līdzī četrus dziedātājus.²¹⁸ Mācītājs Kalniņš draudzes darbā daudz nerēķinājās ar pilnvarotā norādījumiem, bet centās rosināt draudzes locekļus aktīvai darbībai draudzē. Viņš arī saņēma draudzes locekļu atbalstu, tāpēc varas pārstāvji nebija ieinteresēti atstāt viņu Rīgas draudzē. 1957. gada Reformātu – Brāļu draudzes baznīcā izcēlās ugunsgrēks. Tūlīt pēc tā nodzēšanas draudzes mācītājam Kalniņam tika atņemta reģistrācijas apliecība "līdz ugunsgrēka cēloņu noskaidrošanai". Taču apliecība Kalniņam tā arī netika atdota, pat neskatoties uz Baznīcas Virsvaldes prasībām un neskaitāmiem draudzes locekļu lūgumiem. 1957. gada vasarā H. Kalniņš tika norīkots uz mazo Ādažu – Garkalnes draudzi. Kā to atzīmēja arhibīskaps, "viņš šo norīkojumu esot uzņēmis mīermīlīgi un ir gatavs līdz ar šo draudzi uzņemties Ādažu baznīcas atjaunošanu, kolīdz valdība to atļaus"²¹⁹.

Taču bija gadījumi, kad mācītāji pārkāpa gan valsts, gan Baznīcas norādījumus, turklāt ne tik daudz draudzes, kā savās interesēs. Par to, ka daudziem mācītājiem ir bijušas grūtības ziedot savu laiku un naudu draudzēm, liecina vairāki arhibīskapa izteikumi un pamudinājumi Baznīcas Virsvaldes apkārtrakstos.

1957. gada 15. oktobra cirkulārā norādīts, ka draudžu mācītāji ir pilntiesīgi draudžu locekļi un arī viņiem ir jāmaksā baznīcas nodoklis.²²⁰ 1958. gada Baznīcas Virsvaldes apkārtrakstā mācītājiem tika aizrādīts, ka nauda no dziesmu lapiņu, sveču u.c. lietu pārdošanas nav mācītāju personīgais ienākums, un Baznīcas Virvalde nosodīja tos, kas piesavinās šos līdzekļus.²²¹ Vairākos apkārtrakstos, kā arī konferencēs mācītāji tikuši mudināti būt pieticīgi.

1956. gadā Baznīcas Virvalde izveidoja īpašu fondu emeritēto un trūcīgāko mācītāju, kā arī mācītāju

217 Ibid., 28. lpp.

218 Ibid., 61. l., 131. lpp.

219 Ibid., 67. l., 32.–33. lpp.

220 Ibid., 64. l., 90. lpp.

221 Ibid., 65. l., 129.–130. lpp.

atraitņu un bāreņu atbalstam, kurā katru gadu mācītājus aicināja iemaksāt kādu summu. Daļa mācītāju tomēr ignorēja arhibīskapa neatlaidīgos mudinājumus ziedot līdzekļus šajā fondā. Tāpēc 1958. gadā Baznīcas Virsvalde pieņēma sekojošu lēmumu: "Tā kā daļa mācītāju vēl nav pievienojušies mūsu Baznīcas mācītāju bāreņu un atraitņu pabalsta fondam, tad Baznīcas Virsvaldē ienācis priekšlikums šādus garīdzniekus turpmāk nevirzīt uz paaugstināšanu amatā vai uz plašākām un vairākām draudzēm, kamēr viņi savu kristīgās mīlestības – karitātes pienākumu neuzņemas un neizpilda, un, ja tie galīgi atraujas un neliekas par šādiem pienākumiem zinīs, tie atzīmējami sevišķā sarakstā, kas pārējiem amata brāļiem pieejams Baznīcas Virsvaldē."²²²

Nenoliedzami – bija daudz mācītāju, kas ziedoja gan savu laiku, gan naudu, lai uzturētu draudzes, taču daudziem nodrošināta dzīve bija liels kārdinājums. Daži mācītāji strādāja vēl arī laicīgā darbā, visbiežāk kā laukstrādnieki, remontstrādnieki u.c. darbos.²²³ Nereti šie blakusdarbi traucēja mācītājiem veikt savus tiešos amata pienākumus.

Piemēram, Āraišu draudzes mācītājs Ludvigs Sidrevics nodarbojās ar tulpju un narcīšu selekciju un tirdzniecību. 1956. gadā Baznīcas Virsvaldē ienāca ziņas, ka viņš esot vairākkārt izlaidis dievkalpojumus, atstājis draudzes robežas, lai kārtotu savus saimnieciskos jautājumus. Turklāt mācītājs arī sūdzējies, ka viņam draudzē maz ienākumu, kaut gan viņš atsacījies no Skujenes, Vecpiebalgas u.c. draudžu apkalpošanas, kas viņam bija uzticētas.²²⁴

Baznīcas Virsvalde mudināja arī draudzes rūpēties par saviem mācītājiem un viņu iztiku, un draudzes, jādodomā, to arī savu iespēju robežās darija. Cits jautājums bija, ka draudzes bija nelielas un pārsvarā sastāvēja no pensionāriem un vienkāršiem strādniekiem, kam pašiem ienākumi nebija lieli.

Bija arī gadījumi, kad mācītāji aizņēmās no draudzēm prāvākas naudas summas, ko tā arī nedomāja atdot. Šādas sūdzības Baznīcas Virsvaldei ienāca par Jāni Baumanī, Romanu Smitu u.c. Visspilgtākais šajā ziņā bija gadījums ar Raunas draudzes

222 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 57. 1958. gada 14. februārī.

223 LVA 1448. f., 1. apr., 196. l.

224 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 37. 1956. gada 7. aprīlī.

mācītāju Jāni Zundi. 1956. gadā viņš pārdeva Raunas draudzes senlaicīgos svečturus.²²⁵ Viņš no draudzes arī aizņēmas naudu, kuru netaisijās atdot. Kopumā mācītājs draudzei bija nodarījis materiālus zaudējumus 7024,50 rbļ. apmērā. 1957. gadā Raunas draudzes padome paziņoja Baznīcas Virsvaldei, ka grasās sūdzēt savu mācītāju tiesā. Tūlīt pēc draudzes ziņojuma saņemšanas Baznīcas Virsvaldes revīzijas komisija šos materiālus pārbaudīja un konstatēja, ka Raunas draudzes prasība ir pamatota. Lai mācītāja tiesāšana nemestu ēnu uz visas Baznīcas dzīvi un mācītāju kā tādu, Baznīcas Virsvalde 1957. gada 24. aprīlī nosūtīja mācītājam Zundem vēstuli, kurā ieteica viņam atteikties no mācītāja amata un par to rakstiski paziņot Baznīcas Virsvaldei divu nedēļu laikā. Ja mācītājs to neievērotu, Baznīcas Virsvalde paturēja sev tiesības automātiski mācītāju Zundi atcelt no mācītāja amata, līdzko Raunas draudze viņu iesūdzētu tiesā. Jautājums par viņa mācītāja amata atgūšanu varētu tikt apspriests pēc tiesas prāvas izbiegšanas.²²⁶ Tā kā pēc Baznīcas Virsvaldes noteiktā termiņa beigām mācītājs vēl nebija atteicies no sava amata un arī draudze vēl nebija pret viņu iesākusi procesu, tad Baznīcas Virsvalde pilnvaroja prāvestu Jāni Janelsiti, kā vecāko prāvestu, draudzi un mācītāju savā starpā samierināt.²²⁷ Izlīgums tika panākts, un mācītājs Zunde saglabāja savu garīdznieka amatu.

1954. gada 28. janvāra Baznīcas Virsvaldes paplašinātajā plenārsēdē Grobiņas iecirkņa prāvests Arnolds Zviņģis ziņoja par Grobiņas draudzes bēdīgo stāvokli sakarā ar mācītāja Kārļa Aumaļa darbību. Laikā netika nokārtota baznīcas apdrošināšanas maksa un valsts nodokļi, tāpēc sistemātiski iekrājas parādi; mācītājs pats vāca ziedojumus ar ziedojumu listēm, turklāt draudzes un mācītāja personīgie ienākumi netika norobežoti, un draudzes vadība visu atstāja pašplūsmā. Draudzes pārstāvis, kārtojot daļu parāda Baznīcas vispārējām vajadzībām, arī bija lūdzis Baznīcas Virsvaldi, lai Grobiņas draudzi atbrīvo no mācītāja Aumaļa. Baznīcas Virsvalde nolēma mācītāju Aumali no Grobiņas draudzes atbrīvot un pārcelt uz kādu citu draudzi, "kuras vadība stingri tu-

225 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 37. 1956. gada 7. aprīlī.

226 LVA 1448. f., 1. apr., 62. l. 90. lpp.

227 Ibid., 62. l., 125.–127. lpp.

rētu savās rokās saimnieciskās dzīves kārtošānu”²²⁸. Tomēr mācītājs Aumalis pretojās Baznīcas Virsvaldes lēmumam un turpināja kalpot draudzē. Kad 1958. gadā pret viņu tika ievadīta milicijas un tiesas izmeklēšana par sīkām zādzībām, Baznīcas Virsvalde savā 1958. gada 3. septembra sēdē, uz ko K. Aumalis bija aicināts, bet nebija ieradies, nolēma atstādināt mācītāju K. Aumali no Grobiņas draudzes mācītāja amata uz viņa lietas izmeklēšanas un tiesāšanas laiku.²²⁹ Pēc tiesas, kurā Aumalim piesprieda izdarīto zaudējumu atlīdzināšanu, Baznīcas Virsvalde tomēr nolēma viņu no kalpošanas Grobiņas draudzē atbrīvot. Taču vēl 1962. gada 19. jūnijā Liepājas RIK priekšsēdētāja vietnieks ziņoja pilnvarotajam P. Liepam, ka bijušais Grobiņas luterāņu draudzes mācītājs Aumalis joprojām neatļauti izdara reliģiskas ceremonijas – vada bēres un š. g. 2. jūnijā Grobiņas pilsētā pilsones Rosijskas dzīvokli pat esot kristijis bērnu. Varas pārstāvis atzīmēja, “ka personīgās pārrunās ar pilsoni Aumali viņš to nenoliedza, apsolut turpmāk kā mācītājs nedarboties,” un lūdza pilnvaroto rīkoties, lai Aumalis ātrāk tiktu saukts pie kārtības.²³⁰

Saprotams, ka, šādi darbojoties, mācītājs Kārlis Aumalis vienkārši pelnīja sev naudu. Tā kā viņš vairs oficiāli neskaitījās draudzes mācītājs, finansu nodaļas viņam nevarēja aprēķināt ienākumu nodokli par izpildītajiem amata darbiem. Turklāt 60. gadu sākumā lielākā daļa draudžu jau bija pārgājušas uz jaunu mācītāju algošanas sistēmu, proti, akcidentes (atlīdzība par amata darbu – kristību, laulību, bērnu noturēšanu) tika iemaksātas draudzes kasē, bet draudze mācītājam maksāja noteiktu algu neatkarīgi no amata darbu skaita. Darbojoties nelegāli, mācītājs varēja pats noteikt samaksu par amata darbiem, kā arī saņemt to pilnā apmērā, nemaksājot par to nodokļus.

Mācītājs A. Kavacis spriež, ka nereti arī citi draudzēs kalpojošie mācītāji amata darbus izpildīja nevis atklāti baznīcā dievkalpojuma laikā, bet paslepūs tieši tādēļ, ka tad neviens nevarēja kontrolēt, cik mācītājs par to saņem, un visa ziedotā summa palika viņam. “Tāpēc mācītāji visiem iestāstīja tādas šausmas – jūs tik pa kluso – iesvētišu, nokristīšu; tur jau man tas viss nāk... Bet lai nu tikai tā pasaule

228 Ibid., 57. l., 16.–20. lpp.

229 Ibid., 67. l., 90. lpp.

230 Ibid., 160. l., 30. lpp.

neredz jūsu bērniņus.”²³¹

Protams, šādu motivāciju nevar piedēvēt visiem tiem mācītājiem, kuri piekrita kristīt un laulāt paslepus, ārpus dievkalpojuma. Lielākā daļa draudžu apskatāmajā laikā sāka maksāt mācītājiem mēnešalgu, ziedojumus par kazuālīgām ieskaitot ziedojumos draudzes vispārējām vajadzībām. Tas tika darīts, lai pasargātu mācītājus no nepamatotu nodokļu aprēķināšanas, jo bija gadījumi, kad mācītājiem tika aprēķināti nodokļi par nebijušiem amata darbiem. Nereti pat evaņģēlistiem tika aprēķināti nodokļi, piemēram, par laulību ceremonijas vadīšanu, lai gan evaņģēlists nemaz nebija tiesīgs to darīt.²³²

Protams, mācītāju materiālais stāvoklis bija diezgan smags. Beži vien mazās draudzes vispār nespēja samaksāt mācītājam algu, labākajā gadījumā, kā, piemēram, mācītājam J. Kovalam Opekalna draudze, tās varēja atmaksāt tikai ceļa izdevumus,²³³ taču arī par to mācītājiem tika uzlikti lieli nodokļi.

Tomēr aplūkojamajā laika posmā no kalpošanas LELB draudzēs atteicās tikai nedaudzi mācītāji. Astoņiem mācītājiem tika atņemtas garīdznieka tiesības.²³⁴ Tomēr 1964. gada 17. decembra LELB prāvestu informatīvajā un konsultatīvajā konferencē arhibīskaps norādīja, ka šie mācītāji saites ar Baznīcu nav pārrāvuši un savu uzticību Kungam un Pestītājam esot apliecinājuši arhibīskapa priekšā Baznīcas Virsvaldē.²³⁵

Mācītāju nostāja, attieksme pret savu amatu un kompromisiem ar valdību bija dažāda. Tā bija atkarīga no mācītāja personības, pieredzes, ticības un garīgā brieduma. Nelabvēlīgu ārējo apstākļu ietekmē Baznīcai ir vieglāk saredzēt tās lietas, kas tai ir būtiskas. Baznīcas vajāšanas parasti tiek uzskatītas kā laiks, kad “graudi tiek atšķirti no pelavām”. No vienas puses tas tieši tā arī ir, bet vajāšanas atklāj arī vēl kādu citu būtisku lietu, proti, ka Baznīca ir tā vieta, kur var būt kopā, darboties un augt cilvēki ar dažādām rakstura iezīmēm, atšķirīgu garīgo briedumu un ticības spēku.

Liela daļa mācītāju strādāja draudzēs, sevi nesaudzējot. Bet, kā atceras apskatāmajā laikā kalpo-

231 Māc. A. Kavača atmiņas.

232 LVA 1448. f., 1. apr., 158. l., 18.–20. lpp.

233 Māc. J. Kovala atmiņas.

234 LVA 1448. f., 1. apr., 180. l., 125.–141. lpp.

235 Ibid., 195. l., 152.–162. lpp.

jošie mācītāji, bija arī tādi, kuri, pildot savus amata pienākumus, sadarbojās arī ar valsts varas pārstāvjiem un sniedza tiem ziņas par saviem amata brāļiem.²³⁶

Vienīgais luterāņu mācītājs, kurš par savu atteikšanos no garīdznieka amata paziņoja publiski, bija bijušais Viesītes, Sunākstes, Daudzavas un Sēlpils draudzes mācītājs Oļģerts Robežnieks.²³⁷ Viņš 1959. gadā publicēja rakstu laikrakstā *Cīna*, kurā plaši tā laika klišejās aprakstīja savu garo "maldu ceļu", nožēloja to un solījās turpmāk būt kārtīgs jaunās sabiedrības loceklis. Viņš rakstīja: "Negribu vairs veltīgi izšķiest mācītāja darbā nevienu sava mūža dienu. Gribu darīt derīgu darbu, jo tas ir cilvēka dzīves augstākais piepildījums. Pēc šīs šaubas un pretrunās izlolotās, ar sava mūža gadu desmitiem dārgi maksātās atziņas rikodamies, no tumšās baznīcas izeju gaisajā dzīvē. Esmu atskārtis mūsu dzīves patiesību, un tā dara mani brīvu."²³⁸

Pēc šī sava paziņojuma O. Robežnieks iesaistījās antirelīģiskajā propagandā. 1961. gadā laikraksts *Cīna* vēstīja par kādu politisko zināšanu un zinātņu tematisko vakaru, kurā ar lasījumiem piedalījušies vairāki dažādu konfesiju bijušie garīdznieki. Viņu vidū bija arī O. Robežnieks. Šajā rakstā citēts fragments no viņa runas, kas raksta autoram acīmredzot šķitis visspilgtākais un reliģiju atmaskojošākais. O. Robežnieks teicis, ka pirmās šaubas par reliģiju viņam radušās jau studiju gados, vērojot divu luterāņu novirzienu – ortodoksāļu un liberāļu – savstarpējo cīņu Teoloģijas fakultātē. "Šaubas arvien vairāk mani tirāja garīdznieka gaitās. Kad nelaimē nonākušiem ticīgajiem Dieva palīdzība bija sevišķi vajadzīga, tās nekad nebija. Viss tas radīja atziņu, ka reliģija ir tikai māņi."²³⁹

Interesanti, ka mācītājs min šādus argumentus. Tas liecina vienīgi par viņa paša visai savādo izpratni par ticību, kuras sludinātājs viņš ir bijis. O. Robežnieka atteikšanās raksts parāda, ka tas, par ko viņš ir

236 Māc. A. Kavača atmiņas.

237 Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokols Nr. 74. 1959. gada 25. novembrī.

238 Robežnieks O. Esmu atskārtis mūsu dzīves patiesību. – *Cīna* Nr. 252, 1959. gada 25. oktobrī.

239 Sārts E., Kā uzvarēja sirdsapziņa / *Cīna* Nr. 16, 1961. gada 19. janvārī.

sašutis, no kā viņš atsakās, būtībā nemaz nav kristietība.

Viņš raksta par studiju laika iespaidiem: "Blakus sev mēs, mazāk turīgo vecāku bērni, gan redzējām, cik laicīgi dzīvo, pareizāk, uzdzīvo teoloģijas studenti korporācijās, kā tur jau iepriekš daļa draudzes un ienesīgākos amatus, bet mēs toreiz vēl negribējām pieļaut domu, ka kristietība un pastoriskā karjera ir nesaraucjami saistīti un ka bez šīs saistības baznīca droptu un juktu. Domājām iet tautā, nest tajā tos ētiski morālos principus – sava tuvāka mīlestību, palīdzību tam visās vietās un lietās, darba tikumu, ar ko dižodamās pušķojās kristietība. Un atkal tikai vēlāk es sapratu, ka baznīca piedēvējusi sev šo tikumu vienīgās sludinātājas lomā pavisam nelikumīgi – neviena sabiedrība nekad nav varējusi pastāvēt, neprasadama un neievērodama cilvēku sabiedrības principus."²⁴⁰ Bijušā mācītāja minētie argumenti ir absolūti lieki. Viņš apsūdz kristietību, ka tā, pati nemorāli dzīvojot (domājot mācītājus), uzdodas par vienīgo ētiskuma sludinātāju, taču patiesībā kristietība uz to nemaz nepretendē. Grūti pateikt, vai šajā rakstā paustās domas ir paša autora atziņas, vai tās ir frāzes, kas tajā laikā bija obligātas katram pret kristietību vērstam rakstam. Un, ja šīs atziņas tiešām piederēja bijušajam mācītājam, tad, šķiet, ir pat labāk, ka viņš atteicās sludināt to mācību, par kuru viņam bija bijis tik greizs priekšstats. Kā to arī uzsver D. Pospelovskis, runājot par pareizticīgo garīdzniekiem, kas atteikušies no sava amata: "Ticīgie uz šiem garīdzniekiem skatījās ar pārliecību, ka Baznīcai viņi ir kalpojuši naudas dēļ un šī paša iemesla dēļ tagad kalpos arī ateismam, un, jo vairāk šādi garīdznieki Baznīcu pamet, jo tai labāk."²⁴¹

Draudzes locekļi neapšaubāmi jūta, cik nozīmīga ticība un kalpošana draudzē ir pašam mācītājam. Kur mācītājs bija aktīvs, tur viņš saņēma arī lielāku atbalstu no draudzes locekļiem.

Kā liecina Rīgas Reformātu – Brāļu draudzes priekšnieka Bakša ziņojums 1957. gadā, draudzes locekļi bijuši atsaucīgi un ne tikai piekrituši sava mācītāja H. Kalniņa ierosmēm, bet tajās arī aktīvi iesaistījušies. Lai izveidotu stīgu mūzikas pulciņu, mācītājs naudu instrumentu iegādei esot vācis dievkalpojuma laikā un par to ir zinājusi draudzes padome, revīzijas komisija un "divdesmitnieks", kas nav ie-

240 Robežnieks O., op. cit.

241 Поспеловский Д.В., op. cit., c. 310.

bilduši. Mācītājs Kalniņš draudzes darbā daudz nerēķinājās ar pilnvarotā norādījumiem, bet centās rosināt draudzes locekļus aktīvai darbībai draudzē. Viņš arī saņēma draudzes locekļu atbalstu. Bijusi Rīgas Reformātu-Brāļu draudzes darbvede un ērgelniece Gaida Jendzis 1957. gada 31. martā, viesdamās Balvu draudzē, stāstījusi par mācītāja Kalniņa darbību, viņa organizētajiem koru izbraukumiem un arī piemetinājusi, ka "tā vajagot šini laikā strādāt garīgiem koriei un mācītājiem. Lūk tādēļ mācītājs Kalniņš tiekot vajāts un nīsts"²⁴². Draudze izrādīja savu solidaritāti ar mācītāju pret pilnvarotā lēmumu neļaut viņam vairs strādāt šajā draudzē vienīgajā atlikušajā veidā. Par to laiku, kad mācītājam bija atņemta registrācijas apliecība, no draudzes kases viņam tika piešķirts 2000 rbļ. liels pabalsts par labu darbu draudzē.²⁴³

Ari Skrundas draudze savam ilggadējam mācītājam F. Bredermanim emeritējoties piešķīra pensiju 200 rbļ. mēnesi (vecajā naudā), kā arī dzīvokli ar apkuri.²⁴⁴ Ņemot vērā draudžu diezgan slikto materiālo situāciju, šādi draudžu lēmumi liecina par cieņu, ko mācītāji bija iemantojuši, un pateicību, ko draudze juta par mācītāja sniegto garīgo atbalstu.

Strādājot draudzēs, mācītājiem bija jāiztur liela spriedze, ko radīja sabiedrības negatīvā attieksme pret garīdzniekiem, pilnvarotā un vietējās varas pārstāvju mēģinājumi ierobežot viņu darbību, vietējo iedzīvotāju un nereti pat amata brāļu un draudzes locekļu ziņojumi par katru teikto vārdu un sperto soli. Taču lielākā daļa Latvijas luterāņu Baznīcas mācītāju izšķīrās palikt Baznīcā un turpināt kalpošanas darbu draudzēs. Tas liecina, ka uzticība savam aicinājumam viņiem bija svarīgāka par valsts un sabiedrības atziņību.

242 LVA 1448. f., 1. apr., 63. l., 28. lpp.

243 Ibid., 29. lpp.

244 Ibid., 61. l., 27.–30. lpp.

Nobeigums

Padomju varas gadi, īpaši laika posms no 1954. līdz 1964. gadam, kas tiek dēvēts arī par Baznīcas vajāšanu laiku, kā visu citu konfesiju Baznīcām, tā arī Latvijas evaņģēliski luteriskajai Baznīcai kļuva par savas ticības izvērtēšanas laiku.

Aplūkojamajā laika posmā PSRS valsts un Komunistiskās partijas vadītāji nolēma “dot pēdējo triecienu” Baznīcai, tai skaitā arī LELB. Lai izskaustu reliģiju no sabiedrības apziņas, tika izmantoti visi iespējamie līdzekļi – Baznīcas dzīvi ierobežoja valsts likumi un normatīvie akti, tika veikta ateisma propaganda, ar preses starpniecību sabiedrības apziņā centās ieaudzināt materiālistisko pasaules uzskatu. Šajā laikā vairākās republikas pilsētās tika izveidoti ateistu klubi, 1961. gadā vairākās augstskolās darbību atsāka ateisma fakultāte, augstskolu programmās tika iekļauts īpašs mācību priekšmets – “Zinātniskā ateisma pamati”, skolās visus mācību priekšmetus skolotājiem bija uzdots pasniegt no materiālistiskā pasaules uzskata pozīcijām. Ideoloģiskā darba vadītāji centās rūpīgi analizēt Baznīcas darbību, lai efektīvāk spētu to apkarot, atrast Baznīcas “vājās vietas” un pret to vērst savus uzbrukumus.

Tā kā Baznīcas pastāvēšana visvairāk bija atkarīga no mācītāju darbības, mācītāji arī saņēma visasākos uzbrukumus no partijas un valdības darbinieku puses, uz viņiem bija izdarīts īpašs spiediens. Paralēli zinātniskā ateisma propagandas darbam skolās, darbavietās un presē, individuālajam darbam ar ticīgajiem, liela nozīme tika pievērsta arī mācītāju dzīves un darbības “atmaskošanai” – preses izdevumos tika publicēti raksti, kuros mācītāji tika apvainoti amorālā dzīvesveidā un izsmieti un kuru mērķis bija graut Baznīcas un garīdznieku autoritāti.

50. gados LELB mācītāji centās šāda veida rakstus atspēkot, bieži vien viņi rakstīja sūdzības laikrakstu redaktoriem par patiesībai neatbilstošu rakstu publicēšanu, reizēm centās baznīcā draudzei sniegt pasākdrojumus par publicēto informāciju. Uz draudžu locekļiem šādi raksti neatstāja pārāk lielu iespaidu, drīzāk tie izraisīja sašutumu un neapmierinātību ar laikrakstu redaktoru attieksmi, nereti, īpaši 50. gadu vidū, ticīgie pat aizstāvēja mācītājus un sūdzējās RKLP pilnvarotajam LPSR par to, ka presē tiek aizskartas ticīgo jūtas. Tomēr gluži bez sekām šie raksti nepalika; tie ietekmēja to sabiedrības daļu, kas

Baznīcu identificēja ar mācītājiem, kam nebija pašiem savas attieksmes pret Baznīcu un kas bija gatavi noticēt avižu slejās atrodamajiem rakstiem par garīdzniekiem.

Pret reliģiju vērstās propagandas nolūkos tika izmantoti arī garīdznieku atteikšanās no garīgā amata. No LELB mācītājiem tikai viens publiski atteicās no sava amata un iesaistījās antireliģiskās propagandas darbā. Olgerts Robežnieks līdz ar vairākiem citiem bijušajiem dažādu konfesiju garīdzniekiem 1961. gadā piedalījās politisko zinātņu tematiskajos vakaros ar lasījumiem; vēstuli, kurā viņš atteicās no ticības un mācītāja amata, 1959. gadā publicēja viens no lielākajiem un ietekmīgākajiem LPSR laikrakstiem – *Cīņa*. Šī O. Robežnieka vēstule tika iekļauta arī bijušo garīdznieku un ticīgo rakstu un paziņojumu par atteikšanos no reliģijas krājumā “Es atsakos”, kas tika izdots 1961. gadā. Taču, tāpat kā avižu publikācijas, arī šie raksti uz ticīgajiem neatstāja pārliecinošu iespaidu.

Tā kā likumdošana ierobežoja garīdznieku iespējas uzrunāt cilvēkus ārpus Baznīcas, bija aizliegts darbs ar jauniešiem, bērniem, interešu grupu, Bībeles studiju, labdarības pasākumu organizēšana, gandrīz vienīgais veids, kā mācītāji varēja uzrunāt ticīgos, bija sprediķi. Taču arī mācītāju sprediķi tika kontrolēti. Diezgan parasta parādība bija, ka vietējās varas pārstāvji noklausījās un attiecīgi interpretēja mācītāju teikto, un nereti par sprediķos paustajām, viņuprāt, pretvalstiskajām domām ziņoja RKLP pilnvarotajam. Lai izvairītos no šādām situācijām, mācītāji parasti centās teikt neitrālas vai pat uzsvērti valdības ideoloģiju atbalstošas svētrunas, kurās izmantoja zemtekstus un līdzības, lai pateiktu draudzei to, ko vēlējas.

Mācītāju darbības veids un iespējas katrā konkrētajā draudzē savā ziņā bija atkarīgas no vietējās varas pārstāvju attieksmes. Gan valsts vara, gan RKLP pilnvarotie minimāli ierobežoja vietējās varas darbinieku patvaļu ar reliģiju saistītajos jautājumos. Valsts varas pārstāvji iejaucās tikai tad, ja vietējo varas institūciju darbinieki ar savu rīcību būtiski pārkāpa likumdošanu vai arī pilnvarotais saņēma ļoti daudz ticīgo, draudžu mācītāju un Baznīcas vadītāju sūdzības.

Bieži vien izšķiroša bija tieši Baznīcas Virsvaldes un arhibīskapa iejaukšanās kādas situācijas atrisinājumā. Baznīcas Virsvaldes un arhibīskapa starpnieka stāvoklis starp valdību, draudzēm un mācītājiem deva iespēju ar dažādu organizatorisku un “poli-

tisku” gājienu palīdzību nodrošināt draudžu pastāvēšanu un nereti atvieglot mācītāju darbību šajā sarežģītajā laika periodā.

Baznīcas Virsvalde visādi mēģināja atbalstīt savus mācītājus Baznīcas darbā – centās tiem nodrošināt tādas pavisam praktiskas lietas, kā registrācijas izziņas kalpošanai kādā draudzē, palīdzību konfliktos ar valsts varas pārstāvjiem u.tml. Ne mazāk svarīgs bija arī garīgais atbalsts. Arhibīskaps Gustavs Tūrs darīja visu iespējamo, lai mācītāji varētu palikt kalpot savās draudzēs. Arhibīskaps centās organizēt mācītāju konferences, kas deva iespēju mācītājiem satikties, pārrunāt teoloģiskos jautājumus un aktuālāko kalpošanas darbā un stiprināt vienam otru. Mācītājiem arī regulāri tika sūtīti Baznīcas Virsvaldes apkārtraksti, kuros bija informācija par notikumiem Baznīcas dzīvē, kas varēja kalpot kā stimuls arī citu draudžu rosībai. Lielākajos Baznīcas svētkos arhibīskaps sūtīja mācītājiem savus vēstījumus, kuros mudināja viņus par spīti dažādām grūtībām turēties pie ticības un palikt uzticīgiem savam garīdznieka aicinājumam.

Rūpējoties par LELB pastāvēšanu, Baznīcas Virsvalde izmantoja arī ārzemju kontaktus – “miera un tautu draudzības veicināšanas darbu”, kurā tā bija iesaistījusies jau kopš 1950. gada. Šie kontakti – tādā veidā bija iespēja, ka Baznīcas vadītāji, tiekoties ar ārzemju Baznīcu pārstāvjiem, varētu tos informēt par reālo Baznīcas situāciju PSRS – zināmā mērā spieda valdību rēķināties ar Baznīcas vadītāju prasībām un bija savā veidā garantants pret varas pārstāvju patvaļu attiecībā uz draudzēm un mācītājiem. Otrkārt, Baznīcas ārzemju sakari deva iespēju arī daļai draudžu mācītāju pavadīt kādu laiku ārzemēs – starptautiskās konferencēs vai Pasaules Luterāņu federācijas atpūtas namos.

Baznīcas Virsvalde mēģināja izmantot ārzemju kontaktus arī, lai sagādātu dažiem mācītājiem iespējas studēt ārzemēs. Tas bija ļoti nozīmīgi, jo Baznīcas Virsvaldei apskatāmajā laika posmā neizdevās atvērt ne augstāko un pat ne vidējo garīgo mācību iestādi. Jāatzīst, ka tomēr šie mēģinājumi nebija īpaši sekmīgi. No 1954. līdz 1964. gadam tikai mācītājam Oskaram Birkmanim bija iespēja neilgu laiku studēt Ļeņingradas Garīgajā akadēmijā un Jānim Vējam trīs gadus pavadīt Anglijā, studējot Oksfordas Universitātes Teoloģijas fakultātē.

Vienīgā iespēja sagatavot mācītāja amata kandidātus apskatāmajā laika posmā bija Baznīcas

Virsvaldei pakļautie teoloģiskie kursi (darbojās no 1954. līdz 1969. gadam). Tie nākamos draudžu mācītāja amata kandidātus nodrošināja ar nepieciešamākajām zināšanām teoloģijā, aprādīja draudžu darba praktiskos un teoloģiskos aspektus. Kursu mācību plānā galvenais akcents bija likts uz dogmatiku, homilētiku un praktisko teoloģiju, kas šajā laikā bija būtiski. Mācītājiem bija jāpārzina luterāņu mācība, lai saglabātu Baznīcas vienību un lai draudžu locekļiem varētu palīdzēt labāk apzināties savu ticību un turēties pie luterāņu Baznīcas mācības. Mācītāju sprediķošanas mācai bija liela nozīme, jo sprediķi bija gandrīz vienīgais veids, kā uzrunāt ticīgos. Ne mazāk svarīga bija garīdznieku spēja kontaktēties ar vietējiem iedzīvotājiem un draudžu locekļiem, vēlēšanās uzklausīt, censties izprast un vadīt ticīgos viņu ticības ceļā.

Mācītāja personībai, viņa paša ticībai un attieksmei pret darbu draudzē bija būtiska nozīme draudžu pastāvēšanā. Ja mācītāji bija aktīvi, centās organizēt draudžu dzīvi un atbalstīt ticīgos, viņi parasti saņēma arī draudžu locekļu atbalstu. Ticīgo un mācītāju savstarpējais atbalsts bija ļoti svarīgs. Mācītāja piemērs liecināja draudžu locekļiem, ka kalpošana Dievam ir patiess aicinājums, ja jau atrodas cilvēki, kas tā dēļ ir gatavi paciest grūtības. Savukārt ticīgo atbalsts apstiprināja mācītājiem, ka viņu darbs nav veltīgs, ka tas nes augļus un ir vērts no tā neatteikties.

Protams, garīdznieku attieksme pret savu darbu bija dažāda, ne visi mācītāji bija gatavi ziedot vienlīdz daudz. Tas bija atkarīgs gan no konkrētā cilvēka personības un dzīves apstākļiem, gan arī no viņu ticības brieduma. Ja draudžu locekļi savu ticību reizēm varēja noklusēt un neizrādīt, tad garīdzniekiem šādas iespējas nebija. Mācītājiem un viņu ģimenes locekļiem ļoti bieži nācās sastapties ar sabiedrības negatīvo attieksmi, dažādiem ierobežojumiem dēļ savas saistības ar Baznīcu. Sabiedrības negatīvā attieksme, pilnvarotā un vietējās varas pārstāvju mēģinājumi ierobežot draudžu un mācītāju darbību, finansiālās sankcijas, vietējo iedzīvotāju un nereti pat amata brāļu un draudzes locekļu ziņojumi par katru teikto vārdu un darbību bija iemesli, kāpēc atsevišķi mācītāji tomēr izšķīrās pamest kalpošanu draudzēs.

Taču lielākā daļa Latvijas luterāņu Baznīcas mācītāju palika Baznīcā un turpināja kalpošanas darbu draudzēs. Tas liecina, ka uzticība savam

aicinājumam viņiem bija svarīgāka nekā valsts un sabiedrības atzinība, ka viņi spēja savas pārliecības dēļ paciest arī neērtus apstākļus, nievājošu attieksmi, psiholoģisku spiedienu. Protams, dažiem mācītājiem darbs draudzēs vedās labāk, citiem tas nepadevās tik viegli; daļa mācītāju vairāk pakļāvās valdības norādījumiem, citi – mazāk, taču, pateicoties viņiem visiem, darbs draudzēs neapsika un Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca pārdzīvoja šo laiku. Kaut gan LELB zaudēja lielu daļu savu agrāko draudzes locekļu, tomēr vajāšanas to nespēja iznīcināt, un Baznīca bija guvusi vērtīgu pieredzi – kur rast spēku, lai izdzīvotu nelabvēlīgos apstākļos, un kas ir tās pastāvēšanas vienīgais pamats.

Par spīti valsts varas negatīvajai attieksmei pret Baznīcu tā tomēr pastāvēja. Kā rezumēja padomju varas gados kalpojušais mācītājs Andrejs Kavacis: “Laiki bija grūti, bet izdzīvot varēja, jo ņemiet vērā, kas Rakstos teikts: Dievs neuzliek tādas nastas, ko nevarētu panest.”²⁴⁵ Lielā mērā Baznīca pastāvēja, tieši pateicoties saviem mācītājiem. Mācītāju darbībā, protams, bija ne mazums trūkumu, taču viņiem bija vēlēšanās paciest arī grūtības, lai uzturētu Baznīcas misiju – liecināt par Dieva darbību konkrētā vietā un laikā, – arī caur luterāņu mācītājiem Baznīcai nelabvēlīgos apstākļos.

---

245 A. Kavača atmiņas.

*Avotu un literatūras saraksts**I. Avoti**NEPUBLICĒTI AVOTI**Arhīvu materiāli*

Latvijas Valsts arhīva 1419. fonda 2. apraksta lietas

Latvijas Valsts arhīva 1448. fonda 1. apraksta lietas

LPSR Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Virsvaldes plenārsēžu protokoli

LPSR Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Virsvaldes prezidija sēžu protokoli

Atmiņas

Mācītāja Andreja Kavača atmiņas. Pierakstītas 2000. gada 5. aprīlī, pierakstījusi Zikmane E.

Mācītāja Osvalda Abelīša atmiņas. Pierakstītas 2000. gada 12. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

Mācītāja Artūra Kaminska atmiņas. Pierakstītas 2000. gada 28. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

Mācītāja Jāņa Kovala atmiņas. Pierakstītas 2000. gada 26. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

Mācītāja Ludviga Sidrevica atmiņas. Pierakstītas 2000. gada 6. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

Mācītāja Jāņa Liepiņa atmiņas. Pierakstītas 1999. gada 14. decembrī, pierakstījusi Mankusa Z.

Elzas Kovalas atmiņas. Pierakstītas 2000. gada 26. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

Jāņa Vēja atmiņas. Pierakstītas 2000. gada 17. aprīlī, pierakstījusi Mankusa Z.

*PUBLICĒTI AVOTI**Likumdošanas akti*

LPSR spēkā esošo normatīvo likumdošanas aktu hronoloģiskais krājums 1966. gadam. II sējums. Rīga, LPSR MP Juridiskā komisija, 1967.

Likumdošanas akti par sabiedrisko un valsts iekārtu. – LPSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistematiskais krājums. 1. sadaļa. Rīga, LPSR Tieslietu ministrija, 1976.

1954. gada Latvijas evaņģēliski luteriskās
Baznīcas Kalendārs.
1955. gada Latvijas evaņģēliski luteriskās
Baznīcas Kalendārs.
1956. gada Latvijas evaņģēliski luteriskās
Baznīcas Kalendārs.
1957. gada Latvijas evaņģēliski luteriskās
Baznīcas Kalendārs.
1959. gada Latvijas evaņģēliski luteriskās
Baznīcas Kalendārs.
1962. gada Latvijas evaņģēliski luteriskās
Baznīcas Kalendārs.
1963. gada Latvijas evaņģēliski luteriskās
Baznīcas Kalendārs.
1964. gada Latvijas evaņģēliski luteriskās
Baznīcas Kalendārs.

Prese

Cīna. LKP CK un LPSR AP orgāns. Laikrakstu komplekts no 1954. līdz 1964. gadam.

Padomju Jaunatne. Latvijas LKJS Centrālās un Rīgas komitejas orgāns. Laikrakstu komplekts no 1954. līdz 1964. gadam.

Liesma. Valmieras rajona laikraksts. Laikrakstu komplekts no 1954. līdz 1964. gadam.

Aknīstes Komunārs. Aknīstes rajona laikraksts. Laikrakstu komplekts no 1954. līdz 1956. gadam.

– Celms M. Cīņa pret reliģiskiem māņiem ir cīņa par zinātņi un progresu. – *Cīna*, Nr. 204, 1954. gada 28. augusts.

– Celms M., Veco laiku sārņi. – *Cīna*, Nr. 192, 1954. gada 14. augusts.

– Reliģijas tvans jāizkļiedē pilnīgi. – *Cīna*, Nr. 275, 1961. gada 22. novembris.

– Robežnieks O. Esmu atskārtis mūsu dzīves patiesību. – *Cīna*, Nr. 252, 1959. gada 25. oktobris.

– Sāts E. Kā uzvarēja sirdsapziņa. – *Cīna*, Nr. 16, 1961. gada 19. janvāris.

– Zinātniski ateistiskā propaganda rajona laikrakstā. – *Cīna*, Nr. 290, 1954. gada 8. decembris.

Publicētās atmiņas

Biezais H. *Saki tā, kā tas ir*. Rīga, Svētdienas Rīts, 1995, 296 lpp.

Es atsakos. – Bijušo garīdznieku un ticīgo paziņojumi un raksti par atsacīšanos no reliģijas. Rīga, 1961,

128 lpp.

Sējējs un ļauja. – sast. Ķiploks E., Vasks J., Rīga, Svētdienas Rīts, 1999, 95 lpp.

II. Literatūra

Averincevs S. Ticības jēga un kultūras forma. – *Ceļš* Nr. 1 (45), Rīga, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, 1994, 109. –115. lpp.

Gintere S., Zālite I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē. – *Ceļš* Nr. 1 (44). Rīga, Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultāte, 1992, 97. –105. lpp.

Kamergrauzis N. Kāda ir pasaule aiz dzelzs priekšvara? – *Svētdienas Rīts*, Nr. 25, 1993. gada 7. jūnijs

Ķiploks E. Dzimtenes draudzes un baznīcas. LELBA apgāds, 1987, 519 lpp.

Mesters Ē. Akadēmiski teoloģisko kursu darbība Latvijas ev. lut. Baznīcā. – *Mantojums* Nr. 11. Rīga, Luteriskā Mantojuma Fonds, 1996, 28.–39. lpp.

Taisnības dēļ vajātie. – Sast. Ķiploks E. – LELBA apgāds, 1993, 249 lpp.

Trūps–Trops H. Latvijas Romas katoļu Baznīca komunisma gados. Rīga, Romas katoļu metropolijas kūrīja, 1992, 172 lpp.

Veinbergs A., Baznīca un latviešu tauta. – Baznīca un draudze. Sast. Ķiploks E., Strautnieks J. ASV, Sējējs, 1966, 203.–224. lpp.

Dreifelds J., Religion in Latvia. – *Lutheran Theological Review*, vol. VIII, Nr. 1&2. Canada, Concordia Lutheran Theological Seminary St. Catharines, Ontario & Concordia Lutheran Seminary Edmonton, Alberta, 1995–1996, p. 52.–82.

Grislis E., The Evangelical Lutheran Church of Latvia and the Fall of the Soviet Union. – *Consensus*, A Canadian Lutheran Journal of Theology, vol. 22, Nr. 2, 1996, p. 49.–85.

Talonen J., Church under the Pressure of Stalinism. *Jyvaskyla, Societas Historica Finlandiae Septentrionalis*, 1997, p. 376.

Поспеловский Д.В., Русская Православная Церковь в XX веке. (*Krievu pareizticīgā Baznīca XX gadsimtā*) Москва: Республика, 1995., с. 509

Суворова И., Отношения между Православной Церковью Латвии и государством в 50-60-е годы XX столетия // Православие в Латвии. т.1/под ред. А.В. Гаврилина. (*Latvijas pareizticīgās Baznīcas un valsts attiecības XX gadsimta 50.–60. gados.* – *Pareizticība*

Latvijā) Rīga: Baltoslavjāniskā kultūras attīstības un sadarbības, 1993., s. 75. –91.

Шкаровский М.В., Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве. (*Krievu pareizticīgā Baznīca Staļina un Hruščova laikā*) Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье Общество любителей церковной истории, 1999., с. 399

Pielikums Nr.1
LELB noturētie kapu svētku dievkalpojumi no 1958. līdz 1961. gadam¹

IECIRKŅI	Kapu skaits	1958.g.	1958.g.	1960.g.	1961.g.
Bauskas	108	93	64	44	51
Cēsu	35	53	54	17	1
Dobeles	79	70	68	20	-
Grobiņas	183	186	148	86	53
Jelgavas	73	73	76	49	-
Kandavas	174	203	170	67	37
Kuldīgas	163	137	132	82	24
Latgales	54	57	38	29	12
Madonas	73	58	53	57	42
Piltenes	55	138	144	86	45
Rīgas lauku	94	99	74	55	46
Rīgas pilsētas	15	48	48	29	11
Sēlpils	80	87	63	27	9
Valkas	20	40	51	22	9
Valmieras	30	44	56	33	16

1962. gadā kapu svētki netika atļauti Alūksnes, Cēsu, Gulbenes, Jelgavas, Ogres, Siguldas, Talsu un Tukuma rajonā.

Pielikums Nr. 2
Baznīcas virsvaldes teoloģisko kursu klausītāji 1956. gadā²

Celmiņš Haralds (dzimis 1914.), mācītājs-
 diakons

Geide Jānis (1907.), māc.- diak.

Širis Valfrīds (1895.), māc.-diak.

Amols Valdis (1922.), evaņģēlists

Auziņš Arnolds (1922.), ev.

Brača Žanis (1912.), ev.

Jingrensons Roberts (1907.), ev.

Kalks Teodors (1896.), ev.

Kristofors Kārlis (1887.), ev.

Ozoliņš Mārtiņš (1913.), ev.

Rikards Kārlis (1892.), ev.

Zelmenis Mārtiņš (1909.), ev.

Zīle Reinholds (1917.), ev.

Austrums Ģirts (1889.)

Bērziņš Jānis (1924.)

Biriņš Uldis (1925.)

¹ LVA, 1448.f., 1.apr., 177.l., 79.lpp.

² LVA, 1448.f., 1.apr., 33.l., 55.lpp.

Blagoveščenskis Viktors (1934.)
 Egle Saša (1901.)
 Freimanis Jānis (1918.)
 Krepliņš Eduards (1897.)
 Osītis Imants (1937.)
 Ozols Harijs (1912.)
 Sīlis Edgars (1904.)
 Zariņš Verners (1928.)

Pēc 1956.gada sesijas 14. februāra Baznīcas Virsvaldes plenārsēdē tika nolemts:³

• paaugstināt mācītāja-diakona amata pakāpē evaņģēlistus

Beļķi Kārli
 Braču Žani
 Kalku Teodoru
 Rikardu Kārli

• paaugstināt mācītāja amata pakāpē

Celmiņu Haraldu
 Grinupu Kārli
 Kivilandu Nikolaju
 Kaimiņu Eduardu
 Širi Valfrīdu

• piešķirt evaņģēlista pakāpi

Bērziņam Jānim
 Ulpem Kārlim

1957. gadā⁴

Ālers Augusts (1914.), māc.-diak.
 Amols Valdis (1922.), māc.-diak.
 Jirgensons Roberts (1907.), māc.-diak.
 Kalks Teodors (1896.), māc.-diak.
 Kaminskis Artūrs (1914.), māc.-diak.
 Perlbahs Visvaldis (1920.), māc.-diak.
 Rikards Kārlis (1892.), māc.-diak.
 Rubenis Voldemārs (1913.), māc.-diak.
 Auziņš Arnolds (1922.), evaņģēlists
 Godiņš Emīls (1890.), ev.
 Ozoliņš Mārtiņš (1913.), ev.
 Ozols Harijs (1912.), ev.
 Podiņš Voldemārs (1913.), ev.
 Stefenhāgens Vilis (1906.), ev.
 Zelmenis Mārtiņš (1909.), ev.
 Zīle Reinholds (1917.), ev.
 Egle Saša (1901.), Rīgas Mežaparka dr. pērmīn-

³ Ibid., 61.l., 24.-25.lpp.

⁴ Ibid., 65.l., 12.-13.lpp.

deris

- Fālis Jānis (1899.), bij. Ādažu dr. pērminderis
- Grankavs Kārlis (1886.), Jelgavas Sv. Annas dr. pērminderis
- Kupriņš Eduards (1897.), Rīgas Sv. Trīsvienības dr. pērminderis
- Osītis Anatolijs (1919.), Rīgas Reformātu-Brāļu dr. pērminderis
- Ciekurs Jūlijs (1903.), bijušais Teoloģijas fakultātes students
- Krilovs Jānis (1919.), bijušais Teoloģijas fakultātes students
- Bidegs Anatolijs (1914.)
- Ozols Jānis (1915.)
- Sproģis Leonards (1925.)

1957. gadā mācītāja-diakona amata pakāpē ordinēja:

Kristoforu Kārli, Amolu Valdi, Jirgenonu Robertu ar nosacījumu, ka viņi turpinās apmeklēt Baznīcas Virsvaldes teoloģiskos kursus.⁵

Visā Teoloģisko kursu darbības laikā (1954.–1969.) to pilnu vai nepabeigtu kursu beidza un attiecīgu amata pakāpi ieguva:⁶

- Amols Valdis – mācītājs
- Auziņš Arnolds – mācītājs-diakons
- Bērziņš Jānis – mācītājs
- Brača Žanis – mācītājs
- Egle Saša – evaņģēlists
- Godiņš Emīls – mācītājs-diakons
- Geide Jānis – mācītājs
- Jirgensons Roberts – mācītājs
- Jaunciems Jānis – mācītājs-diakons
- Kalks Teodors – mācītājs
- Mesters Ēriks – mācītājs
- Neimanis Jūlijs – mācītājs-diakons
- Ozols Jānis – mācītājs-diakons
- Ozoliņš Mārtiņš – mācītājs
- Ozoliņš Kārlis – mācītājs
- Podiņš Voldemārs – evaņģēlists
- Puriņš Augusts – mācītājs
- Rikards Kārlis – mācītājs-diakons

⁵ Ibid., 63.l., 111.–117. lpp.

⁶ Mesters Ē., Akadēmiski teoloģisko kursu darbība Latvijas Ev. lut. Baznīcā. – *Mantojums* Nr.11. Rīga: Luteriskā Mantojuma Fonds, 1996., 38.–39.lpp.

Stefenhagens Vilis – evaņģēlists
 Valpētere Helēna – mācītāja
 Zīle Reinholds – mācītājs
 Zelmenis Mārtiņš – mācītājs

Pielikums Nr.3

Baznīcas Virsvaldes teoloģiskajosursos pasniegtie mācību priekšmeti un pasniedzēji no 1054. līdz 1969. gadam⁷

Ievads dogmatikā – Vilis Augstkalns
 Dogmatika – Vilis Augstkalns, Alberts Freijs
 Konfesiju mācība – Alberts Freijs
 Kristīgā ētika – Alberts Freijs
 Baznīcas vēsture – Arvids Kauliņš, Roberts Feldmanis
 Ārmisija, iekšmisija – Roberts Feldmanis
 Reliģijas vēsture – Arvids Kauliņš
 Jaunās Derības teoloģija – Oskars Blumbergs, Leons Taivans, Edgars Jundzis
 Jaunās Derības eksegēzes – Vilis Augstkalns, Edgars Jundzis, Voldemārs Lorbergs, Leons Taivans, Alberts Vitols, Pauls Žibeiks, Jānis Matulis
 Ievads Vecajā Derībā un eksegēzes – Viktors Ozoliņš
 Vecās Derības eksegēzes – Arnolds Zviņģis
 Israēlas literatūras vēsture – Arnolds Zviņģis
 Psalmu eksegēzes – Artūrs Siļķe
 Homilētika – Roberts Priede, Artūrs Siļķe
 Poimēnika – Artūrs Siļķe
 Himmoloģija – Alfons Vecmanis
 Liturģika – Alfons Vecmanis
 Psiholoģija – Roberts Akmentiņš
 Katehētika – Pēteris Kleperis
 Baznīcas satversme – Gustavs Tūrs
 Grieķu valoda – Arnolds Zviņģis
 Ebreju valoda – Viktors Ozoliņš, Arnolds Zviņģis

⁷ Mesters Ē., Akadēmiski teoloģisko kursu darbība Latvijas Ev. Lut. Baznīcā. – *Mantojums* Nr.11. Rīga: Luteriskā Mantojuma Fonds, 1996., 35.–36.lpp.

*Pielikums Nr. 4
LPSR garīdznieku izglītība (1962. gads)⁸*

Konfesija	Vispārējā izglītība			Garīgā izglītība		
	pamata	vidējā	augstākā	pamata	vidējā	augstākā
Luterāņi	4	100	3 ⁹	2	16	89
Romas katoļi	7	128	13	-	75	73
Pareizticīgie	27	44	3	31	35	8
Baptisti	38	22	2	35	26	1
Adventisti	11	18	-	18	11	-
Vecticībnieki	67	4	-	71	-	-

*Pielikums Nr. 5
Dalība LELB ritos*

1938. gadā¹⁰

Iecirknis	Kristīti	Iesvētīti	Laulāti	Izvadīti	Dievgaldnieki
Bauskas	639	466	334	599	8.507
Cēsu	1.338	1.052	608	1.326	17.731
Dobeles	996	692	466	780	13.788
Grobiņas	1.219	1.001	757	738	16.968
Jelgavas	564	549	356	468	8.720
Kandavas	779	560	358	605	10.451
Kuldīgas	786	496	331	512	9.911
Latgales	493	366	216	237	5.772
Piltenes	946	658	410	664	13.417
Rīgas lauku	1.279	870	648	1.069	13.928
Rīgas pilsētas	2.463	1.834	2.139	2.023	32.229
Sēlpils	661	579	320	540	9.672
Valkas	1.393	1.145	617	1.405	12.694
Valmieras	1.476	966	583	1.172	23.251
KOPA	15.032	11.234	8.143	12.138	197.039

⁸ LVA, 1448.f., 1.apr., 180.l., 125.–141.lpp.

⁹ Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātes izglītība netika atzīta par vispārējo augstāko izglītību, tāpēc Teoloģijas fakultātes absolventi netika iekļauti šajā skaitā.

¹⁰ Kīploks E. *Dzimtenes draudzes un baznīcas*. LELBA apgāds, 1987., 519. lpp.

1948. gadā¹¹

Iecirknis	Kristīti	Iesvētīti	Laulāti	Izvadīti	Dievgaldnieki	Dievkalpojumu skaits
Bauskas	385	415	97	214	3.875	282
Cēsu	707	837	204	796	6.232	524
Dobeles	380	366	109	163	3.423	292
Grobiņas	842	1.086	339	520	13.096	860
Jelgavas	538	493	172	412	4.890	591
Kandavas	697	690	178	372	5.588	600
Kuldīgas	588	653	169	331	6.156	560
Latgales	158	254	51	122	3.051	296
Piltenes	433	506	150	422	6.168	694
Rīgas lauku	691	816	219	1.052	6.203	770
Rīgas pilsētas	1.241	1.148	641	1.649	14.016	1.460
Sēlpils	461	649	121	267	7.450	452
Valkas	728	1.045	295	1.096	4.853	521
Valmieras	662	942	225	1.022	8.659	584
KOPA	8.511	9.945	2.970	8.438	93.660	8.486

1964. gadā¹²

RAJONS	Draudžu locekļi	Kristīti	Iesvētīti	Laulāti	Izvadīti	Dievgaldnieki
Balvu	1300	27	6	7	33	421
Bauskas	2160	32	6	2	52	650
Cēsu	4170	11	5	5	82	424
Daugavpils	1517	28	-	2	19	671
Dobeles	2619	31	4	1	79	472
Gulbenes	2170	11	3	2	58	310
Jēkabpils	3057	54	10	7	58	715
Jelgavas	1301	67	8	12	53	457
Krāslavas	60	3	-	-	-	62
Kuldīgas	3229	56	13	3	40	940
Liepājas	6700	127	35	55	114	1661
Ludzas	25	1	-	-	-	21
Madonas	2050	7	-	2	23	228
Ogres	1915	25	5	2	45	339
Preiļu	239	13	6	3	12	108
Rēzeknes	60	1	-	-	1	41
Rīgas pilsēta	7398	279	71	63	778	3219
Rīgas rajons	4056	47	13	8	171	1303

¹¹ Talonen J., *Church under the Pressure of Stalinism*. Jyväskylä: Societas Historica Finlandiae Septentrionalis, 1997., p.315

¹² *Ibid.*, 218.l., 30.lpp.

Saldus	2270	24	5	5	59	143
Talsu	5840	37	7	9	153	1245
Tukuma	1975	23	3	1	46	282
Valkas	2943	19	1	3	133	334
Valmieras	6919	32	7	6	228	1294
Ventspils	900	22	3	5	10	554

Pielikums Nr. 6
Dalībnieku skaits Baznīcas un laicīgajos rituālos
1964. gadā¹

1. Kristības un vārda došanas svētki

RAJONI	LELB	Romas Katoļi	Pareizticīgie	Vecticībnieki	Vārda doš. svētki	Dzimušo skaits
Balvu	27	365	38	-	110	613
Bauskas	32	106	12	-	422	901
Cēsu	11	30	21	-	338	911
Daugavpils	17	462	29	117	721	852
Dobeles	31	65	2	-	633	1148
Gulbenes	11	14	13	-	396	809
Jēkabpils	51	127	42	48	615	1042
Krāslavas	3	530	1	38	619	700
Kuldīgas	56	65	3	-	278	628
Liepājas	72	24	-	-	265	940
Ludzas	1	451	143	16	320	682
Madonas	7	149	10	-	321	801
Ogres	25	58	15	-	322	1048
Preiļu	13	455	-	121	1030	708
Rēzeknes	1	430	6	185	2355	895
Rīgas	23	20	-	-	580	1767
Saldus	24	14	4	-	295	585
Talsu	35	16	-	2	398	935
Tukuma	26	44	25	-	302	800
Valkas	19	7	3	-	365	750
Valmieras	32	36	15	-	396	1271
KOPA RAJONOS	617	3468	382	527	11081	18786
Rīga	281	1058	638	357	1718	9037
Liepāja	59	97	41	-	254	1322
Daugavpils	11	312	146	153	1400	1416
Ventspils	22	24	2	-	227	482
Jelgava	67	73	88	8	110	823
Rēzekne	-	182	32	20	400	586
Jūrmala	24	89	56	-	22	574
KOPA PILSĒTAS	464	1835	1003	538	4131	14240
KOPA LPSR	981	5303	1385	1065	15212	33026

2. Laulības

RAJONI	LELB	Romas Katoļi	Baptisti	Laicīgās laulības	Kopā reģistrētās laulības
Balvu	7	127	-	61	328
Bauskas	2	21	-	58	396
Cēsu	5	6	-	67	392
Daugavpils	2	134	-	143	395
Dobeles	1	10	-	176	486
Gulbenes	2	2	-	326	370
Jēkabpils	6	29	-	132	494
Krāslavas	-	159	-	126	392
Kuldīgas	3	7	-	178	274
Liepājas	21	3	2	287	457
Ludzas	-	131	-	73	330
Madonas	2	47	-	204	329
Ogres	-	5	-	278	517
Preiļu	3	141	-	115	306
Rēzeknes	-	139	-	51	448
Rīgas	5	2	-	84	927
Saldus	5	1	1	268	277
Talsu	9	5	1	-	373
Tukuma	1	2	-	129	346
Valkas	3	4	1	127	289
Valmieras	6	7	-	581	581
Kopā rajonos	83	979	5	4184	8707
Rīga	64	220	5	719	6949
Liepāja	38	16	4	101	949
Daugavpils	-	55	-	837	893
Ventspils	5	1	3	275	284
Jelgava	12	15	-	25	944
Rēzekne	-	46	-	150	406
Jūrmala	3	15	-	228	351
Kopā pilsētās	122	368	12	2335	10458
Kopā LPSR	205	1347	17	6519	19165

3. Bēres

RAJONI	LELB	Romas Katoļi	Pareizticīgie	Vecticībnieki	Adventisti	Baptisti	Reliģiskie apbedītie	Laicīgās bēres	Mirusie
Balvu	33	241	65	-	-	-	339	51	497
Bauskas	52	43	-	-	1	-	96	312	644
Cēsu	82	7	17	-	1	1	108	216	637
Daugavpils	17	317	21	109	-	-	464	316	790
Dobeles	79	25	7	-	-	1	112	289	643
Gulbenes	56	2	10	-	2	-	70	488	552

Jēkabpils	58	35	10	22	2	9	142	303	731
Krāslavas	-	405	7	58	-	-	470	55	621
Kuldīgas	40	61	1	-	-	2	104	173	511
Liepājas	100	9	-	-	2	18	129	264	651
Ludzas	-	312	156	14	-	1	489	187	635
Madonas	23	114	17	-	1	3	158	235	541
Ogres	45	6	7	-	-	-	58	344	607
Preiļu	12	287	-	78	-	-	377	81	470
Rēzeknes	1	300	12	153	-	-	466	-	623
Rīgas	88	3	-	-	1	-	62	615	865
Saldus	59	6	2	-	2	1	70	221	386
Talsu	143	8	-	1	1	11	164	656	733
Tukuma	56	13	10	-	1	-	80	471	574
Valkas	134	2	-	-	-	-	136	124	596
Valmieras	239	3	6	-	18	-	266	682	947
KOPA RAJONOS	1317	2199	354	435	32	47	4390	6083	1319 1
Rīga	778	368	429	131	17	43	1914	3350	5574
Liepāja	93	49	17	2	3	21	185	150	648
Daugavpils	2	105	50	95	-	2	262	225	547
Ventspils	10	11	7	-	1	4	33	157	290
Jelgava	53	15	23	5	3	9	108	70	403
Rēzekne	-	73	19	31	-	-	128	116	353
Jurmala	83	28	28	-	-	-	139	88	278
KOPA PILSETĀS	1019	699	573	264	24	79	2769	4256	8030
KOPA LPSR	2336	2848	927	699	56	126	7159	10339	2122 5

¹ LVA, 1448.f., 1.apr., 218.l., 68.-69.lpp.

Elīza Zikmane

**Valsts un Latvijas ev. lut. Baznīcas
attiecības laika posmā
no 1965. līdz 1985. gadam**

SATURS

IEVADS	107
Avotu un literatūras apraksts	109
Darbā lietoto saīsinājumu skaidrojums	114
1. VALSTS ATTIEKSME PRET RELIĢIJU UN BAZNĪCU	115
2. LELB VADĪBAS DARBĪBA	127
2.1. LELB sinodes un Satversme	127
2.2. LELB arhibīskapi un viņu darbība	131
2.3. Konsistorijas darbība	142
2.4. Baznīcas iespieddarbi	148
2.5. LELB starptautiskā darbība	153
3. DRAUDŽU DARBĪBA UN PASTĀVĒŠANA	165
NOBEIGUMS	190
AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS	196
PIELIKUMI	199

IEVADS

Baznīca vienmēr ir pastāvējusi konkrētos vēsturiskos apstākļos un sastapusies ar dažādu valsts varas attieksmi. Valsts un Baznīcas attiecības nekad nav bijušas indiferentas. Baznīca ir bijusi gan valsts politiskās sistēmas sastāvdaļa, gan traucēklis valsts politikas realizācijā.

PSRS totalitārajā režīmā, kuru vadīja komunistiskā partija (PSKP), Baznīcai kā reliģiskā pasaules uzskata apliecinātājai nebija vietas. Komunistiskās partijas kurss dažkārt mainījās ekonomiskajos un ār-

politikas jautājumos, taču nemainīgs palika PSKP ideoloģiskais virziens – ateisms un antirelīģiskā propaganda, kā arī noraidošā attieksme pret Baznīcu.

Bakalaura darba **mērķis** ir izpētīt valsts un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas (LELB) attiecības laika posmā no 1965. līdz 1985. gadam.

Izpētes gaitā tika izvirzīti šādi **uzdevumi**:

izanalizēt padomju valsts ideoloģijas un likumdošanas nostādnes šajā laika posmā un raksturot valsts iestāžu darbību attiecībā pret LELB;

apskatīt LELB vadības darbību attiecībā pret valsts politiku minētajā laika posmā;

izpētīt LELB draudžu un mācītāju darbību un pastāvēšanas problēmas attiecīgajā laika posmā.

Darba hronoloģiskos ietvarus nosaka tas, ka 1964. gadā beidzās N. Hruščova valdīšanas laiks un līdz ar to – Baznīcas vajāšanu posms un sākās jauns periods komunistiskā režīma vēsturē, ko varētu raksturot kā stagnācijas periodu, kad pie varas atradās PSKP ģenerāļsekretāri L. Brežņevs (1966–82), J. Andropovs (1982–84), V. Čerņenko (1984). Savukārt 1985. gadā, kad pie varas nāca M. Gorbačovs, PSRS politikā sākās jauni procesi, kas noveda pie PSRS sabrukuma.

Darbs sastāv no ievada, avotu un literatūras apskata, trijām nodaļām, nobeiguma un 4 pielikumiem.

Pirmajā nodaļā “Valsts attieksme pret Baznīcu” ir izanalizēta padomju likumdošana un ideoloģiskās nostādnes reliģijas un Baznīcas jomā 1965.–85. gadā, raksturoti padomes un pilnvarotā statuss un darbības virzieni likumdošanas realizācijā un izpētīta vietējo valsts varas un pārvaldes orgānu vieta Baznīcas un valsts attiecību regulēšanā.

Otrās nodaļas “LELB vadības darbība padomju varas apstākļos laika posmā no 1965. līdz 1985. gadam” pirmajā apakšnodaļā “LELB sinodes un Satversme” pētīta sinožu norise un Satversmes grozījumi padomju likumdošanas iespaidā. Otrajā apakšnodaļā “LELB arhibīskapi no 1965. līdz 1985. gadam un viņu darbība” analizēta arhibīskapu kā Baznīcas reprezentantu darbība padomju varas kontrolē.

Trešajā apakšnodaļā “Konsistorijas darbība attiecībā uz draudzēm un garīdzniekiem” apskatīti Konsistorijas centieni nodrošināt draudžu un mācītāju darbību valsts varas spiediena apstākļos. Ceturtajā apakšnodaļā “Baznīcas iespaiddarbi” pētītas Baznīcas izdevējdarbības iespējas komunistiskā režīma cenzūras situācijā. Piektajā apakšnodaļā “LELB starptau-

tiskā darbība” analizēta LELB starptautiskā darbība kā Baznīcas un valsts sadarbības aspekts.

Trešajā nodaļā “Draudžu darbība un pastāvēšana” raksturotas galvenās problēmas draudžu pastāvēšanā 1965.–85. gadā, analizēta vietējās varas kontrole pār mācītāju darbību, pētīti lokālo draudžu centieni nodrošināt savu darbību padomju likumdošanas ietvaros un raksturotas vietējo varas iestāžu attiecības ar draudzēm dievnamu ēku apsaimniekošanā.

AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Bakalaura darba avotu bāze ir nepublicētie avoti – Latvijas Valsts arhīva (LVA) materiāli un LELB Konsistorijas arhīva materiāli.

LVA fonds Nr. 1419 ietver Reliģijas lietu padomes pie PSRS MP pilnvarotā Latvijas PSR (P. Liepa (1961–78), Kokars-Trops (1978–87)) dokumentus. Šie dokumenti raksturo reliģisko organizāciju darbību LPSR laika posmā no 1944. gada līdz 1987. gadam. Šis fonds ietver instrukcijas, instruktīvās vēstules, ziņojumus, aktus, iesniegumus, sūdzības, statistiku, kadru anketas, raksturojumus u.c. Šie dokumenti atspoguļo padomju valdības un komunistiskās partijas nostāju pret Baznīcu un tās darbiniekiem. Darbā izmantots 1., 2., 3. apraksts, kas sniedz plašu faktu materiālu pilnvarotā darbībā un attieksmē pret Baznīcu.

3. apraksta lieta Nr. 192 satur pilnvarotā saraksti par nolikuma “Par reliģiskajām apvienībām LPSR” projektu, kas rāda gaitu, kādā noritēja likuma veidošana, konsultācijas un saskaņošana ar PSRS RLP un LPSR vadību. Šis avots atklāj pilnvarotā un citu instanču ieguldījumu nolikuma tapšanā, un tajā ietvertā informācija parāda reālo valsts varas attieksmi pret reliģiskajām konfesijām.

3. apraksta lietas Nr. 1–18, 193–202, 263–266 ietver pilnvarotā saraksti ar PSRS Reliģijas lietu padomi, LPSR MP, partijas orgāniem par reliģisko organizāciju darbību LPSR attiecīgajā laika posmā. Šīs lietas dod ieskatu dažādu varas struktūru sadarbībā reliģijas un baznīcas lietu jautājumos un atspoguļo padomju varas antireliģisko nostāju. Šajās lietās atrodami dokumenti arī par LELB darbību, un to skaits gadu laikā arvien samazinās, jo varas iestāžu uzmanības centrā stājas citas Baznīcas un reliģiskās grupas, it īpaši Romas katoļu Baznīca pēc 2. Vatikāna koncila (1963.–66. g.) un Vasarsvētku draudzes sakarā

ar to reģistrāciju 1977.–78. gadā.

Iekšējai lietošanai bija domāti dokumenti, kas atrodas 3. apraksta lietās Nr. 280–295, kas apzīmētas ar atzīmi “slepeni”. Tie ir pilnvarotā ziņojumi un periodiskā informācija PSRS Reliģisko lietu padomei un LPSR valdībai un LKP vadībai par reliģisko organizāciju darbību. Tā kā šie materiāli bija pieejami tikai šauram amatpersonu lokam, tie dod priekšstatu par padomju varas politikas galvenajiem virzieniem attiecībā uz reliģiju un Baznīcu. Jāņem vērā, ka šajos materiālos ietvertā informācija tika atlasīta ar mērķi nostādīt pilnvarotā darbību pozitīvākā gaismā, līdz ar to tā ir tendencioza. Jāatzīmē, ka ar gadiem šīs atskaites attiecībā uz LELB kļuva arvien isākas un formālākas.

3. apraksta lietas Nr. 184–191, 257–261, 275–278 sniedz informāciju par LELB vadības iesaistišanos starptautiskajā darbībā, tās satur pilnvarotā saraksti par reliģisko organizāciju pārstāvju starptautisko darbību. Tajās atrodas ziņojumi un atskaites par ārvalstu viesu uzņemšanu, ārzemju braucieniem, piedalīšanos konferencēs, uzstāšanās teksti un sarunu atstāsti. Protams, šie avoti vērtējami kritiski, jo Baznīcas pārstāvji tos rakstīja noteiktam adresātam – pilnvarotajam, proti, oficiālās varas pārstāvim. Lielākā daļa atskaišu rakstītas pēc noteiktas formas. Ziņojumos apspriestie jautājumi un problēmas tika aprakstītas padomju propagandas gaisotnē tā, lai viestu valdības pārstāvjos uzticēšanos, un tika slēpta valdības acīs nevēlamā informācija.

Lai izpētītu Baznīcā notiekošos procesus, nozīmīgi dokumenti bija 3. apraksta lietas Nr. 147–159, 252–256, 269, 270, kas satur statistikas datus. Tajos bija iespējams izsekot pārmaiņām draudžu, mācītāju, dievkalpojumu, ceremoniju skaitā un Baznīcas finansiālajā darbībā, kā arī iegūt ziņas par Teoloģijas semināra klausītāju sastāvu un darbību. Šīs lietas līdz 1991. gadam bija slepenas un nebija paredzētas publicēšanai, bet tikai iekšējai lietošanai, tādēļ tās mazāk apstrādātas propagandas nolūkos un satur samērā objektīvu informāciju.

1. apraksta lietas Nr. 43, 72 un 3. apraksta lieta Nr. 262. sniedz galvenokārt faktisko materiālu. Šajās lietās atrodamas draudžu uzskaites kartītes par noņemšanu no reģistrācijas, plaša padomju varas iestāžu sarakste ar pilnvaroto, kas atspoguļo dažāda līmeņa valsts iestāžu politiku dievnamu ēku izmantošanā sabiedrības vajadzībām. Tur parādās padomju varas

mērķis likvidēt skaitliski nelielās draudzes. Bet daudzkārt grūti noteikt subjektīvos un objektīvos faktorus draudžu likvidācijas gadījumos, proti, cik daudz tur vainojama draudžu locekļu pasivitāte, cik – vietējās varas administrēšana.

Pilnīgāku informāciju par šīm problēmām sniedz 2. apraksta lietas Nr. 6 un 7 un 3. apraksta lietas Nr. 19–61, 203–211, kurās atrodama pilnvarotā sarakste ar Reliģisko lietu padomi un citām vadības iestādēm tieši par LELB vadības, mācītāju un draudžu stāvokli un darbību. Tās ietver pilnvarotā saraksti ar vietējām izpildkomitejām, IK un draudžu sūdzības, ziņojumus, valdības un pilnvarotā rīkojumus konkrētās situācijās, draudžu atskaites par garīgo un saimniecisko darbību. Šajās lietās bija iespējams izvērtēt vietējās varas attieksmi pret Baznīcu. Tajās parādās vietējās varas pārstāvju vēlme parādīt savu aktivitāti Baznīcas ietekmes mazināšanā. Atklājas arī administrēšanas gadījumi, kad likumdošanas normas kalpo par aizsegu patvaļai. Draudžu sūdzības atspoguļo draudžu cīņu par savām padomju likumdošanā noteiktajām tiesībām, kuras daudzkārt no varas iestāžu puses netika ievērotas. Konfliktsituācijās palīdzība tika gaidīta no pilnvarotā, kurš atsevišķos gadījumos to arī sniedza. Taču ar laiku pilnvarotais zaudēja uzticību Baznīcas darbinieku acīs, par ko liecina draudžu sūdzību skaita pakāpeniska samazināšanās gadu gaitā, īpaši astoņdesmito gadu sākumā.

Lai gūtu ieskatu par Baznīcas iekšējiem procesiem saistībā ar valsts varas spiedienu, tika izmantoti LELB Konsistorijas arhīva materiāli. Konsistorijas arhīvā atrodas dažāda satūra dokumenti. Konsistorijas prezidija un plenārsēžu protokoli sniedz ieskatu Baznīcas iekšējā dzīvē. Pilnvarotais varēja pieprasīt viņu interesējošo protokolu norakstus vai izrakstus no protokoliem, kuros tika skarti nozīmīgi jautājumi, piemēram, arhibīskapa kandidatūru apstiprināšana, vācu draudžu referentūras izveidošana¹. Rēķinoties ar to, ne visa informācija tika iekļauta protokolos. Tajos atspoguļojas Konsistorijā apspriestie jautājumi un pieņemtie lēmumi attiecībā uz draudžu un mācītāju darbību, attiecībās ar vietējo varu atklājot galvenokārt problēmsituācijas². Tā kā protokoli satur tikai oficiālo informāciju, tad ne vienmēr tie spēj sniegt izsmieļošu

1 Konsistorijas plenārsēdes protokols. 1976. g. 2. nov. u.c.

2 Konsistorijas plenārsēdes protokols. 1965. gada 30. septembrī u.c.

ainu par konkrētajām situācijām. Tomēr tie pārskatāmi atspoguļo Konsistorijas darbību kopumā. 80. gadu sākumā sakarā ar pilnvarotā kontroles atslābumu, protokolos parādās pilnīgāks sēdes gaitas atspoguļojums, kurā iekļauti arī diskusiju dalībnieku izteikumi³. Pētījumus šajā arhīvā stipri apgrūtina apstākļi, ka arhīvs nav sakārtots un sanumurēts.

Apskatāmā laika posma LELB dzīves notikumus atspoguļo arī publicētie avoti, pirmkārt, LELB kalendāri⁴. Sakarā ar komunistiskā režīma cenzūru informācija tajos ir diezgan ierobežota un tendenciozi atlasīta. Kalendāri tika izmantoti padomju propagandā ārzemēs, tādēļ tajos atspoguļota galvenokārt Baznīcas starptautiskā darbība, iesaistīšanās cīņā par mieru, kā arī oficiālā draudžu dzīves hronika, kurā nozīmīgākā vieta atvēlēta arhibīskapu vizitācijām draudzēs. Šie avoti ir vienpusīgi, tomēr atklāj atsevišķus faktus Baznīcas vadības un draudžu darbībā.

Konkrētu informāciju sniedz pieņemtie likumi un lēmumi, kuros parādās oficiālā valsts politika attiecībā uz reliģiju un Baznīcu. Darbā izmantoti LPSR likumi⁵, nozīmīgākais no tiem – 1976. gada nolikums "Par reliģiskajām apvienībām LPSR"⁶. Jāņem vērā, ka padomju likumdošanas normas formulētas samērā vispārīgi un deva iespēju dažādās situācijās tās tulkot atšķirīgi, kā to parāda Reliģijas lietu pilnvarotā arhīvs u.c. avoti.

Darbā izmantotas gan publicētās, gan nepublicētās atmiņas. Laikabiedru atmiņas sniedz ieskatu tajā norisēs, kuras neatspoguļo oficiālie dokumenti un cenzūrai pakļautās publikācijas. Šie ir subjektīvākie avoti, kuros arī laika distances dēļ faktu precizitāte ir apšaubāma. Tomēr šie avoti ļauj ieskatīties tā laika dominējošajās noskaņās, cilvēku izjūtās un sniedz savu laiku raksturojošas epizodes. E. Ķiploka un

3 Konsistorijas plenārsēdes protokols. 1984. g. 21. jūn. u.c.

4 Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas Kalendāri 1969, 1972. –1985. g.

5 Likumdošanas akti par sabiedrisko un valsts iekārtu. – LPSR spēkā esošo likumdošanas aktu sistematiskais krājums, 1. sadaļa. Rīga, LPSR Tieslietu ministrija, 1976. LPSR spēkā esošo normatīvo likumdošanas aktu hronoloģiskais krājums 1966. gadam, II sējums. Rīga, LPSR MP Juridiskā komisija, 1967.

6 Nolikums "Par reliģiskajām apvienībām Latvijas Padomju Sociālistiskajā republikā", apstiprināts Rīgā 1976. gada 28. oktobrī. – Rīga, Latvijas PSR Ministru Padomes lietu pārvalde, 1976.

J. Vaska sastādītā grāmata "Sējējs un pļauja"⁷ sniedza ieskatu arhibīskapa Dr. J. Matuļa dzīvē, darbībā un personībā. N. Kamergrauža sastādītā grāmata Dr. R. Akmentiņa piemiņai "Sava ceļa gājējs"⁸ raksturo garīdznieku dzīvi padomju varas apstākļos. Intervijās vairāk skarta tieši konkrēto cilvēku kā Baznīcas locekļu saskare ar valsts varas iestādēm⁹

Ārzemju latviešu vidē izdotā literatūra vairāk balstās uz aculiecinieku vēstījumiem un sekundāriem avotiem, jo ārzemju autoriem nebija iespēja izmantot LPSR arhīvus. Līdz ar to arī šie avoti vērtējami kritiski. Kā vērtīgākos šāda veida izdevumus var minēt E. Ķiploka darbus "Taisnības dēļ vajātie"¹⁰ un "Dzimtenes draudzes un baznīcas"¹¹, kas sniedz ainu par luterāņu mācītāju likteņiem un draudžu stāvokli laikā pēc Otrā pasaules kara.

Lai izprastu attiecīgā laika posma vēsturiskos procesus, bija nepieciešama informācija par Baznīcas dzīvi iepriekšējos padomju varas gados. Darbā izmantota literatūra par Pareizticīgās Baznīcas un Romas katoļu Baznīcas darbību padomju varas gados: D. Škarovskis "Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве"¹², D. Pospelovskis "Русская православная церковь в 20 веке"¹³, H. Stroda grāmata "Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture"¹⁴, kā arī J. Talonena grāmata par LELB darbību – "Church under the Pressure of Stalinism"¹⁵.

Par attiecīgo laika posmu LELB darbībā un attiecībās ar valsts varu ir pieejamas publikācijas presē,

7 Sējējs un pļauja. Sast. Ķiploks E., Vasks J. – Rīga, Svētdienas Rīts, 1999, 95 lpp.

8 Sava ceļa gājējs. Sast. Kamergrauzis N. – Rīga, Svētdienas Rīts, 2000, 175 lpp.

9 A. Kavača, T. Rēdmaņa u.c. atmiņas.

10 Ķiploks E. Taisnības dēļ vajātie. – LELBA apgāds, 1993.

11 Ķiploks E. Dzimtenes draudzes un baznīcas. – LELBA apgāds, 1987.

12 Шкаровский М.В. Русская православная церковь при Сталине и Хрущеве.- Москва.: Крутицкое Патриаршее Подворье Общество любителей церковной истории, 1999.- С 399.

13 Пospelовский Д.В. Русская православная церковь в 20 веке. - Москва.: Республика, 1995. -С 509.

14 Strods H., Latvijas katoļu baznīcas vēsture 1075.–1995. Rīga, 1996.

15 Talonen J. Church under the Pressure of Stalinism.– Jyväskylä, Societas Historica Finlandiae Septentrionalis, 1997.

nozīmīgākā no tām ir S. Ginteres un I. Zālītes raksts žurnālā "Ceļš": "Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē pēc Otrā pasaules kara"¹⁶. Šis raksts ir balstīts primārajos avotos un sniedz apkopojosu informāciju par LELB darbību pēckara periodā, bet tajā izmantoti galvenokārt fakti par laiku līdz 60. gadu vidum.

Kopumā avotu klāsts ļauj gūt ieskatu Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecībās ar valsts varu 1965.–85. gadā.

DARBĀ LIETOTIE SAĪSINĀJUMI

AP	Augstākā Padome
CEC	Conference of European Churches (Eiropas Baznīcu Konference)
CK	Centrālā komiteja
DDP	Darbaļaužu deputātu padome
GDA	Gatavs darbam aizsardzībai (noteiktās sagatavotības normas)
IK	Izpildkomiteja
KP	Komunistiskā partija
LELB	Latvijas evaņģēliski luteriskā Baznīca
LKP	Latvijas Komunistiskā partija
LPSR	Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika
MP	Ministru Padome
PSKP	Padomju Savienības Komunistiskā partija
PSRS	Padomju Sociālistisko Republiku Savienība
RLP	Reliģisko lietu padome
TDP	Tautas deputātu padome
WCC	World Council of Churches (Pasaules Baznīcu padome)
WLF	World Lutheran Federation (Pasaules Luterāņu federācija)
ZA	Zinātņu Akadēmija

16 Gintere S., Zālīte I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē pēc Otrā pasaules kara. – Rīga, Ceļš, 1992., Nr. 1. (44).

1. VALSTS ATTIEKSME PRET BAZNĪCU

LELB ārējo un lielā mērā arī iekšējo darbību laika posmā no 1965. līdz 1985. gadam noteica PSRS un LPSR likumdošana un Valdības un KP politika.

LPSR Konstitūcija noteica, ka Baznīca ir atdalīta no valsts¹⁷. Bet valsts ideoloģiskā vadība bija PSKP rokās. PSKP politikā ietilpa ateistiskā propaganda un cīņa pret reliģiju¹⁸. PSKP CK lēmumā 1954. gadā "Par kļūdām zinātniskā ateisma propagandas darbā" tika teikts, ka "attiecībā uz valsti reliģija ir privāta lieta, un tādēļ arī Baznīca ir šķirta no valsts, tomēr KP, kas balstās uz vienīgo pareizo zinātnisko pasaules uzskatu marksismu – leņinismu un tā teorētisko pamatu dialektisko materiālismu, nevar vienaldzīgi, neitrāli izturēties pret reliģiju kā pret ideoloģiju, kam nav nekā kopīga ar zinātņi"¹⁹. Tādējādi valsts attiecības ar Baznīcu nevarēja būt neitrālas. 50. gados ar Baznīcas politiku saistītie jautājumi pakāpeniski pārgāja partijas ietekmes sfērā²⁰.

1965.–1985. gads apzīmējams kā PSRS stagnācijas periods. Latvijā tas bija laiks, kad notika industrializācija, urbanizācija. Lai arī pēc 1965. gada ticīgo, draudžu un garīdznieku tieša ietekmēšana samazinājās, ideoloģiskais spiediens turpinājās.

1966. gada 24. jūnijā tika pieņemts LPSR AP prezidija dekrēts par LPSR kriminālkodeksa 137. panta papildinājumiem, kurā teikts, ka par atkārtotiem nodarījumiem, ko izdarījušas personas, kas agrāk sodītas par noteikumu pārkāpšanu attiecībā uz Baznīcas atdalīšanu no valsts un skolas atdalīšanu no Baznīcas, kā arī par organizatorisko darbību, kas vērsta uz šo nodarījumu izdarīšanu, – soda ar brīvības atņemšanu uz laiku līdz 3 gadiem²¹. Šajos pārkāpumos ietilpa nodevu un nodokļu ņemšana piespiedu kārtā par labu reliģiskajai organizācijai un kulta kalpotājiem; aicinājumu, vēstuļu, lapiņu un citu dokumentu, kas aicina neizpildīt likumdošanu par reliģiskajiem kultiem, izplatīšanu; maldinošu darbību izdarīšana, lai modinātu iedzīvotāju masās reliģisko māntību; reliģisku sapulču, gājienu un citu kulta ceremoniju, kas traucē sabiedrisko kārtību, or-

17 LPSR Konstitūcija (1940. gada 25. augusts), 96. pants.

18 Шкаровский. Русская Православная Церковь при Сталине и Хрущеве, 350. lpp.

19 Cīņa, 1954. gada 14. nov.

20 Шкаровский. 347. lpp.

21 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 1, 20. lpp.

ganizēšana un sarīkošana; sistemātiska reliģijas mācību nodarbību organizēšana un sarīkošana nepilngadīgajiem; atteikums pilsoņiem pieņemt viņus darbā u.c. būtiski pilsoņu tiesību ierobežojumi atkarībā no viņu attieksmes pret reliģiju²².

LPSR AP 1966. gada 24. jūnija lēmumā "Par administratīvo atbildību likumdošanas aktu par reliģiskajiem kultiem pārkāpšanas gadījumos" cita starpā noteikts, ka par bērnu un jauniešu speciālu sapulci, kā arī darba, literāro u.c. pulciņu un grupu, kam nav sakara ar kulta piekopšanu, organizēšana un nodarbību sarīkošana, ja to dara kulta kalpotāji un reliģisko apvienību locekļi, vainīgās personas sodāmas ar naudas sodu līdz 50 rubļiem, ko uzliek rajonu un pilsētu DDP IK administratīvās komisijas²³.

1976. gada 28. oktobrī LPSR MP pieņēma nolikumu "Par reliģiskajām apvienībām", tas balstījās uz 1975. gadā Maskavā pieņemtajiem labojumiem likumdošanā par reliģiskajām apvienībām²⁴. Šie un jau 1966. gadā publicētais nolikums "Par Reliģijas kulta lietu padomi" bija tā laika politikas noteicēji attiecībā uz Baznīcu²⁵.

1976. gada nolikums neizmainīja iepriekšējos ierobežojumus reliģisko organizāciju darbībā²⁶. Reliģiskās organizācijas netika atzītas par juridiskām personām, ne arī par sabiedriskajām organizācijām, līdz ar to tām nebija atbilstošo tiesību. Taču kā pozitīvu iezīmi varētu vērtēt to, ka 1975. gada PSRS MP nolikumā "Par reliģiskajām apvienībām" tika izlaista frāze, ka reliģiskajai organizācijai nav juridiskās personas statusa, līdz ar to varētu pieņemt, ka valsts tuvojās Baznīcas atzīšanai par juridisku personu²⁷.

1976. gada LPSR MP nolikumā bija arī īpašumtiesību ierobežojumi, proti, draudzes savus dievnamus un kulta darbībai nepieciešamo inventāru nomāja no valsts. Tipveida līgums tika slēgts starp draudzi un vietējo TDP IK (25. pants), turklāt personas, kas pieņem lietošanā kulta ēku un inventāru, apņemas lietot šo ēku vienīgi kulta vajadzībām, glabāt un saudzēt

22 Turpat, 22. lpp.

23 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 2, 26. lpp.

24 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 192, 192. –204. lpp.

25 Поспедовский Д.В. Русская Православная Церковь в 20 веке. М., 1995. 336. –337. lpp.

26 Nolikums par reliģiskajām apvienībām LPSR. – Rīga, LPSR MP lietu pārvalde, 1976.

27 Поспедовский. 338. lpp.

to kā valsts īpašumu, remontēt ēkas, kā arī segt izdevumus, kas saistīti ar šī īpašuma pārvaldīšanu un lietošanu, atlidzināt valstij zaudējumu, ja šis īpašums bojāts, ļaut vietējai IK pilnvarotām personām brīvi jebkurā, izņemot dievkalpojuma laiku, pārbaudīt un apskatīt kulta inventāru utt. (44. pants).

Nolikums gan paredzēja reliģiskajām organizācijām tiesības iegādāties īpašumā kulta inventāru, transporta līdzekļus, irēt, celt un pirkt ēkas savām vajadzībām saskaņā ar likumā noteikto kārtību (40., 41. pants), bet 39. pants noteica, ka arī tas "kulta inventārs, ko draudze iegādājusies no jauna vai kas tai ziedots, ir valsts īpašums un tiek uzņemts rajona, pilsētas IK uzskaitē". Arī pašas dievnamu ēkas palika valsts īpašumā. Šī ierobežojuma loģika ir skaidra – saglabāt valstij tiesības slēgt un atņemt dievnamu jebkurā laikā²⁸. Reliģiskās aktivitātes bija atļauts veikt tikai tam speciāli apriktās telpās, proti, dievnamos. 1967. gada LPSR MP lēmumā Nr. 71 "Par dažiem reliģijas kultu jautājumiem" teikts: "Īpašu uzmanību vērst uz to, ka jaunu lūgšanu namu celtniecība un celtnu iegāde, lai tās pārveidotu par lūgšanu namiem, pieļaujama tikai atsevišķos gadījumos. Kulta celtnu iegāde vai celtniecība jāsaskaņo ar RLP PSRS un pilnvaroto LPSR un jāsaņem atļauja, un tikai pēc tam vietējā IK var dot atļauju."²⁹ Tika aizliegts vākt ziedojumus no draudzes locekļiem ārpus dievnama sienām, un dievkalpojumu noturēšanai ārpus reģistrētā dievnama, ticīgo mājās, ikreiz bija jāsaņem vietējās padomes speciāla atļauja (20. pants)³⁰.

Arī administratīvajā jomā bija ierobežojumi. Draudzei un garīdzniekam jeb kulta kalpotājam, pirms uzsākt darbību, bija jāpiereģistrējas pie pilnvarotā un pie attiecīgās pilsētas, rajona, ciema TDP IK priekšsēdētāja vietnieka (11. pants). Katra lielāka sanāksme, piemēram draudzes pilnsapulce, prāvestu iecirkņu sinodes, mācītāju konventi u.c. bija jāsaņemas ar vietējo IK (19. pants). Reliģiskajiem centriem bija vienīgi garīgās pārvaldes tiesības, tiem bija aizliegts savus līdzekļus izlietot labdarīgiem mērķiem, palīdzības sniegšanai baznīcām, iejaukties draudžu saimnieciskajā darbībā (37. pants). Garīdzniekam bija aizliegts iejaukties jebkādās izpildorgāna un revīzijas lietās, kā arī reliģiskās apvienības saimnieciskajā dar-

28 Turpat, 339. lpp.

29 LVA, 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 264, 37. lpp.

30 Turpat, 37. lpp.

bībā (35. pants). Iniciatīva draudzes darbībā varēja nākt tikai no draudzes locekļiem³¹. TDP IK un pilnvarotajam bija tiesības atcelt draudžu locekļus no darbības draudzes izpildorgānos un revīzijas komisijā (35. pants). Reliģiskajām organizācijām bija aizliegts popularizēt savus uzskatus, tika aizliegta jebkāda veida reliģijas pasniegšana mācību iestādēs, kā arī svētdienas skolu organizēšana, nebija atļauts organizēt jebkādas sabiedriskas grupas vai interesentu apvienības: pulciņus, lūgšanu grupas, Bībeles studiju grupas, bibliotēkas, ekskursijas u.c. Liegta bija pieeja arī masu mēdijiem, un visa veida reliģiskās literatūras izdošana bija jāsaskaņo ar pilnvaroto, aizliegts bija arī izplatīt reliģisko literatūru (16. pants).

1975. gadā pirmo reizi publicēja nolikumu "Par reliģiskajiem kultiem", kas pieņemts 1966. gadā. Šī publikācija pretstatā agrākajām slepenajām instrukcijām demonstrēja, ka L. Brežņeva režīms bija nolēmis turpināt stingru spiedienu pret Baznīcu, lai arī iecerēja to īstenot civilizētākās formās.

80. gadu sākumā, pie varas nākot J. Andropovam, valsts politikā attiecībā pret reliģiju, no vienas puses, pastiprinājās represijas pret citādi domājošiem, tajā skaitā ticīgajiem, īpaši vērstoties pret reliģiskās literatūras izplatīšanu un misijas darbu. Šīs represijas skāra galvenokārt neregistrētās kristiešu grupas. No otras puses, attiecībā pret oficiālajām Baznīcām politika kļuva iecietīgāka, kaut gan tika "noraidīts "buržuāziskais mīts" par reliģiski neitrālas valsts iespējamību"³².

Valsts spiediena atslābumu Baznīcas saimnieciskajā sfērā iezīmēja 1981. gada PSRS MP 1. janvāra lēmums, kas garīdzniekiem un citiem baznīcas darbiniekiem izmainīja nodokļu aplikšanas kategoriju: no kategorijas "privātā uzņēmējdarbība" tie nonāca privāto ienākumu kategorijā, un tika pielīdzināti ārstu, juristu u.c. speciālistu honorāriem, nodokļu likme samazinājās no 81% uz 69%³³, un kulta kalpotājiem maksa par dzīvokli tika pielīdzināta citu pilsoņu, strādnieku, kalpotāju maksai par dzīvojamu platību³⁴ (līdz tam no kulta kalpotājiem par dzīvokļa īri un komunālajiem pakalpojumiem tika ņemta četrkārtīga maksa). Jau 1980. gadā RLP Maskavā bija ieteikusi PSRS Finanšu ministrijai pārskatīt jautājumu par no-

31 Поспедовский, 339. lpp.

32 Turpat, 383. lpp.

33 Turpat, 357. lpp.

34 LVA, 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 154. lpp.

dokļu un dzīvokļa maksu samazināšanu kulta kalpotājiem, pamatojoties uz to, ka lielos nodokļus kulta kalpotāji uzskata par pilsoņu tiesību ierobežošanu un buržuāziskā propaganda to pasniedz kā garīdznieku diskrimināciju³⁵. Tomēr virkne saimnieciskās dzīves ierobežojumu palika, Baznīca netika atzīta par sabiedrisku organizāciju, juridisku personu, un tai nebija tiesības pēc valsts oficiālās sadales sistēmas saņemt materiālus dievnamu remontiem, Baznīca drīkstēja iegādāties materiālus tikai par mazumtirdzniecības cenām un par elektrību maksāja dārgāk nekā citas iestādes³⁶.

V. Čerņenko valdīšanas laika politiku attiecībā pret reliģiju raksturoja 1983. gada PSKP CK jūnija plēnuma lēmumi, kas pieprasīja aktīvi veikt zinātniski materiālistisko uzskatu propagandu, pievērst lielāku uzmanību ateistiskajai audzināšanai, neatlaidīgāk ieviest padomju tradīcijas. 1984. gada beigās par valsts faktisko vadītāju kļuva M. Gorbačovs, kurš attiecībā pret reliģiju turpināja savu priekšgājēju politiku, PSKP XXVII kongresa programmā uzsverot ideoloģiskā darba pastiprināšanas nepieciešamību³⁷.

Aplūkotajā vēstures posmā valsts likumdošanu attiecībā uz Baznīcu noteica PSKP ideoloģiskā politika. Likumdošanā pastiprinājās centralizācijas tendences. Neskatoties uz nelieliem atvieglojumiem saimnieciskajā sfērā, likumdošana būtiski neizmainījās un šis likumdošanas realizētāji konkrētajās situācijās bija Reliģisko lietu pilnvarotais un vietējā vara.

Kontrole pār likumu ievērošanu attiecībā uz reliģiskajām apvienībām LPSR bija Reliģijas lietu pilnvarotā pārziņā. No 1961. gada līdz 1978. gadam šo amatu pildīja P. Liepa, kad viņa vietā stājās E. Kokars-Trops. Pilnvarotā rīcībā bija septiņi darbinieki³⁸. Pilnvarotais bija pakļauts nevis LPSR valdībai, bet RLP pie PSRS MP priekšsēdētājam. Apskatāmajā laika posmā līdz 1984. gadam šo amatu pildīja V. Kurojedovs, pēc tam V. Harčevs, viņi nebija no Valsts drošības komitejas, bet no partijas aparāta³⁹.

Pilnvarotā posteņa izveidošanu un pienākumus pamatā noteica PSRS TKP 1944. gada 29. maija lēmuma Nr. 628 pielikums Nr. 1 "Par Reliģijas kultu lietu padomi pie PSRS TKP", kura 4. punktā bija

35 LVA, 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 101. lpp.

36 Поспедовский, 358. lpp.

37 Turpat, 385. lpp.

38 LVA, 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 40. lpp.

39 Поспедовский, 391. lpp.

teikts, ka šai Padomei republikās ir savi pilnvarotie. Viņu pienākumos ietilpa savlaicīgi informēt PSRS valdību par reliģisko kultu stāvokli un darbību, novērot, kā tiek pildīti PSRS valdības lēmumi un likumi par reliģiskajiem kultiem. Visām PSRS centrālajām iestādēm un organizācijām pasākumi, kuri skāra reliģisko kultu darbību, bija jāaskaņo ar PSRS TKP Reliģijas kultu lietu padomi⁴⁰. Pilnvarotais veica starpnieka funkcijas starp republikas valdību un republikas teritorijā esošo Baznīcu vadību, informējot partijas un padomju iestādes par reliģisko kultu stāvokli republikā, kā arī līdzdarbojoties kultu jautājumos, kur nepieciešama direktīvo iestāžu atļauja.

1966. gadā PSRS valdība izdeva jaunu nolikumu "Par Reliģijas kulta lietu padomi", to pārdēvējot par Reliģijas lietu padomi. RLP iesaistīja reliģiskās organizācijas un jo īpaši to vadītājus Padomju Savienības propagandas darbā ārvalstīs, organizējot Baznīcu pārstāvju piedalīšanos starptautiskās konferencēs un forumos, uzstāšanos masu mēdijos, kas domāti auditorijai ārvalstīs, tikšanos ar ārzemju Baznīcu pārstāvjiem, žurnālistiem un tūristiem, kuri ar RLP ziņu bija uzaicināti uz PSRS. Šajā propagandā ietilpa ciņa par mieru, pretpadomju propagandas atspēkošana, reliģijas stāvokļa PSRS atspoguļošana saskaņā ar valdības politiku. "Starptautiskajā darbībā piedalījušās gandrīz visas konfesijas, kas atrodas LPSR teritorijā, bet vislielāko aktivitāti izrādījuši LELB kulta kalpotāji un īpaši tās vadītājs arhibīskaps J. Matulis, kas piedalījies dažādos baznīcu forumos un tika izmantots arī RLP un Miera aizstāvības komitejas līnijā" – tā 1985. gadā rakstīja pilnvarotais⁴¹. Propagandas darbā aktīvi tika izmantota avīze "Dzimtenes balss", tās pielikums "Atbalss".

1975. gadā KPFSR un 1976. gadā pieņemtie LPSR nolikumi par reliģiskajām organizācijām, kurus mēdz dēvēt par labojumiem likumdošanā par reliģiskajiem kultiem, deva RLP plašākas, centralizētas funkcijas. Virziens uz centralizāciju ne vienmēr realizējās praksē, sakarā ar partijas disciplīnas vājināšanos un vietējo partijas vadītāju patstāvības pieaugumu, tā ka Baznīcas stāvoklis vairāk bija atkarīgs no vietējām republikas PSKP amatpersonām⁴². Jaunais 1976. gada nolikums RLP pārveidoja no starpnieka starp valsti un

40 Gintere, 98. lpp

41 LVA, 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 264, 7. lpp.

42 Поспедовский, 338. lpp.

Baznīcu par kontroles iestādi pār Baznīcu. Nolikumā bija teikts, ka RLP īstenoja kontroli pār likumdošanas par reliģiskajiem kultiem ievērošanu gan valsts iestādēs, gan reliģiskajās organizācijās. RLP bija tiesības pieņemt lēmumus par reliģisko apvienību registrāciju vai noņemšanu no registrācijas, par lūgšanu namu atvēršanu vai slēgšanu, pārbaudit, kā reliģiskās organizācijas un kulta kalpotāji ievēro padomju likumdošanu par kultiem, un dot obligāti izpildāmus norādījumus par pārkāpumu novēršanu⁴³.

Jaunie labojumi likumdošanā daudzas kontroles funkcijas pār reliģiskajām struktūrām no vietējām padomēm nodeva RLP, kas ļoti apgrūtināja ticīgo ciņu par savām tiesībām, jo tikai RLP varēja slēgt dievnamu un tikai tur varēja arī griezties ar sūdzību šajā jautājumā⁴⁴.

Atskaitē par 1979. gadu pilnvarotais raksta, ka viņš ar saviem līdzstrādniekiem likumdošanas kontrolē cieši sadarbojas un saņem palīdzību no republikas un vietējiem partijas un padomju orgāniem un sabiedriskajām organizācijām⁴⁵.

Pilnvarotais veica arī izskaidrošanas un konsultāciju darbu par likumdošanu par reliģiskajiem kultiem vietējo padomju un partijas iestāžu darbinieku vidū, sabiedriskajās organizācijās. Savā izziņā PSKP Propagandas un aģitācijas nodaļai par reliģisko apvienību darbu 1984. gadā Kokars–Trops raksta, ka ticīgo skaits samazinājies, kas ir mērķtiecīga ideoloģiskā darba nopelns, propagandistu sagatavošanā notiek kadru specializēšanās, ņemot vērā īpatnības darbā ar dažādu konfesiju pārstāvjiem⁴⁶. Pilnvarotais koordinēja un konsultēja arī ateistisko darbu republikas teritorijā, pārtraugot reliģisko kultu likumdošanas kontroles komisiju darbu vietējās izpildu komitejās.

1972. gada 31. oktobrī LKP CK birojs apstiprināja republikānisko ateistu padomi, par kuras priekšsēdētāju iecēla LPSR ZA Mikrobioloģijas institūta direktoru R. Kukaini⁴⁷. Pieņēma arī nolikumu "Par ateistisko darbu republikā", kura izstrādāšanā piedalījās arī pilnvarotais, kurš gan netika iekļauts Republikas ateistu padomē, bet regulāri tika ielūgts uz visām

43 Turpat, 336. lpp.

44 Turpat, 337. lpp.

45 LVA, 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 294, 50. lpp.

46 LVA, 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 264, 5. lpp.

47 Strods H., 334. lpp.

sēdēm, piedalījās galveno jautājumu risināšanā⁴⁸. Pilnvarotā uzdevumos ietilpa dziļāka to procesu izpēte, kas norisinājās reliģiskajās organizācijās, informācijas apkopošana, lai savlaicīgi novērstu t.s. "negatīvās parādības"⁴⁹, un 1971. – 1972. gadā, pamatojoties uz PSRS KP norādījumiem par ateistiskās audzināšanas pastiprināšanu, pilnvarotais pastiprināja kontroli pār garīgajām mācību iestādēm LPSR⁵⁰, t.sk., LELB teoloģiskajiem kursiem.

1979. gada 9. oktobrī LPSR MP apstiprināja jaunā nolikuma "Par Padomju tradīcijām, svētkiem, paražām un komisijām likumdošanas par reliģiskajiem kultiem kontrolei" tekstu, ko bija izstrādājuši pilnvarotajam pakļautie darbinieki, pēc PSRS RLP ziņojuma saņemšanas⁵¹. Ateistiskajā padomju audzināšanā liela nozīme bija jaunajām padomju tradīcijām, kas bija mēģinājums mazināt un pat dzēst Baznīcas ietekmi uz tautas sadzīvi un paražām, aizvietojot Baznīcas tradīcijas: kristības, iesvētības, laulības, kristīgu mirušo izvadišanu. Valsts un vietējā vara organizēja bērības svētkus, pilngadības svētkus, kāzas civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļās, mirušo piemiņas brīžus, izvadišanas tautiskā garā, sveču svētkus. Līdztekus ar jauno tradīciju ieviešanu tika veikta kontrole pār draudžu darbību. Kokars–Trops savā atskaitē par 1980. gadu RLP raksta: "Īpaši republikas nozīmes pilsētās un rajonu centros sadarbības sekcijas IK kontrolei par likumdošanas par reliģiskajiem kultiem kopā ar ateistu padomēm sistemātiski organizē kulta kalpotāju sprediķu noklausīšanos un analīzi. Pie šī darba tiek piesaistīti skolotāji, vidējo augstāko mācību iestāžu pasniedzēji, kultūras darbinieki, studenti u.c."⁵² Rīgas ateistu padome 1979. gadā regulāri noklausījās sprediķus un regulāri informēja Rīgas pilsētas Partijas komiteju⁵³. 1982. gada pilnvarotā darba plānā parādījās nodaļas par t.s. "izskaidrošanas darbu" reliģisko organizāciju pārstāvju vidū par attiecīgo likumdošanu, par inventarizācijas gaitas kontroli, par pastāvīgu LELB Teoloģisko kursu novērošanu, par klausītāju noskaņojuma izpēti, individuālo darbu ar viņiem, lai audzinātu

48 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 287, 63. lpp.

49 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 286, 14. lpp.

50 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 285, 165. lpp.

51 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 294, 18. lpp.

52 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 294, 19. lpp.

53 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 294, 19. lpp.

viņos patriotisma jūtas un cieņas pilnu attieksmi pret padomju likumiem, par aktīvu republikas preses izmantošanu propagandas darbā⁵⁴.

Katra gada janvāri notika pilnvarotā tikšanās ar LELB arhibīskapu, Konsistorijas padomniekiem, semināra rektoru. LELB pārstāvji informēja pilnvaroto par LELB darbību iepriekšējā gadā, galvenajiem iecerētajiem pasākumiem. Pilnvarotais izteica savas pretenzijas un rekomendācijas Baznīcas saimnieciskajā un organizatoriskajā darbībā un informēja par nozīmīgākajiem gaidāmajiem notikumiem republikas dzīvē. Savas rekomendācijas tas istenoja arī netieši, caur Baznīcas vadību. Kā rakstīja P. Liepa: "Ja no vietām pienāk negatīva informācija par kāda mācītāja darbību, pēc pārbaudes un mācītāja paskaidrojuma saņemšanas, gadījumos, ja mēs nepieņemam konkrētus administratīvus mērus, mēs par to informējam arhibīskapu un rekomendējam viņam pieņemt noteiktus mērus."⁵⁵ Pilnvarotais tikās ar kulta kalpotājiem pirms viņu izbraukšanas uz ārzemēm un pēc braucieniem pieprasīja no viņiem atskaites par braucieniem un rezultātiem. Pilnvarotajam pakļautie darbinieki uzstājās ikgadējā mācītāju sanāksmē.

Sakarā ar nepieciešamību pastiprināt propagandu pilnvarotais 1980. gadā lūdza atkārtoti izdot 1976. gada nolikumu⁵⁶.

Praksē 70. gadu otrā puse un 80. gadu sākums iezīmējās ar to, ka ticīgie netika vajāti kā 60. gados, bet tika izveidots plašs informatoru tīkls, kas aptvēra praktiski visas sabiedrības sfēras, lai nevēlamās tendences aplāpētu jau rašanās stadijā. Taču 80. gados, neskatoties uz veiktajiem pasākumiem ateisma attīstīšanai sabiedrībā, bija novērojama šī darba formalizēšanās⁵⁷, arī vietējo IK komisiju darbā⁵⁸.

1981. g. LKP CK biroja sēdē tika pieņemts lēmums "ieteikt LPSR ZA Filozofijas un Tiesību institūtā uz esošo štatu pamata izveidot reliģijas vēstures un zinātniskā ateisma sektoru un intensificēt darbu šajā jomā", bet LPSR Augstākās Izglītības ministrijai un Izglītības ministrijai "pastiprināt ateistiskā pasaules uzskata ieaudzināšanu visu priekšmetu pasniegšanā". Šī lēmuma 7. punkts uzdeva LKP CK agitācijas un

54 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 201, 9. lpp.

55 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 265, 76. lpp.

56 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193 104. lpp.

57 Strods, 339. lpp.

58 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 201, 60. lpp.

propagandas mācību un zinātnisko iestāžu nodaļām organizēt visu reliģisko draudžu un apvienību pasākumus tādos PSKP darbības virzienos kā cīņa par mieru, cīņa pret atomkara draudiem un tautu draudzības nostiprināšana⁵⁹.

Atskaitē par 1983. gadu pilnvarotais atzina, ka daudzās vietās tomēr netiek veikts pietiekams ateistiskais darbs luterāņu vidū. "Jo zemā ārējā LELB aktivitāte rada priekšstatu, ka luterisms drīz izzudīs, tomēr jāņem vērā, ka luterismā reliģiozitāte neizpaužas galvenokārt ārējā dievbijībā vai kultiskā aktivitātē, bet gan *personiskā ticībā*, kuru atklāt ir daudz grūtāk. Jāņem vērā, ka Konsistorija, arhibīskaps un mācītāji, lai pretotos krīzei, cenšas Baznīcas ideoloģiju piemērot sociālisma apstākļiem, mūdienu ticīgā vajadzībā un interesēm. Arvien vairāk orientējas uz pašu cilvēku, uz aktuālām garīgām cilvēka vērtībām, kas cilvēkam nozīmīgas. Luterāņu mācītāji savos rakstos Baznīcas kalendārā un sprediķos cenšas skart aktuālas problēmas: cīņa par mieru, apkārtējās vides aizsardzība, ģimenes attiecības, cīņa pret antisabiedriskām parādībām"⁶⁰ utt.

Reliģijas lietu padome un tās pilnvarotais LPSR kontrolēja Baznīcas darbību, sadarbojoties ar partijas un valsts institūcijām. Arvien lielāku lomu tā darbībā ieņēma līdzdalība ateistiskajā padomju propagandā gan vietējā, gan valsts, gan starptautiskajā līmenī.

Attiecībā uz draudzēm likumdošanas izpildi veica vietējās IK. 1961. gada 16. martā PSRS MP pieņēma lēmumu "Par kontroles pastiprināšanu likumdošanas par kultiem izpildei" (šīs instrukcijas bija spēkā arī 70. gados⁶¹), kas noteica, ka par kontroles nodrošināšanu atbildīgas ir vietējās varas institūcijas.

Lokālā līmenī darbu ar reliģiskajām apvienībām, kā arī ateistisko propagandu pārzināja pilsētas vai rajona TDP IK priekšsēdētāja vietnieks vai sekretārs, kurš vadīja komisiju, kam bija jāseko likumdošanas par kultiem izpildei vietējās padomes teritorijā, kā arī jā rūpējas par ateistisko audzināšanu un jauno padomju tradīciju ieviešanu⁶². IK glabājās to draudžu lietas (divdesmitnieku – draudzes garantu, draudžu padomju un revīzijas komisiju locekļu, reģistrēto kulta kalpotāju saraksti, ziņas par kulta ēkām un kulta

59 Strods, 339. lpp

60 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 295, 122. lpp.

61 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 192, 103. lpp.

62 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 265, 71. lpp.

priekšmetu inventāra saraksti⁶³ u.c. dokumenti), kas atradās attiecīgās padomes teritorijā. Lai arī PSRS Konstitūcija noteica, ka padomju vara neiejaucas reliģisko apvienību iekšējā dzīvē⁶⁴, pēc 1976. gada nolikuma vietējām IK bija tiesības iejaukties draudžu padomju, revīzijas komisiju darbā un pat atlaist to locekļus (35. pants), taču tas bija jāaskaņo ar pilnvaroto⁶⁵. Vietējām IK komisijām bija uzdots veikt sprediķu noklausīšanos, dievlūdēju kontingenta izpēti, cik tie aktīvi piedalās dievkalpojumos, un par rezultātiem jāinformē pilnvarotais⁶⁶. LPSR MP 1979. gada 9. oktobrī pieņēma nolikumu par komisijām padomju svētku, tradīciju ieviešanai un kulta likumdošanas ievērošanai. 1980. gadā visās rajonu, pilsētu IK bija izveidotas sekcijas likumdošanas par kultiem ievērošanai. Šīs sekcijas bija sabiedriski orgāni, un tām nebija administratīvu tiesību, atbildību nesa IK⁶⁷.

Ik gadus raudzēm bija jāsniedz vietējai IK statistiskās atskaites par reliģisko, finansiālo un saimniecisko darbību, jāaskaņo ar priekšsēdētāja vietnieku (vai sekretāru) ikviens pasākums, piemēram, katra kapu svētku rīkošanas reize. Parasti šādos gadījumos vietējās IK atļāva rīkot kapu svētkus tikai rudenī, kad bija vēss un lietains laiks. Atbildot uz draudžu sūdzībām, šajā jautājumā pilnvarotais parasti ieteica vietējiem varas orgāniem nelikt šķēršļus likumdošanā atļautajās Baznīcas darbības sfērās.

Ar vietējo IK draudzes slēdza līgumu par kulta telpu nodošanu draudzes lietošanā. IK varēja šo līgumu lauzt, ja ticīgie paši atteicās no lūgšanu nama izmantošanas vai draudze neievēroja līguma noteikumus. Komisijām bija jākontrolē, kā draudzes pilda līgumus par kulta ēku un priekšmetu saglabāšanu⁶⁸, ik gadus IK darbinieki pārbaudīja kulta ēku tehnisko stāvokli un kulta inventāru⁶⁹. Ja lūgšanas nams tika slēgts, tad ēka nonāca IK pārziņā un to varēja izlietot pēc saviem ieskatiem vai arī nodot citu organizāciju pārziņā⁷⁰.

Lūgšanu nami bija valsts īpašums, bet, kamēr tie

63 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 295, 106. lpp.

64 LVA 938. f., apr. 6, lieta Nr. 91a, 115. lpp.

65 Поспедовский, 336. lpp.

66 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 80, 3. lpp.

67 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 265, 73. lpp.

68 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 201, 58. lpp.

69 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 265, 72. lpp.

70 LVA 938. f., apr. 6, lieta Nr. 91a, 114.–115. lpp.

atradās draudžu lietošanā, postījumu un aplaupīšanas gadījumos vietējā milicijas nodaļa bieži neko nedarīja, lai izmeklētu noziegumus un sodītu vainīgās personas. Pat gadījumos, kad noziedznieks tika aizturēts, tas netika sodīts, nerunājot nemaz par zaudējumu atlīdzināšanu. Jāņem vērā, ka, saskaņā ar 1976. gada nolikuma 48. pantu, dievnams tika apdrošināts ar līgumu parakstījušo personu līdzekļiem (resp. draudzes līdzekļiem) par labu vietējai pilsētas, rajona vai ciema padomei, nevis draudzei, kas to lietoja un bija atbildīga par dievnama apsardzi. Vairākas LELB draudzes atteicās no dievnamiem tieši tādej, ka vietējā vara pieprasīja dievnama uzturēšanu labā tehniskā stāvoklī, bet tajā pašā laikā dievnams tika atkārtoti postīts un vietējā iekšlietu nodaļa neko nedarīja, lai novērstu šo noziegumu atkārtošanos, un atjaunošana bija jāveic draudzei par saviem trūcīgajiem līdzekļiem⁷¹. Pat pilnvarotais 1980. gadā atskaitē min, ka vietējās IK vāji palīdz reliģiskajām apvienībām ēku apsardzes organizēšanā, uzskatot, ka kulta ēkas ir nevis valsts, bet baznīcas īpašums, bet, jo ātrāk sagrūs kulta celtnes, jo būs labāk ateistiskajai propagandai un reliģija ātrāk zaudēs savas pozīcijas⁷². LELB draudžu aprūpē salīdzinoši ar citām konfesijām LPSR bija daudz vairāk dievnamu, un dievnamu apsaimniekošana bija viena no smagākajām LELB problēmām.

Tādējādi draudzes un garīdznieki bija lielā mērā atkarīgi no vietējās varas, to darbinieku attieksmes, jo tie bija reliģisko lietu likumu praktiskie realizētāji.

Apskatāmajā laika posmā spiediens uz Baznīcu, iepreti iepriekšējai PSRS politikai, tika realizēts it kā civilizētākā veidā, bez tiešām represijām, liekot uzsvāru uz ideoloģisko darbu un informācijas kontroli. Taču PSRS attieksme pret Baznīcu nebija mainījusies, spēkā palika Baznīcas darbības ierobežojumi, Baznīca palika izolēta no sabiedriskās dzīves. Ilgstoša izolācija un saimnieciskie spaidi ar laiku novājināja Baznīcu, kas arī bija padomju politikas mērķis. Bet vājinājās arī PSKP ideoloģiskās pozīcijas, kas izpaudās arī kā atslābums cīņā ar reliģiju astoņdesmitajos gados.

71 Virsvaldes protokols Nr. 20, 1966. g. 30. sept.

72 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 201, 58. lpp.

2. LELB VADĪBAS DARBĪBA

2.1. LELB sinodes un Satversme

LELB Satversme noteica, ka LELB augstākais lēmējorgāns ir sinode. Apskatāmajā laika posmā notika vairākas LELB sinodes.

1966. gada 21. aprīlī 14 mācītāju liela grupa lūdza pilnvaroto atbalstīt sinodes sasaukšanu, jo tā nebija notikusi 14 gadus⁷³. Pilnvarotais P. Liepa saskaņā ar likumdošanu informēja RLP Maskavā par šo lūgumu⁷⁴. RLP priekšsēdētājs V. Kurojedovs norādīja, ka šis jautājums ir Baznīcas iekšējā lieta un no RLP puses nav iebildumu pret sinodes sasaukšanu. LELB Virsvalde 1967. gada 27. decembrī nolēma sasaukt ģenerālo sinodi, jo no septiņiem savā laikā ievēlētajiem Virsvaldes locekļiem bija palikuši tikai četri cilvēki. Republikas direktīvie orgāni izteica priekšlikumu, ka Baznīcas Satversme jāsaskaņo ar spēkā esošo likumdošanu par kultiem un jāievēl jauns LELB vadītājs⁷⁵. Pirms pieņemšanas LELB Satversmes projekts tika dots caurskatīšanai LPSR MP Juridiskajai komisijai⁷⁶. Vairāki Satversmes panti, piemēram, 3., 6., 9., 47. pants, atspoguļoja sava laika valsts likumdošanu par reliģiskajām organizācijām.

1968. gada 23. martā notika LELB XI ģenerālā sinode, kurā piedalījās 50 dalībnieki: pa trim delegātiem no 15 prāvestu iecirkņiem, kā arī pieci Baznīcas Virsvaldes un revīzijas komisijas locekļi. 23 mācītāji piedalījās viesu statusā.

Sinodē arhibīskaps Turss ziņoja par Baznīcas stāvokli. Savā runā viņš pieskārās arī grūtībām Baznīcas dzīvē, minot draudžu skaita samazināšanos. Pēc viņa domām, dievnamu slēgšanas galvenie iemesli bija draudzes locekļu skaita samazināšanās, lielie nodokļi, mācītāju un Baznīcas darbinieku vienaldzība un remdenība. Sakarā ar paaugstinātiem nodokļiem no draudzēm iemaksas Baznīcas Virsvaldei ienāca mazāk.

Kā politiskās lojalitātes apliecinājums bija arhibīskapa ierosinājums nosūtīt pateicības telegrammas Kurojedovam un Liepam par atļauju sasaukt sinodi un tajā pašā laikā sveicienus WCC un WLF⁷⁷, kas savukārt liecināja par arhibīskapa centieniem nostip-

73 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 52. lpp.

74 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 27, 39.–40. lpp.

75 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 21. lpp.

76 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 27, 42. lpp.

77 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 27, 107. lpp.

rināt Baznīcas stāvokli starptautiskajā aprītē.

Sinodē tika pieņemti vairāki svarīgi lēmumi:

Tika apstiprināta jaunā Baznīcas Satversme (līdz 1968. gadam bija spēkā 1948. gada sinodē pieņemtā Satversme, bet jaunā – līdz aplūkojamā laika posma beigām). Jaunajā Satversmē bija paredzēta mācītāju pensiju kase pie Konsistorijas.

Tā kā G. Turss atteicās no arhibīskapa amata, tad notika jauna arhibīskapa vēlēšanas. Prāvests J. Baumanis ziņoja, ka no garīdzniecības vidus bijuši izvirzīti četri kandidāti arhibīskapa amatam, kas stādīti priekšā valdībai caur pilnvaroto, “jo tāda kārtība, ka Baznīcas virsgana amata nesējam jāsaņem laicīgās varas akcepts, pastāv visā pasaulē. Tādu saņēmis viens no kandidātiem, proti, Baznīcas Virsvaldes 1. prezidija loceklis un līdzšinējā arhibīskapa vistuvākais darba biedrs prāvests P. Kleperis”. Tādēļ J. Baumanis uzstādīja arhibīskapa amatam vienīgo kandidātu – prāvestu P. Kleperi, kurš arī tika ievēlēts.

Pieņēma jauno Virsvaldes nosaukumu – LELB Konsistorija – un ievēlēja jaunus Konsistorijas locekļus: A. Freiju, V. Ozoliņu, A. Vecmani, J. Matuli, V. Plāmsi, J. Meijeru.

Pieņēma lēmumu reorganizēt teoloģiskos kursus, sastādot noteiktu mācību programmu.

Sinodāli izvirzīja jautājumu par atļauju saņemšanu kapu svētku noturēšanai, jo atļaujas dažos rajonos un ciemos tīkot liegtas vai arī kapu svētkus atļaujot vēlu rudenī.⁷⁸ Daži delegāti (māc. Pētersons u.c.) ierosināja lūgt, lai kapu svētku jautājumā pastāvētu principiāla vienveidība, jo gadoties, ka vienā vietā kapu svētkiem atļauju izsniedz, citā – liedz.⁷⁹

Bet jaunievēlētais arhibīskaps netika ievests amatā, jo nepilnu mēnesi pēc savas ievēlēšanas 21. aprīlī sešdesmit trīs gadu vecumā aizgāja mūžībā. Atkal bija nepieciešams ievēlēt Baznīcas vadītāju. 1968. gada 20. maija Konsistorijas sēdē par arhibīskapa vietas izpildītāju tika ievēlēts Dr. A. Freijs⁸⁰. 1968. gada 27. augustā Konsistorija nolēma sasaukt ģenerālo sinodi 7. decembrī, lai ievēlētu jaunu arhibīskapu⁸¹. Šo nodomu izjauca arhibīskapa vietas izpildītāja A. Freija nāve 1968. gada 22. novembrī.

1969. gada 27. janvārī Konsistorija nolēma sasaukt

78 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 27, 112. lpp.

79 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 27, 113. lpp.

80 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr.3, 1968. g. 20. maijs.

81 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 32, 48. lpp.

ārkārtas ģenerālo sinodi 22. februārī. Kandidātu izvirzīšanai nolēma 21. februārī sasaukt prāvestu saņēmumi, uz kuru aicināt arī akadēmisko teoloģisko kursu pasniedzējus⁸². 31. janvārī pilnvarotais P. Liepa rakstīja V. Kurojedovam, ka ir divas kandidatūras – V. Ozoliņš un J. Matulis – un ka vairākums garīdznieku atbalsta J. Matuli. “Pēc mūsu ieskata, J. Matulis ir piemērotāks kandidāts, tas ir saskaņots ar direktīvajiem orgāniem.”⁸³

1969. gada 22. februārī notika LELB ārkārtas ģenerālsinode, kurā tika ievēlēts arhibīskaps un trūkstošie Konsistorijas locekļi. V. Ozoliņš atteicās no savas kandidatūras un izvirzīja J. Matuli. Citu izvirzītāju runās tika uzceltas J. Matuļa ētiskās kvalitātes un spējas teoloģijā, filoloģijā un oratorikā⁸⁴. Talsu draudzes mācītājs J. Matulis vienbalsīgi tika ievēlēts par arhibīskapu, par viņa vietnieku un Konsistorijas prezidija 1. locekli – Rīgas pilsētas iecirkņa prāvests V. Ozoliņš. Par Konsistorijas prezidija 2. locekli ievēlēja Valkas mācītāju R. Priedi, par Konsistorijas locekļiem – A. Vecmani, J. Liepiņu un J. Meijeru. Sinodē izskatīja un apstiprināja nolikumu “Par LELB garīdznieku un viņu atraitņu pensijām”. Uzklusīja informāciju par akadēmiskajiem teoloģiskajiem kursiem pie Konsistorijas. Par to rektoru tika iecelts Konsistorijas prezidija loceklis virsmācītājs R. Priede⁸⁵.

Saskaņā ar 1968. gadā pieņemto Satversmi, 1976. gada 22. aprīli beidzās arhibīskapa amata termiņš, tādēļ 1976. gada 5. aprīli Konsistorija nolēma sasaukt LELB sinodi⁸⁶, un šo lēmumu atbalstīja pilnvarotais. XII sinodē, kas notika 23. aprīli, arhibīskaps ziņoja, ka nostiprināti starptautiskie sakari, īpaši ar WLF. Normalizējies Konsistorijas budžets, ik gadus tiekot izdarīti maksājumi Miera fondā, “lai arī ziedoto summu ziņā nevaram sacensties ar citām lielajām konfesijām, kurām pavisam cita rocība”. Finansiāli nostiprinājusies arī Baznīcas darbinieku pensiju kase, no kuras daži dalībnieki saņem pienācīgu pensiju⁸⁷. Sinodē uz turpmākiem septiņiem gadiem par LELB arhibīskapu vienbalsīgi ievēlēja J. Matuli⁸⁸. Konsis-

82 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 5., 6. lpp.

83 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 32, 9. lpp.

84 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 32, 32. lpp.

85 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 5, 7. lpp.

86 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 10. lpp.

87 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 13. lpp.

88 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 14. lpp.

torijas amatpersonas ar dažām izmaiņām palika līdzšinējās, mirušā J. Meiera vietā tika izvirzīts Rīgas Jāņa draudzes priekšnieks E. Juzups, un emeritētā V. Bergholda vietā – Rīgas Ģertrūdes draudzes priekšnieks T. Baumanis.

Arhibīskaps ziņoja, ka LELB pakļautībā atrodas arī vairākas vācu luterāņu draudzes, kuras apkalpo virsmācītājs H. Kalniņš, turklāt bieži nākoties konsultēt jautājumos sakarā ar luterāņiem PSRS vispār, tāpēc ieteica Konsistorijas sastāvu papildināt ar referentu vācu draudžu jautājumos – virsmācītāju H. Kalniņu, ko XII sinode vienbalsīgi atbalstīja⁸⁹.

1983. gada 19. septembrī Konsistorija atkal lūdza atļauju ģenerālās sinodes sasaukšanai 1984. gada 25. februārī⁹⁰, jo izbeidzās arhibīskapa J. Matuļa pilnvaru laiks. Sinode, atturoties prāvestiem M. Plātem, A. Beimanim, mācītājam A. Vaickovskim, pieņēma Konsistorijas locekļa prāvesta J. Bērziņa uz sinodē pieņemto Satversmes grozījumu pamata izteikto priekšlikumu lūgt J. Matuli palikt arhibīskapa amatā⁹¹.

Ne visi mācītāji bija apmierināti ar pastāvošo Satversmi un valsts likumdošanu, kas ierobežoja Baznīcas darbību. 1983. gada 2. novembrī 30 LELB mācītāji parakstīja lūgumu Konsistorijai un arhibīskapam, kurā lūdza steigami izveidot kompetentu komisiju lūgumam pievienotā LELB jaunās Baznīcas Satversmes projekta galīgai izstrādāšanai un to sagatavot iekļaušanai 1984. gada 23. februāra ģenerālās sinodes darba kārtībā.⁹² Satversmes projektā vienas vadības vietā bija paredzēta Bīskapu padome kā ģenerālās sinodes izpildu orgāns, kas sastāvētu no pieciem bīskapiem. Arhibīskaps Konsistorijas sēdē norādīja uz valsts nostāju, ka Satversme nebūtu atvietoājama ar jaunu, bet atstājams viss līdz šim labais, pārbaudītais⁹³. Mācītāju grupas iesniegtajā dokumentā tika piedāvāts izmainīt vai pārskatīt visus tos 1976. gada nolikuma "Par reliģiskajām apvienībām" punktus, kas reglamentēja vai organizēja reliģiskās draudzes un kulta kalpotāju darbību. Pēc viņu ieskarta, reliģiskajām apvienībām un kulta kalpotājiem būtu jānodod iespēja mācīt bērniem reliģiju, veidot dažādus

89 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 16. lpp.

90 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 211, 24. lpp.

91 LELB XIII ģenerālā sinode. BK, 1985, 87. lpp.

92 LELB lūgums Konsistorijai, 1983.

93 LELB Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 39, 1984. g. 26. janv.

pulciņus, radio un TV pārraides, organizēt izdevējdarbību, nodarboties ar misijas darbu⁹⁴. 1984. gada sinodē šis mācītāju grupas ierosinātos jaunievedumus noraidīja. Tika pieņemti citi grozījumi, kas tieši pretēji ierobežoja demokrātiskās tendences Baznīcā: "Sinodes notiek ik pēc pieciem gadiem, arhibīskapam nepastāv vecuma cenzs, arhibīskapu ievēl bez termiņa ierobežojuma ar piezīmi, ka pēc diviem sinodes sasaukuma periodiem jānotiek viņa turpmākā darba pilnvaru apstiprināšanai, mācītāji var tikt ievēlēti prāvestu un Konsistorijas amatos ar piecu gadu ordinācijas stāžu."⁹⁵

LELB sinožu norise un Satversmes maiņa atspoguļoja valsts ietekmi uz Baznīcas iekšējās darbības principiem. Valsts likumus un sinodes lēmumus bija jārealizē Baznīcas vadībai, kuras priekšgalā atradās arhibīskaps.

2.2. LELB arhibīskapu darbība

LELB praktiskie vadītāji bija arhibīskapi, apskatāmajā laika posmā šos pienākumus pildīja četras dažādas personības. Arhibīskaps G. Turss savā amatā bija jau kopš 1946. gada⁹⁶, un viņam bija liela pieredze Baznīcas darbā PSRS apstākļos. Pēc pilnvarotā domām, pirmajos gados pēc ievēlēšanas G. Turss kā Baznīcas galva ir veicis zināmu pozitīvu darbu, organizējot Baznīcas darbu jaunajos padomju realitātes apstākļos, līdzdarbodamies Baznīcas starptautisko sakaru nodibināšanā un tās iesaistīšanā ekumēniskajā kustībā un cīņā par mieru. Šajā periodā viņš ievēroja pilnvarotā rekomendācijas. Bet, ilgāku laiku atradami amatā, kad starptautisko sakaru rezultātā kļuva pazīstams Baznīcas aprindās ārzemēs, arhibīskapa izturēšanās bija krasi mainījusies. Viņš pārstāja rēķināties ar Virsvaldes viedokli. G. Turss sāka konsultēties ar viņam tuvajiem mācītājiem un pieņemt vienpersoniskus lēmumus svarīgos jautājumos. "Pēdējos gados viņš sabojājis uzticības pilnās attiecības ar pilnvaroto, pārstājis viņu savlaicīgi un objektīvi informēt par Baznīcas dzīves notikumiem un, kas ir visai būtiski, pārstājis ņemt vērā pilnvarotā rekomendācijas, tieši pretēji, vārdos piekritot, darbojies tieši pretēji

94 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 266, 43 lpp.

95 LELB XIII ģenerālā sinode. BK, 1985, 87. lpp.

96 J. Talonen. Church under the Pressure of Stalinism. Jyväskylä, 1997, 99. lpp.

rekomendācijām.⁹⁷

Pilnvarotais P. Liepa 1966. gadā sūdzējās V. Kurojedovam, ka G. Turss par ielūgumu uz konferenci ārzemēs vairākus mēnešus nav informējis RLP, par ko ticis nopietni brīdināts.⁹⁸ Pilnvarotais nosūtīja uz RLP Maskavā G. Tursa vēstules, kas adresētas WLF ģenerālsekretāram A. Apelam un Lietuvas ELB Konsistorijai, par kurām G. Turss nebija informējis pilnvaroto un kuras pilnvarotais saņēma caur uzticamām personām. Pilnvarotais norāda, ka G. Turss nebija ņēmis vērā pilnvarotā rekomendācijas, lai gan mutiskā sarunā apsolījis tās izpildīt.⁹⁹ Pilnvarotā vietnieks A. Saharovs vēstulē arī 1966. gadā Kurojedovam norādīja, ka G. Turss, izmantojot Liepas atrašanos atvaļinājumā, centies ar aparāta darbiniekiem saskaņot WLF delegātu vizītes programmu LPSR, kur centies iekļaut arī Lietuvas luterāņu apmeklējumu: "Sarunā G. Turss acīmredzami rēķinājās ar to, ka es neesmu informēts šajā jautājumā, apliecināja, ka viss ir saskaņots ar pilnvaroto."¹⁰⁰ G. Turss aizbildinoties ar vecumu un aizmāršību, tomēr viņa atvainošanos nevarot uzskatīt par patiesu.¹⁰¹

Pilnvarotais P. Liepa atskaitē par 1965. gadu rakstīja, ka lielākā daļa garīdznieku un daudzi ticīgie ir neapmierināti ar arhibīskapa G. Tursa darbību un izturēšanos, viņa kurlumu, vieglo aizkaitināmību, netaktiskumu attiecībā pret kulta kalpotājiem. Tāpēc, ņemot vērā, ka vairākos gadījumos no viņa puses paasinājušies likumdošanas par kultiem pārkāpumi, ir nobriedis jautājums par LELB vadītāja nomaiņu ar citu, gudrāku un lojālāku cilvēku.¹⁰² P. Liepa norādīja, ka Baznīcu faktiski vada nevis Virsvalde, kā jābūt koleģiālā iestādē, bet vienpersoniski arhibīskaps G. Turss. "Izmantojot savu arhibīskapa un Virsvaldes prezidenta stāvokli, viņš visu varu sagrābis savās rokās un balstās uz reakcionārāko garīdznieku ietekmīgām grupām." Kā viņa atbalstītāji tika minēti mācītāji A. Freimanis un E. Jundzis.¹⁰³ Baznīcas Virsvaldē ietilpa arī prāvesti P. Kleperis, V. Ozoliņš un A. Vecmanis, kas bija lojālāki padomju varai.

97 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 31. lpp.

98 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 3, 58. lpp.

99 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 35. lpp.

100 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 38. lpp.

101 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 153. lpp.

102 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 8. lpp.

103 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 23. lpp.

Pilnvarotais atzīmēja, ka svarīgākie Baznīcas iekšējās un ārējās darbības jautājumi tika izlemti un īstenoti caur P. Kleperi un V. Ozoliņu un viņiem esot autoritāte citu garīdznieku vidū¹⁰⁴. Bet Turss, pēc P. Liepas domām, zaudēja autoritāti luterāņu garīdznieku vidū, viņš aktīvi iejaucās arī draudžu dzīvē. Kā gadījumos ar Zeltiņu, Spāres u.c. draudzēm, kas bija beigušas darboties, neskatoties uz to, ka bija jau pieņemts attiecīgs republikas valdības lēmums, arhibīskaps nosūtīja uz turieni mācītājus ar uzdevumu tās atjaunot¹⁰⁵.

Pēc pilnvarotā domām, arhibīskapu G. Tursu labi raksturojot viņa sprediķis, kas teikts 1967. gada 15. oktobrī Rīgas Baltajā baznīcā, kad viņš cita starpā teicis: "...M. Luterā sāktā reliģiskā kustība nav mirusi arī tagad, kaut arī mūs cenšas pārliecināt, ka Dieva nav un viņam tic tikai veci ļaudis ar "kumeļa prātu". Jā! Jā! Veciem ļaudīm ir "kumeļa prāts", tāpēc viņi tic Dievam, bet kāds prāts ir tiem, kas netic Dievam? ...Eiņšteinis teicis: "Patiesa zinātne tuvina Dievam, nevis atšķir no Dieva." Pieprasiet, lai jūsu bērni, kas vēl iet skolā, pārjautā skolotājam pareizas ziņas par šo zinātnieku. (...) Ir pat augsti partijas darbinieki, kas neuzdrošinās iet baznīcā, bet tic Dievam. (...) Kas tic Dievam, ir taisnīgs. Tā vienā no Latvijas kolhoziem vajadzēja izvēlēties noliktavas pārzini un kolhoznieki nolēma – izvēlēsim ticīgu cilvēku, tikai ticīgo, viņš nezags, viņam varēsim uzticēt kolhoza mantu..."¹⁰⁶

Pilnvarotā viedoklis parāda to, ka G. Turss centies izmantot Baznīcas labā gan starptautisko darbību, gan savu reputāciju, mēģinādams dažkārt apiet padomju varai lojālā Konsistorijas prezidija lēmumus un pilnvaroto. Viņa vienpersoniskais vadības stils izraisīja daļā garīdzniecības neapmierinātību¹⁰⁷. Valsts un garīdzniecības spiediena rezultātā Turss 1968. gadā atteicās no amata.

Par nākamo arhibīskapu tika izraudzīts prāvests P. Kleperis. Viņš bija ordinēts 1933. gadā, strādājis par mācītāju Tukumā un Rīgā Biķeru, Krusta un Jaunās Ģertrūdes baznīcās. Par viņa lojalitāti padomju varai liecināja tas, ka 1944. gada 15. oktobrī viņš bija vienīgais, kas Rīgā noturēja dievkalpojumu

104LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 287. lpp.

105LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 354. lpp.

106LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 34. lpp.

107LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 143. lpp.

pateicībā padomju karaspēkam par atbrīvošanu¹⁰⁸. No 1946. gada, būdams Rīgas lauku iecirkņa prāvests, sācis strādāt LELB Virsvaldē, pildījis mantziņa pienākumus kā Virsvaldes pirmais loceklis, bijis arī biedrs Dānijas un Čehoslovākijas kultūras sakaru un draudzības biedrībās PSRS. Kopš 1960. gada piedalījies kristiešu konferencēs ārzemēs¹⁰⁹. Kā viņu 1968. gadā raksturoja pilnvarotā vietnieks A. Saharovs, P. Kleperis bija lojāls pret padomju varu, nekādus divdomīgus izteicienus vai darbības nebija veicis¹¹⁰. Vispusīgi attīstīts, ievēroja likumdošanu par kultiem un kā Virsvaldes loceklis to prasīja arī no citiem, un par viņam zināmajiem likumdošanas pārkāpumiem vienmēr informēja pilnvaroto¹¹¹.

Pilnvarotā vietnieks A. Saharovs 1967. gada 6. jūlija ziņojumā PSRS RLP rakstīja: "Gatavojam P. Kleperi nozīmēšanai par bīskapu, vecā Tursa vietā. Klepera izmantošanā ārējā baznīcas darbībā un viņa nozīmēšanā LELB vadītāja amatā ir ieinteresēti *mūsu draugi*."¹¹² Par ieinteresētību liecina tas, ka pilnvarotais lūdza LPSR finansu ministram materiālu pabalstu P. Klepera slimības gadījumā¹¹³, kā arī tas, ka RLP Maskavā jau 1966. gadā bija uzaicinājusi prāvestu P. Kleperi kā LELB pārstāvi piedalīties Kristīgo Miera konferencē Kenijā, un Baznīcas Virsvaldei atlika tikai dot piekrišanu¹¹⁴. Tūlīt pēc ievēlēšanas par arhibīskapu P. Kleperis lūdza pilnvaroto izgādāt audienci pie LPSR valdības.¹¹⁵

P. Kleperis savā amatā atradās īsu laiku, paguva vadīt tikai vienu Konsistorijas sēdi, kurā gan iezīmējās viņa nostāja vairākos jautājumos. Pēc viņa ierosinājuma Konsistorija nolēma, ka teoloģiskajosursos vairs nevarēs piedalīties brīvklaušitāji, tāpat tika nolemts, ka G. Turss vairs nevarēs pildīt teoloģisko kursu vadītāja pienākumus, kā bija lemts iepriekšējā sēdē, un ka G. Tursam tiks anulētas viņa privilēģijas¹¹⁶. P. Kleperis mira 1968. gada 21. aprīlī ceļā uz WLF minoritāšu Baznīcu konferenci Budapeštā¹¹⁷.

108LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 78. lpp.

109LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 146 lpp.

110LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 164. lpp.

111LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 78. lpp.

112LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 157. lpp.

113LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 158. lpp.

114Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 25, 1968. g. 16. apr.

115LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 162. lpp.

116Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 1, 1966. g. 8. jūn.

117LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 167. lpp.

1968. gada 20. maija Konsistorijas sēdē par arhibīskapa vietas izpildītāju ievēlēja Konsistorijas prezidija pirmo locekli Dr. A. Freiju¹¹⁸. Viņš bija studējis Getingenē, Berlinē, Leipcīgā, 1932. gadā ieguvis teoloģijas doktora grādu, strādājis par profesoru LU Teoloģijas fakultātē, 30. gados komandēts par ārkārtas profesoru uz Angliju, Holandi, Dāniju un Zviedriju. Ordinēts 1927. gadā. Strādājis arī par skolotāju Rīgas 1. valsts ģimnāzijā¹¹⁹. 1944. gada oktobrī centās emigrēt uz Zviedriju, bet vētras dēļ laiva bija spiesta atgriezties¹²⁰. 1948. gadā A. Freiju apcietināja, viņa ģimeni 1949. gada 25. martā izsūtīja uz Amūras apgabalu. Pēc ieslodzījuma 1956. gadā A. Freijs atgriezās Rīgā. Kā liecināja viņa dzīvesbiedre, pārnākot no desmit gadu ilgas atšķirtības un vientulības, A. Freijs "nevarēja iekļauties tā laika dzīves ritmā. Viņš bija un palika garīgs darbinieks viņam uzticētās draudzēs – Reformātu – Brāļu un Marka"¹²¹. Viņš lasīja arī atsevišķas lekcijas teoloģiskajosursos. A. Freiju 1968. gadā ievēlēja LELB Virsvaldē. Zinot viņa biogrāfiju, Baznīcas aprindas ārzemēs bija pārsteigtas par to, ka Freijam atļāva doties uz ārzemēm¹²². Šos braucienus padomju vara izmantoja propagandai, lai parādītu savu "demokrātismu". Tomēr A. Freijam kā arhibīskapa amata pretendentam viņa pagātnes dēļ nebija valsts varas atbalsta, traucēja arī smagā slimība. A. Freijs kā arhibīskapa vietas izpildītājs savus pienākumus veica sešus mēnešus, vēl divas dienas pirms savas nāves 1968. gada 20. novembrī, gultā guļot smagi slims, vadīja Virsvaldes sēdi¹²³.

1969. gada sinodē par arhibīskapu tika ievēlēts J. Matulis, un šo amatu viņš pildīja līdz pat savai nāvei 1985. gada 19. augustā.

Kad J. Matuli ievēlēja, viņš vēlējās tādu pašu konsekrāciju kā pirmajam LELB bīskapam K. Irbem, kuru 1922. gadā iesvētīja Zviedrijas arhibīskaps N. Sēderblūms¹²⁴. J. Matuļa introdukcija notika 1969. gada 14. septembrī Jāņa baznīcā Rīgā, kuru viņš bija izvēlējis

118Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 3, 1968. g. 20. maijs.

119E. Ķiploks. Taisnības dēļ vajātie. LELB Amerikā, 1996, 136.–137. lpp.

120Turpat, 116. lpp.

121Ķiploks, 142. lpp.

122LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 145. lpp.

123Ķiploks, 138.–143. lpp.

124Sejējs un plauja. Rīga. Svētdienas Rīts, 1999, 39. lpp.

par savu katedrāli. Viņu amatā ievēda Skaras bīskaps no Zviedrijas S. Danells, klātesot WLF ģenerālsekretāra vietniekam K. Mau u.c. Uz J. Matuļa introdukciju tika ielūgti pilnvarotā aparāta darbinieki¹²⁵ un valdības locekļi¹²⁶. Par atbalstu J. Matuļa kandidatūrai arī ārzemju latviešu vidū liecina bīskapa S. Danella izteikumi igauņu emigrācijas presei: "Es runāju ar Zviedrijā esošajiem latviešu garīdzniekiem, un viņi atzīmēja, ka J. Matulis ir pats labākais cilvēks, kas varēja ieņemt šo amatu."¹²⁷

Uz jauno arhibīskapu tika liktas lielas cerības, un viņam bija ieceres par LELB darbības uzlabošanu. Par to liecina Grobiņas iecirkņa informatīvā sanāksme 1969. gada 31. maijā, kurā J. Matulis referēja par jaunāko protestantu teoloģijā un informēja par jaunās Konsistorijas darbu, uzsverot precizitāti dievkalpojumos, atbrīvošanos no alkoholiskām piedevām garīdznieku sanāksmēs, dievkalpojumu noturēšanu pēc Agendas. Mantzinis V. Plāmsis norādīja, ka Konsistorija nolēmusi ievērot taupību, agrākie komandējumi un citas izmaksas stipri samazinātas¹²⁸. Jaunajai Konsistorijai bija nodoms atveseļoties finansiālā ziņā, nostiprināt pensiju kasi un panākt nākošās paaudzes mācītāju izaudzināšanu¹²⁹.

Jaunajam arhibīskapam, stājoties amatā, bija jāuzņemas sarežģītais uzdevums nodrošināt Baznīcas darbību tai nelabvēlīgos apstākļos. Tam bija nepieciešamas diplomāta dotības, kas J. Matulim tiešām piemita¹³⁰. A. Saharovs 1968. gadā J. Matuli raksturoja kā lojālu, attīstītu, kas reāli novērtē situāciju, brīvi pārvalda angļu, vācu, krievu un latviešu valodu, ievēro likumdošanu par kultiem¹³¹.

Liela nozīme Baznīcas darbības nodrošināšanā bija starptautiskajiem sakariem. No 1967. gada J. Matulis kā LELB pārstāvis brauca uz ārzemēm – VDR, Austriju, Šveici, Franciju, Rumāniju, Ungāriju, Čehoslovākiju, Japānu, Somiju, Zviedriju, ASV, Indiju, Tanzāniju u.c. Kā WCC CK, WLF, Kristīgās miera konferences komitejas, CEC loceklis viņš piedalījās šo organizāciju darbā. Kā Baznīcas vadītājs un PSRS

125LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 24.–26. lpp.

126LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 5, 123. lpp.

127LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 114. lpp.

128LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 18. lpp.

129LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 17. lpp.

130Ē. Mestera atmiņas, pierakstītas 2000. gada 16. maijā.

131LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 32, 10. lpp.

pastāvošo garīdznieku delegāciju loceklis tikās ar dažādu konfesiju pārstāvjiem, sabiedriski politisko un emigrantu organizāciju pārstāvjiem¹³². Matulis aktīvi darbojās WLF un WCC, piemēram, kā WCC centrālās komitejas loceklis¹³³. Ateistiskajam režīmam bija jārespektē šīs organizācijas, un tas, ka J. Matulis ieņēma amatus Baznīcas starptautiskajās organizācijās, palīdzēja LELB stāvoqli nostiprināt starptautiski.

Viesojoties Latvijā, 1974. gadā intervijā "Dzintarkrastam" Amerikas Luterāņu federācijas prezidents R. Maršals par J. Matuli saka vārdus, ko cenzūra svitrojusi: "Satikos ar arhibīskapu Matuli, kuru esmu saticis arī agrāk citos gadījumos. Un man liekas, ka viņš ir stingrs vadonis saviem ļaudīm, gans savai draudzei."¹³⁴ ASV Luterāņu Baznīca Nacionālās padomes ģenerālsekretārs Dr. P. Vi (Wee) intervijā raidījumam "Dzintarkrasts" 1980. gadā par J. Matuli teicis: "Viņš ir ļoti iecienīta persona WLF. Viņa vārdu pazīst daudzās pasaules valstīs. Matuļa kungs sekmīgi strādā informācijas laukā, veicina saprašanos starp tautām." (Šos izteikumus cenzūra svitrojusi). Par starptautisko atzinību liecināja tas, ka 1973. gadā Matulim Budapeštā un 1980. gadā Erlangenē tika piešķirts goda Doktora grāds¹³⁵, kā arī tas, ka 1970. gadā J. Matulis tika uzaicināts un piedalījās Slovērijas bīskapa Mihalko introdukcijā¹³⁶ un 1980. gadā – Zviedrijas Baznīcas bīskapu konsekrācijā Upsalā. Tā tika turpināti vēsturiskie kontakti ar Zviedrijas ELB un uzturētas labās kaimiņattiecības¹³⁷. Komandējumi uz ārzemēm prasīja daudz laika un piepūles. Ja bīskaps tajos nedotos, "mūsu Baznīca būtu palikusi anonīma". Par dažu konferenci Matulis gan izteicās, ka tā bijusi tikai "tukšu salmu kulšana"¹³⁸.

Daudzkārt starptautiskajās organizācijās viņam nācās reprezentēt Padomju Savienību, taču, kalpojot propagandas darbā, viņš centās palīdzēt savai Baznīcai. Viņa personisko attieksmi pret padomju režīmu ietekmēja gan pagātnes atmiņas, gan ģimenes liktenis. J. Matuļa māsa un vecāki 1941. gada 14. jūnijā tika izsūtīti, vecāki mira Sibīrijā, un, kad māsa

132LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 207, 2. lpp.

133LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 41. lpp.

134LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 288, 74. lpp.

135LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 260, 4. lpp.

136LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 238. lpp.

137LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 259, 29. lpp.

138Sējējs un plauja, 31. lpp.

1957. gadā atgriezās no Sibīrijas, brālis uzņēma viņu pie sevis.¹³⁹ 1975. gadā J. Matuļa māsiņa A. Rodriguez-Mata no ASV viesojās Rīgā. Viņa atceras, ka J. Matulis uzlicis pirkstu uz lūpām, kad viņa Konsistorijā sākusi runāt par krieviem, norādījis, kur sienā bijis ieslēpts mikrofons. Par "aizliegtām" tēmām runāja parkā uz soliņa, kad viņš stāstīja par savu dzīvi un darbu, un grūto sadzīvi ar viņa kaklakungiem¹⁴⁰.

Lai arī starptautiskajā līmenī publiskajās uzstāšanās reizēs LELB bieži nonāca konfrontācijā ar trimdas luterisko Baznīcu, tomēr neoficiālajā līmenī tika meklēti un rasti kontakti. 1973. gadā ASV, tiekoties ar savu māsiņu, J. Matulis sastapa arī prāvestu V. Vārbergu un M. Ķirsonu, jo Latvijā bija zināms par trimdas Baznīcas aktivitātēm. J. Matulis sarakstījis ar mācītāju E. Ķiploku, un, lai nemodinātu aizdomas, dažās J. Matuļa vēstulēs personas tika pieminētas ar pseidonīmiem vai iniciāļiem, savukārt kolēģis no ASV sūtīja grāmatas reliģiju vēsturē¹⁴¹.

Ilgus gadus Baznīcai bija liegti jebkādi sakari ar Rietumiem, pēc tam režīms sāka iesaistīt Baznīcu propagandas darbā. Tādēļ ārpus dzimtenes padomju garīdzniekiem bija aizliegts izmantot latviešu baznīcas¹⁴². Tādējādi Matulim radās tikai reta izdevība viesoties trimdas draudzēs. Piemēram, Vašingtonā, Mineapolē, Sufolsā un Augsburgā, Vācijā. Šajās reizēs Matulis runāja par to, kas sasniegts ateistiskās valsts apstākļos, kas aizkustināja klausītājus. Matulis sūtījis ziņas par LELB darbu arī trimdas izdevumam "Ceļa Biedrs", viņš sūtījis draudžu vēstures, valsts arhīva publicētas draudžu hronikas u.c., ar šo palīdzību varēja iznākt E. Ķiploka grāmata par dzimtenes draudzēm un baznīcām¹⁴³. Tiekoties ar trimdas Baznīcas pārstāvjiem, bieži radās konfrontācijas, bet J. Matuļa tikšanās ar trimdas Baznīcas arhibīskapu A. Lūsi un prāvestu R. Āboliņu 1983. gadā WCC generālajā asamblejā Vankuverā noritēja draudzīgā atmosfērā¹⁴⁴. Kā savās atmiņās raksta E. Rozītis, latvieši kontaktējās starptautiskajās konferencēs, piemēram, 1970. gadā WLF pilnsapulcē Eviānā. J. Matulis arvien zināja, kā izturēties, kā darbojas Baznīcas

139 Sējējs un pļauja, 11. lpp.

140 Sējējs un pļauja, 21.–22. lpp.

141 Sējējs un pļauja, 27. lpp.

142 Sējējs un pļauja, 32. lpp.

143 Sējējs un pļauja, 26.–34. lpp.

144 Sējējs un pļauja, 67. lpp.

pasaules organizācijas un kas jādara, lai sasniegtu vēlamo mērķi. 1977. gadā Dāresalamā WLF asamblejā latvieši bija solidāri, trimdas Baznīca centās pievērst uzmanību Baznīcas apspiestībai dzimtenē, un, kad Ungārijas bīskaps izteicis protestu E. Rozitim, kas bija izvirzījis priekšlikumu, tad Matulis teicis: "Liec manu cilvēku mierā!" 1979. gadā CEC konferencē Krētā atkal notika tikšanās un neoficiālas sarunas. Oficiāli un inkognito – īpaši izteikti abi šie aspekti apvienojās vācu luterāņu Baznīcas sinodē 1980. gada jūnijā, kad arhibīskaps kopā ar prāvestu J. Liepiņu atbrauca uz Eslingenu, lai apmeklētu arhibīskapa T. Grinberga kapu un lai Berkheimas mājas apstākļos varētu kopt un baudīt to kopību ar trimdas garīdzniekiem, kas dod spēku atkal cīnīties un pastāvēt uz ārpusi. Inkognito viņš saskaņoja ar trimdas Baznīcu ziņojumus un publikācijas.

E. Rozītis izsaka nožēlu par to, ka pasaule bieži vien J. Matuļa pasacīto nesaprata vai arī nevēlējās saprast. "Viņš cieta no Rietumu neatjautības, jo informācija, kuru viņš mums sniedza ar lielu personisku risku, lai mēs to sniegtu tālāk, netika nedz saprasta, nedz arī izplatīta."¹⁴⁵

J. Matuļa nekrologā trimdas arhibīskaps A. Lūsis rakstīja: "Tiekoties dažādās konferencēs, mēs bieži nonācām konfrontācijās. Tas bija nenovēršami. Bet es ticu, ka J. Matulis saprata mani tikpat labi, cik es sapratu viņu"¹⁴⁶

Lai īstenotos nodomi, bija nepieciešama māka izmantot tās minimālās iespējas, ko deva ateistiskā valsts. Viņš uzskatīja, ka "ir jāpanāk viss, ko ateistiskā valsts ir atvēlējusi Baznīcai", bet par pilnvaroto P. Liepu J. Matulis rakstīja: "Viņš bija savu uzskatu pārstāvis, bet konsekvents likumības ievērotājs, ja kas pienākas Baznīcai (kalendārs, kapu svētki u.c.)."¹⁴⁷

Matulis iespēju robežās gādāja par jaunu garīdznieku sagatavošanu, kā arī par amatā esošajiem mācītājiem. Arhibīskaps panāca atļauju mācītāju konferenču noturēšanai, pirmā LELB mācītāju konference notika 1979. gada 17. jūlijā. Arhibīskaps noteica vadlinijas teoloģiskajiem kursiem. 1984. gada 14. jūnija Konsistorijas prezidija sēdē arhibīskaps ierosināja nodibināt arhibīskapa ģimenes stipendiju – 100 rubļu mēnesī – teoloģijas semināra studentam, bet sa-

145 Sējējs un plauja, 82.–86. lpp.

146 J. Matuļa piemiņai. – Laiks, Nr. 69 (3661), 1985.

147 Sējējs un plauja, 31. lpp.

karā ar viņa slimību un nāvi tas netika īstenots. Arhibīskaps palīdzēja teoloģijas studentiem gan materiāli, gan ar mācību literatūru, bet viņš arī prasīja diskreciju, par viņa palīdzību nedrīkstēja runāt. Arhibīskapa vizitācijas vienmēr izvērtās par spožu notikumu, tad baznīcas bija pilnas¹⁴⁸. Viņš centās saturēt draudzes vienotībā un Baznīcas mācībā un prata ieturēt zināmu distanci gan Baznīcas vadības darbā, gan saskarē ar laicīgās varas pārstāvjiem¹⁴⁹, tā ka arī laicīgās varas pārstāvji bija spiesti izturēties pret viņu pat ar zināmu godbijību¹⁵⁰.

Matulis panāca, ka varēja paplašināt Baznīcas kalendāra apjomu no 100 uz 180 lapaspusēm, un metienu no 12000 uz 15000 eksemplāriem, 1965. gadā viņš pārņēma tā rediģēšanu. Laikā, kad Matulis sāka savu darbu, Konsistorijas kancelejā bija tikai viens algots darbinieks – darbvedis, un viss lielais darbs gulās uz arhibīskapa pleciem. Viņa rūpes par LELB kalpotājiem parādīja tas, ka nereti arhibīskaps darbojās kā aizbildnis mācītājam, kuram bija kādi sarežģījumi ar laicīgo varu – dažkārt pašam mācītājam to nemaz nezinot¹⁵¹.

70. gadu sākumā tika atjaunots arhibīskapa vīru koris, kas brauca līdzī viņa vizitācijās. 70. gadu vidū radās arī sarežģījumi: "Suntažu baznīcā arhibīskapa vadībā noritēja dievkalpojums, dziedāja arhibīskapa vīru kori. Pēc tam ciema IK priekšsēdētāja uzrakstīja sūdzību LKP CK, ka arhibīskaps J. Matulis ar savu kori "izvedis" plašu reliģisku propagandu un atrāvis kolhozniekus no ražas novākšanas darbiem."¹⁵² Tam sekoja attiecīgu iestāžu lēmums – likvidēt arhibīskapa vīru kori, bet ap 1980. gadu Matulis panāca kora atjaunošanu.¹⁵³

J. Matulis kā Baznīcas vadītājs centās draudzes atbalstīt dievnamu uzturēšanā. 1980. gadā J. Matulis lūdzis Konsistorijas locekli Ē. Mesteru apsekot dievnamus, sastādīt aktus par dievnamu stāvokli un Konsistorijai iespējamus līdzekļus novirzīt šo dievnamu remontam. Baznīcās, kuras bija uz slēgšanas sliekšņa, aicināja darīt visu iespējamo, lai tās saglābtu un neatdotu valsts pārziņā. Šis problēmas apsprieda plenār-

148 Sējējs un pļauja, 6. lpp.

149 Sējējs un pļauja, 40.–44. lpp.

150 A. Kavača atmiņas, pierakstītas 2000. gada 5. aprīlī

151 Sējējs un pļauja, 51.–52. lpp.

152 Sējējs un pļauja, 69. lpp.

153 Ē. Mestera atmiņas, pierakstītas 2000. gada 16. maijā.

sēdēs, dažreiz pat paši mācītāji un prāvesti bija pret savas baznīcas remontu, jo viņi nesaskatīja perspektīvas¹⁵⁴.

Aktuālās LELB problēmas gan draudžu dzīvē, gan mācītāju darbībā atspoguļojās arhibīskapa apkārtraktos. Mācītājiem arhibīskaps norādīja turēties pie Agendas kārtības un luterisma mācības, lai draudzes tiktu pasargātas no herēzes, un atgādināja savlaicīgi nosūtīt atskaites Konsistorijai par savu darbību. Draudzēm tika atgādināts rūpēties par savu dievnamu, inventāru, draudzes dokumentāciju un savlaicīgi nokārtot maksājumus, rūpēties par mākslinieciskajām vērtībām dievnamos un vēstures liecībām. Prāvestiem uzdots sekot dievnamu uzturēšanai iecirknī. Tāpat arhibīskaps arvien mudināja izraudzīties piemērotus kandidātus Teoloģijas semināram un rūpēties par draudžu darbinieku sastāva atjaunošanu¹⁵⁵.

J. Matuļa 70 gadu jubileja 1981. gada maijā tika plaši atzīmēta¹⁵⁶. Tajā piedalījās arī valdības pārstāvji, kas J. Matulim pasniedza LPSR MP goda rakstu par ieguldījumu miera un sapraššanās starp tautām nostiprināšanā un PSRS miera aizstāvības komiteja – zelta medaļu un diplomu¹⁵⁷.

Matulis bija nolēmis aiziet pensijā. Bet, kad 1984. gadā beidzās viņa pilnvaru laiks, sinode lūdza viņu palikt amatā, cik ilgi vien iespējams¹⁵⁸. Matulis savā darbībā ieturēja kompromisa politiku, neejot uz konfrontācijām ar pastāvošo varu, tajā pašā laikā veicinot Baznīcas darbību. Savos četrpadsmit arhibīskapa amatā pavadītajos gados viņš nevienu reizi nebija pats ieteicis atņemt reģistrāciju kādam no mācītājiem vai neordinētajiem kalpotājiem. Viņa laikā notika pakāpeniski, kaut nelieli, baznīcu atjaunošanas remontdarbi. Arhibīskapa nāve 1985. gadā satricināja Baznīcu, jo viņš ar savu autoritāti, pieredzi un pastorālo padomu Baznīcā spēja uzturēt mieru un stabilitāti. Arhibīskapa bēres izvērtās par lielu notikumu, par spīti civilā gērbto agentu pūlēm, kuri, nostājušies netālu no dievnama durvīm, centās nācējus raidīt prom, cilvēki piepildīja ne tikai Sv. Jāņa baznīcu, bet

154 Sējējs un plauja, 67.–72. lpp.

155 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 41., 44., 47., 50, 53., 56., 203. lpp.

156 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 259, 91. lpp.

157 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 259, 124. lpp.

158 LELB XIII ģenerālā sinode. – Baznīcas Kalendārs, 1985, 87. lpp.

arī laukumu tās priekšā¹⁵⁹. Prāvests A. Vecmanis, salīdzinot arhibīskapu darba stilu, rakstīja: "Turss bija diplomāts, jautājumus vairāk izlēma vienpersonīgi. J. Matulis centās būt iespējami demokrātisks, bija aturībnieks, viņa laikā mācītāju sanāksmes notika citā gaisotnē."¹⁶⁰ Un pēc J. Matuļa nāves Konsistorija noraidīja priekšlikumu par arhibīskapa vietas izpildītāja ievēlšanu kā neatbilstošu J. Matuļa demokrātismam, jo Baznīcas vadībai jāatrodas Konsistorijas prezidija padomnieku rokās¹⁶¹.

Apskatāmajā laika posmā arhibīskapi valsts iestāžu priekšā pārstāvēja Baznīcu. Visilgāk šajā laikā arhibīskapa amatā bija J. Matulis, kurš spēja vienlaicīgi uzturēt korektas attiecības ar pastāvošo varu un tās politiku, kā arī ar Baznīcas darbiniekiem un draudzēm, kas arī palīdzēja daudzām no tām izdzīvot padomju varas apstākļos.

2.3. Konsistorijas darbība

LELB Satversme 34. pantā noteica, ka ģenerālās sinodes izpildu orgāns ir Konsistorija. Konsistorija pārraudzīja Teoloģiskā semināra darbību, apstiprināja kandidātus mācītāju un prāvestu amatam vakantajās draudzēs un iecirkņos, izskatīja sūdzības par garīdzniekiem, sastādīja LELB budžetu u.c. 60. gados Konsistorijas telpas atradās Kirova (tag. Elizabetes) ielā 37-5. 1978. gadā Konsistorija sakarā ar nama kapitālpārbūvi tika pārcelta uz citām, šaurākām telpām Lāčplēša ielā 4-4, kur trīs istabu dzīvokli iekārtojās Konsistorija, viens divistabu dzīvoklis bija paredzēts arhibīskapam ar ģimeni, otrs – vecajiem Konsistorijas darbiniekiem. 1978. gada 20. jūlijā notika jauno Konsistorijas telpu iesvētēd, šajā telpās Konsistorija darbojās līdz 1992. gadam.

Baznīcas vadībai bija jārisina mācītāju un draudžu jautājumi. Konsistorijai nebija tiesību tieši atbalstīt draudzes, piešķirot līdzekļus, tādēļ, piemēram, tika atteikts atbalstīt draudžu lūgumus piešķirt pabalstus baznīcu remontam. Tomēr Baznīcas vadība mēģināja

159 Sējejs un pļauja, 8. lpp.

160 Sējejs un pļauja, 46. lpp.

161 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 5, 1985. g. 3. sept.

162 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 28, 1978. g. 20. jūlijā.

163 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 3, 1968. g. 20. maijā.

paglābt no likvidēšanas draudzes, kurām bija materiālas grūtības. Piemēram, 1966. gadā Mārtiņa draudzē Rīgā tika organizēti īpaši dievkalpojumu cikli, kuros gūtie ziedojumi tika nodoti draudzei, un tādējādi draudzei tika dota iespēja nokārtot savus maksājumus¹⁶⁴. Šāda veida palīdzību nevarēja sniegt visām draudzēm, jo īpaši attālajām lauku draudzēm, kur dievkalpojumi notika reti un draudzes locekļi dzīvoja izklaidus, un tās bija spiestas atstāt savu baznīcu un pārtraukt dievkalpojumus līdzekļu trūkuma dēļ, jo vietējās rajona un ciema padomes bija aizliegušas vākt draudzes gadskārtējos ziedojumus no draudzes locekļiem ārpus baznīcas. Baznīcas Virsvalde uzskatīja, ka arī šāda iemesla dēļ baznīca nav atstājama un dievkalpojumi tajā turpināmi¹⁶⁵. Vairākas draudzes tik tikko spēja nokārtot valsts maksājumus, un sakarā ar to pēc viņu lūguma Virsvalde tām samazināja maksājumus Baznīcas vispārējām vajadzībām vai atbrīvoja no šiem maksājumiem, kā arī dzēsa iekrājušos parādus Virsvaldei¹⁶⁶.

Konsistorija risināja arī konfliktus, kas radās starp draudžu padomēm un mācītājiem, nozīmēja mācītāju kandidātus uz draudzēm¹⁶⁷. Grūti bija apmierināt to draudžu prasības, kas nebija apmierinātas ar savu mācītāju un vēlējās citu, jo garīdznieku skaits bija neliels un tikai ar grūtībām varēja nodrošināt visu draudžu aprūpi¹⁶⁸, viens mācītājs parasti kalpoja vairākās draudzēs. Mācītāju pamatsastāvu veidoja tie mācītāji, kas savā laikā bija beiguši Teoloģijas fakultāti. Tādēļ 1968. gadā pilnvarotais atzina, ka lielākajai daļai luterāņu mācītāju ir liela dzīves pieredze un laba izglītība¹⁶⁹. Taču šie kadri ar gadiem novecoja, daļa aizgāja mūžībā, luterāņu mācītāju skaits ar katru gadu saruka, bija akūta nepieciešamība pēc jauniem mācītājiem. Konsistorija rūpējās par jaunu mācītāju sagatavošanu.

Teoloģijas semināra absolventu skaits bija tik neliels, ka nespēja nodrošināt Baznīcu ar kalpotājiem. Un, lai novērstu mācītāju trūkumu, Konsistorija izšķirās par sieviešu ordinēšanu. Par sieviešu pieļaušanu mācītāja darbā sprieda jau sešdesmito gadu

164 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 17, 1965. g. 20. apr.

165 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 25, 1966. g. 8. jūn.

166 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 30, 1967. g. 6. dec.

167 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 18, 1965. g. 6. jūl.

168 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 37. lpp.

169 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 25, 1966. g. 8. jūn.

beigās¹⁷⁰. Septiņdesmitajos gados pamazām tika paplašinātas pilnvaras kalpojošajām diakonēm^{171,172}, līdz 1975. gada Konsistorijas sēdē tika izšķirts sieviešu ordinācijas jautājums, jo, kā sacīja arhibīskaps, "tā ir mūsu nepieciešamība iesaistīt sievietes mācītāja darbā". Nolēma ordinēt mācītāja palīga amatā teoloģijas studentes V. Bitēnu, B. Strožu un H. Valpēteri.¹⁷³

Lai arī darbojās Teoloģijas seminārs, tomēr ik gadus to beidza tikai daži absolventi, kas spēja vienīgi aizpildīt tās vakances, kas bija radušās, vecākās paaudzes garīdzniekiem atstājot kalpošanu vai aizejot mūžībā. Mācītāju trūkums nedeva Baznīcas vadībai iespējas stingrai mācītāju atlasei un līdz ar to vājināja disciplīnu mācītāju vidē¹⁷⁴.

Kursos un seminārā gūtās zināšanas jaunordinētajiem mācītājiem un mācītāju palīgiem bieži bija nepilnīgas, un daudzi no viņiem sāka kalpot, vēl nemaz nebeiguši semināru. Arī laiks, kad tika noliegti jebkuri reliģiskie meklējumi un informācija par reliģijām bija minimāla, veicināja tendenci, ka tika jaukti dažādu konfesiju un pat reliģiju priekšstati un prakse. Dažkārt šāda brīva izpratne bija novērojama arī LELB vidē¹⁷⁵. Pret to iestājās arhibīskaps¹⁷⁶. To parāda diakona A. Auziņa lieta. Viņš savos sprediķos propagandēja austrumu reliģiju priekšstatus, ar ko, protams, nebija apmierinātas draudzes un Baznīcas vadība. Viņš tika pārcelts no vienas draudzes uz otru, līdz pastāvīgam darbam tika nozīmēts Sesavas draudzē un arhibīskaps viņam nedeva iespēju kandidēt vēl uz otru draudzi tajā pašā prāvesta iecirknī¹⁷⁷. Arī 1979. gadā arhibīskaps atgādināja visiem Baznīcas darbiniekiem "stingri turēties pie luterānisma mācības un atvairīt katru sektantisma mēģinājumu gūt panākumus, konvertējot luterāņu draudžu locekļus"¹⁷⁸.

Lai tiktu saglabāta Baznīcas tirā mācība, kas līdztekus liturģijai izpaudās jo īpaši sprediķi, arhibīskaps savos apkārtrakstos arvien atgādināja, cik nopietns

170 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 27, 71. lpp.

171 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 27, 106. lpp.

172 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 63. lpp.

173 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 21, 1975. g. 28. jūl.

174 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 41, 6. lpp.

175 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 61. lpp.

176 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 50, 49. lpp.

177 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 19. lpp.

178 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 61.–63. lpp.

darbs jāiegulda sprediķa sagatavošanā. "Jo draudzes dzīve ir atkarīga no draudzes gana krietna Dieva Vārda izskaidrojuma un liecības sprediķi, tikumīgas personīgās dzīves un saprātīgas sadzīves ar saviem līdzcilvēkiem."¹⁷⁹

Lai pienācīgi sagatavotos dievkalpojumu norisei, mācītājiem arvien bija jāpildveido sava izglītība. Konsistorijai ik gadus bija jāiesūta darba gaitas apraksti ar pārmaiņām ģimenes stāvokli, eventuālajā civilajā darbā, adresēs, kā arī atzīmes par pēdējā laika personīgajām studijām, respektīvi, par izlasīto garīgo un laicīgo literatūru¹⁸⁰, kā arī apstiprinājums personīgajai un ģimenes draudzes piederībai, jo mācītājiem arī ar savu ģimenes dzīvi bija jābūt par piemēru draudzes locekļiem un citiem ticīgajiem. Prāvestiem ik gadus bija jāiesūta Konsistorijai arī pārskati par sava iecirkņa dzīvi un darbību¹⁸¹.

LELB Satversme 54. pantā noteica prāvesta pienākumus¹⁸². Prāvesti LELB hierarhiņā bija starposms starp Virsvaldi un draudzēm, un arhibīskaps ar viņu starpniecību centās ietekmēt draudžu dzīvi, savukārt prāvestiem bija jāatskaitās Virsvaldei par iecirkņa darbību. Prāvesti pulcējās uz apspriedēm pie arhibīskapa, kur sniedza ziņojumus par savu iecirkņu draudžu darbību¹⁸³. Satversme paredzēja, ka prāvests savukārt sasauca un vada iecirkņa mācītāju informatīvās un konsultatīvās konferences. Mācītāju konventi regulāri tika sasaukti Grobiņas iecirknī, un Konsistorijas sēdē 1978. gadā tika ierosināts sasaukt mācītāju konventus arī citos iecirkņos, līdzīgi kā tas jau notika Grobiņas iecirknī¹⁸⁴. Šajos konventos garīdznieki pārrunāja aktuālos jautājumus un uzklusēja amatbrāļu sagatavotus priekšlasījumus, kas viņiem palīdzēja papildināt savas zināšanas¹⁸⁵. Baznīcas likumdošana, kas bija saskaņota ar valsts likumiem, deva prāvestam vienīgi garīgas uzraudzības funkcijas. Tomēr praksē prāvestiem nācās saskarties arī ar draudžu praktiskajiem jautājumiem. Arhibīskaps G. Turss lūdza prāvestus gādāt par

179 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 60.–66. lpp.

180 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 50, 49. lpp.

181 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 61.–63. lpp.

182 LELB Satversme. – BK, 1969, 97. lpp.

183 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 25, 1966. g. 8. jūn.

184 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 27, 1978. g. 2. jūn.

185 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 20. lpp.

Arhibīskaps G. Turss lūdza prāvestus gādāt par mācītājiem, piepalīdzot viņiem ar izziņām, ja tiem tika uzlikti pārmērīgi ienākumu nodokļi¹⁸⁶. Risināti tika arī saimnieciskie jautājumi, piemēram, rūpēdamies par sava iecirkņa draudzēm, 1982. gadā Rīgas iecirkņa prāvests V. Ozoliņš lūdza Rīgas kurināmā apgādes pārvaldei piešķirt kurināmo Rīgas draudzēm¹⁸⁷. Prāvestiem bija jāseko arī dievnamu uzturēšanai iecirknī¹⁸⁸.

Domājot par jau strādājošo mācītāju kvalifikācijas celšanu, arhibīskaps panāca valdības atļauju ikgadēju mācītāju konferenču sasaukšanai. Pirmā konference notika 1979. gadā. Kā arhibīskaps atzīmēja savā apkārtrakstā, "sanākme deva labu ieskatu informācijā un vispārējos reliģiskās dzīves un tiri profesionālos jautājumos"¹⁸⁹. Līdzās referātiem par teoloģijas tēmām, konferenču programmās kā nodeva valstij tika iekļautas gan pilnvarotā uzstāšanās, gan LKP CK lektoru priekšlasījumi par starptautisko stāvokli¹⁹⁰. (Piemēram, 1982. gada mācītāju konferencē LKP CK lektors I. Kezbers nolasīja referātu par starptautisko stāvokli¹⁹¹. Šajās konferencēs, kur piedalījās arī pilnvarotais, mācītāji izmantoja izdevību noskaidrot neskaidros jautājumus, kas skāra Baznīcas un valsts varas attiecības. 1982. gada konferencē pilnvarotajam tika uzdoti jautājumi par būvmateriālu iegādi baznīcu remontiem, par periodiska reliģiska žurnāla izdošanas iespējām, par kulta priekšmetu uzglabāšanu un signalizācijas ieviešanu baznīcās, par pensionāru nodarbošanās iespējām draudzēs u.c.¹⁹² Konferenču deva mācītājiem iespēju satikties ar amatbrāļiem plašākā lokā, pārspriest savas problēmas un jautājumus, kas skāra Baznīcas dzīvi un pastāvēšanu.

Konsistorijai bija jā rūpējas arī par finansiālu nodrošinājumu garīdzniekiem. Mācītāju ienākumi bija niecīgi, jo arī draudžu ienākumi bija mazi, lielāko daļu no tiem sastādīja brīvprātīgie ziedojumi. Draudžu locekļu skaits bija krietni sarucis. Draudzes tik tikko spēja samaksāt lielos nodokļus par ēkām un zemi, un maz kas atlika, ko samaksāt mācītājam. Dievkalpo-

186 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 18, 1965. g. 6. jūl.

187 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 210, 10. lpp.

188 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 203, 41. lpp.

189 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 203, 41. lpp.

190 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 205, 27. lpp.

191 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 210, 25. lpp.

192 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 210, 23. lpp.

jumu skaits LELB bija salīdzinoši neliels, kazuāliju skaits ar gadiem arvien saruka. Mācītāju ienākumi daudzās draudzēs kļuva tik niecīgi, ka jau sešdesmito gadu beigās daudzi mācītāji sāka strādāt arī kādu citu darbu¹⁹³. Piemēram, 1969. gadā 22 luterāņu mācītāji līdzās garīgajam darbam strādāja arī laicīgo darbu¹⁹⁴. (Piemēram, par mācītāju materiālo stāvokli V. Ozoliņš 1972. g. ārzemju viesiem sniedza informāciju, ka pieciem mācītājiem bija savas personiskās automašīnas¹⁹⁵.) Smags bija emeritēto garīdznieku stāvoklis, jo, tā kā Baznīca bija šķirta no valsts, tad tās kulta kalpotājiem pensija nepienācās¹⁹⁶. Baznīcai arī bija aizliegts sniegt materiālu palīdzību gan draudzes locekļiem, gan mācītājiem¹⁹⁷, tomēr iespēju robežās mācītājiem tika piešķirti slimības pabalsti.¹⁹⁸ Arhibīskapa G. Turša laikā darbojās LELB Virsvaldes savstarpējās palīdzības fonds, kas tika likvidēts līdz ar pensiju fonda izveidošanu 1969. gadā¹⁹⁹. Pensiju fonda statūtus apstiprināja sinode, un tas tika uzturēts no draudžu un mācītāju iemaksātajiem līdzekļiem. Pensiju kases darbību vadīja Konsistorijas prezidijs, kas atbilstoši sinodē pieņemtajiem statūtiem piešķīra pensijas²⁰⁰.

Arhibīskaps centās rūpēties arī par vecajiem Konsistorijas darbiniekiem, un LELB pensiju fonds bez emeritētajiem mācītājiem izmaksāja zināmu ikmēneša pensiju – 30. rbļ. – arī Konsistorijas kancelejas grāmatvedības darbiniekiem. Sociālās nodrošināšanas ministrija pēc Konsistorijas lūguma²⁰¹ Konsistorijas grāmatvedim R. Prūsim pensiju noteica kā strādniekam, nevis kā kulta kalpotājam²⁰². Attiecībā uz Baznīcas laicīgajiem darbiniekiem Sociālās nodrošināšanas ministrija bija noteikusi, ka pensija baznīcas darbiniekiem izmaksājama tādā apmērā, lai alga kopā ar pensiju nepārsniegtu 150 rbļ. mēnesī²⁰³. Divas pensijas nedrīkstēja saņemt, bija jāizvēlas vai nu valsts

193 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 47. lpp.

194 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 284, 24. lpp.

195 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 286, 68. lpp.

196 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 129. lpp.

197 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 8, 6. lpp.

198 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 23, 1966. g. 7. martā.

199 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 32, 1.–4. lpp.

200 Virsvaldes plenārsēdes protokols Nr. 12, 1970. g. 7. dec.

201 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 194, 37. lpp.

202 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 194, 70. lpp.

203 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 194, 39. lpp.

pensija, vai reliģiskās organizācijas maksātā²⁰⁴.

Konsistorija, atzīmējot mācītāju, Baznīcas darbinieku un draudžu jubilejas, veidoja kopības apziņu Baznīcā. Par šo gadskārtu atzīmēšanu daudz liecību atrodam Baznīcas Kalendārā. Pilnvarotais savā atskaitē norādīja, ka plašā dažādu gadadienu un jubileju svinēšana draudzēs ir viena no LELB piemērošanās formām, jo svētku dievkalpojumi notika arī valsts svētkos un gadadienās. Pilnvarotais norādīja, ka Baznīcas vadība cenšas aktīvi izmantot Padomju valsts nozīmīgus datumus savas ietekmes pastiprināšanai²⁰⁵. Šo tradīciju ieviesa arhibīskaps G. Turss 50. gados, organizējot ekumēniskus dievkalpojumus dažādos valsts svētkos, un tā tika turpināta visu padomju varas laiku²⁰⁶, dievkalpojumos tika ielūgts un piedalījās arī pilnvarotais. Šie dievkalpojumi demonstrēja Baznīcas lojalitāti padomju varai²⁰⁷.

2.4. Baznīcas iespaiddarbi

Pēckara gados arhibīskaps G. Turss panāca, ka 1960. gadā LELB vajadzībām tika izdota Jaunā Derība 1500 eksemplāros,²⁰⁸ kura drīz vien tika izpārdota. 60. gadu beigās Konsistorija veica sagatavošanas darbus jauna emendēta izdevuma publicēšanai un, sākot no 1970. gada, regulāri ik gadus lūdza atļauju Bībeles izdošanai²⁰⁹. Lietā tika likti dažādi argumenti: PSRS 55 gadu jubileja, neatlaidīgi ticīgo lūgumi pēc jauna Bībeles izdevuma, ārzemju propaganda: "Bībeles izdošana 1972. gadā piesaistītu lielu starptautisku uzmanību un liktu apklust baumām un propagandai ārzemēs." Konsistorija norādīja, ka "mums ir informācija, ka vairāki latviešu emigrantu Bībeles izdevumi ir daļēji paredzēti subversīvai to infiltrācijai mūsu zemē ar ieganstu "latviešiem Latvijā nav savas Bībeles un tās drukāšana ir aizliegta", tādēļ arī notiek pastāvīgi muitas noteikumu pārkāpumi no ārzemju tūristiem", ka šai Bībelei būs pieprasījums arī latviešu emigrantu vidū. Konsistorija savā lūgumā minēja, ka, "ja valdošās instances to atzīs par vēlamu, par papīra jautājumu varēsīm konsultēties ar Starptautisko

204 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 196, 31. lpp.

205 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 10, 90. lpp.

206 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 283, 38. lpp.

207 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 205, 19. lpp.

208 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 11, 88. lpp.

209 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 15, 1972. g. 24. febr.

Bībeles biedrību Ženēvā, kas piedāvā papīru no saviem krājumiem²¹⁰.

Šiem Konsistorijas centieniem nebija panākumu, un taktika tika mainīta. 1979. gada 1. februārī Konsistorija lūdza pilnvarotā piekrišanu un atbalstu 15000 Bībeles eksemplāru iesūtīšanai LPSR LELB vajadzībām no Britānijas Bībeles biedrības. Lūgumu pamatoja ar to, ka jauna Bībeles izdošana prasītu pārāk daudz laika un lielus izdevumus un ka 1978. gadā lielāku Bībeles eksemplāru skaitu PSRS jau saņēmuši vācu luterāņi un baptisti, ar atļaujas saņemšanu izbeigtos dezinformācija rietumos par reliģiskās literatūras izplatīšanas iespējām PSRS²¹¹. Matulis centās sagatavot ceļu izdevumam, intervijās un uzstāšanās reizēs izplatot informāciju par tā sagatavošanu²¹². Bet valsts vara vēl aizvien vilcinājās ar atļaujas došanu, jo Bībeles izdošana dotu iespēju daudz vairāk cilvēkiem iepazīties ar kristietības pamatiem un vājinātu ateisma pozīcijas. No otras puses, Svēto Rakstu neizdošana deva pamatu ārzemju Baznīcu un emigrantu pārstāvjiem apgalvot, ka PSRS nav iespējams izdot reliģisko literatūru. Un tikai 1982. gada 22. aprīlī pilnvarotais, "pamatojoties uz sistemātiskiem LELB, baptistu, adventistu vadītāju lūgumiem", lūdza LPSR KP CK atļaut izdot Biblii latviešu valodā vai dot atļauju Bībeles ieviešanai kā dāvanu no Apvienotās Bībeles biedrības²¹³. Republikas vadība deva savu piekrišanu Jaunās Derības izdošanai latviešu valodā 20000 eksemplāros, un 11. maijā pilnvarotais rakstīja uz RLP Maskavā, ka jautājums republikas līmenī saskaņots²¹⁴. PSRS RLP deva atļauju LELB Jaunās Derības izdošanai, bet Kurojedovs nedeva atļauju papīra saņemšanai no Somijas, jo pret to iebilda PSKP CK propagandas nodaļas vadītājs, un pie šī jautājuma RLP solīja atgriezties 1983. gada vidū²¹⁵. Jautājums it kā principā bija izšķirts, un Konsistorija 1983. gadā atkal lūdza papīru arī Jaunās Derības izdevumam²¹⁶. Bet Jaunās Derības izdošana tika atlikta uz 1985. gadu, paredzot to izdot

210 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 38, 225. lpp.

211 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 196, 49. lpp.

212 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 41. lpp.

213 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 196, 28. lpp.

214 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 196, 47. lpp.

215 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 196, 90. lpp.

216 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 197, 16. lpp.

20000 eksemplāros.²¹⁷ Lai arī atlikšana tika motivēta tieši ar papīra trūkumu, iebildumi bija ideoloģiskas dabas, kā jau to bija norādījis KP pārstāvis. (Jaunā Derība iznāca tikai 1989. gadā²¹⁸.)

Līdztekus ticīgo iepazīstināšanai ar Svētajiem Rakstiem, Baznīcai bija nepieciešams nodrošināt arī dievkalpojumu norisi, un tādēļ draudzēn bija nepieciešamas Dziesmu grāmatas un atsevišķos gadījumos dziesmu lapiņas, savukārt mācītājiem un jo īpaši tiem, kas nesen bija stājušies mācītāju amatā, – Agendas jeb mācītāju rokasgrāmatas liturģijas vadīšanai.

Pēckara periodā regulāri tika izdotas vairāku veidu dziesmu lapiņas, kas bija paredzētas Baznīcas un valsts svētku dievkalpojumiem. Piemēram, 1976. gadā tika izdotas 16 veidu dziesmu lapiņas. Lapiņu saturu pirms izdošanas pārbaudīja pilnvarotais, un atļauju izdošanai deva RLP Maskavā²¹⁹. Lapiņu tirāža bija ierobežota, un vienmēr tika dota atļauja izdot mazāku skaitu, nekā Konsistorija pieprasīja (piemēram, 1971. gadā Konsistorija lūdza apstiprināt dziesmu lapiņu izdošanu 10000 eksemplāros, bet atļāva 8000, 1972. gadā lūdza 15000, atļāva 8000²²⁰), un tikai 80. gadu sākumā tirāža tika palielināta. 1979. gadā Konsistorijas sēdē arhibīskaps minēja, ka ir “akūts arī Dziesmu grāmatas jautājums, bet to pagaidām vēl var pieciest”²²¹. Lietošanā bija 1922. gada un 1954. gada Dziesmu grāmatu izdevumi. (Jauna dziesmu grāmata tika izdota 1992. gadā.)

Jaunajiem mācītājiem trūka rokasgrāmatu, tas apgrūtināja vienotas dievkalpojuma kārtības uzturēšanu LELB²²². Mācītāju lietošanā bija iepriekšējais Agendas izdevums no 1928. gada, kas bija ļoti niecīgā skaitā un saturā novecojis. Tādēļ LELB vadība gatavoja jaunu pārstrādātu Agendas izdevumu. 1977. gadā tika nozīmēta Agendas emendācijas komisija R. Priedes vadībā, arhibīskaps lūdza amatbrāļus iesaistīties šajā darbā un piesūtīt ierosinājumus rektoram²²³. Darbs tika veikts, un 1982. gadā Konsistorija lūdza atļauju Agendas izdošanai 1200 eksemplāros un

217 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 263, 3. lpp.

218 Ē. Mestera atmiņas, pierakstītas 2000. gada 16. maijā.

219 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 38, 208.–211. lpp.

220 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 41, 13.–14. lpp.

221 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 30, 1979. g. 30. janv.

222 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 265, 47. lpp.

223 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 56, 84. lpp.

atbilstoša papīra saņemšanai no Somijas kā Somijas ELB dāvanu²²⁴. Valsts vara atļauju nedeva, un Agenda tā arī netika izdota. Baznīca šo jautājumu risināja, 1984. gadā emendēto Agendas izdevumu pavairojot uz rotaprinta²²⁵. Savu attieksmi pret Baznīcu padomju vara parādīja arī jautājumā par kristību, iesvētību un laulību apliecinību izgatavošanu. J. Matulis, jau stājoties amatā, lūdza atļauju to izgatavošanai, bet varas iestādes to novilcināja līdz pat arhibīskapa nāvei²²⁶.

Vienīgais regulārais LELB izdevums apskatāmajā laika posmā, ja neskaita dziesmu lapiņas, bija Baznīcas Kalendārs, kurā līdz ar tabelkalendāru tika iekļauti mācītāju sprediķi un raksti par Baznīcas oficiālo darbību, kā arī ziņas par draudžu darbību. Tā kā Bībele nebija visiem pieejama, nozīmīgi bija arī kalendārā ievietotie Svēto Rakstu citāti katrai gada dienai, ko atbalstīja 1968. gada sinodes dalībnieki, aicinot palielināt izdevuma tirāžu²²⁷, jo tā bija ļoti neliela un daudzām draudzēm to pietrūka.

No 1968. gada atļauja kalendāra izdošanai un satura apstiprināšanai vairs netika prasīta no Maskavas RLP, pamatojoties uz to, ka tur neprot latviešu valodu un tulkošana ir pārāk darbietilpīga. Kalendārs tika saskaņots uz vietas LKP CK un LPSR valdībā²²⁸. Pirms drukāšanas kalendāra manuskripts izgāja cauri vairākām pārbaudes stadijām pilnvarotā aparātā, LKP CK propagandas un aģitācijas nodaļā, Galvenās valsts noslēpumu izdevumu pārvaldē pie LPSR MP, kur katrā fāzē tika caurskatīts un labots, un arī vēl pēc materiāla salikšanas tipogrāfijā tika pielabots²²⁹. Par cenzūras darbu liecina tas, ka, piemēram, 1970. gada kalendāra manuskriptā tikuši svītroti vairāki mācītāja Kalderovska izteikumi²³⁰, 1976. gada Baznīcas Kalendārā pēc pilnvarotā rekomendācijas izslēgts manuskriptā ievietotais mācītāja E. Grīšļa (ASV) raksts²³¹. Nelielas satura izmaiņas kalendārā notika 80. gadu sākumā, kad kalendārā tika ievietoti raksti par kultūras vērtībām dievnamos²³², par dievnamu ēku

224 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 196, 48. lpp.

225 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 265, 47. lpp.

226 A. Kavača atmiņas, pierakstītas 2000. gada 5. aprīlī.

227 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 27, 112. lpp.

228 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 5, 51. lpp.

229 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 264, 19. lpp.

230 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 5, 150. lpp.

231 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 50, 33. lpp.

232 Latvijas baznīcu vērtības. – Baznīcas Kalendārs, 1984, 104.–110. lpp.

uzturēšanu²³³, kā arī par Teoloģijas semināra darbību²³⁴ un tā mācību procesu²³⁵. Iespējams, ka tas norādīja uz valdības pielaidīgāko politiku informācijas jomā. Ienākumi no kalendāra izdošanas tika izmantoti starptautisko sakaru uzturēšanai. Tas palīdzēja sarežģītajā situācijā 1969. gadā, kad, pamatojoties uz PSRS Finanšu ministrijas lēmumu 1969. gada 8. janvārī, LPSR finanšu orgāni sāka aplikēt ar nodokļiem reliģisko apvienību ienākumus no iespieddarbu pārdošanas un ar nodokļiem tika aplikti ienākumi par 1969. un diviem iepriekšējiem – 1967. un 1968. – gadu. Kā savā vēstulē minēja J. Matulis, tas nostādīja LELB stāvokli, kad 1969. gadā nebija iespēja realizēt starptautiskos sakarus, jo ienākumi no kalendāru pārdošanas bija vienīgie, kas nodrošināja starptautisko darbību. Sākotnēji LPSR Finanšu ministrija atteica Konsistorijas lūgumam atlaist šos nodokļus par iepriekšējiem gadiem, bet pilnvarotais, pamatojoties uz paredzamo pasākumu plānu LELB starptautiskajā darbībā, lūdza RLP, lai tā atbalstītu LELB lūgumu PSRS MP par ienākuma nodokļa samazināšanu, kas arī tika veikts²³⁶. Padomju valdība bija ieinteresēta Baznīcas iesaistišanā propagandā starptautiskajā laukā, un arhibīskapa Mačuļa argumenti bija pietiekami spēcīgi, lai šie nodokļi tiktu samazināti. Līdzīgus argumentus J. Matulis izmantoja 1970. gadā, lūdzot palielināt tirāžu Baznīcas Kalendāram no 12000 uz 15000 eksemplāriem, jo “Kalendārs ir vienīgais ienākumu avots, kas sedz LELB reprezentāciju un miera darbu, un uz ārzemēm parasti aiziet ap 6000 eksemplāru, WLF un ārzemju universitāšu bibliotēkām un emigrācijas latviešu iepazīstināšanai ar LELB, arī LPSR Arzemju sakaru biedrība pieprasījusi lielāku skaitu, “bez tam visās starptautiskās Baznīcas sanāksmēs vienmēr ir jautājums par preses izdošanas iespējām Latvijā, pie kam arhibīskaps vienmēr varējis atbildēt apstiprinoši, tūlīt nododot apskatei arī Baznīcas kalendāru”²³⁷. Tomēr tika atļauts drukāt ti-

233 Saglabāt kultūras mantojumu nākamajām paaudzēm. – Baznīcas Kalendārs, 1985, 131.–132. lpp.

234 Jauno mācītāju sagatavošana LELB. – Baznīcas Kalendārs, 1982, 119.–122. lpp.

235 Teoloģijas semināra 1982. gada mācību gaita. – Baznīcas Kalendārs, 1983, 113.–121. lpp.

236 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 5, 51. lpp.

237 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 35, 34. lpp.

kai 12000 eksemplārus²³⁸, un tikai no 1977. gada tika dota atļauja izdot Baznīcas kalendāru 15000 eksemplāros²³⁹, kas norādīja uz to, ka starptautiskie sakari ieguva arvien lielāku nozīmi RLP darbībā.

Iespieddarbi LELB darbībā ieņēma nozīmīgu vietu, lai arī valsts iestādes tos stingri kontrolēja, tie bija nozīmīgs informācijas avots. Valsts nebija ieinteresēta tādas literatūras izdošanā, kas palīdzētu nodrošināt Baznīcas garīgo darbību, turpretī bija ieinteresēta savas politikas popularizēšanā gan vietējā, gan – jo vairāk – starptautiskajā līmenī. Šim mērķim tika izmantots Baznīcas Kalendārs. Par to, cik nozīmīga padomju varai šķita Baznīcas starptautiskā darbība, norāda arī tas, ka laikā, kad draudzēm un garīdzniekiem tika uzlikti milzīgi nodokļi, ārzemju komandējumi, kas notikuši saziņā ar pilnvaroto un saistīti ar Baznīcas starptautisko darbību, un tās summas, kas pārsniedza komandējuma izdevumus, ar nodokli netika apliktas²⁴⁰.

2.5. LELB starptautiskā darbība

Līdzdalība starptautiskajās organizācijās un ticības brāļu atbalsts no ārzemēm palīdzēja LELB darboties grūtajos apstākļos. No 1962. gada augusta LELB bija Pasaules Baznīcu padomes (WCC) locekle, bet 1963. gada augustā tika uzņemta Pasaules Luterāņu federācijā (WLF)²⁴¹. Starptautiskā darbība bija daļa no Baznīcas politikas, kas palīdzēja citu valstu baznīcām uzzināt par LELB eksistenci un stāvokli, savukārt Latvijas luterāņiem bija iespēja redzēt Baznīcu darbību un iepazīt teoloģiskās domas tendences citur pasaulē. Bet, lai to iegūtu, bija jādod savas nodevas arī padomju propagandai, tādēļ LELB un jo īpaši tās vadītāji iesaistījās kustībā par mieru un pauda PSRS nostāju politiskajos jautājumos, gan uzstājoties konferencēs ārzemēs, gan uzņemot ārzemju viesus. Padomju propagandas ietvaros Baznīca arī izdeva politiskus paziņojumus. Piemēram, LELB 1968. gadā izdeva paziņojumu par notikumiem Čehoslovākijā, kura saturs nesaskanēja ar WCC viedokli, turpretī bija saskaņots ar PSRS nostāju²⁴², līdzīgi paziņojumi tika izdoti par Ķīnas agresiju Vjetnamā

238 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 35, 35. lpp.

239 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 56, 5. lpp.

240 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 197, 24. lpp.

241 LVA 1419. f., apr. 3, lieta 10, 86. lpp.

242 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 4, 133. lpp.

u.c. Citu valstu Baznīcu pārstāvji apzinājās šo lomu, kas bija piešķirta PSRS pārstāvjiem. Ozoliņš, rakstot par WCC asambleju, minēja: "Varēju novērot arī to, ka delegāti, kas gribēja uzsākt sarunu, pienākot pie PSRS delegāta un ieraugot nozīmīti, uz kuras ir valsts nosaukums, pasmaida un aiziet."²⁴³ Līdzīga attieksme bija arī trimdas latviešu vidū²⁴⁴. Arī ārzemju viesu vizītes padomju vara centās izmantot propagandai, lai parādītu, ka PSRS eksistē sirdsapziņas brīvība un Baznīcām ir ļauts darboties, un tādējādi spodrinātu savu tēlu starptautiskās sabiedrības priekšā. Vizītes Latvijā jau laikus tika saskaņotas ar pilnvaroto un RLP, bet bija arī LPSR iestāžu neieplānotas vizītes, kas tika īstenotas tieši pēc RLP iniciatīvas. Liela daļa delegāciju, neskatoties uz konfesionālo piederību, PSRS un arī LPSR ieradās pēc Maskavas Patriarhijas ielūguma, un galveno darbu pieņemšanā veica vietējā pareizticīgo Baznīca²⁴⁵. Tādējādi starptautiskie kontakti bija saistīti ar ekumēniskajām attiecībām vietējā līmenī, kas veicināja gan konfesiju sadarbību, gan zināmu konkurenci. LELB aktivitāti šajā jomā atzīmēja pilnvarotais: "Ekumēniskajā laukā LELB citu LPSR atrodošos Baznīcu vidū cenšas spēlēt pirmo vijoli, piesaistot vairāk ārzemju viesus un cenšoties parādīt pēc iespējas vairāk luterāņu baznīcu, kur viesi piedalītos ar sprediķiem. Un pēc tam "kā saimnieki" ved viesus pie citu Baznīcu vadītājiem un uz citiem dievnamiem."²⁴⁶

Latvijā viesojās dažādu konfesiju un ekumēnisko organizāciju pārstāvji, piemēram, 1979. gadā Latvijā viesojās CEC ģenerāļsekretārs G. Viljams²⁴⁷, 1982. gadā WCC delegācija²⁴⁸, un lielākajai daļai no vizītēm programmā bija iekļauti kontakti ar vairākām konfesijām, kopīgas pieņemšanas. Baznīcas vadībai bija jāuzņem arī ārzemju tūristi, kas interesējās par Baznīcas dzīvi Latvijā²⁴⁹, šīs tikšanās tika izmantotas propagandas mērķiem. Vislielāko interesi par LELB, protams, izrādīja citas luteriskās Baznīcas, vizītēs uz

243 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 251. lpp.

244 Sava ceļa gājējs. Sast. Kamergrauzis N. – Rīga, Svētīdienes Rīts, 2000, 70. lpp.

245 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 294, 56. lpp.

246 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 283, 37. lpp.

247 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 198, 71. lpp.

248 LELB dzīves 1982. g. hronika. – Baznīcas Kalendārs, 1983, 171, 172. lpp.

249 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 116. lpp.

Latviju visbiežāk brauca WLF pārstāvji. Bieži viesi bija Eiropas minoritāšu Baznīcu lietu sekretārs P. Hansens, ģenerālsēkretāri A. Apells un K. Mau, Latvijā viesojās arī WLF prezidents M. Juva²⁵⁰. Viesus interesēja ne vien LELB, bet arī citu Baltijas luterisko Baznīcu darbība, kā arī luterāņu stāvoklis citos PSRS reģionos. Arī to arhibīskaps G. Turss centās izmantot. Sastādot WLF pārstāvju vizītes programmu 1966. gadā, viņš vēstulē norādīja Lietuvas ELB, ka būtu lietderīgi, ja "mēs visu triju Baltijas ELB pārstāvji sanāktu uz kopēju apspriedi pie manis Rīgā kā centrā"²⁵¹. Lai arī Rīga nekļuva par PSRS luterāņu centru, tomēr sadarbība ar citu republiku, īpaši Lietuvas, luterāņiem turpinājās. Lietuvas luterāņi bija tuvākie kaimiņi, un viņu Baznīca bija neliela. LELB, lai arī ar grūtībām, neskatoties uz Lietuvas RL pilnvarotā iebildumiem, centās palīdzēt arī jauno mācītāju sagatavošanā Lietuvas Baznīcai. WLF LELB apmeklējumos ietvēra arī tikšanos ar Lietuvas ELB pārstāvjiem, jo izbraukumi uz Lietuvu ārzemju viesiem parasti tika liegti²⁵². 1966. gadā Lietuvas ELB pārstāvis piedalījās WLF viesu pieņemšanā LELB Virsvaldē, un par to, ka šī tikšanās saistīja valsts varas uzmanību, liecināja pilnvarotā klātbūtne²⁵³. Īpaši WLF un Vācijas Baznīcu interesēja vācu luterāņu liktenis PSRS, un viņi ar LELB starpniecību centās nodibināt un uzturēt ciešākus kontaktus ar luterāņiem citos PSRS reģionos. Viņi vairākkārt izteica vēlmi apmeklēt vācu draudzes dažādos PSRS reģionos, kas vēlāk ar RLP atļauju tika realizēti. Kā pavadonis šajos apmeklējumos bija LELB mācītājs H. Kalniņš, kurš arī veica šo draudžu garīgo aprūpi. Lai organizētu WLF palīdzību šīm draudzēm, bija nepieciešama kāda oficiāla struktūra, kas to koordinētu. WLF aktīvi iestājās par tās izveidošanu, un šajā procesā tika iesaistīta arī LELB.

WLF PSRS likumdošanas atļauto iespēju robežās centās palīdzēt LELB, domājot par tās garīgo darbinieku profesionālo sagatavotību, sniedzot informāciju par to, kas notika citu Baznīcu dzīvē un teoloģijā. Pilnvarotais liedza viesiem lasīt lekcijas vietējiem mācītājiem. Tomēr 1966. gadā arhibīskaps G. Turss panāca varasvīru daļēju piekrišanu, un WLF delegācijas vizītes ietvaros teoloģijas jautājumu

250 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 185, 24. lpp.

251 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 3, 42. lpp.

252 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 139.–143. lpp.

253 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 48. lpp.

nodaļas vadītājam I. Asheimam Virsvaldē bija iespēja, sarunā klātesot ap 20 mācītājiem, iepazīstināt tos ar teoloģijas stāvokli. WLF pārstāvji 1966. gadā par turpmāko teoloģiskās literatūras sūtīšanu solījās runāt ar RLP Maskavā, apspriežot iespēju izglītot vai paaugstināt mācītāju kvalifikāciju citās zemēs apmaiņas kārtībā. Arī 1969. gadā P. Hansens rakstīja J. Matulim par teoloģiskās literatūras piegādi un stipendijām studijām ārzemēs²⁵⁴.

Studiju iespējas ārzemju augstskolās Teoloģijas semināra studentiem netika dotas, un arī ar grāmatu saņemšanu bija grūtības. Ārzemju Baznīcu pārstāvji centās gan paši ievest teoloģiska satura grāmatas, gan tās sūtīt pa pastu LELB Teoloģijas semināram²⁵⁵ un atsevišķiem mācītājiem, kursu mācību spēkiem E. Jundzim, R. Vanagam, P. Žibeikam u.c.²⁵⁶ Dažkārt viesiem izdevās atvest grāmatas, bet bieži vien uz robežas, pārmeklējot bagāžu, tās tika konfiscētas²⁵⁷. Arī sūtītā literatūra bieži nerasniedza adresātu. K. Mau 1968. gadā vizītes laikā norādīja, ka viņš bieži saņemot atpakaļ uz Rīgu adresētos sūtījumus, bet uz Tallinu aizejot visi. Atšķirībā no Igaunijas Latvijas muitnieki bieži atgriež sūtāmo literatūru²⁵⁸.

WLF savu atbalstu Baltijas republiku Baznīcām vēlējās sniegt, arī dodot iespēju vairākiem šo Baznīcu delegātiem piedalīties starptautiskā konferencē, kas būtu iespējams, ja tā tiktu rīkota šo republiku teritorijā, tas dotu iespēju arī citu valstu luterāņiem vairāk iepazīt patieso Baznīcas stāvokli PSRS. Lai panāktu visu attiecīgo PSRS instanču atļauju, bija jāpaiet vairāk nekā desmit gadiem. Jau 1966. gadā WLF pārstāvji, viesojoties Latvijā, atzīmēja, ka WLF Minoritāšu nodaļa 1968. gadā iecerējusi organizēt starptautisku konferenci Rīgā vai Tallinā, "ja tāda iespēja radīsies"²⁵⁹. Šāda iespēja neradās, bet WLF nebija atmetusi cerības. 1971. gadā Prāgā Miera konferences laikā P. Hansens, tiekoties ar V. Ozoliņu, atkal izteica nodomu rīkot konferenci Rīgā vai Tallinā un vēlmi, lai LELB vadība parūpējoties, ka šāдай sanāksmei saņemtu attiecīgo iestāžu piekrišanu²⁶⁰.

254 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 5, 67. lpp.

255 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 32, 34. lpp.

256 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 139.–143. lpp.

257 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 281, 150. lpp.

258 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 139.–143. lpp.

259 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 49. lpp.

260 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 285, 101. lpp.

Tomēr WLF panāca PSRS RLP piekrišanu konferences sarīkošanai 1980. gadā PSRS teritorijā. PSRS RLP uzskatīja, ka konferenci varētu atļaut rīkot Rīgā. Bet LPSR MP priekšsēdētāja vietnieks V. Krūmiņš paziņoja, ka sakarā ar situāciju republikā LPSR MP kategoriski iebilst pret WLF konferences sarīkošanu Rīgā²⁶¹. Citāda bija Igaunijas PSR valdības attieksme, tā atļāva noturēt WLF konferenci Tallinā, un vēlāk pēc RLP lūguma arī LPSR direktīvie orgāni mainīja savu nostāju un deva principiālu piekrišanu konferences rīkošanai Rīgā²⁶², bet lēmums tika pieņemts par labu Igaunijas galvaspilsētai. 1980. gada septembrī pēc Olimpiādes Tallinā notika WLF Minoritāšu Baznīcu nodaļas rīkotā konference, kurā piedalījās LELB delegācija 10 cilvēku sastāvā²⁶³. Pēc konferences plaša Rietumeiropas Baznīcu delegācija apmeklēja Rīgu²⁶⁴.

Ārzemju viesu vizītes programmas jau laikus tika saskaņotas ar pilnvaroto un republikas valdību, tajās līdztekus ar pieņemšanām pie LELB un citu Baznīcu vadības, un dažkārt arī pie pilnvarotā tika iekļautas ekskursijas un padomju "svētvietu" apmeklējumi. Neformāla saskarsme ar luterisko draudžu locekļiem un mācītājiem tika maksimāli ierobežota. To viesi saprata un centās stāties tiešos kontaktos ar Baznīcas darbiniekiem. Piemēram, 1966. gadā WLF Eiropas lietu sekretārs P. Hansens, simulēdams slimību, nepiedalījās vizītes programmā iekļautajā Salaspils memoriāla apmeklējumā, bet tikās neformālā atmosfērā ar vairākiem Baznīcas mācītājiem, kas nevēlas sarunāties no Maskavas sūtītā tulka klātbūtnē, jo viņa esot spiedze²⁶⁵. 1968. gadā Latvijā viesojās WLF pārstāvji K. Mau un P. Hansens, un V. Ozoliņš savā ziņojumā sūdzējās, ka K. Mau pēc dievkalpojuma patvarīgi kontaktējies ar baznīcēniem²⁶⁶. Viesi ar neuzticību un kritiski izturējās pret to, ko tiem sniedza oficiālā vizītes programma²⁶⁷, un sarunās bija uzmanīgi²⁶⁸. V. Plāmsis ziņojumā par šo vizīti rakstīja, ka Hansens sarunā ironiski izteicies, ka viņš jau klausoties, ko viņam stāsta, bet viņam pašam esot acis un

261 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 198, 86.–87. lpp.

262 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 198, 136.–137. lpp.

263 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 258, 100. lpp.

264 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 258, 97. lpp.

265 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 46. lpp.

266 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 139.–143. lpp.

267 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 139.–143. lpp.

268 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 198. lpp.

ausis un viņš protot vērtēt un saredzēt arī bez paskaidrojumiem²⁶⁹. Citi ārzemju Baznīcu pārstāvji izvēlējās savādāku ceļu, lai iegūtu patiesu informāciju par LELB stāvokli, proti, neierasties oficiālā vizītē, bet ierasties kā vienkārši tūristi. Tā, piemēram, 1967. gadā Rīgu tūristu grupas sastāvā apmeklēja G. Ādolda apvienības priekšsēdētājs Dr. K. Hennrihs no VDR un viesojās vairākās draudzēs. Informāciju viņš iepriekš bija guvis no nelaiķiem mācītājiem L. Taivana un K. Irbes, ka "garīdznieku materiālais stāvoklis LPSR ir nedrošs vai smags, nav iespējas iegādāties liturģisko apģērbu; nodokļi pārmērīgi lieli; garīdznieku ģimenes locekļiem liegts darbs valsts iestādēs utt.". Viņš interesējās, kāpēc tiek liegtas teoloģijas studiju iespējas ārzemēs, jautāja par mācītāju reālo materiālo un sociālo stāvokli utt.²⁷⁰ Šie bija raksturīgi jautājumi. Ārzemju viesi no Rietumeiropas visbiežāk interesējās par statistiskajām ziņām, Baznīcas darbības, teoloģiskās izglītības, reliģiskās literatūras izdošanas iespējām Latvijā²⁷¹.

Svarīgākā starptautiskās darbības joma bija LELB garīdznieku braucieni uz ārzemēm. Lai arī visaktīvāko starptautisko darbību veica arhibīskaps, braucienos uz ārzemēm tika deleģēti arī citi garīdznieki. Bet pirms tam brauciens bija jāaskaņo ar pilnvaroto. Par to, kā tas notika, pilnvarotais 1977. gadā savā atskaitē RLP rakstīja: "Pie katra ārzemju brauciena mēs veicam kandidāta iepriekšēju sagatavošanu, viņam rekomendējam izpētīt attiecīgās organizācijas raksturu un darbības virzienu, iepazīties ar politisko stāvokli attiecīgajā valstī. Tiek noteikta izturēšanās līnija un iespējamās uzstāšanās vai intervijas raksturs. Instruktažas gaitā tiek noskaidrots to sniedzamo ziņu raksturs un apjoms, kas jāsniedz par Baznīcas dzīvi. Mums nav ziņu par to, ka mūsu rekomendācijas tiktu pārķāptas. Grūtības starptautiskajā darbā sagādā tas, ka mums nav pietiekošu ziņu par nozīmīgākajām ārzemju Baznīcām un starptautiskajām reliģiskajām organizācijām un to lomu un ietekmes pakāpi. Būtu vēlams saņemt no RLP regulāru informāciju šajā jautājumā. Būtu arī vēlams neplānotu Baznīcas pārstāvju vizīšu gadījumā mūsu republikā jau savlaicīgi saņemt no RLP pilnu šo delegāciju locekļu raksturo-

269 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 146. lpp.

270 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 281 150. lpp.

271 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 286, 88. lpp.

jumu.²⁷² Ne vienmēr arī pilnvarotais zināja, kādas rekomendācijas dot, piemēram, 1979. gada WCC sēdes laikā J. Matulis bija sarunājies ar oberkrihenrātu Papstu, kurš vēlējās braukt apskatīt vācu luterāņu draudzes Kazahijā. Pilnvarotais lūdza RLP Maskavā dot padomu, kādu rekomendāciju dot J. Matulim pirms izbraukšanas uz Vāciju²⁷³. Arzemju braucienos visbiežāk devās mācītāji V. Ozoliņš, R. Priede, J. Bērziņš, Ē. Mesters, H. Kalniņš, L. Sidrevics u.c. Šos garīdzniekus pastāvošā vara uzskatīja par lojālākajiem. Piemēram, par arhibīskapa vietnieku V. Ozoliņu pilnvarotais raksturojumā rakstīja: "V. Ozoliņš no 1965. gada ir Latvijas kultūras sakaru ar tautiešiem ārzemēs komitejas biedrs un aktīvi tur darbojas, prot latviski, krievu, vācu valodu. Lojāli noskaņots, likumdošanu par kultiem ievēro."²⁷⁴

Luterāņu mācītāji uz ārzemēm devās gan ekumēnisku PSRS garīdzniecības delegāciju sastāvā, gan pēc citu luterāņu Baznīcu un organizāciju ielūguma. Piemēram, Kristīgās miera konferences ietvaros, kur sludināja cīņu par mieru, iestājās par atbrūošanos utt., LELB delegācijas regulāri piedalījās WCC un WLF rīkotajās sanāksmēs. Uzstājoties PSRS Baznīcu pārstāvjiem bija jāatbalsta PSRS valsts politika gan ārpolitikas, gan reliģijas jautājumos. Nebija viegls uzdevums liecināt par reliģijas un Baznīcas darbības brīvību apstākļos, kad šādas brīvības nebija. (Zīmīga ir trimdas mācītāja L. Čuibes liecība par J. Bērziņa teikto konferences laikā Stokholmā: "Leon, es daru visu, lai man nekad nebūtu jāatgriežas Vorkutā!"²⁷⁵) Konferenču tēmas bieži skāra tās Baznīcas darbības jomas, kuras PSRS likumdošana nepieļāva realizēt. Tādēļ šādās konferencēs, paužot savu nostāju, mācītājiem savos izteikumos bija jābūt ļoti uzmanīgiem. Piemēram, 1969. gadā, uzstājoties WLF konferencē "Sociālā plānošana – aicinājums Baznīcas kalpošanā", R. Priede sacīja, ka mūsu valsti baznīcai sociālie jautājumi nav jārisina, par tiem rūpējas valsts²⁷⁶. 1979. gadā R. Priede Čehoslovākijā konferencē par evaņģelizāciju uzstājoties pasvitroja evaņģelizācijas nozīmi, kā sludināt ar savu dzīvesveidu. "Mēs Latvijā atbalstām dažādu konfesiju sadar-

272 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 291, 58. lpp.

273 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 257, 2. lpp.

274 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 59, 12. lpp.

275 Sava ceļa gājējs, 66. lpp.

276 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 173. lpp.

bību un tikai sociālismā sākām pareizi saprast savu kristīgo pienākumu – rādīt apkārtējiem ļaudīm, ko praktiski nozīmē mūsu ticība un vārds “kristietis” – parādīt ne tikai vārdā, bet darbīgā mīlestībā.”²⁷⁷ J. Bērziņš 1980. gadā piedalījās Eiropas ELB pārstāvju konsultatīvā konferencē Francijā, kas bija veltīta masu mēdiju izmantošanai Baznīcas praktiskajā sludināšanas un kalpošanas darbā. “Manā referātā bija doma, ka pats dzīvais cilvēks kā Dieva vārda sludinātājs ieņem pirmo vietu pārējo moderno tehnisko masu, respektīvi sociālo, mēdiju vidū, tāpēc šiem mēdijiem Baznīcas darbā var būt tikai otršķirīga nozīme.”²⁷⁸ Tādējādi mācītāji, cenšoties nemelot par reālo stāvokli Baznīcā, mēģināja apiet slidenos jautājumus.

Piedaloties konferencēs, mācītājiem bija iespēja vērot Baznīcu dzīvi citās valstīs un salīdzināt to ar LELB situāciju. V. Augstkalns, ziņojot pilnvarotajam par viesošanos 1968. gadā Čehoslovākijā, min, ka “jāatzīst, ka viņu draudžu dzīve ir daudzveidīgāka un aktīvāka nekā pie mums”²⁷⁹, tādējādi norādot, ka citur arī sociālisma apstākļos Baznīcai tiek dots vairāk iespēju. Starptautiskie sakari vairākiem mācītājiem deva izdevību viesoties ekumēniskajā atpūtas namā Casa Locarno, atpūtas namos Vācijā, iepazīties ar garīdzniekiem no citām valstīm un konfesijām.²⁸⁰

Savai propagandai reliģijas brīvības jautājumā PSRS izmantoja tos starptautiskos pasākumus, kas notika PSRS teritorijā, piemēram, Olimpiskās spēles, kurās bija paredzēta arī tās dalībnieku garīgā aprūpe, tika aicināts arī luterāņu garīdzniecības pārstāvis no LELB. Konsistorija ieteica P. Žibeiku, J. Bērziņu, V. Lorbergu, pamatojoties uz viņu valodu zināšanām, bet Pilnvarotais rekomendēja Ē. Mesteru, kuru uzskatīja par lojālāku padomju varai.²⁸¹

Starptautiskās organizācijas, aicinot uz sanāksmēm, parasti noteica delegātu skaitu, un konkrētas personālijas netika minētas, bet bija arī citi gadījumi, kas liecina, ka ārzemju Baznīcas savās sanāksmēs vēlējās redzēt arī citus un arī jaunākus, ne tikai oficiālās varas rekomendētos delegātus. Taču šie mēģinājumi nevainagojās ar panākumiem. Piemēram, 80. gadu sākumā WLF Baznīcu sadarbības padome ielūdza

277 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 257, 39. lpp.

278 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 259, 62. lpp.

279 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 144. lpp.

280 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 257, 42. lpp.

281 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 198, 124.–123. lpp.

M. Plāti uz Misijas un evaņģelizācijas konsultāciju Norvēģijā, taču oficiālā vara tam nedeva savu piekrišanu, par ko liecināja pilnvarotā piezīme: “atteikušies”, tāpat “atteikušies” bija arī Eiropas Jaunatnes padome no viena LELB delegāta ielūgšanas uz konferenci²⁸², un tie nebija vienīgie šāda veida gadījumi. Jaunatnes kontakti tika ierobežoti un īpaši kontrolēti, par to liecina arī pilnvarotā atteikums (pēc RLP priekšsēdētāja vietnieka Ficeva ieteikuma)²⁸³ WLF ASV Nacionālajai komitejai, kas vēlējās sūtīt teoloģijas studentu delegāciju uz Latviju 1982. gadā. Padomju vara centās radīt un saglabāt iespaidu, ka Baznīca ir tikai priekš nespēcīgajiem, vecajiem, tiem, kam nav nākotnes.

Starptautiskie sakari bija nozīmīgi arī tādēļ, ka starptautisko Baznīcas organizāciju pasākumos LELB pārstāvji sastapās arī ar trimdas Baznīcas pārstāvjiem, kur zem ārējas konfrontācijas iezīmējās sadarbības tendences. Piemēram, WCC IV asamblejā Upsalā 1968. gadā tika noraidīts emigrantu latviešu luterāņu Virsvaldes lūgums tos uzņemt WCC. Par šo asambleju V. Ozoliņš rakstīja: “Arzemu latviešu mācītāji gribēja nosūtīt caur mani palīdzību A. Freijam, paņēmu dažas grāmatas, no dolāriem atteicos, iesakot tos nosūtīt viņam legālā ceļā pa pastu. Lūsis lika sveicināt mācītāju Liepiņu, kurš izvadījis viņa māti, es aicināju Lūsi ciemoties Latvijā, bet viņš atteicās.”²⁸⁴ Neskatoties uz LELB protestu 1970. gadā²⁸⁵, 1971. gadā LELBĀL tika uzņemta WCC²⁸⁶, un turpmāk WCC sanāksmēs kā latviešu luterāņu pārstāvji piedalījās abu Baznīcu pārstāvji. WLF sanāksmēs abu Baznīcu pārstāvji tikās jau kopš 1963. gada, kad LELB tika uzņemta šajā organizācijā, kuras dibināšanā 1947. gadā bija piedalījušies trimdas Baznīca. WCC vadība centās atbalstīt visas Baznīcas, kas bija tās locekles, un tai bija jāsauglabā labas attiecības arī ar tām valstīm, kurās šīs Baznīcas atradās, t. sk. PSRS. Tādēļ 1970. gadā WLF V asamblejā sarunā A. Lūsis izteicās, ka WLF vadība ir pretimnākoša emigrantiem tikai tad, kad līdzās nav LELB pārstāvju²⁸⁷. Daļa trimdas Baznīcas pārstāvju uzskatīja, ka tikai

282 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 260, 23. lpp.

283 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 260, 27. lpp.

284 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 251. lpp.

285 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 242. lpp.

286 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 7, 8. lpp.

287 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 284, 96.–97. lpp.

tās locekļi var pārstāvēt latviešu luterāņus, jo viņi varēja brīvi paust savu viedokli par notikumiem Latvijā un viņiem nebija jāievēro valdības norādījumi. Izmantojot vārda brīvību Rietumos, trimdas Baznīcas pārstāvji centās aizstāvēt arī ticības brāļu tiesības dzimtenē. Piemēram, E. Rozītis 1977. gadā WLF asamblejas sēdē Tanzānijā²⁸⁸ un V. Vārsbergs 1984. gada WLF VII Ģenerālajā asamblejā Budapeštā mēģināja asamblejas uzmanību vērst uz ticīgo tiesību ierobežojumiem LPSR²⁸⁹. Samērā daudz informācijas par LELB stāvokli nonāca aiz PSRS robežām, un pilnvarotais bija spiests atzīt, ka "viņiem (emigrantiem) ir savs informācijas tīkls LPSR, jo viņi publicē tādus materiālus, kādus citur iegūt nav iespējams"²⁹⁰. Lai to novērstu, vara veica pretpasākumus, izmantojot kultūras sakaru biedrību ar tautiešiem ārzemēs²⁹¹. Baznīca informācijas apmaiņai izmantoja arī starptautiskās konferences²⁹². Arī citās ārzemju vizītēs tika izmantota iespēja tikties ar tautiešiem, un dažkārt tika pat dota iespēja kalpot turienes draudzēs²⁹³. 1974. gadā, pēc WLF ielūguma uzturoties vizītē ASV, Matulis tikās ar trimdas mācītājiem (Vārsbergu, Sudaru, Ķirsonu, Gulbi, Rautenšildu), kuri izrādīja interesi par notikumiem dzimtenē, īpaši aktuāls sarunās bija Rūjienas baznīcas nodegšanas jautājums²⁹⁴. Trimdas pārstāvjiem bija savs viedoklis par Baznīcas stāvokli dzimtenē: "Mēs uzskatām, ka grautiņi un dedzināšana notiek sistemātiski, lai iznīcinātu reliģisko dzīvi," teica ASV dzīvojošais prāvests A. Veinbergs²⁹⁵, kurš LELBĀL kalendāros rakstīja, ka Baznīca Latvijā ir pakļauta lēnai bojāejai, jo tā atrodas geto Baznīcas stāvoklī. Trimdas latviešu nostāja bija dažāda, vieni bija pretimnākoši ciemiņiem no dzimtenes, citi no tiem norobežojās, jo tie bija padomju valdības akceptēti LELB pārstāvji²⁹⁶. Mācītājs L. Sidrevics braucienā pa ASV un Kanādu devās PSRS tūristu grupas sastāvā, atskaitē viņš min, ka uz vairākām neformālām tikšanās reizēm ar ārzemju lat-

288 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 17, 228. lpp.

289 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 275, 28.–30. lpp.

290 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 261, 100. lpp.

291 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 284, 145.–152. lpp.

292 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 38, 184. lpp.

293 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 288, 87. lpp.

294 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 15, 31. lpp.

295 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 288, 82. lpp.

296 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 288, 73. lpp.

viešiem neviens no mācītājiem neatnāca. Atteikumu arhibīskaps A. Lūsis motivēja ar to, ka tikšanās nav vēlama viena labā, baidīdamies, ka tam atgriežoties nebūtu jāsaskaras ar represijām. Tikšanās laikā ar Sanfrancisko draudzi draudzes locekļi centās uzzināt par ticības brāļu stāvokli dzimtenē, tika uzdoti jautājumi, vai neatlaiž no darba, kad apmeklē baznīcu, jo kāda radniece no Latvijas rakstījusi, ka viņa neiet uz baznīcu, jo baidoties zaudēt darbu. L. Sidrevics atbildēja, ka "tādu gadījumu nezinu. Bieži pašu vienaldzību un negribēšanu viegli aizbildināt ar nedrīkstēšanu". Dalasas lidostā L. Sidrevics tikās ar prāvestu A. Veinbergu, kurš jautājis, kā viņš ticis šajā braucienā, kāpēc tieši viņš? "Vai J. Matuli par arhibīskapu iecēlusi valdība, vai mēs viņu ievēlējuši? Vai mācītāji J. Matuli ciena kā arhibīskapu? Kādas manas domas par J. Matuli? Kā emigrantu varētu palīdzēt Latvijas Baznīcai?"²⁹⁷ Lūsis vēstulē L. Sidrevicam rakstīja, ka trimdā radies iespaids, ka "visi latvieši, kas brauc Padomju Savienības sūtītās delegācijās, kalpo mūsu zemes okupantu interesēm"²⁹⁸. Neskatoties uz trimdas Baznīcā dominējošo noliedzozo nostāju pret Baznīcas darbību dzimtenē²⁹⁹, vairāki mācītāji devās apciemot Latviju. Uz Latviju vairākkārt brauca mācītāji K. Bilzens, K. Zuika, A. Ziedonis, V. Sanders, J. Urdze³⁰⁰, viņiem bija iespēja uzstāties Latvijas draudzēs dievkalpojums, tikties ar draudžu locekļiem. LELB pārstāvji savukārt tika aicināti pretvizītēs. 1969. gadā Urdze rakstīja vēstuli Matulim, kurā pateicās par tikšanos un iespēju kalpot vairākās Latvijas draudzēs, viņu Latvijā esot pārsteigušas garīgās intereses, īpaši jauniešu vidū. "Daudzi neapzināti meklē kristietību, un tā ir liela cerība." Matulis tika ielūgts uz sanākumi Anabergā.³⁰¹ Šajā centrā vairākkārt viesojās arī citi LELB garīdznieki³⁰². LELB vadība valsts likumdošanas ietvaros atbalstīja gan draudžu, gan garīdznieku intereses. Baznīcas vadības attiecības ar valsts pārvaldes iestādēm, īpaši J. Matuļa laikā, bija korektas. Kaut arī valsts centās ierobežot Baznīcas aktivitātes, dažas no tām,

297 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 258, 19.–24. lpp.

298 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 258, 24. lpp.

299 Biezais H. Saki tā, kā tas ir. – Rīga, Svētdienas Rīts, 1998, 141. lpp.

300 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 257, 25. lpp.

301 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 33. lpp.

302 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 5, 180. lpp.

piemēram, starptautiskā darbība un publicitāte, bija abpusēji izdevīgas: valstij veicot propagandas darbu, Baznīcai veicinot kontaktus ar Baznīcām citās valstīs un apmainoties ar informāciju. Lielākais valsts varas spiediens šajā laikā vērsās pret lokālajām draudzēm.

3. DRAUDŽU DARBĪBA UN PASTĀVĒŠANA

Pilnvarotais 1968. gadā atskaitē, raksturojot LELB, rakstīja, ka ārēji LELB izskatās kā plaša un ietekmīga organizācija, taču tas ir mānīgi. "Mūsdienās tā neatgriezeniski zaudē savu autoritāti. Samazinās draudžu locekļu, reliģisko ceremoniju skaits, bieži draudžu izjukšanas gadījumi, draudžu aktivitātes kritums. Dievkalpojumus apmeklē vecāka gadagājuma cilvēki, galvenokārt sievietes. Galvenie iemesli, kāpēc LELB zaudē savu autoritāti, ir šādi: luterisko draudžu ticīgie, tāpat kā citi protestanti pieraduši patstāvīgi spriest par reliģijas jautājumiem, un ir vairāk pieejami zinātniskā pasaules uzskata argumentiem, darbs zinātniski ateistiskajā audzināšanā republikā visplašāk un sistemātiskāk notiek tieši tajos rajonos, kur ticīgo vairākums ir luterāņi."³⁰³

Draudžu skaita ziņā LELB bija lielākā konfesija LPSR teritorijā, vairāk nekā 200 draudzes, slēgto dievnamu ziņā LELB Latvijā bija pirmajā vietā, (salīdzinoši, no 1950. gada līdz 1980. gadam tika slēgtas 74 LELB baznīcas, 45 pareizticīgo, 8 vecticībnieku, 6 Romas katoļu dievnami³⁰⁴). No 1965. līdz 1985. gadam LELB draudžu skaits samazinājās par 35³⁰⁵. Tajā pašā laikā luteriskā Baznīca bija visnabadzīgākā, LELB visus gadus bija zemākais ienākums vidēji uz vienu draudzi. Gandrīz 90% no ienākumiem bija draudžu locekļu brīvprātīgie ziedojumi. Atšķirībā no citām konfesijām, piemēram, pareizticīgo Baznīcas, netika gūti ienākumi no saimnieciskās darbības, kulta priekšmetu, piemēram, sveču pārdošanas. Vienīgā draudze, kas guva regulārus ienākumus no kulta priekšmetu pārdošanas, bija Jelgavas Sv. Annas draudze, kuras darbinieki cepa oplates LELB draudzēm, ik gadus iegūstot atļauju šai darbībai³⁰⁶.

1965. gadā LELB draudzēs kalpoja tikai 97 mācītāji, vecie mācītāji ar laiku vai nu pārtrauca darbu gadu nastas dēļ, vai arī aizgāja mūžībā, jauno papildinājums bija niecīgs, un mācītāju skaits lēni samazinājās, un tikai 80. gadu sākumā bija vērojams neliels pieaugums, jo tika ordinēti un sāka kalpot vairāki Teoloģijas semināra absolventi. LELB bija vērojama vismazākā reliģiskā aktivitāte, vidēji 31 vai 32 dievkalpojumi uz draudzi gadā. Tikai 75 draudzēs dievkalpo-

303 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 48. lpp.

304 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 262, 142. lpp.

305 Sk. pielikumus.

306 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 78. lpp.

jumi notika reizi nedēļā vai biežāk, pārējās – retāk. Pilnvarotais to skaidroja ar pašu ticīgo zemo aktivitāti un ar mazo mācītāju skaitu salīdzinājumā ar draudžu skaitu. Viens mācītājs apkalpoja līdz 7 draudzēm, kas dažkārt atradās tālu viena no otras. Pilnvarotais atzīmēja, ka “jaunieši tikpat kā neapmeklēja Baznīcu, apmeklēja tikai Ziemassvētku un Lieldienu dievkalpojumus, un arī tad uzvedas vairāk kā skatītāji, nevis dalībnieki. Vērojumi liecina, ka ticīgie, kas tagad apmeklēja Baznīcu, vāji zina savas reliģijas teorētiskos pamatus – katehēzi, evaņģēlijus, tādēļ viņu piedalīšanās dievkalpojumā ir visai pasīva”³⁰⁷. Par zemo LELB aktivitāti liecināja arī dati par reliģisko ceremoniju skaitu – LELB izdarīto kristību un laulību skaits bija aptuveni 10% no visās konfesijās veikto attiecīgo kazuāliju kopējā skaita republikā, bērnu īpatsvars bija lielāks, bet ar gadiem samazinājās³⁰⁸. Kristības un iesvētības LELB visaktīvāk notika republikas lielāko pilsētu baznīcās, tā 1967. gadā Rīgas un 6 republikas nozīmes pilsētu 29 draudzēs bija notikušas 584 kristības, bet pārējās 199 baznīcās – tikai 354 kristības, līdzīgi bija ar laulībām³⁰⁹. Šī tendence saglabājās visu apskatāmo laika posmu un bija skaidrojama ar urbanizāciju, kad daļa iedzīvotāju pārcēlās uz pilsētām, tomēr nozīmīgāks faktors bija tas, ka cilvēki baidījās no vietējās varas represijām. Laukos un mazpilsētās ziņas par tiem, kas bijuši baznīcā, piedalījušies ceremonijās, izplatījās ātri, un cilvēki tika saukti uz pārrunām vietējā padomē. Bija gadījumi, kad mācītājs pats iesniedza kristāmo un iesvētāmo sarakstus vietējai IK, kā, piemēram, 1979. gadā Raunā, kad ciema IK vēl pirms iesvētībām izsauca iesvētāmo uz pārrunām, cenšoties atrunāt³¹⁰, līdzīgi notika arī Balvos³¹¹. Cilvēki, baidīdamies zaudēt darbu vai mācību iespējas, devās uz lielākajām pilsētām, gan lai apmeklētu dievkalpojumus, gan lai kristītu bērnus³¹². Lielajās pilsētās, kā Rīgā, Liepājā, Jelgavā, vietējā vara tik lielā mērā nesevoja tam, kas kristīja bērnus, kas iesvētījās utt. Izplatīta bija prakse, piemēram, Jelgavas Sv. Annas, Rīgas Lutera u.c.

307 LVA 1419. f., apr 3, lieta Nr. 10, 84.–90. lpp.

308 Par kazuāliju skaitu apskatāmajā laika posmā sk. pielikumus.

309 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 45. lpp.

310 T. Rēdmaņa atmiņas, pierakstītas 2000. gada 11. aprīlī.

311 A. Kavača atmiņas, pierakstītas 2000. gada 5. aprīlī

312 Ē. Šnores atmiņas, pierakstītas 2000. gada 10. martā.

baznīcās, kad reliģiskās ceremonijas izpildīja nevis lielajos svētdienas dievkalpojumos, bet darbdienu pēcpusdienā, klātesot tikai tuviniekiem un dažiem baznīcas darbiniekiem³¹³, tad arī mazāka bija iespēja, ka notikūšais tiks zināms varas iestādēm. Daudzkārt, īpaši laukos, kristības notika draudzes locekļu mājās³¹⁴. Jo, lai arī kazuālijas tika reģistrētas, draudzēm nebija vietējai varai jāizpauž kristīto, laulāto utt. saraksti, bet vienīgi statistiskie dati.

LELB cilvēki galvenokārt apmeklēja Ziemassvētku un Lieldienu dievkalpojumus. Lielo Baznīcas svētku dievkalpojumi tika jo sevišķi novēroti, katru gadu pilnvarotais sūtīja īpašas atskaites par to, kā noritējuši šie svētki republikas teritorijā, īpašu uzmanību pievēršot jauniešiem. Piemēram, 1970. gadā Lieldienās LELB dievlūdzejū bijis mazāk nekā gadu iepriekš, liela daļa apmeklētāju bijuši jaunieši un bērni³¹⁵. 1977. gada Ziemassvētkos dievkalpojumā Rīgas Jāņa baznīcā pulcējās ap 1500 cilvēku, praktiski visas baznīcas Ziemassvētku vakarā bijušas pilnas, pie izejas tika pārdotas dziesmu lapiņas un sveces, jauniešu dalībnieku vidū bijis ap 20%³¹⁶. 1982. gadā Lieldienās dievkalpojumos LELB baznīcās piedalījušies tikpat cilvēku kā iepriekšējā gadā, jaunieši – līdz 10%³¹⁷. Skolotāji tika sūtīti novērot, vai skolēni neapmeklē baznīcu, pēc tam ar tiem, kas bija piedalījušies dievkalpojumā, pie skolas direktora notika pārrunas, bet vairumā gadījumu tā bija tīra formalitāte³¹⁸, īpaši 80. gados³¹⁹.

Baznīcai grūtajos apstākļos Baznīcas vadība arvien centās savu iespēju robežās atbalstīt draudžu darbību. Tika ievērots katrs paveiktais darbs ikviena dievnama remontā, sakopšanā, atzīmēta katra dievnama un draudzes priekšnieka jubileja, kas stimulēja darbu turpināt arī tālāk³²⁰. Konsistorija mēģināja arī novērst nesakārtotību dažu draudžu praktiskajā darbībā. Baznīcas vadība īpašu pateicību izteica tiem, kas nokārtojuši savus maksājumus Baznīcas vispārējām vajadzībām, pensiju kasei un teoloģiskajiem kur-

313 D. Jansones atmiņas, pierakstītas 2000. gada 5. maijā.

314 A. Kaminska atmiņas, pierakstītas 2000. gada 28. aprīlī.

315 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 6, 101. lpp.

316 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 14, 47. lpp.

317 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 201, 34. lpp.

318 G. Micānes atmiņas, pierakstītas 2000. gada 16. martā.

319 J. Kovala atmiņas, pierakstītas 2000. gada 26. aprīlī.

320 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 56 83.–84. lpp.

siem³²¹. Arhibīskaps regulāri atgādināja arī, ka draudzēm savlaicīgi jānokārto visi maksājumi valsts iestādēs, jāpievērš vērība telpu uzmanīšanai, maksimāli jā rūpējas par dievnamu pasargāšanu no postījumiem; un, ja tādi notiek, arhibīskaps lūdza savlaicīgi ziņot uzraudzības iestādēm, ar norakstu Konsistorijai³²², lūdza ziņot Konsistorijai par kultūras vērtībām dievnamos, kādā stāvoklī tās atrodas³²³, pie inventarizācijas apsvērt arī bojāto altārgleznu un vitrāžu salabošanu un restaurāciju³²⁴ utt. Mācītājiem tika uzdots rūpēties arī par jaunākās vēstures saglabāšanu, "atjaunot, savest kārtībā savu draudžu hronikas, papildinātas ar draudzes dzīves notikumu ierakstiem, personālijām un foto uzņēmumiem"³²⁵.

1976. gada apkārtrakstā arhibīskaps J. Matulis minēja, ka "ne visos gadījumos ir jūtamas arī rūpes par jauniem draudžu darbiniekiem, bieži vien draudzes vadību atstājot pilnīgai pašplūsmai, savā laikā izraudzītās vadības patreizējā dziļā vecuma nespēka dēļ un nedomājot par atvītotajiem, kuriem darbi būtu pa spēkam. Minētos pasākumus daudzās draudzēs ar sekmēm pilda arī sievietes"³²⁶. Baznīcas vadība arvien atgādināja draudžu padomju pienākumus, ka draudžu dokumentācija jātur kārtībā, draudžu protokolu noraksti un draudžu darbības pārskati obligāti jāpiesūta iecirkņu prāvestiem un Konsistorijai³²⁷. Arī mācītājiem līdztekus garīgajai dzīvei tika uzdots rūpēties par draudzes administratīvo un saimniecisko pusi, novērst nepilnības draudzes darbībā. Lai arī mācītājiem pēc pastāvošās likumdošanas nebija tiesības lemt draudzes saimnieciskos jautājumus, bieži vien tieši viņi bija tie, kas varēja ar savu autoritāti ietekmēt arī šo draudzes dzīves pusi, īpaši izšķiroši tas bija gadījumos, kad draudzes padomē bija neizglītoti, veci vai nespējīgi cilvēki.³²⁸ Konsistorija 1976. gadā bija konstatējusi, ka dažās draudzēs nenotika padomes un revīzijas komisijas sēdes, šajās draudzēs bija nepilnīgi arī divdesmitu saraksti. Arhibīskaps uzdeva mācītājiem informēt draudzes par

321 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 50, 49. lpp.

322 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 61.–63. lpp.

323 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 44, 17. lpp.

324 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 60.–66. lpp.

325 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 56, 83.–84. lpp.

326 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 61.–63. lpp.

327 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 41, 6. lpp.

328 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 60.–66. lpp.

sanāksmju un stabila divdesmita saraksta nepieciešamību³²⁹. Šajā ziņā Baznīcas vadība uzdeva mācītājiem gādāt par to, lai draudzes tiktu saglabātas. Diemžēl bija arī daži mācītāji, kas nemēģināja saglabāt draudzi, un bija arī gadījumi, kad tieši mācītājs bija tas, kas dievnama atslēgas nodeva vietējai ciema IK, kā tas bija, piemēram, 1976. gadā Raunā. Lai novērstu līdzīgus precedentus draudžu dzīvē, kad viens cilvēks izšķir draudzes likteni, arhibīskaps norādīja, ka nelikumīga ir vienpersoniska rīcība, bez divdesmita piekrišanas, attiecībā uz mēģinājumu kādu draudzi likvidēt³³⁰.

Lai arī vairums mācītāju uzticīgi pildīja savus pienākumus, tomēr pret dažiem mācītājiem draudzēm bija pretenzijas. Lielākais sūdzību vairums skāra mācītāju dzīvesveidu, bija mācītāji, kas smēķēja, lietoja alkoholu utt. Kā piemēru var minēt kāda Kuldīgas draudzes locekļa sūdzību 1966. gadā par mācītāju P. Miglu arhibīskapam un pilnvarotajam, kurā viņš puda savu sašutumu par morālas dabas pārkāpumiem, kurus pieļāva viņa draudzes mācītājs un daži viņa kolēģi. Draudzes loceklis uzskatīja, ka Baznīcas vadība atbalsta šādus mācītājus, tos nozīmējot kalpot lielākajās draudzēs. Viņš arī kā pretstatu minēja vairākus mācītājus kā pozitīvos piemērus.³³¹ Kad par arhibīskapu kļuva J. Matulis, tad šajā ziņā Baznīcas disciplīna kļuva stingrāka, taču arī viņam bija jāreķinās ar lielo mācītāju trūkumu, un bieži draudzēm bija vien jāsamierinās ar tādu mācītāju, kāds nu bija, jo nebija jau izvēles³³². Mācītājiem bija jāsašķiras ar vietējās varas nepārtraukto kontroli pār jebkuru viņu aktivitāti. Līdztekus dievkalpojumiem LELB liela nozīme bija kapusvētkiem kā vienīgajai legālajai misijas formai, kur mācītājs varēja uzrunāt tos, kas neapmeklēja dievnamu, un mācītāji centās šo iespēju izmantot pēc iespējas plašāk. Piemēram, Saldus rajona DDP priekšsēdētāja vietnieks Sekacis atskaitē par 1967. gadu pilnvarotajam rakstīja, ka reliģisko kultu kalpotāji ir kļuvuši rosīgāki, tie meklē dažādas formas, kurās vairāk varētu iesaistīt ticīgos. Tā sevišķi aktīvi viņi centās noturēt kapu svētkus un sveciņu vakarus. Arī 1968. gadā tika novērots, ka jau laikus sāk gatavot

329 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 60.–66. lpp.

330 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 56, 83.–84. lpp.

331 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 153. lpp.

332 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 61.–63. lpp.

augšni gan kapu svētku, gan sveču vakara noturēšanai³³³. Liepājas rajona IK 1973. gadā sūdzējās par to, ka Rucavas draudzes mācītājs Nikolajs Plāte kapu svētkos izdalījis Sv. Vakarēdienu³³⁴. Mācītāju darbība ne tikai tika novērota un analizēta, bet vietējā vara arī, lai izceltos ateistiskajā darbā, nomelnoja mācītājus vietējās preses slējās. 1979. gadā Valmieras laikrakstā "Liesma" tika publicēts raksts "Laupīšana kapsētā", kurā mantkārībā tika apvainoti garīdznieki, kaut gan patiesībā neviens no garīdzniekiem rakstā minētajā pasākumā nebija piedalījies. Rūjienas mācītājs Pauls Birzulis, griežoties pie pilnvarotā, norādīja, ka viņš ticis ļaunprātīgi apmelots, jo minētā raksta autors bija izmeklētājs, kam bija zināmi patiesie apstākļi, bet tas apzināti sagrozījis faktus. Pilnvarotais savukārt lūdza Valmieras varas iestāžu paskaidrojumu. Valmieras rajona IK atbildē rakstīja, ka redakcija pieļāvusi neprecizitātes un tai aizrādīts, lai turpmāk netiktu pieļauta ticīgo apvainošana. Bet laikraksta redaktors "sakarā ar agrākā aizsarga un leģionāra P. Birzuļa sūdzību" paskaidroja, ka tajā laikā, kad tika publicēts raksts, nav bijis pilsēta³³⁵. Redaktors savu modribu izrādīja arī gadu vēlāk, rakstot pilnvarotajam, ka "Liesmas" redakcija saņem sūdzības, ka Valmieras draudzē sludinot neregistrēts mācītājs J. Priednieks no Rīgas: "Esam brīdinājuši draudzes priekšnieku, bet viņš atsaka, ka esot Jūsu piekrišana. Pēc nolikuma nedrīkst sludināt, ja nav registrēts vietējā IK. Lūdzam Jūsu gādību, lai Konsistorija nesūta neregistrētu cilvēku un nepārkāpj likumu." Pilnvarotais atbildēja, ka minētajam mācītājam sakarā ar to, ka Valmierā nav pastāvīga mācītāja, atļauts uz laiku noturēt dievkalpojumu, līdz būs pastāvīgs mācītājs šai draudzei, kurš tiks registrēts saskaņā ar nolikumu³³⁶. Līdzīga rakstura sūdzības nāca arī no citām pilsētām un rajoniem, piemēram, 1981. gadā Liepājas IK lūdza, lai pilnvarotais noteiktu "kārtību, ar kuru uzlikt par pienākumu Grobiņas iecirkņa prāvestam par katru tādu konkrētu gadījumu (kad kalpo viesmācītāji) ziņot IK"³³⁷. Šādā veidā vietējās IK centās parādīt pilnvarotajam, ka tās aktīvi strādā kontroles par kulta likumdošanu darbā. Vietējās padomes un pilnvarotā aparāta darbinieki

333 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 4, 45. lpp.

334 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 9, 10. lpp.

335 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 5., 32., 34. lpp.

336 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 194, 51. lpp.

337 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 195, 159., 121. lpp.

kontrolēja sludinātā vārda saturu. Vietējo komisiju darba rezultātus, arī noklausīto sprediķu analizē, apkopoja pilnvarotais. No Maskavas RLP pilnvarotajam 1970. gadā tika pieprasīta luterāņu un katoļu mācītāju sprediķu analīze, kurā bija jāapskata šādi jautājumi: kā garīdznieki gatavojas sprediķiem, kādus materiālus izmanto, vai sprediķu saturu ietekmē ārzemju reliģiskā propaganda, kādā mērā sprediķi ietekmē klausītājus³³⁸. Liepa atskaitē Maskavai vislielāko uzmanību pievērsa to mācītāju sprediķiem, kurus viņš nosauca par "modernistiem". Viņš 1969. gada atskaitē rakstīja: "Modernisti kļūst arvien spēcīgāki, viņiem ir tālākejoši plāni. Viņi cenšas nodrošināt LELB pastāvēšanu arī nākotnē un tādēļ cenšas izplatīt savu ietekmi ne tikai pensionāru un citu "bijušo" vidū, bet arī to vidū, kuri šodien saistīti ar komunisma celtniecību, to, kuriem pieder nākotne, t.i., piemēroties situācijai."³³⁹ Šī mācītāju grupa Biblii skaidroja ar sava laika dzīves piemēriem un centās pārliecināt ticīgos par Bībeles teksta aktualitāti, "to cenšoties darīt padomju cilvēkam pieņemamā veidā, dzīvi reaģējot uz aktuālajiem notikumiem, citējot padomju dzejniekus, atsaucoties uz PSRS valstsvīru autoritāti, objektīvi atspoguļojot mūsdienu realitāti, cenšas tai dot teoloģisku skaidrojumu un izmantot reliģisko uzskatu pamatošanai un nostiprināšanai". Viņi pestīšanas ceļu meklēja iracionālajā, sakot, ka, ja zinātne ir prāta sfēra, tad reliģijai jānodarbojas ar dvēseles lietām – cilvēku attiecībām, dzīves un nāves jautājumiem utt.³⁴⁰ Tā mācītājs Liepiņš, 1968. gadā sprediķojot Jāņa baznīcā Rīgā, sacīja: "Daži kosmonauti saka, ka debesis Dievu nav redzējuši. Bet tur Viņu nav jāmeklē. Dievs ir mūsu sirdīs. Tā kā dzīves laikā neredzam mūsu sirdi, tā dzīves laikā nespējam ieraudzīt tajā mītošo Dievu..."³⁴¹ Savā ziņojumā 1974. gadā P. Liepa norādīja, ka "modernisti" savos sprediķos cenšas pierādīt, ka kristietība netraucē reliģiozo pilsoņu pilsoniskajai darbībai mūsu valstī un komunisma celtniecībai. Viens no lojālajiem mācītājiem V. Ozoliņš savā 1981. gada Ziemassvētku sprediķī teicis, ka katram jāveicina cīņa par sociālo taisnīgumu, tautu draudzība, katram savā ģimenē, darbavietā jāveicina

338 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 9, 5. lpp.

339 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 284, 29. lpp.

340 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 4, 25. lpp.

341 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 282, 49. lpp.

apstākļi, kas stiprina mūsu Dzimteni.³⁴² Daži mācītāji izmantoja arī zinātnisko un pat antirelīģisko literatūru. Piemēram, teoloģisko kursu klausītājs A. Zoldners 1975. gada 15. jūnijā sprediķi teica: "Zinātne atzīst savu bezspēcību reliģijas priekšā. Zinātnē ir daudz neskaidrību par Zemes un Visuma izcelšanos, dzīvības rašanos uz zemes. Šie ir pamata, ne otršķirīgi jautājumi. Tā iznāk, ka baltie plankumi ir pašā pamatā! Kad zinātne nonāks līdz pamatam, tad tā sastapsies ar reliģiju ne vairs kā pretinieci, bet kā sabiedroto, kam kopīgs labs mērķis, mērķis iepazīt patiesību. Šo patiesību iepazīs caur Kristu, kas saka: "Es esmu dzīvība, dzīvības sākums."³⁴³

Bija arī mācītāji, kas svētrunās atklāti runāja par to realitāti, kas ikdienā skāra draudzes locekļus, un iedrošināja draudzes locekļus ticības dzīvei dotajos apstākļos. Slokas draudzes mācītājs Kalderovskis 1975. gada 2. novembrī savā sprediķī minēja luteriskās Baznīcas pozitīvo lomu Latvijas vēsturē, īpaši izglītības veicināšanā, un cita starpā minēja vajāšanas, aicinādams smelties drosmi draudu laikā, sakot: "Pasaule vienmēr draudējusi kristiešiem ar vajāšanām. Ik dienas mēs dzirdam draudus, pierunāšanu: "nevajag būt draudzē, nevajag apmeklēt baznīcu, nevajag ticēt". Tādēļ, ja mums draud, atcerēsimies apustuļi Pāvilu, tā ir zīme tam, ka Dievs mūs grib pārbaudīt, zīme tam, ka esam glābti un izredzēti. Ja to sapratisim – mūsu sirds kļūs drosmīga."³⁴⁴ Šādi sprediķi valdošajai varai bija nevēlami, un Kalderovskis tika izsaukts pie pilnvarotā, un "ar viņu notika pārrunas un tika dotas attiecīgas rekomendācijas"³⁴⁵. Varas iestāžu acīs ļoti nevēlama astoņdesmito gadu sākumā bija arī jauno mācītāju tendence sprediķu gatavošanā izmantot aktuālo presi. Piemēram, semināra absolvents mācītājs M. Plāte vairākos sprediķos bija kritizējis rakstus no laikraksta "Literatūra un Māksla" u.c. periodiskajiem izdevumiem, un pēc tam arhibīskaps un semināra rektors tika izsaukti pie pilnvarotā, kurš norādīja uz to, ka šādi izteikumi nav pieļaujami³⁴⁶.

Kopumā luterāņu mācītāju sprediķi, tradicionālais pasludinājums, bija politiski neitrāls, jo galvenā spre-

342 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 10, 90. lpp.

343 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 153. lpp.

344 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 173. lpp.

345 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 175. lpp.

346 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 295, 86. lpp.

diķu tēma bija un palika kristīgā morālē³⁴⁷, akcents tika likts uz cilvēka personību, viņa ticības dzīvi, attiecībām ar līdzcilvēkiem, daudz uzmanības tika veltīts kristīgajām ģimenes un sadzīves tradīcijām, kā arī darba pienākumiem. Neejot atklātā konfrontācijā ar pastāvošo ideoloģiju, Baznīcai neatlika nekas cits, kā norobežoties no tās, un līdz ar to – no valsts sabiedriskās dzīves. Šī politika Baznīcai palīdzēja saglabāt eksistenci padomju apstākļos, bet arī nostādīja izolācijā.

Mācītāji apzinājās, ka Baznīcā ir dziļa krīze, jo aizvien samazinājās draudžu un draudžu locekļu skaits. Arī amatbrāļu skaits nepieauga, līdz ar to samazinājās iespējas uzlabot garīgo darbu draudzēs. Baznīcas stāvoklis īpaši uztrauca jaunākos mācītājus, kas apzinājās, ka, ja Baznīca turpinās savu līdzšinējo politiku, ticīgo skaits samazināsies arī turpmāk. 80. gadu sākumā tika ordinēti un sāka aktīvi darboties vairāki gados jauni teoloģijas semināra absolventi³⁴⁸, viņi meklēja ceļus un iespējas, lai Baznīcā pārvarētu krīzes iezīmes³⁴⁹. Viņi ieviesa savās draudzēs jauninājumus dievkalpojumu norisē un draudžu dzīvē, cenšoties piesaistīt draudzēm tos, kuri gāja garīgo meklējumu ceļā³⁵⁰. Bet ar pārmaiņām dažās draudzēs nevarēja mainīt Baznīcas situāciju kopumā. Jauno mācītāju vidū pieauga kritiska attieksme pret Baznīcas vadību, kas, pēc šo mācītāju domām, bija pārāk lojāli noskaņota pret valdību. Cilvēki, kuri domāja par garīgu atjaunošanos Baznīcā, pulcējās kopā jau kopš 1981. gada. Savās atmiņās J. Rubenis, kas bija viens no aktīvākajiem šīs grupas dalībniekiem, saka: "Mūsu domubiedru grupa vēlējas pārmaiņas Baznīcas dzīvē, lai tā varētu darboties efektīvi, uzdriksstējās skaļi runāt par to, ka Baznīca tiek apspiesta. Cilvēki, kuri veidoja šo grupu, savā starpā bija pazīstami, labi draugi jau daudzus gadus."³⁵¹ 1983. gadā mācītājs A. Vaickovkis savā dzīvokli bija organizējis sanāksmi, kurā piedalījās 8 cilvēki, t.sk. mācītāji M. Plāte un J. Rubenis. Kā min pilnvarotais: "Tā tika sasaukta ar mērķi apspriest LELB Konsistorijas darbu un izstrādāt konkrētus mērķus krīzes

347 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 10, 90. lpp.

348 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 295, 160.–162. lpp.

349 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 266, 46. lpp.

350 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 1, 1984. g. 30. marts.

351 Tas bija nervu karš, intervija ar J. Rubeni. – Svētdienas Rīts Nr. 11, 1997.

pārvarēšanai luterāņu draudzēs.³⁵² Vietējie administratīvie orgāni sastādīja aktu. Pilnvarotais "veica profilaktisko darbu" ar šiem mācītājiem, un to uzskatīja par "pietiekošiem mēriem"³⁵³. Pēc tam Vaickovskis bija rakstījis savu protestu un sūdzību par vietējo administratīvo orgānu rīcību, kuri bija sastādījuši aktu³⁵⁴. Šajā laikā sāka formēties grupa, kas vēlāk tika nosaukta "Atdzimšana un atjaunošanās". Viņi Konsistorijai iesniedza jaunu Satversmes projektu, kuru Konsistorija noraidīja, viņi puda neapmierinātību arī ar nolikumu "Par reliģiskajām organizācijām", kas ierobežoja Baznīcas tiesības³⁵⁵. Konsistorijas plenārsēdē 1984. gada 21. jūnijā piedalījās arī šīs grupas pārstāvji un izcēlās konflikts par Baznīcas attiecībām ar valsti. Konsistorijas viedokli puda Konsistorijas loceklis un arhibīskaps, kurš sacīja: "Mums vienmēr ir bijusi saskare ar sekulāro valdību, un par to nevienam nav jāuztraucas, tā tam jābūt."³⁵⁶ Arhibīskaps, uzņemdamies sadarbību ar valsts institūcijām, centās pasargāt no represijām jaunos un karstgalvīgos mācītājus, kas, cenzdamies atjaunot Baznīcu, iestājās arī pret Baznīcas apspiešanu no valsts puses un līdz galam neparedzēja savas darbības iespējamās sekas. Konsistoriju uztrauca jauno mācītāju disciplīnas jautājums un paaudžu konflikts, kas draudēja sašķelt Baznīcas vienību³⁵⁷. Šī mācītāju grupa ieņēma opozicionāru stāvokli pret LELB Konsistoriju un arhibīskapa J. Matuļa reliģiski organizatorisko darbību. Īpaši aktīvi grupa sāka darboties pēc arhibīskapa nāves un 1986. gada sinodes sagatavošanas periodā, šajā sinodē arhibīskapa vēlēšanās izvirzot savu kandidatūru – mācītāju Kārli Gailiti³⁵⁸.

Valsts vara ne tikai centās kontrolēt un ierobežot mācītāju darbību, arī draudžu garīgā un saimnieciskā dzīve noritēja stingrā vietējās varas uzraudzībā. Pie rajonu IK darbojās komisijas, kurām bija uzdots kontrolēt, kā tiek ievērota likumdošana par kultiem. Šīs komisijas ik gadus atskaitījās pilnvarotajam. Kā

352 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 295, 147. lpp.

353 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 295, 147. lpp.

354 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 202, 12.–13. lpp.

355 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 39, 1984. g. 26. janvāris.

356 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 211, 24. lpp.

357 Konsistorijas plenārsēdes protokols Nr. 3, 1984. g. 21. jūnijs.

358 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 211, 24. lpp.

raksturīgu piemēru var minēt dažas no atskaitēm par 1967. gadu. Valmieras padome atskaitē minēja, ka sikus kultu likumdošanas pārkāpumus atklājusi padomju sadzīves tradīciju sekcija, kas regulāri pārbaudījusi draudžu finansiālo darbību, piedalījusies dievkalpojums un noklausījusies un analizējusi sprediķus³⁵⁹. Savukārt Preiļu rajona IK norāda, ka, pēc viņu domām, komisijas locekļiem nav noteiktas instrukcijas, par kādiem pārkāpumiem var saukt pie administratīvās atbildības un kādā mērā³⁶⁰. Bet Cēsu rajona IK žēlojās, ka jauno padomju tradīciju ieviešanā grūtības sagādā piemērotu tekstu trūkums, maz dziesmu, kuras izmantot sēru gadījumos; ka vietējās IK nodarbojās ar apstākļu radīšanu jauno bērnu tradīciju ieviešanai³⁶¹. Komisiju darbu apkopojot, pilnvarotais secināja, ka 1967. gadā republikā neviens nav saukts pie kriminālatbildības par kultu likumdošanas pārkāpumiem³⁶², arī citos gados neviens no luterāņu draudžu pārstāvjiem vai mācītājiem netika saukts pie kriminālatbildības. Visbiežāk konflikti starp draudzi un varas iestādēm notika lokālajā, ciema līmenī, kur draudzes darbinieki ikdienā saskārās ar varas pārstāvjiem. Raksturīgs piemērs ir Madlienas ciema IK priekšsēdētājas sūdzība pilnvarotajam, “ka draudze ar to nesaskaņojot savu darbību, draudzes priekšniece izturoties izaicinoši pret IK norādījumiem”. Madlienā nedēļas nogalē bija notikusi republikas GDA spartakiāde un arī draudzes dievkalpojums. Sakarā ar šo sūdzību draudzes mācītājs tika izsaukts pie pilnvarotā. Mācītājs paskaidroja, ka apvainojumi sakarā ar zvanīšanu ir nepamatoti, jo noticis tikai kārtējais dievkalpojums, ciema padome nebija savlaicīgi informējusi par gaidāmo pasākumu un to, ka dievkalpojums būtu pārceļams³⁶³.

Dievkalpojumu norise un to pavadošās zvanu skaņas atgādināja par to, ka draudze vēl darbojas. Īpaši nevēlamī vietējai varai tas bija lielāku sabiedrisku pasākumu laikā, jo plašākai sabiedrībai parādīja, ka vietējā līmenī ateistiskā darba rezultātā draudze vēl nav likvidējusies. 1966. gadā pilsonis Prauliņš rakstīja sūdzību A. Pelšem par Rīgas Vecās Ģertrūdes zvanu

359 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 4, 19. lpp.

360 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 4, 24. lpp.

361 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 4, 55. lpp.

362 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 4, 103. lpp.

363 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 23.–25. lpp.

zvanīšanu³⁶⁴. Arī Aizputes slimnīcas ārsti iebilda pret zvanīšanu netālajā baznīcā dievkalpojumu un bērū laikā³⁶⁵. Bet LPSR MP 1967. gada 10. janvāra lēmumā 6. punktā bija ieteikts rajonu, pilsētu DDP IK nelikt šķēršļus reģistrētajām reliģiskajām apvienībām zvanīt pilsētās, ciematos u.c. apdzīvotās vietās. "Lēmumus par zvanīšanas ierobežošanu, ja to atbalsta iedzīvotāji, pieņem LPSR MP pēc saskaņošanas ar RLP pie PSRS MP."³⁶⁶

Ideoloģiskajā plāksnē vietējā līmenī darbu vadīja KP rajona komitejas, kas līdz ar ateistisko darbu cīnījās ar visu to, kas atgādināja par Latvijas valsts kādreizējo pastāvēšanu, kas savulaik bija saistīta arī ar LELB. Piemēram, 1966. gada Madonas KP RK sekretāra Strautiņa atkārtoto lūgumu pilnvarotajam "ietekmēt LELB vadītāju tā, lai viņš dotu rīkojumu Lubānas draudzei novākt Lubānas baznīcā esošo piemiņas plāksni baltgvardiem – cīnītājiem pret padomju varu", jo draudzes priekšnieks vietējai padomei savu atteikšanos novākt plāksni motivēja ar to, ka viņš nekādu rīkojumu no LELB vadības neesot saņēmis. Savukārt Lubānas mācītājs Ž. Dambis ziņojumā rakstīja, ka Lubānas ciema IK nebija pretenziju ne pret vienu plāksnē minēto karavīru³⁶⁷.

Ja partijas organizācijas vērsās pret Baznīcu šādos ideoloģiskas dabas jautājumos, tad ciemu un rajonu padomes vairāk ietekmēja draudzes saimnieciskajā sfērā. Vietējās padomes bieži bija ieinteresētas dievnamu slēgšanā, gan tādēļ, ka tas bija zināms nopelns ateistiskajā darbā, gan tādēļ, ka pēc slēgšanas ēka nonāca tās rīcībā. Dažkārt dievnamu slēgšanu centās panākt ar administratīviem līdzekļiem. Piemēram, 1973. gadā Jumpravas ciema padome aizliedza noturēt dievkalpojumus reģistrētā kulta vietā kapličā, jo tā nepiederot draudzei. Draudze griezās augstākās instancēs, pirmkārt, pie pilnvarotā, lai varētu panākt savu tiesību ievērošanu, un viņu pūles šajā gadījumā vainagojās panākumiem. Pēc Jumpravas draudzes sūdzības Ogres rajona IK iejaukšanās rezultātā dievkalpojumus atļāva noturēt³⁶⁸. Citos gadījumos rajona padomes bija tās, kas centās samazināt draudžu skaitu savā rajonā. Pilnvarotais 1973. gadā atskaitē

364 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 49. lpp.

365 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 137. lpp.

366 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 2, 5. lpp.

367 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 10.–12. lpp.

368 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 41, 66. lpp.

min, ka Tukuma rajona IK pārkāpusi likumu, panākot Jaunpils draudzes noņemšanu no registrācijas, kaut gan tur svētku dievkalpojumus apmeklēja 25–30 cilvēki, un tikai pēc pilnvarotā neatlaidīgas prasības draudzei tika dota iespēja noturēt dievkalpojumus³⁶⁹. Ne visu draudžu pretenzijas pret vietējās varas nelikumīgo rīcību tika uzklautas. Piemēram, 1975. gadā Daugavpils luterāņu draudze, neradusi atbalstu republikas instancēs, griezās ar sūdzību par lūgšanu nama slēgšanu tieši pie PSRS RLP, sakot, ka viņi nepiekrīt telpu maiņai, taču arī tas bija bez panākumiem, un šai sūdzībai sekoja pārrunas ar pilnvaroto, kuru rezultātā pēc pāris nedēļām draudze deva savu piekrišanu aiziet no dievnama un pārcelties uz lielām telpām pilsētā³⁷⁰.

Bija arī tādi gadījumi, kad pašu draudzes locekļu un darbinieku vidū nebija īstas skaidribas. Piemēram, 1971. gadā Talsu IK pieņēma lēmumu par Dziedru draudzes slēgšanu, pamatojoties uz draudzes garantu lūgumu, jo no divdesmitnieka bija palikuši tikai 11 cilvēki, un dievnamu nodeva Kūļciema ciema padomei. Lēmums tika saskaņots arī ar Konsistoriju. Tomēr pēc tam draudzes locekļi mutiski IK atsaukuši savu iesniegumu, bet šis atsaukums, protams, netika vairs ņemts vērā, un draudze tika slēgta³⁷¹.

Dievkalpojumi, īpaši lauku draudzēs, notika reti, daudzi draudzes locekļi bija jau cienijamos gados un vairs nespēja atnākt uz dievkalpojumiem. Lai varētu uzturēt dievnamu, draudzes darbinieki bieži riskēja, pārkāpjot likumu un ejot pie draudzes locekļiem mājās pēc ziedojuma. Bet nereti gadījās, kā 1974. gadā Staiķelē, kad kāds par šādu ziedojumu vākšanu bija nosūdzējis vietējai IK, kas savukārt steidzās par to informēt pilnvaroto, un izsaukt un brīdināt draudzes priekšsēdētāju, kas to bija darījis³⁷². Vietējā vara kontrolēja draudzes garantu sarakstu, un dažās IK bija novērojama tendence ietekmēt divdesmitnieku un padomi, lai tie atteiktos no darba draudzē. Mācītājs J. Janelsītis 1970. gadā ziņoja pilnvarotajam par ticīgo vajāšanām Gaujienas draudzē, kad ticis sastādīts jauns divdesmitnieks un saskaņots IK, un ciema vadība kopā ar kolhoza "Gaujiena" vadību "skatījusi cauri visu divdesmitnieku un tos, kam bijuši kādi pie-

369 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 9, 48. lpp.

370 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 11, 25.–28. lpp.

371 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 7, 25.–30. lpp.

372 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 29.–30. lpp.

nākumi sabiedriskajā darbā – atļaidusi no šiem pienākumiem, un tiem, kam pienākumu nav bijis – piedraudēts ar izrēķināšanos nākotnē, izlikt no dzīvokļa, nedot darbu. Par to apdraudētās personas stāstījušas pēc dievkalpojuma. Daži atteikušies no darba draudzē, citi vēl ne, sakot, ka, ja nāksot kādas lielākas nepatīkšanas, tad redzēs, kā būšot, bet vēl citi pagaidām ir mierīgi^{373*}. Cilvēki bija iebaidīti un nevēlējās atklāt to, ko teikuši tie varas pārstāvji, no kuriem viņi bija ikdienā atkarīgi. Kad pilnvarotais pats aizbrauca uz Gaujieni, neviens J. Janelsiņa dotās ziņas nav apstiprinājis³⁷⁴.

Gandrīz visi draudžu darbinieki bija brīvprātīgie, viņi nesaņēma nekādu materiālo palīdzību. No 1350 draudžu padomju locekļiem 1969. gadā tikai 12 saņēma materiālo pabalstu³⁷⁵. Tas pats attiecās uz koristiem, daudzās draudzēs bija kori, un koristu skaits LELB kopumā vairākos gados pat sasniedza tūkstoti³⁷⁶. Arī draudžu koros tāpat kā padomēs un garantu sarakstos drikstēja piedalīties tikai pilngadīgie³⁷⁷. Par nepilngadīgo iesaistīšanu baznīcas kora dziedāšanā mācītāji parasti tika brīdināti un pārbaudes materiāli tika nosūtīti prokuratūrai³⁷⁸. Lai nodrošinātu dievkalpojumu norisi un dievnamu uzturēšanu kārtībā, vairākās draudzēs bija darbinieki, kas par savu regulāro darbu saņēma arī nelielu atļaidību, bet tad viņiem radās grūtības ar valsts pabalstu saņemšanu³⁷⁹. Sociālās nodrošināšanas ministrija 1979. gadā atgādināja, ka pensionāriem, kas darbojas reliģiskajās organizācijās, pensiju izmaksā 15. rbļ. apmērā mēnesī, bet, ja mēneša alga pārsniedz 100 rbļ., pensija netiek izmaksāta. Tas attiecas uz apkopējiem, sargiem³⁸⁰. Dažkārt tas skāra arī šo darbinieku ģimenes locekļus. Piemēram, Vecumnieku draudzes ērgelniece 1970. gadā rakstīja pilnvarotajam, ka viņas vīram atņemts pabalsts, jo viņa sieva spēlē ērģeles Vecumnieku baznīcā, un lūdza atjaunot vīram pabalstu³⁸¹.

373 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 35, 28. lpp.

374 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 35, 29. lpp.

375 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 284, 24. lpp.

376 Sk. pielikumus.

377 Nolikums par reliģiskajām apvienībām, 16.7 pants.

378 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 75. lpp.

379 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 38, 200.–202. lpp.

380 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 114. lpp.

381 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 38, 148. lpp.

Praktiski vienīgā iespēja draudzēm veikt misijas darbu bija kapu svētku noturēšana, un katra kapu svētku dievkalpojuma noturēšanai bija jālūdz atļauja vietējai varai. Arhibīskaps Turss prāvestiem 1966. gadā rakstīja, ka ieteikts kapu svētkus un svecišu vakarus draudzes padomēm pieprasīt rajona IK rakstiski, vajadzības gadījumā atkārtoti. Ja arī tad atļauja netiktu dota, tad ziņot pilnvarotajam un LELB Virsvaldei³⁸². Draudzes arī sekoja šim ieteikumam. Vietējās padomes bieži atteica noturēt kapu svētkus, un atteikumi tika dažādi motivēti. 1967. gadā Jaunpiebalgas ciema padome noraidīja draudzes lūgumu atļaut noturēt kapu svētkus, jo "vieni kapu svētki (laicīgie) ir jau bijuši un otri ir lieki". Savukārt Madlienas ciema IK priekšsēdētāja, atbildot uz draudzes lūgumu, rakstīja: "Kapsēta ir sabiedriska vieta, kas nav piemērota reliģisko rituālu publiskai izvešanai. Par cik Madlienā ir baznīca, reliģiskās ceremonijas iespējams izvest tur. Ievērojot augšminēto, uzskatām par nelietderīgu un iebilstam pret reliģisko kapu svētku sarīkošanu Madlienas kapos."³⁸³ Daudzas ciemu padomes atteica atļaujas kapu svētku sarīkošanai³⁸⁴, tādēļ, lai iegūtu atļauju, bija jāgriežas pie augstākām instancēm. Pēc draudžu sūdzībām pilnvarotais attiecīgo rajonu IK ieteica atļaut kapu svētkus³⁸⁵. Parasti šādos gadījumos rajonu IK atļauju arī deva, bet, lai to panāktu, draudžu padomēm un mācītājiem bija nepieciešama neatlaidība un arī zināmi kompromisi. Piemēram, 1974. gadā Ļaudonas draudzes mācītājs Purenis sūdzējās pilnvarotajam, ka mēnesi pirms kapu svētkiem saņemta atļauja, bet vēlāk sekotais aizliegums, viņš devies pie pilnvarotā un, pateicoties pilnvarotā aktīvai rīcībai, Madonas rajona vadība aizliegumu bija atcēlusi, pie kam mācītājs apņēmis kapusvētku dalībniekus plaši informēt par ražas novākšanas nepieciešamību³⁸⁶. Ražas novākšanas darbi bija viens no populārākajiem atļauju lieguma iegānšiem. Strenču draudze savā lūgumā 1976. gadā min, ka apkārtnējos rajonos kapu svētki atļauti, un "tikai Strenču draudze traucē ražas novākšanu"³⁸⁷.

Saspīlētas attiecības starp valsts varu un Baznīcu

382 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 116. lpp.

383 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 206, 73. lpp.

384 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 23, 49.–55. lpp.

385 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 109.–118. lpp.

386 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 36. lpp.

387 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 29. lpp.

bieži veidojās tieši lokālajā līmenī, to parāda, piemēram, Vidrižu ciema IK priekšsēdētājas sūdzība pilnvarotajam 1976. gadā, ka mācītāja Bitēna kapu svētkos izteikusies, ka ciema padome savlaicīgi nedod atļauju kapu svētku noturēšanai, amatpersona to bija uztvērusi kā personisku apvainojumu³⁸⁸. Rajonu līmenī attieksme bija neitrālāka, jo līdzīgi kā citkārt 1976. g. Stučkas, Liepājas rajona IK apmierinājušas ticīgo lūgumus un sūdzības pret vietējām padomēm sakarā ar kapusvētku sarīkošanu³⁸⁹. Bet tieši rajonu IK bija tās, kas deva norādījumus vietējām padomēm. Uz to norādīja Kokneses draudzes lūgums 1979. gadā Stučkas rajona IK novērst ikgadējās grūtības atļauju saņemšanai kapu svētku noturēšanai, kurā teikts, ka ciema IK motivē savu atteikumu ar Stučkas IK it kā īpašiem rīkojumiem kapu svētku lietā.³⁹⁰ 70. un 80. gadu mijā draudzes jau uzstājīgāk iestājās par savām tiesībām šajā jautājumā. Piemēram, 1980. gadā Sesavas draudzes priekšnieks, atbildot ciema padomes aizliegumam noturēt kapu svētkus iecerētajā datumā, rakstīja: "Jūsu paziņojumam nav juridiska motivējuma, jo Padomju valdības atļautā reliģiskā brīvība mums atļauj noturēt kapu svētkus jau jūnijā."³⁹¹ Savukārt Ogres draudzes priekšniece atsaucās uz pilnvarotā teikto 1979. gada mācītāju konferencē, ka IK nav tiesību atlikt draudžu kapusvētkus uz vēlāku laiku³⁹². Draudzēm nācās saskarties arī ar citām instancēm, piemēram, ar pašvaldību uzņēmumiem, kas lika šķēršļus bērnu ceremoniju norisei, liedzot to noturēt kapličā Jelgavā, Gulbenē³⁹³ un citur.

Tie nebija vienīgie varas iestāžu patvaļas gadījumi. 1977. gadā Ugāles draudzes priekšnieks Lakševics bija sašutis par rajona IK rīcību, kas nebija atļāvusi kapu svētkus: "Kāda nozīme tad bija pieņemt jauno Konstitūciju, ja vietējās padomes to ignorē? Draudzes dievnamiem nepieciešams remonts, tam vajadzīgi līdzekļi, bet tos var iegūt, tikai strādājot, t.i., draudzei darbojoties. Bet, ja šo darbošanos bremzē, tas rada grūtus sarežģījumus."³⁹⁴ Ugāles draudzes padome

388 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 53, 30. lpp.

389 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 13, 159. lpp.

390 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 63. lpp.

391 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 205, 27. lpp.

392 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 207, 22. lpp.

393 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 63.–65. lpp.; Nr. 56, 60.–61. lpp.

394 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 51. lpp.

sūdzējās arī par lielajiem nodokļiem, lūdza pazemināt nodokļus par dievnamu un inventarizācijas nodaļai pārvērtēt dievnamu³⁹⁵. Neizpratni draudzē izraisīja Ventspils rajona IK prasība 1977. gadā Ugāles draudzei atjaunot dibinātāju sarakstus ik gadus vai ik pa 3 gadiem, ja tajā bija vairāk nekā 20 locekļu, kā arī iesniegt tai pilnu draudzes locekļu sarakstu. Pilnvarotais draudzes priekšniekam paskaidroja³⁹⁶, ka šādi saraksti netiek stādīti un ticīgo reģistrācija ir aizliegta ar likumu. Pēc pilnvarotā iejaukšanās, atbildot uz draudzes sūdzību šai sakarā, Ventspils rajona IK paziņoja, ka nevienai draudzei nav prasīts draudzes locekļu saraksts un ka rakstā Ugāles draudzei "tā ir bijusi pārrakstīšanās kļūda"³⁹⁷.

Daudz grūtību un pazemojuma draudzēm sagādāja dievnamu postījumi³⁹⁸, jo vietējā vara neizrādīja atsaucību noziegumu izmeklēšanā. Piemēram, Zaubes baznīca 60. un 70. gados tika uzlauzta 20 reizu, draudze vienmēr griezās pie milicijas, bet tā nereaģēja, atbildot: "Paši aizmūriet postītājus, tad mēs tos sodīsim." Šāda izturēšanās nebija izņēmums, piemēram, 1966. gadā Popes baznīcā notika grautiņš, no baznīcas tika iznesti krucifiksi un bijušo mācītāju portreti, kuri pēc tam tika iemesti atpakaļ baznīcā, kas, pēc milicijas darbinieku domām, nebija huligānisms, bet gan "draiskulība"³⁹⁹. Ielaušanās laikā, ko parasti veica jaunieši, notika ne vien zādzības, bet arī tika iznīcinātas un sabojātas lielas materiālas, vēsturiskas un mākslinieciskas vērtības, šiem ielaušanās gadījumiem bieži bija demonstratīvi huligānisks raksturs, un tie izcēlās ar savu cinismu, un tas aizskāra ticīgo reliģiskās jūtas⁴⁰⁰.

Ticīgo jūtas aizskāra ne tikai dievnamu apgānīšana, bet vēl jo vairāk varas iestāžu attieksme pret šiem gadījumiem. Pēc postījumiem Seces baznīcā 1972. gadā draudzes priekšniece rakstīja pilnvarotajam: "Par visām huligānu izdarībām Jums vienmēr ir ziņots. Rodas jautājums, kam tad jāremontē huligānu izdarības – vai draudzei, vai huligāniem, kam tad jāmeklē huligāni – draudzei vai milicijai. Ir pat

395 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 23, 100. lpp.

396 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 56, 95. lpp.

397 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 71.–73., 84. lpp.

398 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 19, 76.–78., 80., 123., 132. lpp.

399 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 280, 30. lpp.

400 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 38, 183. lpp.

uzrādīti ziņojumos Jums, kas ielauzās Seces baznīcā, bet līdz šim bez panākumiem.⁴⁰¹ Vietējās ciema padomes nevis veicināja izmeklēšanu, bet gan parasti aizrādīja, ka draudzei jānodrošina dievnams pret ielaušanos⁴⁰². Vietējās IK postījumus izmantoja arī par iemeslu dievnamu slēgšanai, piemēram, pēc tam, kad Suntažu baznīcā 1968. gadā tika iznīcinātas ērģeles, Ogres rajona IK izvirzīja jautājumu par šīs baznīcas slēgšanu līdz nepieciešamā remonta veikšanai⁴⁰³.

Postījumi ik gadus notika visā Latvijas teritorijā⁴⁰⁴ – gan lauku, gan pilsētu dievnamos (1974. gadā Mārtiņa baznīcā tika postītas ērģeles, Lutera baznīcā nodedzināts altāris u.c.)⁴⁰⁵, tomēr lielākie postījumi notika nomaļajos lauku dievnamos⁴⁰⁶. 1976. gadā notika ielaušanās Drustu dievnāmā, nodarīti zaudējumi ap 1000 rbļ. vērtībā. Draudzes padomes vārdā mācītājs Jundzis lūdza Konsistorijai un pilnvarotajam atbalstu izmeklēšanai, lai sodītu vainīgos un uz viņu rēķina segtu draudzei nodarītos zaudējumus. Pēc dažām dienām E. Jundzis Cēsu milīcijai rakstīja par atkārtotu ielaušanos Jaunpiebalgas baznīcā, kur iepriekšējais postītājs palika nesodīts. Mācītājs lūdza palīdzību dievnama kā valsts īpašuma nosargāšanā. Jaunpiebalgas dievnāmā tika izpostītas ērģeles, postījums ap 1000 rbļ. vērtībā, ļaundaris tika notverts, bet iekšlietu daļa to palaida brīvībā. Draudzes priekšnieks Strauja jautāja: “Ja šis ērģeļu postījums ir mazsvarīgs, kas tad mūsu baznīcā vēl būtu svarīgs, kādēļ būtu vērts ierosināt krimināllietu?” Jau pāris gadus iepriekš Jaunpiebalgas baznīcā tika nozagtas četras altāra gleznas, par šo nodarījumu laikus tika ziņots Cēsu iekšlietu daļai, bet tā atteicās ierosināt krimināllietu nozieguma sastāva trūkuma dēļ⁴⁰⁷. Ziņojumi par postījumiem lielā skaitā nonāca arī Konsistorijā, kur tika apkopoti. 1976. gadā Konsistorija, ziņojot pilnvarotajam par postījumiem LELB dievnamos, norādīja, ka draudžu padomes sūdzoties, ka uzraudzības iestādes pārāk saudzīgi izturas pret postītājiem un neierosina krimināllietu, aizbildinoties ar nodarījuma mazsvarīgumu, kas veicina nesodāmības apziņu un

401 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 8, 27.–29. lpp.

402 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 41, 55.–56. lpp.

403 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 119., 134. lpp.

404 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 18. lpp.

405 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 47, 24.–27. lpp.

406 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 50, 1.–7., 16. lpp.

407 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 149.–152. lpp.

postījumu atkārtotu izdarīšanu. "Konsistorija rūpēs par uzticēto valsts mantas saglabāšanu un turēšanu kārtībā lūdz pilnvarotā palīdzību, lai no valsts uzraudzības iestāžu puses pret šādiem nodarījumiem vērstos ar visu likumā paredzēto stingrību un aizturētie vainīgie visos gadījumos nestu arī atbilstošo materiālo atbildību."⁴⁰⁸

Valsts iestādes norādīja, ka izmeklēšanu traucējot baznīcu inventāra uzskaites trūkums, tā rezultātā 1975. gadā tika izgatavota kulta inventāra grāmata, un gada laikā bija jāveic inventarizācija⁴⁰⁹. Inventāra grāmatā bija divas daļas: par zemi un ēkām, un par kulta priekšmetiem un inventāru, viens grāmatas eksemplārs glabājas vietējā IK, otrs pie draudzes. 1976.–77. gadā DDK IK bija uzdots veikt tā īpašuma inventarizāciju un novērtējumu, kas atrodas reliģisko organizāciju lietošanā, bet darbs neritēja tik ātri, kā cerēts, un tādēļ 1978. gadā LPSR MP izdeva rīkojumu izveidot pie vietējiem izpildorgāniem reliģiskā kulta priekšmetu inventarizācijas komisijas, kurām gada laikā jāveic inventarizācija⁴¹⁰. Bet tas neapturēja zagšanas procesu, 1978. gadā 11 mēnešu laikā aplaupītas 11 luterāņu baznīcas⁴¹¹. 80. gadu sākumā vēl vairāk palielinājās zādzību skaits, turpretī atklāto zādzību skaits samazinājās. Dievnama apsardze bija jānodrošina no draudžu līdzekļiem. Īpašas problēmas bija ar lauku dievnamiem, jo sakarā ar migrāciju lauku rajonos, ciematu izveidošanos, lielākā daļa kulta ēku atradās attālu no apdzīvotajām vietām, dievkalpojumi notika reti, un baznīcas gandrīz visu laiku stāvēja tukšas, kas apgrūtināja apsardzi. Draudzes locekļu ziedojumi sedza tikai ēkas un zemes nodokli, apdrošināšanu un nelielus remontus, bet draudzes nespēja ierīkot signalizāciju vai algot sargus, un parasti baznīcas "pieskatīja" kāds draudzes loceklis. Grūtības sargu algošanā bija arī tajā apstākļi, ka tie bija galvenokārt pensionāri, un, ja viņi sāka strādāt par sargiem, viņiem vairs neizmaksāja pensiju⁴¹². 1981. gadā pilnvarotais rakstīja IK, ka no draudžu padomēm jāpieprasa nodrošināt kulta ēku atbilstīgu stāvokli, saglabāt un uzturēt kulta priekšmetus, kas nodoti viņu lietošanā. Ja konkrētā draudze to nespēj – iz-

408 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 162. lpp.

409 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 11, 34. lpp.

410 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 88. lpp.

411 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 193, 159., 207. lpp.

412 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 264, 44.–50. lpp.

virzīt jautājumu par lietošanas tiesību atņemšanu, pamatojoties uz likumu "Par kultūras un vēstures pieminekļu aizsardzību un izmantošanu"⁴¹³. PSRS RLP Nolikumā 1981. gada 21. decembrī tika teikts, ka "kultūras vērtību, kas atrodas reliģisko apvienību lietošanā, uzskaitē, restaurācija var notikt uz vienošanās pamata uz lietotāju rēķina un atsevišķos gadījumos ar RLP atļauju uz reliģisko centru rēķina"⁴¹⁴. 73 luterāņu dievnami bija republikas nozīmes arhitektūras pieminekļi. Tas, ka daudzi dievnami bija kultūras pieminekļi, uzvēla draudzēm gan papildus atbildību, gan deva arī zināmas iespējas, kuras dažas draudzes centās izmantot, bet ne vienmēr ar panākumiem. 1980. gadā Cēsu draudzes pārstāvji ieradās rajona IK uz pārrunām ar Cēsu muzeju, kas bija iecerējis baznīcā vairākas reizes nedēļā laist ekskursantus. Muzeja vadītājs vēlējās, lai draudzes pārstāvis ekskursantu grupām atslēgtu durvis, bet uzņemties līdzdalību materiālajā atbildībā nevēlējās. Draudze izteica priekšlikumu, ka muzejam jāuzņemas arī materiālā atbildība, visi izdevumi par ēkas lietošanu jādalā attiecīgās daļās – 4/5 segtu muzejs, 1/5 draudze, protams, ka pēc šī priekšlikuma muzejs no tālākām sarunām atteicās⁴¹⁵. Pamatojoties uz dievnama arhitektūras pieminekļa statusu, draudzes centās iegūt arī materiālus dievnama remontam un uzturēšanai⁴¹⁶, šī tendence īpaši vērojama astoņdesmito gadu sākumā.^{417,418} Piemēram, Rīgas Pāvila draudze savu lūgumu apkures ievilkšanai pamatoja ar to, ka baznīca ir saglabājams arhitektūras piemineklis.⁴¹⁹

Ari tad, ja materiāli tika piešķirti, draudzes bija spiestas maksāt bargu naudu, jo remonta materiālus draudzēm pārdeva par mazumtirdzniecības cenām⁴²⁰, un tā rezultātā draudzes nonāca materiālās grūtībās. Formāli gan sešdesmito gadu otrajā pusē Baznīcu ienākumi skaitļos palielinājās, jo pēc ēku pārvērtēšanas 1963. gadā un maksājumu palielināšanas draudzēm bija lielāki izdevumi un tika pastiprināta kontrole pār draudzes finansiālo darbību, kas "ap-

413 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 194, 105. lpp.

414 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 201, 5. lpp.

415 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 205, 21. lpp.

416 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 205, 23. lpp.

417 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 205, 17. lpp.

418 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 205, 20. lpp.

419 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 59, 37., 43. lpp.

420 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 264, 37. lpp.

grūtina ienākumu slēpšanu”, t.i., draudzes bija spiestas legalizēt savus ienākumus⁴²¹. Un nodokļu nasta vairākos gadījumos turpināja augt⁴²². Vietējā vara dažkārt patvarīgi centās izspiest līdzekļus no draudzēm, piemēram, 1967. gadā Mežaparka draudzei piesūtot namu pārvaldes rēķinu par neuzrādītām neesošām telpām, par kurām draudze, protams, atteicās maksāt⁴²³. Ari vēlākajos gados atkārtojās līdzīgi precedenti. Piemēram, Lēdurgas baznīcai 1977. gadā tika veikta ēkas pārvērtēšana, novērtējot to par zemāku summu, tomēr nākamajā gadā tika piesūtīts rēķins, pamatojoties uz iepriekšējo novērtējuma summu⁴²⁴. Ēku uzturēšana luteriskajām draudzēm bija nopietna problēma, jo šīs Baznīcas lietošanā bija proporcionāli visvairāk dievnamu un LELB visus gadus gandrīz pusi no izdevumiem sastādīja maksājumi par ēku uzturēšanu un remontiem. Sevišķi grūti klājās mazajām lauku draudzēm, tādēļ 1969. gadā Grobiņas prāvesta iecirkņa sanāksmē mācītājs T. Kalks ierosināja, lai bagātākās draudzes ar Konsistorijas starpniecību materiāli atbalstītu nabadzīgākās, uz ko arhibīskaps atbildēja, ka šāda palīdzības radīšana nav paredzēta likumdošanā. Tādēļ, ka likumdošana neatļāva Konsistorijai sniegt materiālu palīdzību grūtībās nonākušajām draudzēm, daudzos gadījumos tā nespēja aizkavēt draudžu likvidēšanos un dievnamu atdošanu, bet vismaz centās saglabāt dievnamu inventāru. Tādēļ jau minētajā sanāksmē Konsistorijas mantzinis V. Plāmsis norādīja, ka, ja draudze baznīcu slēdz, tad jā rūpējas, lai kulta priekšmeti tiktu nodoti LELB Konsistorijai⁴²⁵.

Ne visas draudzes spēja pastāvēt un uzturēt dievnamus, un, draudzēm likvidējoties, dievnamu ēkas pārgāja vietējā varas pārziņā un tika dažādi izmantotas. Vairākas dievnamu ēkas tika izmantotas saimnieciskām vajadzībām, ierīkojot noliktavas, darbnīcas, kaltes, ūdens torņus vai novērošanas torņus. Citas ēkas tika izmantotas sabiedriskiem mērķiem, kādā tika iekārtots sporta klubs, citā – skolas uzskates līdzekļu glabātava vai ierīkota vieta pionieru nometnei, vai kolhoza kopmitne talcinieku izmitināšanai utt. Vislabāk dievnamos esošās kultūras vērtības saglabājās tajos dievnamos, kas tika izmantoti kultūras

421 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 281, 9. lpp.

422 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 23, 21. lpp.

423 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 23, 5. lpp.

424 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 59, 22.–23. lpp.

425 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 31, 18. lpp.

vajadzībām, kur bija ierīkota izstāžu zāle, muzejs, koncertzāle. Bet samērā daudz atsavināto dievnamu ēku netika izmantotas, jo šīs ēkas bija vai nu drupu stāvoklī, vai arī to izmantošanai bija nepieciešama pārbūve, kurai vietējām IK nebija līdzekļu. Citas tika nojauktas, bet daudzkārt nojaukšanu traucēja tas, ka dievnamu mūri bija pārāk stipri, un nebija pieejama tik jaudīga tehnika, lai tos nojauktu, vai arī baznīcu ēkas atradās kapos, un, nojaucot dievnamu, tiktu postīti kapi.

Valsts varai nebija izdevīgi, ka dievnamu ēkas stāvēja neizmantotas, jo, kā LPSR MP 1972. gadā rakstīja pilnvarotais, tas "mudina baznīcas darbiniekus rakstīt iesniegumus par šo tukšo un neizmantoto ēku nodošanu viņu lietošanā"⁴²⁶. Piemēram, 1966. gadā tika likvidēta Zeltiņu draudze, to paātrināt neatlaidīgi bija prasījis rajona IK priekšsēdētājs, lai atsavināto ēku rekonstruētu par tautas namu. Bet ēka netika izmantota, un nākamajā gadā ticīgie sastādīja jaunu dibinātāju sarakstu ar lūgumu reģistrēt viņus kā reliģisku apvienību un atgriezt viņiem lūgšanas namu. Līdzīga situācija bija arī Ikšķilē⁴²⁷. Acīmredzot tie republikā nebija vienīgie gadījumi, tādēļ 1973. gada 19. decembrī LPSR MP komisija pieņēma lēmumu, kurā uzdeva rajonu un pilsētu DDP IK trīs mēnešu laikā atrisināt jautājumu par viņu teritorijā atrodošos bijušo kulta ēku tālāku izmantošanu vai nojaukšanu⁴²⁸. Vēl 1976. gadā daudzi vietējo padomju lēmumi nebija izpildīti, par vairākām ēkām lēmumi nebija pieņemti, tādēļ MP priekšsēdētāja vietnieks Krūmiņš deva pilnvarotajam rīkojumu pēc iespējas iedarboties uz vietējām IK, lai ātrāk atrisinātu šo jautājumu⁴²⁹. Tajā laikā vēl nebija atrisināts jautājums arī par Burtnieku baznīcu, jo vietējai varai neesot līdzekļu remontam, tādēļ tā bija jāizslēdz no arhitektūras pieminekļu saraksta, kā arī par Iecavas baznīcu, kuru 1977.–78. gadā bija iecerēts nojaukt, bet jau 1980. gadā tika gatavots projekts Iecavas dievnama rekonstrukcijai un izmantošanai citiem mērķiem, kas liecina par to, ka varas lēmumi attiecībā uz dievnamu ēkām arī mēdza mainīties. Līdz 1980. gadam bija palikušas visai maz tukšu dievnamu ēku, "kas būtu par iemeslu apgalvojumiem par ticīgo jūtu aizskaršanu vai nodošanai iz-

426 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 41, 52. lpp.

427 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 281, 63. lpp.

428 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 262, 139. lpp.

429 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 262, 144. lpp.

mantošanai kulta vajadzībām⁴³⁰. Strūžānu draudze likvidējās 1980. gadā, un, tā kā ēkas izmantošana citiem mērķiem nav lietderīga, vietējā ciema padome ieteica "noņemt baznīcas atribūtiku (krustu) un pēc kāda laika nojaukt"⁴³¹, acimredzot, lai "neaiskartu" ticīgo reliģiskās jūtas.

Dažāds bija dievnamu liktenis, un atšķirīga bija arī attieksme pret baznīcu inventāru, kam bija vēsturiska un mākslinieciska vērtība. Slēgto dievnamu kulta priekšmetu tālākā izmantošanā sadūrās Baznīcas un valsts muzeju intereses. Bieži vien draudžu darbinieki nezināja, kā rīkoties ar viņu pārziņā nonākušajiem vēsturiskās nozīmes kulta priekšmetiem. Piemēram, 1968. gadā Ikšķiles draudzes prieksniece labprātīgi nodeva Rundāles pils muzejam Sakramenta traukus⁴³². Savukārt 1975. gadā Trikātas draudzes priekšnieks griezās pie LPSR, Kultūras ministrijas ar lūgumu atdot svečturus, kas, pēc viņa domām nelikumīgi atņemti un nodoti Rundāles pils muzejam, bet svečturi tā arī palika muzejā⁴³³. Konsistorija, draudzei likvidējoties, aicināja nodot kulta priekšmetus tās rīcībā, jo tie varēja noderēt citām LELB draudzēm⁴³⁴.

Tā kā daudzas ērģeles bija izpostītas vai nu kara laikā, vai vandālisma rezultātā, daudzi dievnami bija palikuši bez ērģelēm, un ērģeles no slēgtajiem dievnamiem varēja tikt izmantotas citos dievnamos, bet, lai to panāktu, bija vajadzīgas lielas pūles. Konsistorijas vārdā arhibīskaps Matulis 1977. gadā lūdza atļauju ērģeles no Bērzteles likvidētās draudzes baznīcas pārvest uz Lēdurgas baznīcu, kam nepiekrita Bauskas rajona IK, kas bija centusies priekšlaicīgi slēgt Bērzteles draudzi⁴³⁵, jo tai bija savas ieceres par baznīcas un ērģeļu tālāku izmantošanu. Sarežģītāks bija jautājums par Zeltiņu baznīcas ērģelēm. Konsistorija lūdza tās nodot Lēdurgas baznīcai. Neskatoties uz Alūksnes IK vairākkārtējiem iebildumiem, Kultūras ministrija ar pilnvarotā atbalstu atļāva tās pārvest uz Lēdurgas baznīcu⁴³⁶. Uz Zeltiņu baznīcas ērģelēm bija pretendējusi arī Konservatorija, pēc dažiem ga-

430 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 205, 137. lpp.

431 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 262, 211. lpp.

432 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 26, 108. lpp.

433 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 11, 21.–23. lpp.

434 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 59, 5. lpp.

435 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 12, 75. lpp.

436 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 56, 15.–24. lpp.

diem Konservatorija ieguva stabules savu ērģeļu remontam. 1981. gadā speciālistu komisija Cēsu IK uzdevumā pārbaudīja ērģeles Jaunpiebalgas baznīcā un konstatēja, ka tās ir ļoti sliktā stāvoklī un ka draudze tās ilgstoši nav remontējusi, kā tas paredzēts līgumā ar IK. Pamatojoties uz komisijas slēdzienu, Cēsu IK nolēma izņemt ērģeles no Jaunpiebalgas baznīcas un nodot tās Konservatorijai⁴³⁷. Šeit jāpiezīmē, ka ērģeles tika izpostītas jau 1976. gadā un notvertais ļaundaris bija palaists brīvībā, un zaudējumi netika atlīdzināti, tādējādi speciālistu komisija vainu par noziedznieka pastrādāto un milicijas neizdarību novēla uz draudzi, kas līdzekļu trūkuma dēļ nespēja atjaunot izpostīto.

Ideoloģiskajā jomā tika attīstīts ateistiskās propagandas darbs, kas daudzus attālināja no Baznīcas. Tika ieviestas jaunās padomju tradīcijas, kam bija jāaizstāj reliģiskās ceremonijas. Tomēr cilvēkus vairāk ietekmēja bailes no represijām reliģiskās pārliecības dēļ, daudziem atmiņā vēl bija pēckara notikumi, deportācijas utt. Neaizsargātības, neuzticēšanās, baļu sajūta bija dziļi iesakņojusies cilvēkos, tā ka, lai cilvēkus attālinātu no Baznīcas, bieži pietika ar draudiem vien. Cilvēki reliģiskās pārliecības dēļ nebija gatavi riskēt ar studiju, darba, karjeras iespējām, jo atklāta piederība draudzei izslēdza cilvēku no sava laika sabiedriskās dzīves, kas noritēja stingrā valsts varas kontrolē. Ja varas iestādes konstatēja, ka kāds kārtīgs padomju pilsonis ir manīts dievnamā, tad sekoja pārrunas vai nu pie skolas direktora, darba vietas priekšnieka, vai vietējās IK darbinieka. Baznīcas apmeklētājs tika kaunināts, viņam tika draudēts, ka netiks dotas iespējas turpināt mācības, iegūt prēmiju vai paaugstinājumu darbā utt., dažkārt viņš tika atbrīvots no sabiedriskajiem pienākumiem darba vietā vai kur citur⁴³⁸. Tādējādi tieši sabiedriski aktīvākie cilvēki visbiežāk novērsās no Baznīcas, jo tā, pateicoties likumos noteiktajiem ierobežojumiem, deva viņiem maz iespēju sevi realizēt. Tas, protams, ietekmēja draudžu dzīvi, draudžu darbinieku sastāvu. Draudžu padomēs bija galvenokārt tie, kam nebija, ko zaudēt – pensionāri, vienkāršā darba darītāji utt.⁴³⁹ Draudi vairāk tika pielietoti pret tiem, kas tikai tuvojās Baznīcai. Bet pret tiem, kuru reliģiskā pārliecība un

437 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 207, 37. lpp.

438 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 56, 89. lpp.

439 Nāc Man līdz! 122. lpp.

piederība draudzei bija jau sen zināma, parasti nevēr-
sās un izturējās pat ar zināmu cieņu⁴⁴⁰. Izņēmums bija
gadījumi, ja kāds centās arī citus pievērt Baznīcai, bet
šādi gadījumi luterāņu vidū bija ļoti reti.

70. gadu beigās un 80. gadu sākumā līdz ar
ideoloģisko krīzi padomju sistēmā atslāba arī kontrole
pār Baznīcas garīgo darbību. Pilnvarotā arhīvā ar kat-
ru gadu samazinājās ienākošo un izejošo dokumentu
skaits, atskaites LPSR valdībai, KP vadībai un RLP
kļuva arvien formālākas. LELB par šo procesu
liecināja Baznīcas aktivitātes un jo īpaši kristību
skaita pieaugums 80. gadu pirmajā pusē⁴⁴¹. Aktivitātes
pieaugumam par iemeslu bija arī notikusi paaudžu
maiņa, arvien nozīmīgāku vietu Baznīcas dzīvē sāka
ieņemt gados jauni mācītāji, kas mēģināja atjaunot
Baznīcas dzīvi.

---

440 A. Kavača atmiņas, pierakstītas 2000. gada 5. aprīlī.

441 Sk. pielikumus.

NOBEIGUMS

Rakstot par Baznīcas situāciju Latvijā mūsdienā apstākļos un tās neseno vēsturi, J. Rubenis norāda: "Austrumeiropas Baznīcām ir ne tikai pagājušo gadu zaudējumu pieredze, bet arī būtiska eksistenciāla pieredze, kuru vēl nepieciešams rūpīgi pētīt. Šeit var rast daudz būtiska, lai formulētu un saprastu Baznīcas lomu mūsdienā pasaulē. Šī pieredze – ko nozīmē dzīvot un izdzīvot kā vajātam mazākumam."⁴⁴²

Padomju valsts likumdošanu attiecībā uz Baznīcu laika posmā no 1965. līdz 1985. gadam noteica PSKP ideoloģiskā politika, PSRS jau bija iegūta pieredze reliģijas apkarošanā. Likumdošanā ietvertā norma par baznīcas šķiršanu no valsts⁴⁴³ praksē nozīmēja valsts totālu ierobežošanu visās Baznīcas lietās un tās izolēšanu no sabiedrības⁴⁴⁴. Likumdošanas akti, kas formāli garantēja apziņas brīvību, būtībā paredzēja reliģijas izskausšanu no padomju dzīves. Baznīcas darbība tika ierobežota dievnama sienās⁴⁴⁵ un stingri kontrolēta.

Baznīcas vajāšanu posmu sešdesmito gadu vidū nomainīja ārēji iecietīgāka politika pret Baznīcu, kas bija saistīta ar starptautisko situāciju. Starptautiskajā līmenī arvien vairāk uzmanību pievērsa cilvēktiesībām un to ievērošanai. 1966. gadā ANO Ģenerālā asambleja pieņēma vairākus cilvēktiesību paktus, kuros noteica arī cilvēka tiesības uz reliģijas un apziņas brīvību. Un arī PSRS kā ANO dalībvalstij bija jānodrošina šo tiesību ievērošana vai vismaz jārada iespaids, ka tās tiek ievērotas. Tādēļ arvien pieauga uzsvars uz padomju propagandu ārzemēs un arī Baznīca tajā tika intensīvāk iesaistīta. Starptautiskās situācijas ietekme parādījās arī tajā, ka PSRS jaunajā Konstitūcijā, kuru pieņēma 1977. gadā⁴⁴⁶, un LPSR Konstitūcijā 1978. gadā⁴⁴⁷ tika paplašināta sadaļa, kas attiecās uz cilvēka tiesībām. Praksē šīs normas ne vienmēr tika ievērotas. PSRS varas iestāžu attieksme

442 J. Rubenis. Luterisms pēckomunistiskajā sabiedrībā. – Ceļš, 1994, Nr 1 (45), 107. lpp.

443 LPSR Konstitūcija, pieņemta 1940. g. 25. augustā, 95. pants.

444 Gintere, 105. lpp.

445 Nolikums par reliģiskajām apvienībām LPSR, 1976, 12., 16. pants.

446 PSRS Konstitūcija (Pamatlikums), pieņemta 1977. gada 7. oktobrī. Rīga, Liesma, 1977, 52. p.

447 LPSR Konstitūcija (Pamatlikums), pieņemta 1978. gada 18. aprīlī. Rīga, Liesma, 1978, 50. p.

un likumdošanas nostādnes attiecībā uz reliģiju un Baznīcu nebija būtiski mainījušās, spēkā palika Baznīcas darbības ierobežojumi, pastiprinājās centralizācijas tendences, dodot lielākas pilnvaras PSRS RLP. Spiediens uz Baznīcu iepreti iepriekšējai PSRS politikai tika realizēts it kā civilizētākā veidā, bez tiešām represijām, liekot uzsvāru uz ideoloģisko darbu un informācijas kontroli. PSRS Reliģijas lietu padome un tās pilnvarotais LPSR kā vidutājs starp valsti un Baznīcu kontrolēja Baznīcas darbību, sadarbojoties ar partijas un valsts institūcijām.

Arvien lielāku lomu apskatāmajā laika posmā valsts politikā attiecībā uz reliģiju un Baznīcu un pilnvarotā darbībā ieņēma ateistiskā padomju propaganda gan vietējā, gan valsts līmenī. 1972. gadā tika izveidota LPSR Ateistu padome, kuras darbā piedalījās arī pilnvarotais. 70. gadu beigās līdz ar KP ideoloģiskā darba formalizēšanos arī kontrole pār Baznīcu kļuva formālāka. PSRS augstākās varas ešelonos notiekošās pārmaiņas, kas bija saistītas ar starptautisko situāciju, tik ātri nemainīja LPSR vadības nostāju, kur bija lielāka stagnācija. Tas parādījās jautājumā par WLF konferences rīkošanu 1980. gadā Rīgā, kad, neskatoties uz PSRS Reliģijas lietu padomes akceptu, LPSR valdība kategoriski iebilda pret konferences rīkošanu LPSR teritorijā⁴⁴⁸.

Apskatot LELB vadības darbību attiecībā pret valsts politiku minētajā laika posmā, var konstatēt, ka LELB vadība savā darbībā piemērojās dzīvei padomju apstākļos, ievēroja likumdošanas normas un to ietvaros centās nodrošināt Baznīcas izdzīvošanu un darbības kontinuitāti. LELB vadība ārēji demonstrēja savu lojalitāti padomju varai, iesaistoties cīņā par mieru, piedaloties konferencēs ārzemēs, rīkojot dievkalpojumus padomju valsts svētkos. Lojalitāte valsts priekšā deva Baznīcai mierīgākas eksistences iespējas. Bet, akceptējot valsts uzstādītos spēles noteikumus, Baznīca bija spiesta iet uz kompromisiem. Tas izpaudās LELB Satversmes pieskaņošanā LPSR likumiem, arhibīskapa amata pretendentu kandidātūru saskaņošanā ar RLP, pilnvaroto un LPSR vadību. Baznīcas vadības priekšgalā atradās arhibīskaps, kurš pārstāvēja Baznīcu valsts iestāžu priekšā. Savukārt pilnvarotais caur Baznīcas vadību mēģināja ietekmēt mācītājus un draudzes, uzdodot Konsistorijai īstenot viņa lēmumus attiecībā uz mācītājiem un draudzēm.

448 LVA 1419. f., apr. 3, lieta Nr. 198, 86.–87. lpp.

Visilgāk apskatāmajā laika posmā arhibīskapa amatā bija J. Matulis (1969–1985), kurš spēja vienlaicīgi uzturēt korektas attiecības ar pastāvošo varu un Baznīcas darbiniekiem. Viņš, darbojoties kā vidutājs konfliktsituācijās starp mācītājiem un pilnvaroto, centās rast kompromisus un mīkstināt varas lēmumus, likumdošanas doto iespēju ietvaros atbalstot gan draudžu, gan garīdznieku intereses. Kaut arī valsts centās ierobežot Baznīcas aktivitātes, dažas no tām, piemēram, starptautiskā darbība un publicitāte, bija abpusēji izdevīgas: valstij veicot propagandas darbu, Baznīcai veicinot kontaktus ar Baznīcām citās valstīs, dodot iespēju informēt ārvalstis par Baznīcas darbības apstākļiem aiz dzelzs priekšvara. Par to, cik nozīmīga padomju varai šķita Baznīcas starptautiskā darbība, norāda arī tas, ka laikā, kad draudzēm un garīdzniekiem tika uzlikti milzīgi nodokļi, ārzemju komandējumi, kas notikuši saziņā ar pilnvaroto un saistīti ar Baznīcas starptautisko darbību, un tās summas, kas pārsniedza komandējuma izdevumus, ar nodokli netika apliktas. Izmantojot valsts ieinteresētību starptautiskajā darbībā, Baznīcas vadība panāca Baznīcas Kalendāra apjoma un metiena palielināšanu, jo tas tika izmantots padomju valsts reprezentācijā starptautiskajā izstādēs. Turpreti neizdevās panākt Bībeles un Agendas izdošanu, kas parādīja to, ka valsts šādā veidā kavēja Baznīcas garīgo darbību.

Mācītāju darbība tika kontrolēta, sprediķu noklausīšanos veica vietējās varas komisijas pārstāvji, kas bija atbildīgi par likumdošanas ievērošanas kontroli attiecībā uz reliģiskajām organizācijām. Ja sprediķa saturs vietējai varai šķita aizdomīgs, mācītājs tika izsaukts uz pārrunām vietējā IK, partijas komitejā vai pie pilnvarotā. Pārrunās tika pielietoti dažādi psiholoģiskās ietekmēšanas līdzekļi: pierunāšana, draudi, šantāža. Lai sabiedrības acis nomelnotu mācītājus, tika izmantota prese. Mācītāju pastāvēšanu apgrūtināja tas, ka padomju vara centās radīt grūtības arī viņu ģimenes locekļiem, piemēram, mācītāju sievām netika dots darbs atbilstoši profesijai, bērniem bija apgrūtināta iestāšanās augstskolās utt. Lai pastāvētu grūtajā situācijā, lielākā daļa mācītāju, zinādami, ka viņu sprediķus noklausās, vai nu izvairījās savās runās pieminēt sava laika situāciju, vai arī runāja zemtekstos, sprediķos iepinot arī lojalitātes apliecinājumus valstij. Bija mācītāji, kas pakļāvās varas spiedienam un šantāžai, kas izmantoja viņu vājības, un kļuva paklausīgi visām varas prasībām.

Citiem pastāvēt palīdzēja noslēgtība un ētiski tīrs dzīvesveids, kas nedeva iemeslu šantāžai. Mācītāju sadzīvi apgrūtināja mazie ienākumi no garīgā darba un paaugstinātie nodokļi, tādēļ daudzi mācītāji bija spiesti strādāt arī citās darba vietās.

Arī Baznīca kopumā kļuva noslēgta. Šajā laikā, kad Baznīcai bija jāaizsargājas pret ateistiskās propagandas uzbrukumiem, jāsauglabā sava identitāte, ārējās briesmas Baznīcu darija konservatīvu, jo tāda veidā bija iespējams izdzīvot nedrošajā un neskaidrajā situācijā⁴⁴⁹.

Baznīca, pateicoties valsts politikai, tika nošķirta no sabiedriskās dzīves. Liela daļa sabiedrības, īpaši jaunatne, attālinājās no Baznīcas. Prese sabiedrībā veidoja negatīvu Baznīcas darbinieku tēlu, arī ateistiskā propaganda nesa savus augļus, jo daudzi, pat neapzināti, tika tās iespaidoti. Zināmu lomu spēlēja valsts aktivitātes jauno padomju tradīciju ieviešanā, īpaši lauku rajonos. Tomēr vēlāk, stagnācijas laikā, sakarā ar morāles kritumu partijas aparātā un valsts struktūrās sabiedrībā veidojās ideālu trūkums, iestājās morālā krīze, un, lai aizpildītu šo tukšumu, cilvēki meklēja idejas, ideālus, tos atrodot arī reliģijā. Tas īpaši vērojams 70. gadu beigās, 80. gadu sākumā, kad LELB pieauga kristību skaits. Aktivitātes pieaugumam par iemeslu bija arī notikusi paaudžu maiņa garīdznieku vidū, Teoloģijas seminārā ienāca gados jauni studenti, kas sāka ieņemt arvien nozīmīgāku vietu Baznīcas dzīvē. Viņi mēģināja atjaunot Baznīcas dzīvi un iestājās par to, lai tiktu pārskatītas arī valsts un Baznīcas attiecības.

Tomēr kopumā apskatāmajā laika posmā draudžu un draudžu locekļu skaits turpināja samazināties, jo lielākais valsts varas spiediens šajā laikā vērsās pret lokālajām draudzēm, jo tās veidoja Baznīcas pamatu. Tas izpaudās kā psiholoģiska ietekmēšana un valsts varas radītas garīgās un saimnieciskās dzīves grūtības. Apskatot sakarības starp draudžu un dievkalpojumu skaitu, var secināt, ka vietējās varas spiediens attiecībā uz draudzēm negatīvi ietekmēja to darbību⁴⁵⁰. Draudzes jau bija novājinātas agrākajos Baznīcas vajāšanu gados un turpināja izirt. Tas at-

449 Grīslis E. The Evangelical Lutheran Church of Latvia and the Fall of the Soviet Union. – Consensus, A Canadian Lutheran Journal of Theology, vol. 22, Nr. 2, 1996, p. 83.

450 Sk. pielikumus.

tiecās tieši uz lauku draudzēm (pilsētās draudžu skaits nesamazinājās), šajā procesā zināma nozīme bija urbanizācijai, kad jaunā paaudze pārcēlās uz dzīvi pilsētās, kā arī tam, ka vietējā līmenī bija lielākas reliģiskās aktivitātes kontroles iespējas, turpreti pilsētās draudžu garīgā dzīve tik lielā mērā netika kontrolēta. Ateistiskās propagandas un reliģiskās izglītības ierobežojumu, t.i., faktiski tās aizlieguma dēļ padomju varas gados Baznīcā nenotika normāla paaudžu maiņa; iepriekšējai draudzes locekļu paaudzei aizejot, jaunie nestājās viņu vietā, draudzes saruka. Lai nodrošinātu draudžu pastāvēšanu, daļa mācītāju un draudžu darbinieku mēģināja apiet likumus, piemēram, zem dzimšanas dienu svinību nosaukuma organizējot konfirmandu apmācību nodarbības utt.

Draudžu darbinieki daudzkārt riskēja, pārkāpjot likumu un mājās vācot ziedojumus dievnama uzturēšanai, jo lielas grūtības draudžu pastāvēšanā radīja tā valsts politikas daļa, kas regulēja draudžu saimniecisko dzīvi, pirmām kārtām jau lielie nodokļu un apdrošināšanas maksājumi, kurus daudzas draudzes nespēja nomaksāt un tādēļ tika likvidētas. Vietējam IK bija arī tiesības jebkurā brīdī pārbaudīt draudzei piederošo inventāru; uzstādīt prasības par dievnama uzturēšanu vai remontu, jo ēkas pēc likuma piederēja valstij; veikt sankcijas, ja prasības netika izpildītas, t.i., atsavināt draudzei dievnamu un pārņemt savā pārziņā un lietošanā, vai nodot citām iestādēm. Daudzas IK šīs tiesības arī izmantoja, tādējādi iegūstot savā rīcībā papildus telpas, kā arī augstāko varas instanču uzslavas par labi veikto ateistisko darbu. Dievnamu slēgšanu veicināja arī iekšlietu struktūru politika attiecībā uz dievnamu postījumiem. Dievnamu postīšana praktiski netika uzskatīta par noziegumu, jo gandrīz visos gadījumos krimināllietas netika ierosinātas, ļaundari netika sodīti. Līdz ar to noziegumu skaits augs, bet arvien pieaugošie zaudējumi bija jāsedz draudzēm, kas vēl jo vairāk apgrūtināja draudžu eksistenci. Daudzi dievnami pastāvēja, tikai pateicoties draudzes darbinieku un atsevišķu ziedotāju (t.sk. vietējo uzņēmumu) pašaieliedzībai, citi tika slēgti, jo draudžu darbinieki neredzēja iespēju un nākotnes perspektīvu dievnama uzturēšanā un draudzes pastāvēšanā. Valsts prasības dievnamu uzturēšanā arvien pieauga, īpaši tas attiecās uz tiem dievnamiem, kas bija arhitektūras pieminekļi. Astoņdesmitajos gados pieauga arī iespējas draudzēm iegādāties materiālus dievnamu remontam,

gan pamatojoties uz dievnama kā arhitektūras pieminekļa statusu, gan vēl jo vairāk pateicoties nesakārtotībai valsts saimnieciskajā dzīvē, kad daudzas vietējās organizācijas izsaimniekoja tām piešķirtos materiālus. Bet daudzas draudzes līdzekļu trūkuma dēļ nevarēja iegādāties materiālus dievnamu remontiem, jo tie bija jāpērk par mazumtirdzniecības cenām. Ilgstošā izolācija un saimnieciskie spaidi ar laiku novājināja Baznīcu, kas arī bija padomju politikas mērķis.

Jāatzīmē, ka likumdošanas izpilde bija atkarīga no konkrētajiem cilvēkiem, jo likumdošana pieļāva dažādas tās iztulkošanas un piemērošanas iespējas. Liela nozīme bija draudzes vadības, mācītāju un vietējās varas pārstāvju attiecībām lokālā līmenī. Bija ateistiskajā darbā aktīvākas ciemu un rajonu padomes, kas centās plašāk ieviest jaunās padomju tradīcijas un ierobežot draudžu darbību, piemēram, liedzot noturēt kapu svētkus. Draudzes centās pretoties vietējās varas administrēšanas politikai un izmantot savas likumīgās tiesības, piemēram, pārsūdzot pilnvarotajam lēmumus par kapu svētku aizliegumu vai dievnama slēgšanu. Vietējā vara mēģināja psiholoģiski ietekmēt draudžu darbiniekus, lai tie atteiktos no līdzdalības draudzes dzīvē utt. Viena daļa draudžu locekļu padevās spiedienam (domājot par savu bērnu nākotnes nodrošināšanu u.c.). Draudžu darbinieku pamatsastāvu veidoja vecākā paudze, kam nebija, ko zaudēt. Viņi uzturēja divdesmitnieku sarakstus, rūpējās par dievnamiem. Bet gadu skaitam pieaugot, daudzi vairs nespēja turpināt darbu, draudzes aktivitāte samazinājās. Tas daudzos gadījumos noveda pie draudzes likvidācijas arī tad, ja vietējā vara neizrādīja īpašu aktivitāti draudzes darbības ierobežošanā.

Kopumā, skatoties uz LELB un valsts attiecībām laika posmā no 1965. līdz 1985. gadam, var konstatēt, ka valsts realizētā politika novājināja Baznīcu, tomēr nespēja to iznīcināt. Baznīca, lai arī ar grūtībām, tomēr izdzīvoja un pastāvēja. Stagnācija un krīze valstī, ar ko bija saistīts valsts varas kontroles atslābums pār Baznīcu, deva cerības Baznīcas tālākai pastāvēšanai nākotnē.

AVOTU UN LITERATURAS SARAKSTS

*I. Avoti**1. Nepublicētie avoti**A. Arhīvu materiāli*

LVA fonds Nr. 1419, apraksts Nr. 1.

LVA fonds Nr. 1419, apraksts Nr. 2.

LVA fonds Nr. 1419, apraksts Nr. 3.

LELB arhīvs. Konsistorijas prezidija sēžu protokoli
1965. – 1985. g.LELB arhīvs. Konsistorijas plenārsēžu protokoli
1965. – 1985. g.*B. Atmiņas*Arhibīskapa emeritus Mestera Ē. atmiņas (Rīga),
pierakstītas 2000. gada 16. maijā, pierakstīja E. Zik-
mane.Mācītāja Kavača A. atmiņas (Rīga), pierakstītas
2000. gada 5. aprīlī, pierakstīja E. Zikmane.Mācītāja Kaminska A. atmiņas (Rīga), pierakstītas
2000. gada 28. aprīlī, pierakstīja Z. Mankusa.Mācītāja Kovala A. atmiņas (Rīga), pierakstītas
2000. gada 26. aprīlī, pierakstīja Z. Mankusa.Mācītāja Rēdmaņa T. atmiņas (Jelgava), pierak-
stītas 2000. gada 11. aprīlī, pierakstīja E. Zikmane.Mācītāja Sidrevica L. atmiņas (Rīga), pierakstītas
2000. gada 6. aprīlī, pierakstīja Z. Mankusa.Medicīnas darbinieces, Jelgavas Sv. Vienības ev.
lut. draudzes locekles Jansones D atmiņas (Jelgava),
pierakstītas 2000. gada 5. maijā, pierakstīja E. Zik-
mane.Skolotājas Micānes G. atmiņas (Jelgava), pierak-
stītas 2000. gada 16. martā, pierakstīja E. Zikmane.Grāmatvedes, Jelgavas Sv. Annas ev. lut.
draudzes locekles Šnores Ē. atmiņas (Jelgava), pierak-
stītas 2000. gada 10. martā, pierakstīja E. Zikmane.*2. Publicētie avoti**A. LELB izdevumi*Ev.-lut. Baznīcas Kalendārs 1969. gadam. Rīga,
1969.Latvijas Ev. -lut. Baznīcas kalendāri 1972. – 1985
gadam. Rīga.*B. Likumdošanas akti*Likumdošanas akti par sabiedrisko un valsts
iekārtu. – LPSR spēkā esošo likumdošanas aktu sist-
emātiskais krājums, 1. sadaļa. Rīga, LPSR Tieslietu

ministrija, 1976.

LPSR Konstitūcija (Pamatlikums), pieņemta 1978. gada 18. aprīlī. Rīga, Liesma, 1978.

LPSR spēkā esošo normatīvo likumdošanas aktu hronoloģiskais krājums 1966. gadam, II sējums. Rīga, LPSR MP Juridiskā komisija, 1967.

Nolikums "Par reliģiskajām apvienībām Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā", apstiprināts Rīgā 1976. gada 28. oktobrī. Rīga, Latvijas PSR Ministru Padomes lietu pārvalde, 1976.

PSRS Konstitūcija (Pamatlikums), pieņemta 1977. gada 7. oktobrī. Rīga, Liesma, 1977.

C. Publicētās atmiņas

Biežais H. Saki tā, kā tas ir. – Rīga, Svētdienas Rīts, 1995, 296 lpp.

Nāc Man līdz! Sast. Ķiploks E. – LELBA apgāds, 1990.

Sava ceļa gājējs. Sast. Kamergrauzis N. – Rīga, Svētdienas Rīts, 2000, 175 lpp.

Sējējs un pļauja. Sast. Ķiploks E., Vasks J. – Rīga, Svētdienas Rīts, 1999, 95 lpp.

II. Literatūra

Barkāns E. Tas bija nervu karš: intervija ar J. Rubeni. – Svētdienas Rīts Nr. 11(1266). Rīga, 1997.

Gintere S., Zālīte I. Ieskats Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas vēsturē pēc Otrā pasaules kara. – Rīga, Ceļš, 1992, Nr. 1(44).

Ķiploks E. Taisnības dēļ vajātie. – LELBA apgāds, 1993, 250 lpp.

Ķiploks E. Dzimtenes draudzes un baznīcas. – LELBA apgāds, 1987.

Mesters Ē. Akadēmiski teoloģisko kursu darbība Latvijas Ev. lut. Baznīcā. – Mantojums Nr. 11. Rīga, Luteriskā Mantojuma fonds, 1994.

Rautenšilds A., Baznīca un valsts. – Baznīca un draudze, sast. Ķiploks E., Strautnieks J. Lincoln, Sējējs, 1966, 181.–202. lpp.

Rubenis J. Luterisms pēckomunistiskajā sabiedrībā. – Ceļš, 1994, Nr. 1(45).

Strods H. Latvijas katoļu baznīcas vēsture 1075.–1995. Rīga, 1996.

Trūps–Trops H., Latvijas Romas katoļu Baznīca komunisma gados. Rīga, Romas katoļu metropolijas kūrīja, 1992, 172 lpp.

Dreifelds J. Religion in Latvia (Reliģija Latvijā). Lutheran Theological Review, vol. VIII, Nr. 1&2. Canada, Concordia Lutheran Theological Seminary St. Ca-

tharines, Ontario & Concordia Lutheran Seminary
Edmonton, Alberta, 1995.–1996., p. 52–82.

Grislis E. The Evangelical Lutheran Church of
Latvia and the Fall of the Soviet Union (Latvijas
Evāņģēliski Luteriskā Baznīca un Padomju Savienības
sabrukums). Consensus, A Canadian Lutheran Journal
of Theology, vol. 22, Nr 2, 1996, p. 49–85.

Talonen J. Church under the Pressure of Stalinism
(Baznīca zem Staļinisma spiediena). Jyväskylä, Socie-
tas Historica Finlandiae Septentrionalis, 1997, p 375.

Поспеловский Д.В. Русская Православная Церковь в
20 веке. (Krievijas Pareizticīgā Baznīca 20. gadsimtā)–
М. : Республика, 1995. – С 509.

Шкаровский М.В. Русская Православная Церковь
при Сталине и Хрущеве. (Krievijas Pareizticīgā Baznīca
Staļina un Hruščova laikā)– М.: Крутицкое
Патриаршее Подворье Общество любителей
церковной истории, 1999. – С 399.

Draudžu skaits

Gadi	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.
Skaitis	238	228	226	224	221	218	218	214

1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.
212	211	210	209	208	208	206	205	204

1983.	1984.	1985.
204	204	203

Mācītāju skaits

Gadi	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.
Skaitis	97	90	87	88	85	86	85

1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
83	79	80	75	76	74	72	70	72

1982.	1983.	1984.	1985.
79	79	82	80

Draudžu locekļu skaits

Gadi	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.
Skaitis	55544	52447	50697	50867	50194	47566	45584

1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
43880	43518	41333	39728	39421	38012	38714	34715

1982.	1983.	1984.	1985.
33983	32359	31504	30302

Koru dalībnieku skaits

Gadi	1970.	1971.	1972.	1973.	1974.	1975.	1976.
Skaitis	997	1037	999	1090	1087	1157	1149

1977.	1978.	1979.	1980.	1981.	1982.	1983.	1984.	1985.
1122	1110	1061	961	1001	884	958	941	854

Dievkalpojumu skaits

Gadi	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.	1973.
Skaits	7867	7333	7459	7265	7355	7073	6880

1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
7221	7171	7024	6923	6911	6817	7134	6674

1982.	1983.
6856	6662

Bēru skaits rajonos un pilsētās

Gadi	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.
Rajonos kopā	1193	1146	973	909	943	828	782
Pilsētās kopā	777	850	627	642	611	577	531

1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
732	595	675	723	666	663	626	653	509
539	451	442	466	396	363	361	341	319

1982.	1983.	1984.	1985.
492	424	418	400
277	281	242	220

Konfirmantu skaits rajonos un pilsētās

Gadi	1966.	1967.	1968.	1970.	1971.	1972.	1973.
Rajonos kopā	93	67	103	63	57	57	53
Pilsētās kopā	77	77	102	77	68	83	66

1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.
38	34	49	68	86	53	37
58	55	55	65	65	45	70

Draudžu skaits pilsētās un rajonos

Gadi	1971.	1973.	1978.	1983.
Rajonos kopā	193	189	180	175
Pilsētās kopā	29	29	29	29

Kristību skaits rajonos un pilsētās

Gadi	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.
Rajonos kopā	467	354	323	311	303	397	336
Pilsētās kopā	508	584	524	531	632	589	534

1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
261	251	297	296	299	252	322	284	261
485	571	486	523	483	511	524	498	341

1982.	1983.	1984.	1985.
274	299	371	330
484	580	675	701

Laulību skaits rajonos un pilsētās

Gadi	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.
Rajonos kopā	58	55	48	57	37	47	48
Pilsētās kopā	91	81	68	77	92	103	85

1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
29	33	26	28	37	29	35	23	28
69	85	68	61	63	73	90	71	72

1982.	1983.	1984.	1985.
39	34	34	31
78	62	74	70

Kazuāliju skaits dažādos gados Latvijas PSR

Gadi	1966.	1967.	1968.	1969.	1970.	1971.	1972.
Kristības	975	938	847	842	935	986	870
Laulības	149	136	116	134	129	150	133
Bēres	1970	1996	1600	1551	1554	1405	1313
Konfirmācija	170	144	205		140	125	140

1973.	1974.	1975.	1976.	1977.	1978.	1979.	1980.	1981.
746	822	783	819	782	763	846	782	994
98	118	94	89	100	102	125	94	100
1262	1046	1099	1189	1062	1026	987	994	828
119	96	89	104	133	151	98	107	

1982.	1983.	1984.	1985.
758	879	1006	1031
117	96	108	101
769	705	660	620

Egils Grīslis

**Mācītājs Dr. theol. Juris Rubenis:
teologs un meklētājs**

Būdams “visvairāk intervētais mācītājs”¹ un, jāsaprot, teologs, kam ir daudz ko teikt personīgi, Juris Rubenis ir arī ievērojams meklētājs un domātājs. Viņa personība ir saklausāma viņa rakstos, sprediķos un dzīvē. Jāpiekrīt Rubeņa atbildei kādā intervijā: “Man kā mācītājam jāatceras: pat būdams Kristus vēsts nesējs, es esmu un palieku vienīgi cilvēks.” Un Rubenis turpina: “... un ar katru gadu, ko esmu nokalpojis par mācītāju, arvien vairāk esmu mācījies pazemību.” Šī pazemība viskošāk parādās Rubeņa teoloģiskajā nostājā: “Nevajaga steigties tiesāt cilvēkus.” Drīzāk: “Cilvēkam vajadzīgs kāds, kas viņu saprot un pieņem tādu, kāds viņš ir. Tāpat kā Jēzus – Viņš mūs pieņem un nenotiesā.”²

Tieši šādas teoloģiskas pazemības perspektīvā Rubenis kļūst par meklētāju un jautātāju, kas spēj lasītājus un klausītājus ierosināt jautāt savus dzīves jautājumus. Būt par teologu – domāt un ticēt ierosinātāju – ir liels sasniegums. Dažas šī sasnieguma detaļas mēģinu apskatīt un mazliet izvērtēt sekojošā rakstā.

Savu grāmatu “Dievs ir tepat” Rubenis ir rakstījis kopā ar Māri Subaču, tāpat viņu vairākas “pasaku” grāmatas. Intervijās³ abi autori ir pasvītrotājuši savu autentisko sadarbību, mijierosinājumus un ieskatu papildinājumus, neuzdodot

1 *Diena*, Rīga, 13. sept., 1997, 3. lpp.

2 *Nedēļas žurnāls Aija*, Rīga, 20.–26.V, 1999, 10. lpp.

3 *Diena*, 6. jūn., 1998, un *Diena*, 2. janv., 1999, 10. lpp.

tieši autorētās vietas. Kaut nevēlos Mārim Subačam nodarīt netaisnību, šajā rakstā visu uzmanību pievēršu Rubenim. Attaisnoju savu pieeju ar to, ka balstu savus vērojumus uz Rubeņa divām pirmajām, paša vien rakstītajām grāmatām un daudziem periodikā iespiestajiem darbiem ar ekskluzīvi Rubeņa vārdu.

Attiecībā uz autoru kopēji rakstītajām "pasakām", to jēgu un nozīmi viņi ir devuši ieskatīgas intervijas. Bet, liekas, daudz kas vēl te palicis neteikts. Un tas ir ar prieku jāgaida nākotnē. Kāds būs šis nākotnes devums, to vēl nezinām. Bet zinām to: no cilvēka, kuram tik daudz Dievs ir devis un kas pats nav skopojies ar tālāk došanu, vēl var sagaidīt daudz laba.

Juris Rubenis raksta skaidri un vienkārši, savā domgaitā ievijot daudzus paša radītus aforismus. Liekas, ka tā raksta labs sprediķotājs, kurš apzinās, ka dziļas domas jālasa ne tikai klusībā, bet skaļi – un tāpēc skaidri un saprotami. Šeit apskatot, manuprāt, svarīgākos Rubeņa ieskatus, apzinos, ka visi periodikā izkaisītie raksti man, diemžēl, laikam tomēr nebūs bijuši pieejami (tas nozīmē, ka te vēl darbs paliks citiem, arī universitātes disertāciju autoriem).

I

No vienas puses, Rubeņa teoloģija ir tradicionāla un redzami luteriska – kā arī saistoša un relevanta. Te sastopamies ar mācību par Dievu Tēvu, Jēzu Kristu un Svēto Garu, kā arī atbilstošu Sv. Trīsvienības apliecinājumu. Taisnošana un svētošana, Baznīcas definīcija, kristība un Sv. Vakarēdiens ir izskaidroti ar ieskatu un pārlicību. Tāpat tiek doti dziļi ieskati par Baznīcas attieksmēm ar valsti un sabiedrību.

Un tomēr Rubeni ir ļoti vērts lasīt. Vispirms jau tādēļ vien, ka tradicionālās teoloģijas pamatdefinīcijas bieži vien vairs netiek saprastas, un, ja ir vēl visumā saprotamas, tad tomēr garlaiko. Turpretim Rubeņa formulējumi ne tikai izskaidro, bet arī atmodina, atsvaidzina un ierosina domāt tālāk. Šajā žanrā sevišķi bagāta ir Rubeņa pirmā grāmata "Vai migla klīdis?". Paskaidrojis, ka te ir runa ne tikai par "ārējo, bet arī iekšējo pasauli", Rubenis definē: "Migla ir situācija, kad zūd kontūras un vienus priekš-

metus izplūdušo līniju dēļ sākam noturēt par citiem, saukt citos vārdos.”⁴ Kā viens miglas pazīšanas veids te noder aforismi, ne tikai ar saturu, bet ar asām, precīzām kontūrām. Šeit minēsim tikai dažus piemērus:

“Ateisms – ticība ar mīnus zīmi.”⁵

“Baznīca ir to cilvēku kopība, kuri, izšķirušies sekot Kristum, iet Kristus ceļu.”⁶

“Baznīca ir vieta, kur nekādi cilvēku pasākumi, bet Dieva gars kā uguns un vējš pārada cilvēci, lai cilvēki atkal varētu cits citu pieņemt un saprast.”⁷

“Bībeles saturs ir mūžīgs tāpēc, ka aiz katra Bībeles notikuma stāv dzīvu dvēseļu pieredze, saskaroties ar dzīvu Dievu.”⁸

“Ja cilvēks savā sirdī ir patiesi īsts attiecībā ar Dievu, tad parasti šāds cilvēks nevairās no draudzes dzīves, bet tieši otrādi – pavisam dziļi tajā iesaistās.”⁹

“Aiziet līdz Betlēmei vispirms nozīmē ieraudzīt cilvēkus sev blakus.”¹⁰

“Dievkalpojums ir process, kad Dievs kalpo cilvēkam. Noliecies pie mums, apdāvina mūs. Dievkalpojums nekādā gadījumā nav norise, kura būtu “ļoti nepieciešama Dievam”. ”¹¹

“Grūti panest Dieva tuvumu savu trūkumu dēļ.”¹²

“Vienkārši sakot: būt cilvēkam nozīmē jautāt pēc Dieva.”¹³

“Dievs ir lielākais mūsu ikdienas, ierasti pašapmierinātās dzīves traucēklis. Viņš ir svešķermenis cilvēces vēsturē, tās ideju sistēmas un pasaules kārtību modeļos.”¹⁴

4 J. Rubenis. *Vai migla klīdis?* Rīga: LELB, 1990, 8. lpp.

5 Ibid., 22. lpp.

6 Ibid., 225. lpp.

7 *Lutera Draudzes Zinas* Rīga: Rīgas Ev. lut. Lutera draudze, 1. maijs, 1999., 2. lpp.

8 J. Rubenis. *Vai migla klīdis?* 221. lpp.

9 J. Rubenis un M. Subačs. *Dievs ir tepat.* Rīga: Zvaigzne ABC, 1997, 94. lpp.

10 *Diena*, 21. dec., 1996., 3. lpp.

11 J. Rubenis. *Vai migla klīdis?* 80. lpp.

12 Ibid., 186. lpp.

13 J. Rubenis un M. Subačs. *Dievs ir tepat.* 19. lpp.

14 *Lutera Draudzes Zinas*, dec., 1993, 3. lpp.

“... fakts uz pasaules ir visietiepīgākā lieta.”¹⁵

“Cilvēkam galva, protams, dota ne jau cepures valkāšanai.”¹⁶

“Kas ir grēks – to mēs, aizspriedumus atmezdami, katrs sevī jūtam. Tā ir pretruna ar mūsu sirdsapziņu.”¹⁷

“Grēkā krišana notiek, kad cilvēks pazaudē savas tīrās attiecības ar Dievu.”¹⁸

“Grēksūdze nozīmē savu kļūdu nolikšanu. Tā priekšā, kurš vienīgais spēj izdzēst mūsu grēku garīgās sekas, lai mēs paši ar savu rīcību netiktu ierauti nepārtrauktā cēloņu un seku norišu plūsmā.”¹⁹

Jēzus: “Dieva ienākšana cilvēkā nozīmē, ka tu vari vairs nebaidīties pats no sevis, no nesaprotamajiem dziļumiem tevī, tu vari nebaidīties no pasaules, kurā tu dzīvo, kad dzīvā radība ap tevi no neizprotamiem draudiem atkal kļūst par palīgu.”²⁰

“Kristietības būtība ir cilvēka reāla pārvēršana Kristū.”²¹

“Krusts ir stiprinājuma zīme katram, kas izšķiras sākt dzīvot brīva un atbildīga cilvēka dzīvi, nesot atbildību tikai Dieva priekšā.”²²

“Lieldienu nakts ir nakts, kurā tev ir jāuzdriktas ielūkoties kapā. Kristus kapā un tevis paša dzīves kapā. Tā ir nakts, kad tu vari uzdriktēties meklēt cilvēku, isto cilvēku un atrast to ne tikai Kristū, bet Viņa gaismā dzimstam sevi.”²³

“Literatūra (mēs domājam isto literatūru) arvien turējusi roku uz sava laikmeta pulsa.”²⁴

“Lūgšana nav vajadzīga nedz tāpēc, lai mēs Dievam pavēstītu kaut ko Viņam nezināmu, nedz arī tāpēc, lai Dievu pamācītu vai pierunātu rīkoties pēc mūsu prāta un iegribām. Lūgšanas lielā nozīme meklējama citur: tā dod iespēju

15 J. Rubenis. *Vai migla klīdis?* 27. lpp.

16 J. Rubenis un M. Šubačs. *Dievs ir tepat.* 14. lpp.

17 J. Rubenis. *Vai migla klīdis?* 42. lpp.

18 J. Rubenis un M. Šubačs. *Dievs ir tepat.* 217. lpp.

19 J. Rubenis. *Vai migla klīdis?* 103. lpp.

20 *Diena*, 24. dec., 1997, 3. lpp.

21 J. Rubenis. *Vai migla klīdis?* 44. lpp.

22 *Lutera Draudzes Zinas*, marts, 1999, 1. lpp.

23 *Lutera Draudzes Zinas*, marts, 1997, 2. lpp.

24 J. Rubenis. *Vai migla klīdis?* 8. lpp.

mainīties mums pašiem, dod iespēju pamodināt sevī kaut ko tādu, kas daudzos cilvēkos ir iemidzis. Proti, lūgšana rāda cilvēkam ceļu uz augstāko pasauli.”²⁵

“... paradīze un elle ir cilvēka dvēseles dažāds attālums no Dieva.”²⁶

“Tā vieta, ko mēs saucam par sirdsapziņu (ir), kur mūsos runā Dievs.”²⁷

“Cilvēka sirdsapziņa (ir) katrā cilvēkā dušošā Dievlīdzība, kas signalizē, ja cilvēks novirzās no kursa...”²⁸

“... ticība Dievam nav kāda mazvērtīga, saldena, dzīvei piekabināta lietīņa, bet dziļa un nopietna pieredze, kas prasa sastapties ar visu mūsu dzīves īstenības baigumu un dažkārt pat absurdamu. Un, tikai izejot cauri šādai īstenībai, top tā istā ticība, kas mūs pārveido un ved preti piepildītai dzīvei.”²⁹

Protams, literatūras eksperti var protestēt, ka no minētajiem citātiem daži tā lāgā neiederas aforismos, jo no īsteikuma ir kļuvuši par garu teikumu, reizēm pat gandrīz vai par paragrāfu. Un tomēr arī šeit domas skaidrība, tās būtiskā precizitāte apliecina šo aforistisko rakstības paveidu!

II

Vissvarīgāk šeit būs norādīt, ka Rubeņa aforismiem ir nopietna kopsakarība, jo to pamatā ir Dieva un Latvijas reliģiskās situācijas dziļa izpratne. Proti, kā kristīgs teologs Rubenis saprot, ka pāreja no komunisma uz pēckomunisma laikmetu nav vienkārša. Un te pie jaunās situācijas izpratnes pieder arī komunisma ļaunās būtības diagnoze. Par šo problēmu Rubenis acīmredzot ir daudz domājis; viņš dod rūpīgu un dziļi ieskatīgu slēdzienu: “Cilvēkam, lai tas justos laimīgs un piepildīts, faktiski ir vajadzīgas tikai divas lietas: komunikācija ar Dievu (augstāku ideju, patiesību, dziļāko mo-

25 Ibid., 156. lpp.

26 J. Rubenis un M. Subačs. *Dievs ir tepat*. 118. lpp.

27 J. Rubenis. *Sirds zemestrīce*. Rīga: Klints, 1994, 23. lpp.

28 J. Rubenis un M. Subačs. *Dievs ir tepat*. 69. lpp.

29 J. Rubenis. *Sirds zemestrīce*. 101. lpp.

tivāciju, jēgu) un komunikācija ar citiem cilvēkiem.” Rubenis konstatē, ka komunistu valdīšanas laikā šīs dziļākās cilvēka dziņas netika piepildītas: “Komunistiskās, totalitārās valsts iekārta bija ideoloģiski tā strukturēta, ka faktiski bija liegta viena no šīm cilvēka pamatvajadzībām (valsts oficiālais ateisms!) un deformēta otra (cilvēkam bieži baidoties atklāti izrunāties pat ar vistuvāko draugu).” Kaut arī šī situācija bija maskēta – “tā mācēja sevi ietērt arī humanistiskās drānās” –, tā tomēr konsekventi “liedza cilvēkam īstenot viņa dvēseles būtiskās vajadzības”. Tātad te cilvēks tika ne tik vien apspiests, bet jau iznīcināts. Rubenis turpina: “Tas radīja milzīgu eksistenciālu izmisumu, cilvēkam apzināti vai neapzināti nojaušot, ka tiek iznīcināta viņa esamība, ka viņš lēnām pazaudē pats sevi, ka viņš faktiski atrodas eksistenciālās bojāejas ceļā.” Tajā pašā laikā šādā situācijā Rubenis atklāja zināmu dinamiku, ko nebija ievērojusi pati komunistiskā valsts iekārta. Proti, te Rubenis norāda uz cilvēka imunitātes sistēmu un tā arī garīgā plāksnē eksistējošu aizsargmehānismu, “kas ieslēdzas katrā situācijā, kad organisma vai tā funkciju darbība ir apdraudēta” – proti, kad izbruks tiek cilvēka sirdsapziņai. “Sirdsapziņas klieziens no kopīgi preti bojāejai dzītajiem bija aizvadītā laikmeta identitātes zīme”, raksturīga visai Austrumeiropai un tajā pašā laikā tās radošās gara dzīves avots. Rubenis apliecina: “Sirdsapziņas motivācija, kas vienoja cilvēkus, kas jūta savu garīgo bojāeju, beidzās, līdzko mainījās apstākļi, tas ir, kad tie vairs nebija orientēti uz cilvēcības iznīcināšanu. Sekojošā “brīvā tirgus iekārta” cilvēkam gan deva iespēju “sevi aktīvi, radoši realizēt”, bet negarantēja drošību no sevis iznīcināšanas.”³⁰

Kaut pats aktīvi piedalījies jaunas politiskas situācijas radīšanā, Rubenis to tomēr spēj arī kritiski izvērtēt. Viņam liekas, ka politisko brīvību ieguvušais cilvēks ir ne vienmēr patiesi brīvs: “Sistēma ap mums bija iznīcināta, bet tā turpināja dzīvot mūsos...” Un te nu atklājas, ka, neapmierināts ar pašreizējo situāciju, cilvēks atrisinājumus sāk meklēt tieši nesenaajā pagātnē,

30 *Diena*, 11. dec., 1997.

kur latviešu tauta atrada savu kopību, sakot "nē" komunismam. "Šis kopīgi izsacītais, izkliegtais "nē" bija sabiedrību saliedējošākais un iedvesmojošākais pagātnes moments, kura dēļ daudziem likās, ka vienotību un entuziasmu var saglabāt, turpinot sacīt "nē" visam ap sevi arī turpmāk." Rubenis tomēr apzinās, ka ar šādu "nē" teikšanu vien nepietiek, ja cilvēks ir pats palicis nemainīts, tad arī viņa jaunās un labās idejas tiek deformētas un tāpēc ātri diskreditētas.³¹ Šo fenomenu, pēc Rubeņa domām, var visskaidrāk redzēt tieši politiskās dzīves sfērā, kur "pamanāma graužoši zema uzticība jeb klaja neuzticība valsts varai". Un notiek arī tā, skaidro Rubenis, ka agrāk cienīti un pat milēti cilvēki kļūst par naida objektiem, līdzko viņi nonāk valsts varas virsējā slānī. Šis situācijas labošana, liek priekšā Rubenis, ir Baznīcas pašreizējais lielais aicinājums: "Baznīcas uzdevums ir palīdzēt mainīties cilvēkam, jo, tikai mainoties cilvēkam, mainās visa sabiedrība." Bet kā šādas pārmaiņas var konkrēti realizēt? Te Rubenis paliek realisma robežās. Pats bijis Latvijas Tautas Frontes (LTF) līdzdibinātājs un līdzstrādnieks, Rubenis tomēr nevarās konstatēt pašpalīdzības darba cilvēcīgās robežas: "... LTF nevarēja mainīt cilvēkus. Tāpēc tai bija visi tie paši ierobežojumi, kas bija to veidojošajiem cilvēkiem. LTF bija tieši tāda, kādi bijām mēs paši – ideālisma pilna, naiva, dažkārt pabailīga, mazliet akla utt. LTF spilgti atklāj mūsu robežas – ko nespējām un kas mums būtu jādara."³² Bet vai Baznīca spēs vairāk par LTF? Citiem vārdiem, vai tad Baznīca arī nesastāv no cilvēkiem, kam ir papildnam dažādu trūkumu un ierobežojumu? Rubenis te sniedz atbildi savas metodoloģijas perspektīvā, visu uzmanību pievēršot tieši eksistences pamatjautājumiem. Proti: "Baznīcas uzdevums ir konfrontēt cilvēku ar savas dzīves lielajiem jautājumiem, uz kuriem neatbildot, cilvēks nespēj īstenot līdzsvarotu un atbildīgu cilvēka dzīvi. Tas, kas notiek Baznīcā, kam kalpo Baznīca, ir nevis dažu cilvēku intereses, bet gan visu cilvēku esamības jautājumu ri-

31 *Diena*, 4. febr., 1998.

32 *Diena*, 9. okt., 1998.

sināšana.”³³ Protams, Rubenis nenoliedz, ka Baznīcai ir, ko teikt un sludināt. Arī viņa paša sprediķi nesastāv vienīgi no jautājumiem! Un tomēr paša eksistenciālā būtībā Rubenis zina, ka nav nemeklētas atbildes. Cilvēkam, kas nejaudā un neinteresējas izpētīt dziļāk, nevar neko pateikt, jo viņš ne redz, ne dzird. Tādēļ Baznīcas primārais uzdevums ir cilvēku garīgi ierosināt, tādā veidā palīdzot cilvēkam apzināties savas būtības dziļumus. Un, kad šis pasākums ir veikts, tad cilvēks apzinās, ka viņa dzīvei ir absolūti nepieciešama kāda dziļāka jēga. Tāpēc absolūti nopietnībā jautātais cilvēks agrāk vai vēlāk jautā pēc Dieva un savas dzīves Jēgas. Kaut Baznīca nespēj – un arī nedrīkst – cilvēkam “iedot” ticību, kurai ir tikai pasīvi jānotic, Baznīca spēj – jo tas ir viņas svēts uzdevums – cilvēkam palīdzēt atvērt acis un meklēt, meklēt, meklēt. Šo aicinājumu nekad nedrīkstam novērtēt par zemu!

III

Tieši kā šāds teologs-meklētājs Rubenis apzinās, ka savā būtībā cilvēks alkst pēc brīvības. Šajā brīvības neatlaidīgajā meklēšanā Rubenis saskata cilvēka būtības raksturīgāko iezīmi. Piemēram, lasot par Geraziešu zemē mītošo gara slimnieku (sk. Mk. 55,1–20), Rubenis konstatē, ka “te aprakstīta kāda cilvēka atbrīvošana no ļaunuma...”. Pats cilvēks gan nespēj sevi atbrīvot; viņš var vienīgi ilgoties pēc brīvības – un tad savu atbrīvošanu saņemt kā Dieva dāvanu.³⁴ Ilgas pēc brīvības, domā Rubenis, ir visiem cilvēkiem reālas un neizbēgamas, jo, “katrā cilvēkā savu atbrīvošanu gaida Dieva līdzība, ko viņš sevī nes”³⁵. (Te acīmredzot Rubenis atsauca uz biblisko mācību, ka cilvēks ir radīts pēc Dieva “tēla un līdzības” (1. Mozus 1,26).) Tomēr šāda iedzimta ilgošanās automātiski nenoved pie brīvības. Īsi un skaidri, nav iespējams “rikoties ar savu dzīvi kā ar savu īpašumu...”. Brīvība nav atrodamā nekur citur kā vienīgi Jēzus Kristus dāvātajā pestīšanā: “Jo

33 *Diena*, 13. okt., 1997.

34 *Lutera Draudzes Zinas*, marts, 1995.

35 *Lutera Draudzes Zinas*, dec., 1994.

tikai tas, kurš Kristus seko, īsti iegūst dzīvi un pa īstam dzīvo. Tas ir beidzot pavisam brīvs.”³⁶ Seit Rubenis atsaucas arī uz apustuli Pāvilu: “Pāvils runā ar prieku, kas iemājo cilvēkā, kad viņš jūtas Dieva uzklausīts, kad cilvēks skaidri zina – Dievs par mani ir apžēlojies, es esmu brīvs.”³⁷

Šāda apžēlošanās, sinonīms brīvībai, sevi ieslēdz arī grēku piedošanu. Te Rubenis konstatē, ka dažādie Jēzus dziedināšanas brīnumdarbi vienmēr iesākas – ar grēku piedošanu. Subsekventi cilvēka eksistence nu turpinās jaunā līmenī: “Jā, kur ir grēku piedošana, tur ir dzīvība, tur paveras iespēja brīvi, netraucēti plūst dzīvei.”³⁸ Tādēļ brīvības iegūšana ir tik būtisks pārdzīvojums, kas “iezīmē visa cilvēka dzīves pārvērtību”³⁹. Kaut Rubenis šo centrālo brīvības pārdzīvojumu apraksta daudz un dažādi, viņa skaidrojumā tas nekad nekļūst par cietsirdīgu mērauklu, ar kuru varētu izvērtēt citu cilvēku reliģiozitātes līmeni. Tas nozīmē, ka Rubeņa uztverē brīvības ideja nekad netiek izmantota par apspiešanas līdzekli – kā to gan varam vērot vienā otrā “brīvības” teoloģijā (kā, piemēram, t. s. “atbrīvošanas teoloģijā” (*liberation theology*) par neautentiskām parasti uzskata visas citas teoloģijas, izņemot savu!). Bet tieši tādēļ, ka Rubenim “brīvība” paliek autentiska un tādēļ “brīva”, viņam ir nepieciešams kritiski reaģēt uz visām teoloģijas sistēmām, kas savās struktūrās iesprosto cilvēka dvēseli: “Īsto brīvību nevar atrast, paliekot ārējo tradīciju un konvenciju ietvaros. Ir jātop pavisam brīvam no visām saitēm, lai taptu par jaunu, Jaunās Derības cilvēku.”⁴⁰ Ja šādu citātu izņem no konteksta, tad Rubeni var pārprast un uzskatīt par Mihaila Bakuņina anarhisma sludinātāju. Bet Rubenis nav anarhists, jo atkārtoti uzsver atbildības nepieciešamību, piemēram: “... kas grib rīkoties ar savu dzīvi brīvi kā ar savu īpašumu, tas to novedīs pie sabrukuma.” Iesprostoties nevar ļauties ne citiem, ne arī sev pašam! Te pal-

36 J. Rubenis. *Sirds zemestrīce*. 66. lpp.

37 *Ibid.*, 123. lpp.

38 *Ibid.*, 9. lpp.

39 *Ibid.*, 98. lpp.

40 *Ibid.*, 65. lpp.

idz kristocentriski bibliiskā pieeja: "... kas savu dzīvi upurēs, tas to kā īpašumu iegūs. Tik daudz maksā sekošana, un tik daudz iegūst sekotājs. Jo tikai tas, kurš Kristus seko, isti iegūst dzīvi un pa īstam dzīvo. Tas ir beidzot pavisam brīvs." Šāda sekošana Kristus, pēc Rubeņa domām, sevi ieslēdz gan drosmes pilnu, ticīgu nostāju, gan arī paklausību konkrētai Kristus mācībai. Citiem vārdiem, Rubenis saista kopā tradicionālos terminus *fides qua creditur* (ticību kā aktivitāti) un *fides quae creditur* (ticības saturu). Kas attiecas uz Kristus mācību, to Rubenis skaidro ne tikai plašos principos, bet arī konkrēti un tieši. Proti, Kristus mācība sastāv no "vārdiem", kas uzrunā un uztur cilvēkus viņu atpestījošā brīvībā: "Tāpēc ir labi, ka Kristus mūs traucē ar saviem grūtajiem vārdiem. Mums sāp un deg, bet tas nozīmē, ka mums vēl ir iespēja. Viņš neved mūs konfliktos, bet ļauj ieraudzīt visu neīsto un melīgo, kas bijis apslēpts mūsu cilvēkattiecībās un no kā tam jāklūst atbrīvotam. Ja esam nemiērā ar sevi, Kristus nes mieru. Viņš ir lielais nemiera cēlājs, ja ar sevi jūtamies apmierināti. Lai beidzot varētu tapt kaut kas īsts. Mazliet, nedaudz, bet īsts."⁴¹ Neapšaubāmi, šis ir gaismots un tomēr grūts teksts, jo homilētiskā poēzija iet roku rokā ar pravietisku atklāsmi. Varbūt šeit visatbildīgākā pieeja būs mēģināt sniegt eksegēzi jautājuma formā? Vai Kristus mūs "traucē" tādēļ, ka Viņa diagnoze atklāj mūsu grēcīgumu? Vai "grūtie vārdi" sāp kā dziedinošs ķirurga nazis vai kā augsts mērķis, kuru paši varam sasniegt ar savām pūlēm? Precīzāk, vai "grūtie vārdi" ir prasīga bauslība (*lex*), Evāņģēlija pestīšanas dāvana (*evangelium*) vai bauslības pamācība ticīgajiem (*tertius usus legis*)? Vai "cilvēkattiecības" ir vispārējs apzīmējums kultūrai vai arī, šaurā nozīmē, norādījums uz indivīda eksistences sfēru? Vai abos gadījumos te ir runa par atbrīvošanu kā procesu, kam jāturpinās cauri visai dzīvei, jo paliekam taisnoti un grēcinieki (sk. Lutera *simul iustus et peccator*)? Un, galvenokārt, kā saklausīt Kristus vārdos Viņa balsi mūsdienu situācijās, kuras nav precīzi apskatītas Jaunajā Derībā, piemēram, ekonomiskās taisnības jautā-

41 Ibid., 66. lpp.

jumos, politiskā sfērā, it īpaši valsts struktūrās, ekoloģijas un atomrūpniecības problēmās? Un kā izskaidrot apustuli Pāvilu viņa svētcerīgajās pretešķībās, kur viņš, no vienas puses, māca mums pilnīgu vienlīdzību starp vīriešiem un sievietēm, kā arī, no otras puses, sievas pakārtotību vīram? Protams, te var arī tālāk domāt par sieviešu ordināciju, ekumēnisku sadarbību, kristības veidu (zīdaiņiem vai pieaugušajiem) un Kristus klātbūtni Sv. Vakarēdienā. Protams, ir iespējams, ka Rubenis pie šiem interesantajiem jautājumiem ir kavējies citos, man nepieejamos rakstos vai plāno to darīt nākotnē. Reizēm (vismaz pagaidām) paliek iespaids, ka Rubenis ir ar mieru atstāt perifērijā vai pat ignorēt visus kontraversālos jautājumus. Tajā pašā laikā ekskluzīva uzmanība tiek pievērsta pestīšanai Jēzū Kristū: "Būtiskākais šajā pasaulē, no kā būs atkarīga pasaules nākotne, ir tas, ko mācījis, runājis un darījis Jēzus. Tā ir šīs pasaules un mūsu dzīves Galileja (sk. Mt. 28,16-20). Tik tuvu un tik tālu. Vienmēr sasniedzama, bet līdz kurai vienmēr ir jābūt gataviem doties mums pašiem." Šeit evaņģēliju teksti un ticības risks apliecināt un dzīvot, liekas, dod atbildi kristīgai eksistencei. Rubenis summē elegantā mistiķu metaforā: "Tas ir šīs pasaules apslēptais centrs, ap kuru riņķo visa īstenība, tā ir visu laikmetu mēraukla." Ir skaidrs, ka šeit Rubenis apliecina savu pamatnostāju Jēzus Kristus priekšā: "Ne dogmas, ne tāli, nesaprotami vēstures notikumi, bet šī Jēzus tagadnīgā pieredze."⁴² Šo apgalvojumu lasot pozitīvi, ir skaidrs, ka te Rubenis nav ar mieru pieļaut nekādus mīkstinājumus. Viņš paliek savā absolūtajā orientācijā uz Kristu pilnīgi nelokāms: "Kristus – tā ir dzīve, kurā nav nekādu cilvēku sprastu robežu. Mūsu ikdiena ir pilna ar rakstītām, nerakstītām, pieņemtām, akceptētām normām, bieži ļoti stulbām, bet mēs tās praktizējam, lai tikai neatšķirtos no citiem. Mēs esam sagūstīti starp sienām, sētām un robežām, un Jēzus nāk, lai mūs no tā visa darītu brīvus. Viņš ir vienīgais, kurš zina, cik esam nebrīvi un izbidēti. Viņš aicina mūs līdzī šajā neprātīgajā brīvības ceļā. Tur vairs neko nevarēs izrēķināt, bet tikai sekot un piedzīvot, ka topam pārvērsti

42 *Svētdienas Rīts*, 26. maijs, 1996.

par atjaunotiem cilvēkiem.”⁴³

Rubenis kā dzīves reālists nedomā, ka te tiek norādīts uz viegli realizējamu eksistences veidu. Gluži otrādi: “Brīvība ir ne tikai liels un salds vārds, bet arī ļoti smags vārds.”⁴⁴ Mēs to saprotam, jo Rubenis ir jau agrāk pasvītrotis, ka brīvībai neizbēgami nāk līdzī atbildība.⁴⁵

IV

Rubeņa teoloģijā brīvības ideja ir cieši sašķaņota ar vairākiem citiem pamatmotīviem. Grāmatā “Vai migla klidīs?” Rubenis it sevišķi akcentē ticības lomu, līdz ar to arī pievērsot uzmanību reliģijas būtībai un ateisma nozīmei. Šos motīvus tālāk turpinot “Sirds zemestrīcē”, Rubenis pārdomā par grēku un bailēm, lai grāmatā “Dievs ir tepat” sevišķi uzsvētu mīlestību. Visos savos darbos Rubenis nopietnu vērību pievērs arī metodoloģijai, it sevišķi izceļot jautājumu un meklējumu soterioloģisko dinamiku.

Jau sava darba sākumā orientējies uz dialogu ar ateistisko pasauli, Rubenis labi izprot nepieciešamību sakrālus motīvus izteikt arī sekulārā valodā, piemēram: “Ticība ir īstenības pieņemšana,”⁴⁶ “Ticība ir iekšēji apgūstams liels.”⁴⁷ Protams, kā Rubenis pats to skaidro, viņš ir sevišķi vērsies pret komunisma izplatīto ticības karikatūru. Vienu no tām Rubenis citē: “Reliģiska ticība – nepierādāma, akla (...) pārdabisku būtņu reālas eksistences atzīšana. (...) Tā noraida saprātīgus slēdzienus un uzstājas kā nesamierināms pretstats zināšanām un zinātnei.”⁴⁸ Šādā pieejā, skaidro Rubenis, kad vien ticība ir pārtaisīta par “aklu” noticēšanu, tā ir “kroplīgi primitivizēta”.⁴⁹ Savā dziļākā Jaunās Derības nozīmē Jaunās Derības grieķu vārds *hopistis* nozīmē “uzticēties”, ko “var tikai kaut kam tādām, ko mēs pazīstam”. Te Rubenis atzinīgi citē M. Plāti: “Grieķu valodā šis vārds (ticība) ietver veselu rindu nozīmju. Ja tās sakārto, tad

43 J. Rubenis. *Sirds zemestrīcē*. 88. lpp.

44 J. Rubenis un M. Subācs. *Dievs ir tepat*. 125. lpp.

45 *Ibid.*, 63., 66. lpp.

46 J. Rubenis. *Vai migla klidīs?* 12. lpp.

47 *Ibid.*, 13. lpp.

48 *Ibid.*, 15. lpp.

tur, kur Jaunajā Derībā pieminēts vārds "ticība", jāiedomājas attiecību komplekss: vispirms iepazīšanās, tad uzticēšanās, rokas sniegšana, tad līdzī ieašana, liguma slēgšana, pārbaudīšana, pierādījuma iegūšana."⁴⁹ Šo dziļo ieskatu Rubenis atkārtoti un papildina: "Ticēt Dievam tāpat nozīmē nevis kādu statistiku (nekustīgu) stāvokli, bet dzīvi, dinamisku un kustību pilnu sadarbību ar garīgo pasauli. Ticēt Dievam nozīmē arī tādu izziņas gaitu, kurā mēs arvien iegūstam jaunu pieredzi. Ticēt Dievam – tas nozīmē ienest savā dzīvē kādu mākslīgu apgrūtinājumu (no kā daudzi baidās), bet nozīmē attīstīt sevi kaut ko tādu, kas mūsos jau ir, bet atrodas novārtā, pamestā, aizmigušā stāvoklī."⁵⁰ Kā te varam vērot arī šeit Rubenis ticību apskata kā aktivitāti (*fides qua creditur*) un nevis kā objektu (*fides quae creditur*). Šī ticība orientēta uz Dievu, kuru Rubenis apliecina ar pietāti un dziļu ieskatu, kaut netradicionāli: "Ticēt Dievam nozīmē dzīvot, nevis iztopot pašreizējiem dzīves nosacījumiem, pazemojot savu cilvēcisko cieņu un vergojot savām tieksmēm, bet gan – dzīvot saskaņā ar visas pasaules un mūsu pašu augstāko jēgu, virsuzdevumu, tādā veidā paceļot sevi pāri cilvēciskajai šaurībai, aklībai un... muļķībai. Visbeidzot, ticēt Dievam – tas nozīmē būt dabiskā un brīvā stāvoklī, tādā, kādā atrodas cilvēks, kurš "neēd bērņus".⁵¹ Tālākās pārdomās Rubenis turpina un padziļina jau iesākto ticības un ciešanu korelāciju. Proti, "ticība nerodas, lasot gudras grāmatas, bet tieši patiesos piedzīvojumos"⁵². Tas ir arī jau daļējs ciešanu jēgas izskaidrojums. Turklāt cilvēks ir radīts ar brīvu gribu, – "Dievs negrib cilvēku turēt kā lelli" no leļļu teātra, "kur kāds vienmēr aiz kulīšiem raustītu diedziņus". Tādēļ cilvēks spēj darīt arī ļaunu, daudz ļauna. Un šie ļaunie darbi neizplēnē: "Tas nozīmē, ka nevaram ilgstoši darīt ļaunus darbus un cerēt, ka tie nekādā veidā neatspoguļosies mūsu dzīvē."⁵³ Laikam jau no pieredzes, gūtas aiz-

49 Ibid., 16. lpp.

50 Ibid., 16., 17. lpp.

51 Ibid., 27., 28. lpp.

52 J. Rubenis. *Sirds zemestrīce*. 101. lpp.

53 J. Rubenis un M. Subačs. *Dievs ir te pat*. 63. lpp.

gājušajos komunistu laikos, Rubenis šo ļaunumu vērtē ļoti nopietni: "Tēlaini izsakoties – mūsu producētais ļaunums kaut kur uzkrājas, kondensējas, un, kad tā daudzums ir sasniedzis kritisko masu, tas nāk pār mūsu galvām atpakaļ."⁵⁴ Rubeni intriģē tieši tas, kā šī atpakaļnākšana ir izprotama, un viņš šo problēmu pārdomā no dažādām perspektīvām. Te "racionālas atbildes" – ko savā laikā vēlējās saņemt Ījabs un šodien noteikti arī mēs – nav iegūstamas. Rubenis konstatē, ka Ījabs saņem atbildi "tad, kad ar viņu sāk runāt Dievs. Viņš saņem atbildi tāpēc, ka Dievs ar viņu sāk runāt. Ar to pietiek". Dieva tuvība acimredzot apmierina Ījabu. Pēc Rubeņa domām, tāds ir ciešanu jēgas izskaidrojums arī mums: "Pašam jāstāp Dievs."⁵⁵ Kaut arī Rubenis šādu atbildi uzskata par teoloģiski izsmelošu, gluži apmierināts ar to viņš nešķiet. Proti, Rubenis nu skaidro, ka, "šajā pasaulē piedzimstot, Dievs dod noteiktu dzīvības programmu... kas ir individuāli pielāgota katram cilvēkam, lai katrs cilvēks iegūtu tieši viņam nepieciešamo pieredzi, kas vajadzīga tieši viņa dvēseles attīstībai..."⁵⁶ Pārdomas turpinot, Rubenis vēro, ka "ciešanas ir instruments, kas dvēselē izveidojušās negatīvās struktūras pārveido par pozitīvām". Liekas skaidrs, ka Rubenis ir centies saglabāt kā tradicionālo Dieva providences mācību, tā arī cilvēka ticības brīvības apliecinājumu. Zināmas grūtības tomēr rodas divos punktos. Pirmkārt, ja katra cilvēka mūža gaita ir jau nolikta no piedzimšanas, tad vai tiešām cilvēks ir pilnīgi brīvs? Citiem vārdiem, ja ciešanas tiek uzliktas, lai ticība attīstītos pēc Dieva vēlmes, kur tad paliek cilvēka reālā brīvība? Otrkārt, dzīves pieredze rāda, ka ciešanu skolā visi cilvēki nemācās ar vienādiem panākumiem: daudzi cietēji pat paliek par Dieva noliedzējiem! Pie tam, ja ciešanas gadās sevišķi smagas, vai cilvēks ir spējīgs saprātīgi un objektīvi domāt un tādēļ izšķirties? Piemēram, kas notiek ar brīvību cilvēkiem, kuru smadzenes saēd galvas vēzis? Te tomēr jāsaka ar cieņu: Rubenis neapgalvo, ka ir atrisinātas visas dzīves smagās

54 Ibid., 64. lpp.

55 Ibid., 68. lpp.

56 Ibid., 69. lpp.

problēmas. Pārdomu vidū viņš pat piebilst: "Brīvība vienmēr ir grūta,"⁵⁷ aicina ciešanām pieiet "ar dziļu pietāti"⁵⁸ un tāpēc ar palāvigām sirdīm: "Mēs varam un drikstam no Dieva nebaidīties, mums nav jādreb Viņa priekšā, varam nākt pie Viņa, pilnīgi uzticoties, jo Viņš vienīgais mūs saprot tā kā neviens un kā varbūt pat nesaprotam sevi paši."⁵⁹

V

Šādas ticīgas dzīves modalitāte, pēc Rubeņa domām, ir mīlestība. Mīlestības motīvu viņš visdziļāk apskata grāmatā "Dievs ir tepat", piemēram: "Būtiskākais, patiešām būtiskākais šajā dzīvē ir izsakāms vienā teikumā – mīli Dievu un mīli Cilvēku! Patiesi, no visas sirds. Mīli un respektē katru cilvēku kā vistuvāko!"⁶⁰ Mīlestības motīva perspektīvā Rubenis tad izprot Svēto Vakarēdienu kā "intīmu kopības brīdi", "solidaritātes zīmi", "kopības formu"⁶¹, kas Rubeni noved pie slēdziena, ka "Jēzu nemil tie, kas Viņu nepazīst"⁶². Vispār – "Dieva mīlestība un cilvēku mīlestība nav pretnostādāmi lielumi"⁶³. Šādā kontekstā Rubenis izprot Jēzus misijas deklarāciju mācekļiem (Mt. 28,26–20) kā aicinājumu milēt: "Lūk, ko nozīmē šis uzdevums turēt visu, ko esmu pavēlējis. Tas ir aicinājums milēt visus cilvēkus, vienalga, kādai rasei, nācijai, kultūrai, valodai, garīgai izpratnei tie pieder!"⁶⁴ Šis vērojums nav domāts vienīgi individuāli un subjektīvi, bet ir attiecināms uz it visu Baznīcas dzīvi: "Luters reiz sacījis, ka katrs fanātiķis, kas negrib sev blakus pielaist nezāli, beigu beigās nonāk pie situācijas, ka tam blakus vairs nepaliek neviena labības stiebra. Dieva valstība ir kas tāds, kas neļauj cilvēkiem tiesāt. Baznīcai ir aizliegta ļauzu šķirošana labajos un ļaunajos,

57 J. Rubenis. *Vai migla klīdīs?* 63. lpp.

58 J. Rubenis un M. Šubačs. *Dievs ir tepat.* 73. lpp.

59 *Ibid.*, 77. lpp.

60 *Ibid.*, 95. lpp.

61 *Ibid.*, 194., 195. lpp.

62 *Ibid.*, 199. lpp.

63 *Lutera Draudzes Zinas*, maijs, 1994., 2. lpp.

64 *Svētdienas Rīts*, 26. maijs, 1996.

jo tā ir vienīgi Kristus kompetence.”⁶⁵ Tajā pašā laikā Rubenis atzīst par vajadzīgu Baznīcu reformēt. Tā kā teoloģiskas atšķirības stāv ārpus legītimas kritikas robežām un tā kā neatļauta ir radikāla grēcinieku izsijāšana, tad pāri paliek vienīgi mazāka izmēra grēki, kas tomēr Baznīcu “deformē”⁶⁶. Pievēršot uzmanību notikumam, kur Jēzus iztīrīja Tempļi (Jņ. 2,12–22), Rubenis konstatē: “Cilvēkam ir liels kārdinājums taisīt no tempļiem veikalus. Dievnamus pārvērst par veikaliem ar grezniem skatlogiem, un to būtību – par pirkšanu un pārdošanu.”⁶⁷ Protams, Dievnams nav gluži identisks ar Baznīcu. Te, no vienas puses, Rubenis var apgalvot, ka “Baznīca kā redzama institūcija ir cieši saistīta ar Svēto Garu, kas ir neredzams. Baznīca ir Svētā Gara īpašs ietvars”, kā “Kristus mistiskā miesa...”⁶⁸. No otras puses, Rubenis atzīst, ka, kaut principā Baznīca ir “Kristus pārvērsto ļaužu kopiena”, tā tomēr ir vēl tikai “garīgas pārvērtības procesā”⁶⁹ un tāpēc nepilnīga. Tādēļ eksistenciāli un pašreizēji pestīšanas degpunkts ir pats cilvēks: “Jo ir tikai viena vieta, kurā izšķiras cilvēka liktenis – tā ir viņa sirds. Ja tempļi nepalīdz sirdij sastapt Dievu, tie jānoplēš. To piedzīvot vienkārši un bez nosacījumiem Kristus grib palīdzēt ikvienam.”⁷⁰ Ja Rubenis nebūtu pazīstams kā lojāls luterāņu mācītājs un Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas dzīves un darba cītīgs atbalstītājs, šo teikumu varētu uzskatīt par radikālu Baznīcas reformas – varbūt pat noārdīšanas – ieteikumu.

Katrā gadījumā aicinājums uz reformu, aizrautīgi un tomēr bez tiesāšanas, nav viegls pasākums. Galu galā – kādi ir šīs reformas skaidrie standarti? Reizēm pat liekas, ka šādu standartu nemaz nav. Tā “Vai migla klīdīs?” mēs lasām: “Konfesijas, tēlaini izsakoties, ir dažādi ceļi uz vienu virsotni... Konfesiju daudzveidība savā ziņā ir pat pozitīva, jo ikvienam cilvēkam (bet cilvēki mēdz būt dažādi) paveras iespēja

65 J. Rubenis. *Sirds zeme*. 106. lpp.

66 *Ibid.*, 77. lpp.

67 *Ibid.*, 78. lpp.

68 J. Rubenis. *Vai migla klīdīs?* 54. lpp.

69 *Ibid.*, 58. lpp.

70 *Ibid.*, 78. lpp.

atrast to formu, kura tieši viņam vislabāk palīdz iegūt garīgo pieredzi. Principā visas kristīgās konfesijas ir savstarpēji līdzvērtīgas. Svarīgi ir nevis tas, vai cilvēks ir katolis, luterānis vai baptists, bet gan tas, ka viņš ir kristietis.”⁷¹ Vai šis vērojums attiecas uz visām konfesijām? Pašreiz tā liekas: “Pašu saukli “baznīcu apvienošanās” labāk pavisam atmet kā nepatiesu un nepareizu. Baznīcu sadalīšanās nav notikusi, notikusi kristīgās cilvēces sadalīšanās. Un jautājums pastāv nevis baznīcu apvienošanā, bet gan kristīgo apvienošanā.”⁷² Vēlāk Rubenis savu nostāju tomēr sašaurina un atsaucas uz Pasaules Baznīcu apvienības (*World Council of Churches*) izstrādātiem trim standartiem, īsumā: 1. Visa Bībele; 2. Glābšana vienīgi caur Jēzu Kristu; un 3. Trīsvienības mācība. Rubenis atzīst, ka šie standarti ir minimāli, bet tie, šķiet, apmierina viņa labestīgo atvērtību. Vienlaikus tomēr: “Tur, kur šis pazīmes vairs nav konstatējamās, varam droši sacīt, ka vairs nav kristīgas Baznīcas.”⁷³ Tā kā pārsvarā Rubenis vairāk vēlas jautāt nekā atbildēt, tad jautāsim arī viņam – ne negatīvi, bet atbilstoši. Vai Rubeņa pieejā neredzam eklesioloģisku tiltu pozitīvai sadarbībai ar kristiešiem visā pasaulē? Arī – vai šeit Rubenis nestāv tuvu klaidas latviešu (LELBA) Baznīcas liberālākajam spārnam? Vai tādēļ Rubenis nav ideāls teologs mācītājs “sakarū vešanai” un vairāku sasāpējušu konfliktu problēmu risināšanai? Šeit gan nav gluži skaidrs, cik tālu sniedzas Rubeņa sirsnīgā labestība. Vai Rubeņa pieejā, piemēram, ir iespējama altāra un kanceles kopība ar kristiešiem, kas krista tikai pieaugušos, Svēto Vakarēdienu skaidro kā piemiņas mielastu, ordinācijai prasa celibāta solījumu un ordinē sievietes? Protams, šie jautājumi zināmā mērā attiecas uz visu Latvijas evaņģēliski luterisko Baznīcu.

VI

Noslēgumā it sevišķi gribētos vēlreiz jautāt par sieviešu ordināciju. Bet to nedarišu. Esmu

71 Ibid., 77. lpp.

72 Ibid., 129. lpp.

73 J. Rubenis un M. Subačs. *Dievs ir tepat*. 231. lpp.

smēlies daudz gara spēka un gudribas no Jura Rubeņa. Bet arī Rubenis jautā atkārtoti. Viņa teoloģijas tieši metodoloģiski raksturīgākā iezīme ir – jautājumi un atkal jautājumi. Te nav runa par seku homilētisku pieeju, kur arī jautā, atbildi sen zinot. Rubenis nopietni meklē un tādēļ meklē jautājot. Un viņš tikpat nopietni aicina arī citus jautāt un meklēt – jo, pēc Rubeņa domām, patiesību nevar otram iemācīt kā tādu formulu. Pašam jautātājam vispirms ir jāapzinās sava neziņa un jāizjūt gatavība meklēt un meklēt. Te Rubenis izsakās ļoti ieskatīgi: “... mēs smokam no neatbildētajiem jautājumiem, lielajiem dzīves jautājumiem – kāpēc mēs šeit esam? Kas ir šī tik īsā, skrejošā un problēmām pilnā zemes dzīve? Šie jautājumi liek meklēt cilvēka patiesumu, jo mūsu “garīgums” bieži ir nedzīvs.”⁷⁴ Vienlaikus Rubenis neaicina meklēt bez orientācijas. Viņš apliecina savu ticību: “Kristū ir atbildes uz cilvēku ilgām un jautājumiem.”⁷⁵ Kaut būdama ticīga jautāšana (sk. sv. Anselma *fides quaerens intellectum!*), tā neizslēdz risku un tomēr uzticas, ka jautājumi nepaliks neatbildēti, ka dzīvei ir jēga un mērķis – Kristū. Tāpēc jautāšana ir “dabisks process – jautāt un noskaidrot sev būtiskas lietas”. Šāds process tad arī ved “līdz pieredzei”⁷⁶.

Līdztekus tieši saviem teoloģiskajiem rakstiem Rubenis – kopā ar Māri Subaču – ir kļuvis par ražīgu domu graudu autoru, kurus viņš sauc par “pasakām”. Liekas, ka te drīzāk atrodamiem dzenbudisma koānu sfēras tuvumā, kas aicina uz tālākām pārdomām. Dažreiz šajās “pasakās” ir saklausāma tradicionāla kristīga orientācija. Lasām:

“Reiz Ādams raudāja.

“Kāpēc tu raudi?” viņam vaicāja Dievs.

“Es saprotu, ka tu mani mīli, kaut arī es neesmu labs,” Ādams atbildēja.”⁷⁷

Te varētu domāt, ka Rubenis uzsver Dieva žēlastību, dāvātu bez priekšnosacījumiem (tradicionālajā formulējumā – *gratia gratis data*). Svētās Trīsvienības mācība, šķiet, saklausāma

74 J. Rubenis. *Sirds zemestrīce*. 12. lpp.

75 *Ibid.*, 13. lpp.

76 *Ibid.*, 13., 49., 77., 52. lpp.

77 *Diena*, 24. nov., 1999.

nākamajā "pasakā":

"Reiz Ādams paslēpās no Dieva krūmos.

"Kur tu esi, Ādam?" sauca Dievs Jēzus balsī.⁷⁸

Šeit sevišķi ieskatīga ir atziņa, ka Sv. Trīsvienības mācība jau attiecas arī uz Veco Derību. Rubenis un Subačs prot ar taktu pieskarties arī ētikas problēmām:

"Reiz Ādams vaicāja Dievam: "Kāpēc Ieva no manis bēg?"

"Tu nemāki viņu pareizi mīlēt," Dievs atbildēja.

"Kā Ievu mīlēt pareizi?" Ādams atkal jautāja.

"Maigi," Dievs sacīja.⁷⁹

Par cilvēka būtisko vērtību liecina sekojoša "pasaka":

"Reiz Ieva jautāja Dievam:

"Kas ir Ādams? Visi enģeļi kaut kas ir."

"Ādams ir vienkārši Ādams," Dievs atbildēja.

"Tad jau viņš nekas nav," vilusies sacīja Ieva.

"Tu nespēj saprast, ko man nozīmē vienkārši Ādams," Dievs viņai iebilda.⁸⁰

Tā sauktā "Pasaka par apvārsni" šo ieskatu paplašina, attiecinot uz visu dzīvi:

"Reiz kāds cilvēks vēroja apvārsni.

"Nez, kāda ir dzīve tur – aiz horizonta?" viņš domāja.

"Dzīve nekad nenotiek aiz horizonta, dzīve notiek šeit," viņam atbildēja Dievs.⁸¹

Liela daļa pasaku tomēr neliekas tradicionāli didaktiskas. Ar pirmo un pat otro acu uzmetienu tur neko nevar saprast. Atzišos, ka tieši šīs relatīvi absurdās un it kā beznozīmīgās "pasakas" man šķiet pašas dziļākās, jo tās nav vienkārši un ātri izsmeļamas. Te līdzība dzenbudisma koāniem ir vislielākā. Piemēram:

"Reiz kāds profesors sacīja savam kaimiņam klaunam:

"Dzīve pati nesaprot, kāpēc tā ir."

"Lai nemēģinātu to saprast, bet dzīvotu," klauns atbildēja.

Viņš pasmaidīja pats par savu joku un devās

78 *Diena*, 23. dec., 1999.

79 *Diena*, 4. dec., 1999.

80 *Diena*, 16. dec., 1999.

81 *Diena*, 7. dec., 1999.

gulēt.”⁸²

Kas ir “dzīve”, ko nozīmē “saprast” un eksistēt, un “dzīvot”? Vai šim “jokam” vispār ir kāda jēga, vai arī tā pastāv paradoksā? Piedevām, vai paši autori ir ar šo “pasaku” ilgi rotaļājušies, to atšifrējuši vai vienkārši priecājas, ka nu mēs, lasītāji, lasot nesalasām – un tādēļ kaut ko sākam apjaust par lasīšanu un dzīvi? Reizēm pat gluži saprotamās “pasakas” var būt viltīgi dziļākas nekā to gludā virspuse. Par kādu relativitāti šeit ir runa, kādas ir tās robežas, ja vispār ir?

“Reiz kādā kafejnīcā stāvēja akvārijs. Akvārijā dzīvoja zivtiņa. Tā vēroja kafejnīcas apmeklētājus caur akvārija stiklu un teica:

“Izrādās, ka blakus ir vēl viens akvārijs.”⁸³

Lai cik radošas – un noteikti arī saistoši intriģējošas – šīs pasakas arī būtu, to “aizmugurē” stāv paša Rubeņa teoloģija, varbūt Rubeņa un Subača teoloģijas. Vienādi vai otrādi, būtu jācer, ka savā tālākajā darbā Rubenis vedīs savus lasītājus arī šīs “aizmugures” dziļumos. Vai, precīzāk, šajā laikmetā ir daudz rakstīts par kristietību un budismu, to saskare ir notikusi tieši, dialogos, un arī konstatēta netieši, kā, piemēram, Meistara Ekharta mistiskajā teoloģijā, kurš, budismu tieši nekad nepazīstot, tomēr sniedz it kā šīs pieejas atbalsis. Šie jautājumi liekas relevanti tieši attiecībā uz Rubeņa “pasakām” un viņa gatavību ar tām nodarboties tieši un precīzi un varētu palīdzēt tieši viņa kristīgās teoloģijas labākai izpratnei.

---

82 *Diena*, 30. nov., 1999.

83 *Diena*, 8. dec., 1999.

Egils Grīslis

**Nikolajs Rērihs
(Nicholas Roerich, 1874–1947) –
gleznotājs un brīvdomātājs**

Turpmāk publikāciju norādījumi ir pēc publikāciju numuriem:

I *Nicholas Roerich Paintings from the Collection of the Latvian State Museum of Art*. Rīga: Uguns, 1999.

II Svjatoslavs Rērihs, *Atspulgi*. Rīga: Vieda, 1998, 158. No angļu valodas tulkojusi Elita Roze.

III Rihards Rudzītis, *Nikolajs Rērihs: Kultūras Ceļvedis*. Rīga: Vieda, 1998.

IV Nikolajs Rērihs, *Altajs – Himalaji: Celojuma dienasgrāmata*. Rīga: Vieda, 1998, 390. ISBN 5-85745-085-3

V Nikolajs Rērihs, *Nesatricināmais*. Rīga: Vieda, 1998, 294. No krievu valodas tulkojusi Biruta Jēgere.

VI Nikolajs Rērihs, *Šambala*. Rīga: Vieda, 1994, 173. No angļu valodas tulkojusi I. Indriksone.

VII Nikolajs Rērihs, *Ugunīgais Cietoksnis*. Rīga: Vieda, 1994, 352. No krievu valodas tulkojusi Lilita Kainaize.

VIII Rudīte Šteinere, "Nedzīvā ētika," – Rīgas Laiks, 1997, 5:54.

IX *Latvijas Padomju Enciklopēdija*. Rīga: Galvenā enciklopēdiju redakcija, 1986, 10:350.

X *The Notion of Culture in the Thought of Nicholas Roerich*. Roma: Pontificia Universitas Gregoriana, Facultas Missiologiae, 1997, Excerpta, 103.

Nikolajs Rērihs bija komplicēta persona ar izcilām gara dāvanām. Viņš ir pazīstams ar savu dekoratīvo mākslu, sākotnēji arī ar ikonu gleznošanu un

eksegēzi, bet vēlāk – ar ipatnēju krāsu spilgtumu, it sevišķi, attēlojot Himalaju kalnus. Rihards Rudzītis, pazīstamākais N. Rēriha biogrāfs latviešu valodā, precīzē ar jūsmīgu plašumu: “[...]Jaizvien augstāk un dziļāk Nikolajs Rērihs paceļas gara Bezrobežotībā. Liekas, tā ir kosmiska apziņa, kas pāri bezdibeņiem met dailes tiltu. Tāpēc gara spārnu svētām trīsām pilnas viņa gleznas. Tāpēc Rērihs tēlo ar garu, sniedz garu – līnijas, koloritā, saturā. To gara nebeidzamo brīnumu, ko tas vērojis un piedzīvojis universā, tas jūt arī, tēlojot zemes cilvēkus un zemes lietas, tāpēc katra butne viņa gleznās šķiet Augstākā glāstīta, katrā mākonī un akmenī dreb gara siltais skāriens. Viņš neredz cilvēku vai lietu par sevi, bet cilvēku un lietu kā Bezrobežīgā izpausmes formu. Pat tverot konkrētas vēsturiskas personas, viņš rāda tās /45/ viscilvēciskākā un līdz ar to arī kosmiskā perspektīvā. Tāpēc ne velti Nikolaju Rērihu dēvē par kosmiskās sintēzes tvērēju, jo viņš ir Bezgalības dzejnieks visapgarotākā nozīmē.” (III:45-46)

Rērihs arī raksta – un viņa grāmatu klāsts ir iespaidīgs. Sākotnēji Rēriha gara pasauli veido pareizticība: “Ģimenē sevišķi cieta garīdznieku Kronštates Jāni, kurš ne vienu reizi vien ir rūpējies par jaunā mākslinieka veselību, devis viņam savu svētību vēstures un mākslas studijām; pateicoties Kronštates Jāņa gudrībai un tālredzībai, jaunais Rērihs pat paglābjas no tīfa.”(I:XIV) Šādu gaisotni sastopam arī viņa jaunākā dēla, arī gleznotāja, Svjatoslava Rēriha dzīvē, kurš ar bijību atceras dievkalpojumu, kurā piedalījies 14 gadu vecumā. Tur kādā pazemes kapenē godināti divi krievu svētie; dievkalpojumu vadījuši divi anahorēti. Svjatoslavs izsaucies: “Kur vēl lielāks pārdzīvojums, kā stāvēt līdzās vīriem, kas bija kļuvuši par svētajiem, un pievienoties viņiem dievbijīgā lūgšanā.”(II:23)

Pēc Mākslas akadēmijas beigšanas 1897. gadā un Juridiskās fakultātes beigšanas 1898. gadā Rērihs 1901. gadā apprecas ar Helēnu Šapošņikovu (1879–1955). 1903. gadā abi Rērihi apceļo Krievijas “svētākās vietas”. “Starp citu, viņš apmeklēja arī Rīgu [sava tēva dzimteni], kur rada trīs gleznas, – no šejienes tas aizved līdzī cēlākās atmiņas, pēc tam viesojas arī Cēsis, Jelgavā...” (III:21) R. Rudzītis citē: “Rīga mūsu ikdienas apziņā palika vispirms kā apgarota, lieliska Katedrāle.” (III:133) Drīz vien Rērihs velti uzmanību austrumu pasaulei. Te sava loma laikam bija arī Helēnai Rērihai, kas bija tulkojusi krievu valodā H. Blavatskas

“Slepeno mācību”. Mūža vakarā Rērihs liecināja: “Savas grāmatas es veltīju Jeļenai, savai sievai, draudzenei, ceļa biedrei, iedvesmotājai.” (I:XIX) Vai tas nozīmē, ka Rērihs pats bija kļuvis par doktrināri apzinātu teosofu? Manuprāt, te vietā būs apdomība. Plašos vilcienos Rihards Rudzītis raksturo: “Austrumos Rērihu pievelk lielā garīgā pieredze, kas visu tiecas pamatot sintētiskā sirds zināšanā, jūtziņā, – arī pats Rērihs visu mūžu bijis šķīstās, ugunīgās sirds pravielis. Austrumi viņu valdzina ar savu svētā klusuma balsi, ar to gara neskartāko dziļumu melodiju, kas atver visus vārtus uz pēdējo patiesību.” (III:33) Šāds raksturojums, liekas, atbilst situācijai. Kaut trūkst doktrināri precīzas kristietības apliecināšanas, parasti Rērihs neapliecina arī centrālās teosofu mācības. Tādēļ būs nevietā Nikolaju Rērihu vienkārši identificēt ar viņa sievas Helēnas paustajām mācībām. Daļuma cienītājs, reizēm sapņains dzejnieks, Rērihs cildina visu labo. Bieži vien tomēr Nikolaja Rēriha domgaitu identificē ar viņa sievas Helēnas teosofiju. Rudite Šteinere Helēnas rakstīto “Dzīvo ētiku” pieraksta abiem un kopsavilkumā reģistrē dažādas kritikas: “Atmaskot “Dzīvo ētiku” nav oriģināli – kristieši tai pārmetuši pagānismu un gnosticismu, latviešu nacionālisti – ticību krievu tautas vēsturiskajai misijai, zinātniskā ateisma pasniedzēji – rotaļāšanos ar reliģiskiem terminiem, orientālisti – paviršu austrumu reliģiju interpretāciju, demokrāti – totalitāra kolektīvisma apoloģiju, mākslas snobi – estētisku banalitāti.” (VIII:54) Protams, arī Rērihim tiek pārmešta jūsmošana par komunistisko Krieviju trīsdesmitajos gados. (XIII:52-53) Līdz šim plašākais darbs par Nikolaju Rērihu – Pontificia Universitatis Gregoriana, Romā, 1997. gadā, Misioloģijas fakultātē aizstāvētā Anitas Stašulānes doktora disertācija (ar ļoti rūpīgi sastādīto bibliogrāfiju) – turpina Nikolaja un Helēnas Rērihu uzskatu identifikāciju. (X:11) Piekritu Dr. Stašulānei, ka Rēriha rakstos parādās teosofu termini un daži ieskati. Manuprāt, tie tomēr ir margināli un ne centrāli. Protams, N. Rērihs ir teoloģiski liberāls. Un, ja senāk, konservatīvā situācijā, tas varēja izklausīties koši ķecerīgi, tad tagad N. Rēriham līdzīgi domā daudzi liberālie teologi un sevi par teosofiem neuzskata. Tajā pašā laikā savs brīdinājums var būt vietā: N. Rērihs var piesaistīt teoloģiski liberālus sekotājus, kas tad var nonākt Helēnas Rērihas ietekmes sfērā un kļūt par apzinātiem teosofiem. Bet vai tas tā arī notiek? Pirms reliģijas sociologi te nav precīzi kon-

statējuši faktus, būs nevietā nokritizēt (par sievas grēkiem) Nikolaju Rērihu. Pozitīvi te būs vietā atcerēties, ka Rēriha gara gaismas cildināšana ir devusi labus rezultātus. Pirmkārt, Rērihs ir pievērsis uzmanību estētikas un ētikas simbiozei. Turklāt Rēriha centieni senatnes un dažādu reliģisko kultūru pētīšanā ir paplašinājuši cilvēces redzesloku. Un beidzot arī atsevišķās situācijās Rērihs ir uzņēmīgi pratis iedvesmot kultūras celšanas un kopšanas svēto nepieciešamību. Kā vienu lielisku piemēru te var minēt Rēriha uzsākto miera akciju trīsdesmito gadu sākumā. Kā to liecina atsaucība Latvijas Rēriha biedrības aicinājumam, uzrunāta bija tikusi tieši pati cildenākā Latvijas inteliģence. Rīgā savāktajos 87 parakstos atrodami tādi mūsu kultūras cēlāji kā, piemēram,¹ 1) profesori: Teodors Celms, Pauls Dāle, Pauls Jurēvics, Gustavs Klaustiņš, Pauls Kundziņš, Jānis Siliņš, Pauls Stradiņš, Pēteris Zālite, Mārtiņš Zile un 2) teologi: prof. Kārlis Kundziņš un Dr. Jānis Sanders; 3) literāti: Pēteris Aigars, Jānis Akurāters, Aspazija, Rihards Bērziņš, Adolfs Erss, Jānis Jaunsudrabiņš, Jūlijs Lācis, Zenta Mauriņa, Ligoņa Jēkabs, Vilis Plūdons, Konstantīns Raudīve, Jūlijs Roze, Kārlis Skalbe; 4) grāmatnieks: Jānis Rapa; 5) sabiedriskie darbinieki: ģenerālis R. Bangerskis, ģenerālis Kārlis Goppers, Elza Klaustiņa, prezidents Gustavs Zemgals; 6) gleznotāji: Ernests Brastiņš, Ansis Cirulis, Ģederts Eliass, Jānis Kuga, Kārlis Krauze, Ludolfs Liberts, Vilhelms Purvītis, Leo Svemps, kā arī 8) aktieri, dziedātāji un mūziķi: Artūrs Bērziņš, Milda Brehmane-Štengele, Adolfs Kaktiņš, Alfrēds Kalniņš, Jānis Kalniņš, Teodors Lācis, Herta Lūsis, Jānis Mediņš, Aleksis Mieralauks, Jēkabs Poruks, Teodors Reiters, Pauls Sakss, Eduards Smilģis, Mariss Vētra, Jāzeps Wihtols, Jānis Zālītis, Jānis Zariņš. Bet N. Rēriha popularitāte nepieder tikai pagātnei. Rēriha biedrības vēl joprojām pastāv – ne tikai Latvijā, bet arī Ņujorkā, ASV, Zēnēvā, Šveicē un Pfronstetenē, Vācijā.

I

Nebudams ne filozofs, ne teologs, Nikolajs Rērihs ir vienmēr domājis kopsakarīgi, saistot estētiku ar humānisma iedvesmotiem ieskatiem un visam meklējot savu reliģisku pamatu. Neapšaubāmi, Rērihs ir ideālists, un ne tikai abstrakti, bet ar patiesu degsmi

1 Par fotokopiju pateicos Gunai Rudzītei, Latvijas Rēriha biedrības prezidentei.

meklējot atrisinājumus arī cilvēces ikdienas problēmām. Viņa eksistenciālā pieeja lasītāju ierosina. Pat Rēriham ļoti bieži nepiekrītot, viņš tomēr liekas lasīšanas vērts, jo daudzi viņa ieskatī ir relevanti arī vēl šodien.

Rērihs raksta īsos fragmentos un sniedz košu kopskatu – varbūt tāpēc, ka viņa gleznotāja ota audeklu aizskar no brīža uz brīdi, lai no detaļām radītu kopīgu vēstījumu – “bez aizspriedumiem” (IV:238), jo “patiesais ideālisms ir Lielais Reālisms” (VII:279). No pedagoģiskas pieredzes Rērihs deducē principu: “Tādējādi jaunieši tiks paglābti no vilšanās un sarūgtinājumiem.” (IV:238) Ir objektīvi jāatzīst, ka pagātnes varoņgars ir tagadnē zudis, arī ka noticis pretējais un pagātnes tumsonība ir pārvarēta. Tajā pašā laikā Rērihs paļaujas uz visas “pasaules” evolūciju. (IV:219; VII:29; VI:156) Tā nav apturama: “Kas nepilda savu misiju, – aiziet, istajā laikā atnāk cits.” (IV:239) Tālāk Rērihs neizskaidro un tādēļ eksplīciti teosofiju šeit nemāca. Viņa kritiku tāpēc var izprast arī kā pretstatu tumsonībai – un nevis kristietības “uzlabojumu”. Rērihs skaidro: “It viss ir kustībā” (ibid.), un “tikai no aizspriedumiem brīva zinātne paver jaunas iespējas” (IV:287). “Bez aizspriedumiem un māņticības ieraudzīsim patiesību.” (IV:337)

Šādu pārlicību Rērihs galvenokārt balsta uz pozitīvu cilvēka būtības izpratni: “Cilvēki savā būtībā ir labi.” (V:127) Šo savu centrālētēzi Rērihs tālāk izskaidro ar vairāku palīgkonceptiju palīdzību. Šeit svarīga loma ir kultūras izpratnei. Vispirms – kultūra nav nekāda luksusa prece – “vienīgi greznība, vienīgi svētku pīrāgs” (VII:5). Protams, “allaž atradīšies sātāniski radījumi, kas par visu garīgo, par visu daiļo nošķāksies: “Pie velna Kultūra, naudu galdā.”” (VII:70). Savu kultūras definīciju Rērihs sniedz īsos, žilbinošos fragmentos: “Vārda “Kultūra” būtība nozīmē augstāko kalpošanu pilnveidei, bet reizē ir arī mūsu pienākums pret esību.” (VII:68) “Kultūra ir gaismas godināšana. Kultūra ir mīlestība uz cilvēku. Kultūra ir aromāts, dzīves un dailes apvienojums. Kultūra ir cildenu un izsmalcinātu sasniegumu sintēze. Kultūra ir Gaismas ierocis. Kultūra ir glābiņš. Kultūra ir dzinējspēks. Kultūra ir sirds. Ja savāksim vienkopus visas Kultūras definīcijas, iegūsim visa patiesi Labā sintēzi, izglītības un radošas dailes centru.” (VII:80) Un šāda “kalpošana Gaismai, sirds izsmalcināšana un pacilāšana ir vispārcilvēciska izpaušme” (VII:83). Citiem vārdiem, “Kultūra, būdama cieši saistīta ar garīgu,

pirmām kārtām rod izpausmi izmeklētā, daudzveidīgā jaunradē. Savukārt jaunrade savā būtībā, neraugoties uz pasaules likumu vienotību, vienmēr ir brīva un balstās tikai uz apzinīgu gara disciplīnu" (VII:132). "[...] Kultūra ir visu ugunīgās jaunrades sasniegumu summa." (VII:260) Rezultātā: "Kalpošana Kultūrai ir cildens cilvēces varoņdarbs. Katram cilvēkam, kurš domā par vispārības labumu, ar savu sadarbību jādod ieguldījums kopējā evolūcijas kausā." (VII:264) Bez šādām aforistiskām īsdefinīcijām Rērihs spēj sniegt arī inklusīvi analītisku uzskaiti: "Kultūra ir patiesi apskaidrotas zināšanas. Kultūra ir zinātniska un iedvesmas pilna tuvināšanās cilvēces problēmu risināšanai. Kultūra ir skaistums visā tā jaunradišanas dzienuumā. Kultūra ir precīzas zināšanas bez aizspriedumiem un māņticības. Kultūra ir labā apliecinājums visā tā iedarbigumā. Kultūra ir mierīga darba dziesma tā bezgalīgā pilnveidošanās ceļā. Kultūra ir vērtību pārvērtēšana ar mērķi atrast istas tautas bagātības. Kultūra rod mājvietu tautas sirdī un modina celšmes alkas. Kultūra uzņem visus atklājumus un dzīves uzlabojumus, jo tā dzīvo visā domājošajā un apzinātajā. Kultūra aizstāv tautas vēsturisko cieņu. Jebkura ciņa pret kultūru ir tumsonība. Jebkura kultūras nopulgošana ir dzīvnieciskuma pazīme." (V:264)

Šajās bagātajās un košajās definīcijās kopā vijas daudzi motīvi. Ir skaidrs, ka Rērihs neuzskata kultūru vienīgi par pagātnes mantojumu: "Pagātne ir laba tikai tad, ja tā netraucē nākotni. Mēs milam un augstu vērtējam pagātnes skaistumu un burvību. Mēs piekritam, ka "no pagātnes akmeņiem var uzcelt pakāpienus uz nākotni". Bet celsim no akmeņiem jauna skaistuma un zināšanas kāpnes. Jo kas gan var rasties, ja pagātne ir mirusi un nākotne aizliegta?" (VI:43-44) Kultūra savā būtībā ir dzīva un radoša. Kultūru vienkārši reprintēt nozīmē kultūru iznīcināt tās būtībā. Un, lai senā pagātnes kultūrā turpinātu būt relevanti, tā ir vienmēr jāattīra un jāpārvērtē. Proti: "Mācīšanās laukā ir īpašs prieks atbrīvoties ne vien no nežināšanas, bet arī no tās kroplīgajām atvasēm – aizspriedumiem, un, iznīcinot neglītos aizspriedumus, rodas disciplīnas brīvība." (VI:170) Bet šādai brīvībai tomēr nav nemaz vieglas dienas. Kultūras vispārējās izvērtes normas ir mainītas: "Mēdz sacīt, ka vispārējais vērtējums gadsimta laikā mainās trīs reizes: it kā līdz ar paaudzēm." Piedevām te savu noteiktu iespaidu atstāj individuāli iemesli. Ne visi kritiķi ir spējīgi un nesavtīgi. Tā Rērihs atceras kādu

tirgotāju, kas "visādos veidos centies uz laiku mazināt mākslinieka vērtību, lai, pietiekamā daudzumā uzpircis viņa darbus", tos vēlāk izslavinātu – un tā iedzīvotos. "Ir svarīgi paturēt prātā, ka daiļrades vērtējumi ir neparasti mainīgi un personiski. Atcerēsimies, kā viens mūzikas mīlotājs brīdināja pazīstamu mūziķi, lai tas nespēlē, jo ietekmīgam kritiķim todien esot sāpējuši zobi." (V:75)

Un zombi radošais darbs turpinās. Kultūra dzīvo un aug augumā, jo tāds nu reiz ir cilvēks, kas vienkārši nespēj neradīt. Te pavid Rēriha kosmopolitisms. Kultūras radīšanas darbā piedalās visas tautas. Rērihs nešķiro starp vairāk vai mazāk kulturālām tautām. Gluži vienkārši – visa cilvēce spēj radīt! Kaut arī teosofijā pavid līdzīgi ieskati, tomēr Rērihs neatšauscas uz specifisku teosofu ieskatiem! To varbūt visskaidrāk redzam Rēriha gatavībā jaunradīšanas darbu redzēt ekskluzīvi kā paša cilvēka sasniegumu. Te Rērihs raksta kā ideālists un nevis kā teosofs: "Kādi tad ir jaunrades noteikumi? Dabiskums, pavēlošas sirds trīsas, kas aicina radīt. Tam, kurš aicināts radīt, zemes dzīves apstākļi ir vienaldzīgi. Ne laiks, ne vieta, ne materiāls nespēj ierobežot jaunrades degsmi. "Sēdini kaut vai cietumā, tomēr mākslinieks kļūst par mākslinieku," mēdza teikt mans skolotājs A. Kuindži. Toties viņš arī sacīja: "Ja jums ir vajadzīgs stikla kupols, tad pazūdiet pēc iespējas drīzāk! Tādi, kam nedrīkst pirkstu piedurt, dzīvē nav vajadzīgi!" (VII:7) Un Rērihs tic, ka šādu uzņēmīgu un apdāvinātu kultūras radītāju nekad nepietrūks: "Pasaules ēka krakšķ visos pakšķos. Bet tur, kur svētceļnieki, kur ir mūrnieki, kur ir radītāji, tur pati cerība pārtop par jūtziņu. Šī jūtziņa teic, ka laiks negaida. Steigsimies un nebaidisimies." (VII:91) Tā mudina Rērihs, jo viņš paļaujas, ka "dzīves likumiem kaldina nenovēršamo evolūciju" (VII:29). Visa cilvēka būtība ilgojas "pēc nākotnes". Tā ir "visupirmā iezīme, kas cilvēku atšķir no dzīvnieka..." (VII:313).

Rērihs neizvērtē dažādos radīšanas veidus. Māksla, humanitārs un tehniskās zinātnes tiek vienkārši godinātas. Patiesa kultūra nav ne autoritāri izvērtējama, ne arī brutāli uzspiežama. Šis kultūras avots ir cilvēka dvēsele – un nevis kaut kāda pārļaicīga atklāsmē, kā to uztver teosofi. Lūk, tā Rērihs skaidro no savas mākslinieka pieredzes: "Gudrs audzinātājs nekad ar varu nespiedis lasīt kaut kādas noteiktas grāmatas. Viņš dos iespēju iepazīties ar derīgiem avotiem, taču spiest ar varu, kaut arī netieši,

viņš nespiedis. Un kāds gan būs labums, ja izlasītais tiek uztverts ar nelabvēlību vai neuzticību?” (V:245) Tas nenozīmē, ka nebūtu vietā izteikt savu personīgo pārlicību – arī tas pieder pie gara brīvības. Bet ne vienmēr šāda brīvība tiek respektēta: “Reizēm nonāk līdz tādām nevēlībām, ka jebkurš mēģinājums izsacīt labvēlīgu spriedumu, kaut arī tas būtu pamatots, jau tiek uzskatīts par kaut ko laika garam neatbilstošu un nepieļaujamu. Taču vienlaikus jebkura, lai arī apmelojoša, kritika un faktu sagrozījumi tiks uzskatīti mierīgi un pat ar klusu atzinību.” (V:187)

Šādus negatīvus vērojumus – kā to redzēsīm arī turpmāk – Rērihs izsaka bez sevišķas gara nospēstības, jo tie nav mainījuši viņa būtisko pamatnostāju. Kaut gan apveltīts ar savu brīvo gribu, cilvēks spēj izdarīt daudz ļauna, kamēr viņa dziļākā būtība paliek potenciāli laba un celmīga. Kristīgā iedzīmtā grēka mācība vienkārši netiek pieminēta. Tajā pašā laikā Rērihs – kā daudz ko pieredzējis ceļotājs – dzīvo vaļējām acīm un precīzās detaļās apraksta ļaunos cilvēkus un viņu ļaunos darbus, – kaut arī šādi vērojumi ir konfliktā ar Rēriha ideālistisko cilvēces teorētisko izvērti. (Vai te savs iespaids nevarētu būt arī pareiztīgo mistiskajai teoloģijai kontrastā ar Sv. Augustīna un rietumu Baznīcas realismu?)

Sis būtībā labestīgais cilvēks dara labu no sirds un no visas savas būtības rezonē uz skaistumu. Pasaules **daile** cilvēku iedvesmo! Si nav teosofu pārdabīgā atklāsme, bet atbalss no Platona filozofijas. Seit jāpiemin, ka Rēriha dēls Svjatoslavs Rērihs izteikti atsaucās uz Platona lielo ieskatu: “No skaistām lietām mums jāiet uz skaistām domām, no skaistām domām – uz skaistu dzīvi, un no skaistas dzīves – uz absolūto skaistumu!” (II:13) Pats Rērihs dažādās dailes pakāpes neievēro, bet vienkārši pasvītro visa daiļuma radošo spēku. Viņš raksta: “Sirds ir jāatver un jāizkopj mīlestības uztverei. Bet ar ko gan tai piekļūt, ja ne ar dailes atslēgu? Garīgums, reliģiozitāte, varoņdarba veikšana, heroisms, labestība, drosme, pacietība un visas citas sirds ugunis – vai tās neuzplaukst Dailes Dārzā?” Bet kas isti ir **Daile**? Visplašākā nozīmē tā ir “Pasaules skaistums”, kas ir sinonīms Kultūrai. “Ikviens novēršanās “no kultūras – dailes” noved pie sagraves un posta.” (VII:4) Daili savukārt apliecina visas pasaules ievērojamākie gara cilvēki. Te kā šādas universalitātes piemērus Rērihs uzskaita Budu, rabinu Gamaliēlu, Spinozu, senās Indijas un Grieķijas lielos domātājus, noslēdzot ar atsaukšanās uz Dosto-

jevski ("Skaistums izglābs pasauli!") un Raskinu, liecinot par daļu gleznu: "Tā ir zemes lūgšana debesīm!" (VII:10) Šādā perspektīvā pat reliģijas pamatā ir daile. Ļoti vispārēji pieskaroties Krievijai un, iespējams, norādot uz pēcrevolūcijas situāciju, Rērihs paskaidro: "[...] tas, kas bija palicis pāri no reliģijas, tika atdzīvināts tur, kur skaistums neiznīca, kur Skaistuma vairogs bija vizitīvais." (VI:78) Un šo skaistumu ielaiš katrā personīgā ikdienas dzīvē ir ikviena cilvēka brīvības robežās. (VI:81)

Kaut šādi motīvi nav raksturīgi rietumu tradicionālai teoloģijai, pilnīgi sveši tie tomēr nav. Jau Justīns Mocekļis, atsaucoties uz Jāņa ev. 1:1, attīstīja savu kosmiskā Kristus konceptu un apzīmēja Sokratu par kristietī!

Modernajā katoļu teoloģijā Karls Rāners (Karl Rahner, S.J.) ir darinājis tā saukto "anonīmā kristietība" konceptu. Arī Vatikāna Otrais koncils iepretim pārējām pasaules reliģijām ieņem pieklājīgi samierinošu nostāju. Būtu anahroniski sagaidīt, lai Rērihs pazītu šādus ieskus. Rērihs balstās uz viņam pieejamiem elitistu konceptiem un idealistiskā perspektīvā sludina estētiskā humānisma universalismu – visā visumā **bez** teosofu terminoloģijas un dogmatikas.

Tā, brīdinot cilvēci no naidīgās un brutālās šķelšanās, Rērihs aicina iepazīties ar "Augstākās Gaismas vienotību" (VII:5). Tajā pašā laikā Rērihs arī apliecina "Dievišķo daudzveidību" (VII:14). Te nav domāta pretruna, bet tiek apliecināta vēsturiska realitāte. "Visas tautas visās valodās apliecina savu svēto un nelokāmo tieksanos uz Visaugstāko, uz visas Elpas ietverošo Elpu, uz visa esošā Ātmanu. Katrs atbilstoši savai sirdij, atbilstoši savai dailes izpratnei, Elohimam izvēlas labāko nosaukumu." Šādā situācijā dažādi Augstākās Gaismas apzīmējumi nav vienkārši sinonīmi, bet kopīgi veido pilnības mozaiku: "Šie Svētie vārdi ir dažādi, bet, salikti kopā, veido aizkustinošu simfoniju, kurā apvienots viss labākais, viss cildenākais, kam vien cilvēki savā valodā ir spējuši dot nosaukumu un ko ar visiem Svētajiem Hieroglifiem ir spējuši uzrakstīt iemiesotā roka." (VII:74) Līdzīga situācija pastāv arī attiecībā uz Kultūru – arī tās pilvērtība parādās tikai sintēzē: "Veselu valstu kultūrā mēs redzam, ka tur, kur tika izprasta un pieļauta plaša sintēze, arī valstu radošā celms bija gan auglīga, gan brīnišķīga. Nekāda savrupība, nekāds šovinisms nedos to progresu, kādu rada gaisais, sintēzes apmirdzētais smaids." (VII:34) Protams, tad arī

Pestītāja tēls ir lokālo tradīciju ierobežots, kaut arī liecina par to pašu realitātes fenomenu: "Visas tautas, meklējot Dievu un apliecinot Dievu, savā sirdī zina par gaišo nākotni. Mesija, Maitreja, Kalki, Avatāra, Muntazars, Mitolo – katrs savā veidā gaida atnākam gaišo nākotni šajos pašos labākajos tēlos, vērsoties pie tā paša visaugstākā Dieva." (VII:76) Ar piekritīgu sajūsmu nu Rērihs atsauca uz ķēniņu budistu Ašoku: "Vajag nevis pazemot citas ticības, nevis bez iemesla noniecināt citus, bet parādīt pienācīgu godu visām ticībām par visu, kas tajās ir godināšanas cienīgs." (VII:50)

II

Bet kas tad visās reliģijās ir patiesas "godināšanas cienīgs"? Vai tad reliģijas un to ētikas formulējumi neuzrāda lielas un pat būtiskas atšķirības? Reizēm to atzīst arī pats Rērihs un savos Indijas ceļojumos nevairās runāt arī par māņticības daudzveidību. Un šeit viņa vērojumi nav sevišķi toleranti: "Vistumsākajos nostūros mazās nikulīgu puķu dobēs dirn bezveidīgs Ganeša – laimes ziloniša tēls. Indusu kūliju ģimene, kas mitinās būdā, tam ziedo pēdējos risa graudus. Maz gan laimes šis tēls viņiem atnesis. Indija jāpazīst ne tikai pēc maharadžu pilīm." (IV:25) Ar riebumu Rērihs arī novēršas no falliskā lingama māņticīgas pielūgšanas (IV:26). Un par "nejēdzīgu skatu" Rērihs uzskata kādas kaziņas upurēšanu (IV:27), ko viņš apraksta raupjās detaļās. Vēl nospiedošāks ir Rēriha Tibetas apraksts. Detalizēta apraksta vidū Rērihs vispārina: "Laji, tāpat arī paši lamas, pārmērīgi dzer. Un pat mazi bērni pieprasa naudu viskijam, tā ka gandrīz varētu domāt, ka budisms sludina nesātīgu alkoholismu." (VI:29) Savu aprakstu turpinot, Rērihs sašutumā izsauca: "Cik vientuļi gan ir retie cienījamie cilvēki šajā tumsonības tirgū." (VI:30) Sekojošā attēlojumā Rērihs neizvairās no pavisam neestētiskiem skatiem: "Pie svētās mendangas, kas pa pusei apsegta ar akmens plāksnēm, kuras klāj svētie uzraksti, guļ trūdoša suņa maita, un arī paši svētie uzraksti ir noklāti ar cilvēku izkārnījumiem. Nekur vēl neesam redzējuši tik apgānītas stupas un mendangas. Gan Sikimā, gan Ladakā pat vissenākās svētvietas, kaut arī /31/ netiek vairs izmantotas, tomēr nekur nav tā apgānītas. Tibetiešu klostera tuvumā nenokļūst ārzemnieki vai svešinieki, tā kā varat būt pilnīgi pārliecināti, ka vienīgi dažs labs dievbijīgs tibetietis vainojams šādā zaimošanā." (VI:31,32)

Šādi, tomēr daļēji distancēti, vērojumi tiek arī papildināti no tiešas pieredzes personīgajā dzīvē Rēriha lielo Āzijas ceļojumu laikā. Arī šajos aprakstos vienmēr cauri spīd Rēriha būtiskā labestība. Viņš nenicina, nenozākā, nenist, bet, kad sirds ir beidzot pilna, tad tomēr attēlo notikušo tieši tā, kā viņš to ir redzējis un izpratis. Piemēram, sastopam šādu piezīmi: "Beidzot var galīgi pamest visus Kašmiras netīrumus un melus. [...] Var aizmirst apbruņotu bandītu uzbrukumu mūsu karavānai, kārojot to aizturēt. Nācās sešas stundas aizstāvēties ar revolveriem rokās. Un visa kalngals – policija nosūtīja mūsu vārdā telegrammu, ka mēs esot kļūdušies, ka uzbrukuma nemaz neesot bijis. Kas tad ievainoja septiņus mūsu cilvēkus?" (IV:127) Šādu saltu melību Rērihs sastop arī vēl citur. Par kādu gados vecu Manžurijas ierēdni Rērihs konstatē, ka tas ir "apmelojums zobus atkodis" (IV:353). Vēl grūtāk, liekas, ir paciest absurditāti. Tā vienā vietā kāds ierēdnis, "stulbi smaidīdams, saka: "Mājās gleznot bildes drikst, bet ārpus mājām nedrikst." Taujājam iemeslu; viņš smaida vēl stubāk un atkāro jau teikto" (IV:157). Seko vēl citi pieredzējumi, un nu Rērihs izsaucas: "Nebija iespējams izsekot tumsonības un aprobežotības likločiem." (IV:169) Par savu pieredzi Hotamā Rērihs liecina: "Iedomājieties – simttūkstoš cilvēku dzīve pārvērsta ne-caurredzamā tumsībā." (IV:177) Kādu Ķīnas ierēdni Rērihs raksturo – "tumsonīgs un cietsirdīgs mežonis" (IV, 184). Un drīz vien Rērihs izsaucas: "Kur radušies šie tumsonības uzkrājumi?" (IV:124) Par Tibetas karavīriem izvērtējums arī ir gauzām negatīvs: "[...]netīri, smirdoši, tumsonīgi un melīgi." (IV:357) Savā ceļojumā Rērihs vairākkārt pieredz totālu atkarību no šādiem cilvēkiem. Viņa lakoniskie secinājumi aprāda sašutuma intensitāti, – mēs "esam pakļauti bistamam cietpauru patvaļai" (IV:172). Kaut šādi vērojumi ir asi, te tomēr nesastopamies vienīgi ar rietumniekam reizēm tipisku piemītošu paštaisnību. Rērihs uzklauza austrumnieku izvērtējumus un pats piekrit kāda Ķīnas zinātnieka vispārinājumam: "Savā ziņā Austrumi ir pārāki par Rietumiem! Mūsdienu cilvēka debesis ir sašķēlušās pārcilvēcīgā cīņā par bagātību un despotismu. Pasaule taustās patmilības un banalitātes tumsībā. Ar netīru sirdsapziņu uzpērk zinātni, izrāda līdzcietību aiz mīlestības pret utilitārismu. Austrumi un Rietumi kā divi drakoni, ko mētā trakojoša jūra, nikni cīnās, lai iekarotu dzīves dārgakmeni." (IV:175) No Pirmā Pasaules kara

pieredzes Rērihs (VII,203) pazīst šādas iznīcināšanas šausmas. Viņš nevairās karu apzīmēt par to, kas tas patiesībā ir, – slepkavība: “Nezēlīgi ir šīs pasaules darbi. No vienas puses, cilvēki cenšas atrast visdažādākos līdzekļus mūža pagarināšanai, bet, no otras puses, viņi tikpat ātri izgudro iznīcinošus ieročus un nāvējošas gāzes, kuras ne tikai izdzēs cilvēka dzīvību, bet arī saindē visu planētu un nodara daudz lielāku ļaunumu, nekā mūsdienu civilizētā apziņa grib atzīt.” (VII:373) Fiziskai nonāvēšanai ātri vien seko “gara slepkavība”. Rakstot saimnieciskās krīzes laikmetā 1933. gadā, Rērihs ir pārliecināts, ka tās pamati ir krīze “mūsu sirdīs”. Tad Rērihs pasvitro: “Iekams cilvēki nesapratis, kā izpaužas noteiktā sevis pilnveidošana, viņi nespēs novērtēt, kāda praktiska nozīme, ne tikai attiecībā uz miesu, bet, galvenais, attiecībā uz garu, ir pavēlei – tev nebūs nokaut.” (VII:339)

Bet kas kavē cilvēci no nākšanas pie šāda ieskata? Te nepieciešams tālāk apskatīt ievērojamo disonansi Rēriha humānismā. No vienas puses, viņš ieskatīgi un spēcīgi apliecina cilvēka būtisko labestību un košās radišanas spējas. Dažādo kultūru ietvarā visi cilvēki spēj tuvoties dailei, kas, kaut daudzveidīga, tomēr savā būtībā ir viena. No otras puses, Rērihs ar gleznotāja rūpīgo skatu dokumentē pieredzētos necilvēcības notikumus un to struktūras. Viņš nepārspilē – bet arī nenotušē. “Ļaunums” ir realitāte, un “ļaunums savos pamatos ir aktīvs”. Ļaunuma būtība pastāv no tā, ka tas “ir novērsies no labā”. “Ļaunais sevi apliecina, jo citādi tas nespētu sevi piesaisīt.” (VII:23)

Bet kā pret šo ļaunumu cīnīties? Rērihs māsās no viena apustuļa Pāvila citāta: “Novērsies no ļauna un dari labu...” (VII:22) Proti: “Apustulis novēl cildeni pretoties ļaunumam, radot milzum daudz labā, lai tas līdzīgi gaismai caurdurtu un izkliedētu jebkuru ļaunuma tumsu.” (VII:23) Te vietā būs, mazākais, divi vērojumi. Pirmkārt, fragmentārā atsaukšanās uz apustuli Pāvilu it kā iesaista Rērihu kristīgā pieejā – bet patiesībā no tās atkāpjas. Ne individuālā iniciatīva, bet Kristus upura nāve ir kristiešu pestīšanas pamatā. Protams, ir jau iespējams, ka šo ieskatu Rērihs nenoliegtu. Savos rakstos viņš bieži un vienmēr cildinoši atsaucas uz Kristu. Tādēļ tomēr būs vietā ievērot, ka šeit Kristus loma pestīšanā un ciņā ar ļaunumu nav skaidra. Proti, parasti Rērihs visu labo meklē ekskluzīvi vienīgi paša cilvēka sirdī: “Taču nevar būt nekādu šaubu par šo visur esošo Labo, kad ikviens cilvēka sirds zina, ka eksistē draudzīgums.”

(VII:269;281)

Ortkārt – un te būs vietā pieiet ar vēl lielāku taktu –, Rēriha personīgā pieredze, saskaroties ar ļauno, neuzrāda nekādus sevišķus panākumus. Arī šajā gadījumā ir vietā atzīmēt iespēju, ka Rērihs ir vienkārši pazemīgs un nelepojas ar saviem iespējamajiem panākumiem cīņā ar ļauno. Bez tam – no kura cilvēka tad varētu sagaidīt, lai viņš reāli un redzami pieveiktu VISU ļauno? To neprasisim arī no Rēriha.

Apsveicams ir Rēriha nopietnais brīdinājums: “Tātad, ja neapzināsimies notiekošo, ja nebūsim aktīvi, mēs atkal nonāksim ļaunuma varā.” (VII:24) Tomēr tūlīt atkal rodas tālākas grūtības ar Rēriha “labā” definīciju: “Ja ļaunais ir pagrimums un amorfums, tad labajam ir jābūt celšmei, radišanai, vispārējai izpratnei par to, kas nāk par labu visiem.” (VII:25) Arī šeit palāvība, liekas, ierobežojas tikai ar sevi. Ja Rērihs tic, ka šo atjaunošanas un uzvaras procesu vada Kristus, viņš to eksplīcēti neaplicina.

Tajā pašā laikā cienijams ir Rēriha brīdinājums – nepaļauties uz surogātiem. Viņš bridina koši, kaut žurnālistiski: “Ļaunuma un tumsas ceļa zīmes jau tā ir cilvēci ievēdušas tumšos maģiskos labirintos, no kuriem izkļūt nepalīdzēs nedz nūdisms, nedz golfs, nedz birža, nedz zirgu skriešanās sacikstes, nedz visu dzišanās pēc ātruma.” (VII,87) Arī šeit Rērihs paliek reālists. Atsaucoties uz senu itāļu legendu, viņš konstatē: “Tumsonu acīm grūti bija novērtēt tēlus, it īpaši dievišķos. Prasīja tikai, lai tiktu ievēroti vecie kanoni, taču skaistums bieži vien nebija pieejams.” (V:113) Un tomēr, neskatoties uz skaudro realitāti, Rērihs mudina: “Tātad ikvienam, kam Apgaismība un Kultūra nav tikai tukša skaņa, cik vien spēki atļauj, ir jācīnās ar tumsonību savā izraudzītajā jomā. Lai neviens nesaka, ka viņam nav iespējas to darīt, – tā nebūtu taisnība.” (V:273) Bet vai ir “taisnība” – aicināt darīt neiespējamo? Precīzāk, tieši šeit kristīgā perspektīva atšķiras no humānisma, jo par garīga spēka avotu saskata nevis sevi, bet Kristu. To Rērihs tā gan neizskaidro, bet arī gluži un atklāti nenoliedz.

Te vispirms mums pienāksies apskatīt Rēriha “šķēršļu” konceptu. Te kalpošana Labajam no tagadnes tiek pārcelta uz nākotni: “Ikviens, kas tiecas pēc Labā, zina, cik vērtīgi ir arī visi tā saucamie šķēršļi, kas drosmīgam garam kalpo par spēka mērauklu. Un, tiem pieaugot, tiek vienīgi izstrādāta jauna un pārveidota enerģija.” (VII,15) Psiholoģiski vērtējot, Rēriham jau var būt gluži taisnība: “Īstos, gaisīgos cīnītājus

grūtības padara vienīgi stiprākus.” (VII:128) Un: “Lai slavēti šķēršļi, tie palīdz mums augt.” (VII:130) Teoloģiskā plāksnē šāds ieskats nepalīdz, jo šodienas iespēju ļauno pavisam pievarēt pārceļ uz nākotnes cerību – neziņā ietērptu. Tieši šeit ir interesanti vērot, cik veikli Rērihs šādu situāciju vienkāršo, vainu it kā uzvelot pašam cīnītājam, kas nonācis pie šiem “šķēršļiem”: “Draugi, kamēr šķēršļi mums nerāda, tikmēr mēs neizprotam Mācību! Veiksmi nosaka paplašināta apziņa. Nevar tuvoties, ja māc bailes. Drosmes stars aizvedis pāri visiem šķēršļiem, jo tagad, kad pasaule zina, kurp dodas, pieaug iespējas rast patvērumu.” (IV:43) Tātad personīgus panākumus nodrošinās ieskatība un drosme, kamēr pasaulē atrodošā Gudriba apliecina visa pasākuma reālismu! Ari šeit neizskatās, ka Rērihs būtu ticis tālāk par apsolījumiem, vai arī savā humanista perspektīvā vienkārši apliecina, ka cilvēks spēj pats atrast savu pestīšanu. Rērihs vienkārši nepamana, ka ir ignorējis grēka realitāti.

Katrā gadījumā tomēr pienākas atzīt, ka Rērihs kristīgo ticību nenīst, ne arī to vizdegunīgi nokritizē no teosofijas perspektīvas. Savu skarbāko teoloģisko kritiku Rērihs dod Dieva noliedzējiem: “Ir pagājis īsais laikposms, kad kaut kāda neista materialistiska zinātniskuma vārdā tika noliegtas dīzenās Realitātes. Ateisms cilvēces vēsturē kļuva par tiem izmisuma paroksismiem, kad cilvēks, pats savas vainas dēļ nokļuvis pilnīgā tumsā, zaudē priekšstatu par apkārtni, par formām, par jēgu.” (VII:74) (V:167) Un kaut arī paša Rēriha estētiskais humanisms dzīvo bez daudzām kristietības tradicionālajām mācībām, viņš tomēr pret kristietību liekas draudzīgi noskaņots. Rēriha darbos ir samērā daudz kristīgās ticības fragmentu. Daži no tiem ir iesaistīti viņa humanistiskajā perspektīvā, kamēr citi liekas vienkārši goddevīgi saglabāti. Tiem tagad pieskarsimies.

III

Vispirms atrodam references uz Kristu, kurām tūlīt sekos paraleles citās reliģijās. Tomēr arī šajā plāksnē Rērihs interesējas par Kristu. Piemēram, viņš raksta: “Aizkustinošs ir persiešu apokrifs par Kristu: kad Kristus kopā ar mācekļiem gāja pa ceļu, uz tā gulēja beigts suns. Mācekļi novērsās no trūdiem. Bet skolotājs arī šeit atrada daili un norādīja uz dzīvnieka baltajiem zobiem.” (VII:9) Vai arī Rērihs vispārina: “Mesija, Maitreja, Muntazars, Mitolo, kas ar vienādu

godbijību tiek izrunāti vienā un tai pašā vietā.” (VII:244)

Rērihs var arī liecināt ar sajūsmu: “[...] astoņi musulmaņi, neaicināti un negaidīti, uz sarkana tepika sēdēdami, līdz pusnaktij slavina Kristu un pasauli. Lidz ar viņiem, šūpodamies un baltās čalmas grozīdami, dzied visi laivinieki. Kā meža šalkas dūc sāzas. Un mūsu konfūcists ķīnietis daudzina tibetiski: “*jak podu!*” – “*Labi!*” Pēc tam dzied Rimski–Korsakovu un ieturīgi klana kašmiriešu čalmas. Viena apziņa!” (IV:84)

Savu cieņu Kristum Rērihs apliecina arī, citējot citus Kristus cienītājus, piemēram, Dostojevskis “stāsta par ateistu kareivi, kas gribēja izdomāt pašu zaimošāko darbību, lai pārliecinātos par to, ka Dieva nav. Viņš nolika Svēto Vakarēdienu uz staba un izšāva uz to. Pēc tam zaimotājs ieraudzīja, ka tur stāv pats Kristus” (VII:75). Un “neaizmirsīsim Vivekānandas vārdus par Kristu: “Ja es savā mūžā sastaptu Kristu, es Viņa kājas nomazgātu ar savas sirds asinīm.””. Te Rērihs tūlīt piebilst: “Vai daudzu kristiešu sirdis ir šādas patiesi cildenas jutas?” (VII:245)

Rērihs atkārtoti atgriežas pie daudzējādām saklausītām atsauksmēm par Kristu. Rērihs neapgalvo, ka tās ir vēsturiski precīzas un tādēļ patiesas, bet šeit turpina saskatīt apliecinājumu savai pārliecībai par visu reliģiju būtisko vienotību. Reizēm Rēriha vērojumi ir sirsnīgi aizkustinoši, piemēram: “Ja Budas elka dēļ grūti saskatīt cēlo Budas Skolotāja Vaigu, tad vēl negaidītāk ir Tibetas kalnos dzirdēt brīnišķas vārsmas par Jēzu. Budistu klosteris glabā Jēzus mācību, un lamas godina Jēzu, kas šeit uzturējies un mācījis. Ja kāds šaubās par to, ka ir šādi dokumenti par Kristu dzīvi Azijā, tas nozīmē, ka viņš nespēj iedomāties, cik plaša savā laikā bija nestoriešu kustība un cik daudz tā saucamo apokrifu legendu viņi izplatīja sendienās. Un cik daudz patiesības ir šajos apokrifos. /94/ Lamas zina, ka Jēzus, uzturēdamies Indijā un Himalajos, uzrunājis nevis bramīnus un ksatrijus, bet gan šūdras – pazemotos un strādājošos. Savos pierakstos lamas stāsta, ka Jēzus ir cildinājis sievieti – Pasaules Māti.” (IV:94-95) Un šajā Indijas kontekstā Rērihs dod Kristus mācības kopsavilkumu: “Neklanieties elkiem. Nestādiet sevi vienmēr pirmajā vietā un nepazemojiet tuvāko. Palīdziet trūcīgajiem, stipriniet vājos, nevienam nedariet ļaunu, nekārojiet to, kas citiem, bet nav jums.” (IV:96) Interesanti ir arī citi kontekstuāli piemēroti Kristus mācības cēlie frag-

menti: "Neupurējiet cilvēkus, kā arī nenogaliniet dzīvniekus, jo viss ir dots cilvēka labumam. Nezdziediet svešu mantu – neaplaupiet savu tuvāko. Nekrāpiet, lai paši netiktu piekrāpti. Nepielūdziet sauli, jo tā ir tikai pasaules daļa." (IV:96) "Nekritiet izmisumā, nepamestiet savu namu, nenogalējiet savu jūtu cildenumu, nepielūdziet elkus, pildieties ar cerību un pacietību. Ja pacelsiet kritušos, pabarosiet izsalkušos, palīdzēsiet vārgajiem, tad būsi pilnīgi šķīsti un nevainojami tanī pēdējā /96/ dienā, kuru jums gatavoju. Ja gribat veikt labdarības un mīlestības darbus, dariet tos ar dāsnu sirdi. Lai nebūtu šajā ricībā cerību uz peļņu vai tirgotāju aprēķina. Peļņas un aprēķina lietas jūs nesatuvinās." (IV:96-97)

Un tomēr pēc visas šādas Kristus mācības godināšanas Rērihs to pakārto savai relativiskai perspektīvai: "Jēzus un Budas novēlējumi glabājas vienā plauktā." (IV:98) Tā argumentē Rērihs, pasvitrojot savu universālista perspektīvu. Bez šaubām, šeit Rērihs stāv ļoti tuvu teosofijai. Bet vai līdzīgas domas savos pamatos nevaram atrast jau pie minētajiem sv. Justīna Mocekļa un Karla Rānera? Tas, kas Rērihu noteikti tuvina kristietībai, ir viņa atkārtoti celebratīvā atsaukšanās uz Kristu.

Tajā pašā laikā Rērihs neturas pie tādas teosofijai raksturīgas iezīmes, kā "Skolotāja" jēdziens. Parasti Rērihs vienkārši izsakās ar cienību par labiem skolotājiem, piemēram, Rērihs apsveic, ka Indijā ir sastopama "Skolotāja brīva, apzināta godināšana" (VII:9) (skat. arī VII:106–110; VI:164,168; V:138,245, 287). Arī Rēriha labie vārdi par sievietēm viņam nepieraksta nekādu transcendentālu lomu (skat. IV:97–98; V:188–190). Uzskaiti varētu turpināt: Rērihs nekādu prominentu vietu savos darbos neierāda galvenajiem teosofijas konceptiem.

Mēģinot izprast Rēriha reliģiskos ieskus, pieņākas paturēt vērā šo komplekso disonāsi: kamēr no vienas puses Rērihs pasvitro Kultūras centralitāti un daiļuma radošo lomu, viņš pat ar skarbu reālismu apraksta cilvēku grēku un ļaunumu. Grēks – ignorrēts – un grēks – sāpīgi izprasts – te iet roku rokā. Situācija ir līdzīga attiecībā uz Kristu. Teorētiski Kristus ir viens no daudzajiem cilvēces skolotājiem. Un tomēr tajā pašā laikā Kristus ir vienreizējs un pārāks par visiem citiem Pestītājiem. Rēriha dziļā reliģiozitate, audzināta pareizticībā, nav zudusi.

Autori

A. Gavriļins

Dr. hist., docents
Latvijas Universitāte

E. Grīslis

Ph.D., Prof., University of Manitoba, Canada;
Latvijas Universitāte

Z. Mankusa

B.Theol.,
Latvijas Universitāte

E. Zikmane

B.Theol.,
Latvijas Universitāte